

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

**OKMEYDANI ATICILAR TEKKESİ ÖRNEĞİNDE SOSYO-
KÜLTÜREL YÖNLERİYLE OSMANLI OKÇULUĞU: XVIII. VE
XIX. YÜZYILLAR**

Şükrü Seçkin ANIK

Doktora Tezi

Ankara, 2023

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Örneğinde Sosyo-Kültürel Yönleriyle
Osmanlı Okçuluğu: XVIII. ve XIX. Yüzyıllar

Şükrü Seçkin ANIK

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

18/04/2023

Şükrü Seçkin ANIK

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Yunus KOÇ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

18/04/2023

İmza

şükrü Seçkin ANIK

TEŞEKKÜR

Çalışma sürecim boyunca değerli yardım ve görüşlerini esirgemeyen, öneri ve eleştirileri ile bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan kıymetli danışmanım, hocam, Prof. Dr. Yunus KOÇ'a teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanı sıra, araştırmalarım sırasında hiçbir sorumu geri çevirmeyerek benden yardımlarını esirgemeyen Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu sorumlusu Sayın Ayşe MERDANOĞLU Hanımefendi'ye de şükran borçlu olduğumu burada belirtmek isterim. Ayrıca, sunmuş oldukları uygun çalışma şartları ile İstanbul Okçular Vakfı idarecilerine ve çalışma arkadaşlarım Hasan ŞAHİNTÜRK'e, Barış CAN'a ve Hasan YAYLA'ya da teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak hayatım boyunca her an yanımda olanrak maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim aileme; babam Cengiz ANIK'a, annem Hatice ÇAKMAK'a, kardeşim Asena Seçil ANIK'a ve sevgili eşim Serenay AYCAN ANIK'a ayrı ayrı müteşekkirim. Ailem olmasydı bu çalışma asla ortaya çıkamayabilirdi.

ÖZET

ANIK, Şükrü Seçkin. *Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Örneğinde Sosyo-Kültürel Yönleriyle Osmanlı Okçuluğu: XVIII. ve XIX. Yüzyıllar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Ok ve yay tarih boyunca insanoğlunun kullandığı en eski silahlardan bir tanesidir. Tarih boyunca insanların savunma, barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı bu alet, yaşanan coğrafyadan ciddi biçimde etkilenmiştir. Yaşadıkları Orta-Asya Bozkır coğrafyasının gerektirdiği mobilize yaşam standartlarına ayak uyduran Türk toplulukları da, bu nedenden ötürü mürekkep yay kullanmışlardır. Gerek atlı okçulukta gerekse de yaya okçuluğunda atıcısına pek çok avantaj sağlayan mürekkep yaylar, adeta Türklükle özdeşleşmiştir. Öyle ki Türklerin en eski yazılı ve sözlü kaynakları incelendiğinde ok ve yay kelimelerinin Türk devlet felsefesi içinde temel anlamlarının dışında bir takım metaforik anlamlarda kullanıldığı ve bir yönüyle okçuluğun askerî bir faaliyet olmasının ötesinde toplum sınıflandırılmasından, hukuk ve diplomasi gibi alanlara kadar pek çok farklı alana sirayet ettiği görülmektedir. Bu nedenle okçuluk, Türk kültürünün en nev'i şahsına münhasır faaliyetlerinden bir tanesidir. Bu husus bu tez çalışmasında okçuluk üzerine odaklanılmasının gerekçelerinden biridir.

2019 yılında Geleneksel Türk Okçuluğu UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası" listesine girmiştir. Bu durum Türkiye'de geleneksel okçuluğa yönelik eğilimi arttırırken, bu alana yönelik akademik teveccühe de mazhar olmuş gibi görünmektedir. Zira merhum tarihten itibaren Geleneksel Türk Okçuluğuna yönelik akademik çalışma sayısında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Ancak Türkiye'de bu alana yönelik yapılan akademik çalışmaların ekseriyetle okçuluğun kültürel ve teknik arka planlarına odaklandığı görülmektedir. Okçuluk faaliyetinin Türk kültüründeki yeri ve önemine binaen hazırlanan bu çalışmalar genellikle okçuluğun yukarıda bahsedilen metaforik anlamlarına atfen kültür ve spor tarihi çalışmaları ekseninde ilerlemektedir. Buna göre ok ve yay terimlerinin İslâmiyet öncesi ilk yazılı kaynaklar ve çeşitli destanlarda hangi metaforlara karşılık geldiği en sık ele alınan konulardır. Buna ek olarak İslâmiyet'in atıcılığa gösterdiği yakınlık sebebi ile okçuluğun dini yönünü ele

alan çalışmalarda da artış görülmektedir. Ayrıca okun ve yayın yapım aşamaları, imalat teknikleri, duruş, tutuş ve atış pozisyonları gibi teknik konular da yine enine boyuna tekrar tekrar çalışılan konuşardır. Bunların yanı sıra İstanbul'un çeşitli yerlerinde dikilen menzil taşları ve nişan taşlarının, Okmeydanı ve burada bulunan Atıcılar Tekkesi ile beraber, tarihi bir değer olarak korunması gerektiğine dair pek çok yayın da mevcuttur.

Bu tez çalışmasında yukarıda bahsedilen alanların dışında kalan ve bu nedenle de literatürde önemli bir boşluk olarak gördüğümüz okçuluğunun ekonomik ve kurumsal bir faaliyet olduğu ön plana çıkartılacaktır. Okçuluk sosyal ve ekonomik bir mesele olarak ele alınarak bütüncül bir bakış açısıyla hem toplu bir iş kolu olması bakımından ekonomik bir faaliyet, hem de işleyen bir müessese olması bakımından kurumsal bir faaliyet olarak incelenecektir.

Bu bağlam çerçevesinde bu tezin amacı Osmanlı okçuluğunun tarihi kaynaklarını, üreticilerini ve kurumlarını ayrı ayrı araştırarak, Osmanlı Devleti'nde spora yönelik bakış açısının ne olduğunu ve nasıl değiştiği, bir spor kulübünün nasıl işletildiği ve üretimde bulunan zanaatkârların nasıl yaşadıklarını okçuluk özelinde ortaya çıkarmaktır. Böylece okçuluk ilk defa bir iş kolu olarak tanımlanacak ve bu iş kolunun çevresindeki sosyal, ekonomik ve kurumsal yaşantının anlaşılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda yapılan çalışmanın Türk tarihçiliğinin okçuluk gibi diğer tali alanlarda yapılacak çalışmalara da örnek olması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler

Ok, Yay, Okçu, Yayı, Kemankeş, Tirendaz, Kemanger, Tirger, Okmeydanı, Atıcılar Tekkesi.

ABSTRACT

ANIK, Şükrü Seçkin. *Ottoman Archery with Socio-Cultural Aspects in the Case of Okmeydanı Archery Lodge: 18th and 19th Centuries*, Unpublished Ph.D Thesis, Ankara, 2023.

The bow and arrow are one of the oldest weapons used by humankind throughout history. This tool, which has been utilized to meet people's needs for defense, shelter, and nutrition, has been seriously affected by the geography they live in. That is why Turkic communities, which have adapted to the nomadic lifestyles, used the composite bow as the Central-Asian Steppe, where they live, required them. Composite bows providing many facilities to their shooters either in mounted or on pedestrian archery have become identified with Turkish communities. It is seen that archery has spread to many different areas in Turkic cultures, such as not only military activity but also from sociological classification to law and diplomacy. When the oldest written and oral sources of archery in Turkic culture are examined, it is seen that the words arrow and bow are used in some metaphorical meanings in Turkish political philosophy beyond their fundamental meanings. Hence, archery is one of the most unique activities of Turkic culture. This is one of the reasons why archery is discussed in this thesis.

Traditional Turkic Archery was included in UNESCO's "Intangible Cultural Heritage of Humanity" list in 2019. While this situation increased the tendency against traditional Turkic archery in Türkiye, it also proliferation of academic work in this field. Since the mentioned year, a significant increase has been observed in the number of academic studies on Traditional Turkic Archery. Despite the fact, it is seen that academic studies on this field in Türkiye generally focused on the cultural and technical backgrounds of archery. These studies, which are prepared based on the place and importance of archery in Turkic culture, generally proceed on the axis of cultural and sports history studies, referring to the above-mentioned metaphorical meanings of archery. Hereunder, the metaphors that the terms arrow and bow correspond to in the first written sources and various epics before Islam are the most frequently discussed topics. Likewise, there are many studies dealing with the religious aspect of archery since Islam praises

shooting. In addition, technical issues such as arrow and bow production stages, manufacturing techniques, stance, grip, and shooting positions are subjects that are studied over and over again. Furthermore, many publications demonstrate that the milestones that were erected in various parts of Istanbul, together with Okmeydanı and the Archery Lodge located here, should be preserved as a historical value.

This thesis based on the notion that archery, which is apart from the above-mentioned areas and therefore creates a important lacunae in the literature, is an industrial and institutional activity. Archery will be issued and examined as a social and economic subject from a holistic point of view both as an industrial activity in terms of being a collective business line and as an institutional activity in terms of being a functioning institution.

In this context, the aim of this thesis is to examine the historical sources, producers, and institutions of Ottoman archery, to try to understand what the perspective towards sports in the Ottoman Empire was, how it changed, how a sports club was run and how the manufacturer lived in the archery center. Thus, archery will be defined as a matter of business for the first time and the social, economic, and institutional life around this business line will be brought to light. It is expected that the study carried out in line with this goal will be an example for the studies to be carried out in other secondary fields such as archery of Turkish historiography.

Key Words

Arrow, Bow, Archer, Bowman, Kemankesh, Marksman, Bowyer, Fletcher, Okmeydanı, Archery Lodge.

İÇİNDEKİLER

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLOLARIN DİZİNİ	xiv
EKLERİN DİZİNİ.....	xvi
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
KONU, AMAÇ VE YÖNTEM	1
OSMANLI OKÇULUĞUNUN TARİHİ KAYNAKLARI.....	6
Osmanlı Öncesi Okçuluk Tarihi Kaynakları: Furusiye Metinleri.....	6
Osmanlı Dönemi Okçuluk Tarihi Kaynakları: Kavsnâmeler.....	12
Mevcut Literatür	34
TÜRK OKÇULUĞUNUN TARİHİ GELİŞİMİ	45
1. BÖLÜM: EKONOMİK BİR FAALİYET OLARAK XVIII. YÜZYILDA OSMANLI OKÇULUĞU: OSMANLI DEVLETİ'NDE OK VE YAY ÜRETİMİ	57
1.1 OSMANLI OKÇULUĞUNUN ÜRETİM TEKNİKLERİ	59
1.1.1 Ok Üretim Teknikleri ve Üretilen Ok Çeşitleri.....	59
1.1.1.1 Ok Üretim Teknikleri.....	60
1.1.1.2 Üretilen Ok Çeşitleri	63
1.1.1.2.1 Antrenman/Meşk Okları	63
1.1.1.2.1.1 Hava Gezi Oku	64
1.1.1.2.1.2 İbriş Oku	65

1.1.1.2.1.3	Çavuş Oku/İslıklı Ok	65
1.1.1.2.1.4	Azmayış Oku	66
1.1.1.2.1.5	Karabatak Oku	67
1.1.1.2.1.6	Torba Gezi Oku	67
1.1.1.2.1.7	Talimhane Okları	68
1.1.1.2.2	Tirkeş Okları/Savaş Okları	69
1.1.1.2.2.1	Yangın Oku.....	72
1.1.1.2.3	Müşabaka Okları.....	73
1.1.1.2.3.1	Menzil Okları.....	73
1.1.1.2.3.1.1	Pişrev Oku	73
1.1.1.2.3.1.2	Yeksuvar Oku	76
1.1.1.2.3.1.3	Zergerdan Oku	76
1.1.1.2.3.1.4	Hâkî Oku.....	76
1.1.1.2.3.2	Putâ Okları.....	78
1.1.2	Yay Üretim Teknikleri ve Üretilen Yay Çeşitleri	81
1.1.2.1	Yay Üretim Teknikleri.....	82
1.1.2.2	Üretilen Yay Çeşitleri	90
1.1.2.2.1	Kabza Kuran Yaylar	90
1.1.2.2.1.1	Kepade Yay/Kepeze Yay	90
1.1.2.2.1.2	Meşk Yay	91
1.1.2.2.2	Tekne Kuran	91
1.1.2.2.2.1	Tirkeş/Savaş Yay	91
1.1.2.2.2.2	Putâ Yay	92
1.1.2.2.3	Hilal Kuran Yaylar	92
1.1.2.2.3.1	Menzil Yay	93
1.2	OSMANLI OKÇULUĞUNUN ÜRETİCİLERİ	94
1.2.1	XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nde Ok ve Yay Üretimi	102

1.2.1.1	Ok Üreticileri	102
1.2.1.2	Yay Üreticileri	106
1.2.2	XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı Osmanlı Devleti'nde Ok ve Yay Üretimi	109
1.2.2.1	Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticileri	110
1.2.2.2	Ağakapısı Kârhanesi Yayıları	122
1.2.3	Osmanlı Okçuluğunun Diğer Araç ve Gereçleri	127
1.2.3.1	Kiriş/Çile.....	127
1.2.3.2	Kemend	128
1.2.3.3	Zihgir.....	129
1.2.3.4	Sadak ve Tirkeş, Kubur ve Kandil	132
1.2.3.5	Bilek Siperi ve Muşamma.....	133
2.	BÖLÜM: KURUMSAL BİR FAALİYET OLARAK OSMANLI OKÇULUĞU: OKMEYDANILARI VE ATICI TEKKELERİ.....	136
2.1.	İSTANBUL OKMEYDANI VE ATICILAR TEKKESİ'NİN KURULUŞU, İDARESİ VE MUHASEBESİ.....	138
2.1.1.	İstanbul Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi'nin Tarihi Gelişimi.....	138
2.1.2.	İstanbul Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin Görevlileri ve İdarecileri	160
2.1.2.1.	Meydan Şeyhleri	162
2.1.2.2.	Cami Görevlileri.....	177
2.1.2.3.	Güvenlik Görevlileri	178
2.1.2.4.	Hakemler	179
2.1.3.	İstanbul Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin Muhasebesi.....	180
2.1.3.1.	Gelir Kalemleri.....	180
2.1.3.2.	Gider Kalemleri.....	184
2.1.3.3.	Atıcılar Tekkesi'nin Genel Muhasebesi	184
2.2.	İSTANBUL OKMEYDANI ATICILAR TEKKESİ'NDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER	187
2.2.1.	Eğitim Faaliyetleri	187

2.2.1.1. Kepaze Eğitimi	188
2.2.1.2. Torba Gezi Eğitimi	190
2.2.1.3. Hava Gezi Eğitimi	191
2.2.2. Müsabaka Faaliyetleri	191
2.2.2.1. Puta Müsabakaları	191
2.2.2.2. Darp Müsabakaları	193
2.2.2.3. Menzil Müsabakaları	193
2.2.3. Kabza Alma Töreni	198
SONUÇ	201
KAYNAKÇA	206
EKLER	242
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	297
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	298

TABLOLARIN DİZİNİ

Tablo 1: Hava Gezi Okları	64
Tablo 2: Tirkeş/Savaş Okları.....	70
Tablo 3: Navek Okları.....	72
Tablo 4: Pişrev Okları	75
Tablo 5: Hâkî Okları	77
Tablo 6: Puta Okları	79
Tablo 7: Yay Formu ve Üretim Tekniğini Gösterir Tablo	90
Tablo 8: Sağrılı Tekne Kuran Tirkeş Yayları.....	91
Tablo 9: Sağrılı Tekne Kuran Puta Yayları.....	92
Tablo 10: Tımarlı Hilal Kuran Menzil Yayları	93
Tablo 11: 1600 Tarihinde Okların Satış Fiyatları	105
Tablo 12: 1640 Tarihinde Okların Satış Fiyatları	105
Tablo 13: 1600 Tarihinde Yayların Satış Fiyatları.....	107
Tablo 14: 1640 Tarihinde Yayların Satış Fiyatları.....	108
Tablo 15: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1111 Masar Mevacibleri	110
Tablo 16: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1112 Masar Mevacibleri	112
Tablo 17: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1131 Lezez Mevacibleri	113
Tablo 18: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1132 Recec Mevacibleri.....	114
Tablo 19: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1134 Lezez Mevacibleri	114
Tablo 20: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1136 Reşen Mevacibleri.....	115
Tablo 21: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1164 Lezez Mevacibleri	116
Tablo 22: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1177 Masar Mevacibleri	117
Tablo 23: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1182 Masar Mevacibleri	118
Tablo 24: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1183 Reşen Mevacibleri.....	119
Tablo 25: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1201 Masar Mevacibleri	120
Tablo 26: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1205 Masar Mevacibleri	121
Tablo 27: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1216 Masar Mevacibleri	122
Tablo 28: Ağa Kapısı Karhanesi Yayıncıların Toplam Mevcunu ve Maaşları	123
Tablo 29: Yay ve Kiriş Boyu Örnekleri	128
Tablo 30: Zihgirler	131
Tablo 31: Kubur ve Kandil.....	133
Tablo 32: Bilek Siperi	135

Tablo 33: II. Mahmud'un Diktiği Menzil Taşları	156
Tablo 34: Atıcılar Tekkesi'nin 1238-1296/1822-1880 Yılları Arası Muhasebe Kayıtları.....	186
Tablo 35: Atıcılar Tekkesi'nin 1238-1253/1822-1837 Yılları Arası Gelir Kalemleri	264
Tablo 36: Atıcılar Tekkesi'nin 1238-1253/1822-1837 Yılları Arası Gider Kalemleri	265
Tablo 37: Atıcılar Tekkesi'nin 1256-1296/1840-1880 Yılları Arası Gelir Kalemleri	266
Tablo 38: Atıcılar Tekkesi'nin 1256-1296/1840-1880 Yılları Arası Gider Kalemleri	268
Tablo 39: Ağalar Menzili'nin Tuhfetü'l-Hasib ve Minhacür'r-Rumat adlı Kavsnâmelerdeki Sırlaması.....	270
Tablo 40: Okmeydanı'ndaki Menziller	271
Tablo 41: XVIII. Yüzyılda Ehl-i Hiref Üyesi Üreticilerin Maaş Çizelgesi	282

EKLERİN DİZİNİ

Ek 1: Endam Türleri.....	242
Ek 2: Ok Bölümleri	243
Ek 3: Halkaya Alınmış Yay Örneği (OTM, Env No: 12753)	244
Ek 4: Yasıl, Kurulu ve Çekili Vaziyetteki Osmanlı Mürekkep Yayısı.....	245
Ek 5: Mürekkep Yayın Bölümleri.....	246
Ek 6: Mustafa Kâni Bey, Telhîs-i Resâilât-ı Rumat, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 922	247
Ek 7: Atıcılar Tekkesi ve Minber, Seyyid Vehbî, <i>Surnâme</i> , TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 10 ^b	248
Ek 8: Atıcılar Tekkesi ve Minber, Seyyid Vehbî, <i>Surnâme</i> , TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 12 ^b	249
Ek 9: Atıcılar Tekkesi ve Minber, Gazneli Mahmud Albümü, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 5461, vr. 25 ^b	250
Ek 10: Müteveffa Kânî Bey-zâde Ahmed Bey Efendi'nin Atıcılar Tekkesi Meşihati.....	251
Ek 11: Zilhicce 1262 / Kasım 1862 Yılı Muhasebe Tutanağı.....	252
Ek 12: Hicri 1298 (m. 1881-82) Tarihli Okçularbaşı Haritası (İBB. Atatürk, 352.961 EMİ 1298 k.1-1).....	256
Ek 13: Hicri 1329 (Miladi 1911) Tarihli Okçularbaşı Haritası (İBB. Atatürk, 352.961 EMİ 1329 k.1-1).....	256
Ek 14: Tarihi Okmeydanı Sınırları.....	257
Ek 15: Günümüzdeki Okmeydanı Senti Sınırları.....	257
Ek 16: XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ehl-i Hiref Cemaatinde Çalışan Üreticilerin Maaş Ortalaması Grafiği.....	258
Ek 17: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ehl-i Hiref Cemaatinde Çalışan Üreticilerin Maaş Ortalaması Grafiği.....	259
Ek 18: Atıcılar Tekkesi'nin 1238 – 1296 (m. 1822 – 1880) Arası Muhasebe Kayıtları.....	260
Ek 19: Atıcılar Tekkesi'nin Yüzdelik Gelir Dağılımı	261
Ek 20: Atıcılar Tekkesi'nin Yüzdelik Gider Dağılımı	261
Ek 21: Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin Yönetim Şeması.....	262
Ek 22: Atıcılar Tekkesi'nin Sporcu Hiyerarşisi	263
Ek 27: Kabza Alma Töreni Sırasında Kemankeşe Verilen Öğütler.....	279
Ek 28: Kemankeş İcazetnâmesi.....	280

KISALTMALAR

A. AMD	: Sadaret, Amedi Kalemi Evrakı
A. DVNSMHM. d.	: Bab-ı Asafi, Mühimme Defterleri
A. MKT. MHM	: Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı
A.MKT. NZD	: Sadaret, Nezaret ve Devair Evrakı
AE. SABH. I.	: Ali Emiri, Sultan Abdülhamid I
AE. SMST. III.	: Ali Emiri, Sultan Mustafa III
Alanya	: Alanya Arkeoloji Müzesi
Amasya	: Amasya Arkeoloji Müzesi
Ankara	: Ankara Etnografya Müzesi
Antalya	: Antalya Arkeoloj Müzesi
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Bursa	: Bursa Arkeoloji Müzesi
C. AS.	: Cevdet, Askerî
C. BH.	: Cevdet, Bahriye
C. BLD.	: Cevdet, Belediye
D. KRZ. d.	: Bab-ı Defteri, Küçük Ruznamçe Kalemi Defterleri
D. PYM. d.	: Bab-ı Defteri, Piyade Muhasebesi Kalemi Defterleri
Edirne	: Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi
Env	: Envanter
Fatih	: Fatih Millet Kütüphanesi
HH. İ	: Hazine-i Hassâ, İradeler
İ.DH	: İrade, Dahiliye
İBB. Atatürk	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
İE. BH.	: İbnü'l-Emin, Bahriye,
İSTM. ŞSC. 06. d	: İstanbul Müftülüğü, Şeriye Sicilleri Defterleri Üsküdar Mahkemesi
İzmir	: İzmir Arkeoloji Müzesi
KK. d.	: Kamil Kepeci, Defterler
Konya Ereğli.	: Konya Ereğli Müzesi

Konya	: Konya Arkeoloji Müzesi
MAD.d.	: Maliyeden Müdevver Defterler
Manisa	: Manisa Arkeoloji Müzesi
Nevşehir	: Nevşehir Arkeoloji Müzesi
NFS. d.	: Nüfus Defterleri
OTM	: Okçular Tekkesi Müzesi
OV. HBK.	: Okçular Vakfı, Halim Baki Kunter Dijital Arşivi
ŞD	: Şura-yı Devlet
TİEM	: Türk-İslâm Eserleri Müzesi
TSM	: Topkapı Sarayı Müzesi
TSMA. d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TSMA. e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TT. d.	: Tapu Tahrir Defterleri
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
YB. 04. d.	: Yabancı Arşivler, Bulgaristan Arşivi Defterleri

GİRİŞ

KONU, AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde yürütülen okçuluk faaliyeti ile bu faaliyeti yürüten sıradan insanların sosyal ve ekonomik yaşantıları üzerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın temeline “okçuluk” faaliyeti yerleştirilmiştir. Okçuluk konusunda bir akademik bir çalışma yapmayı tercih etmemizin sebebi ise, okçuluğun Türk kültür ve medeniyeti içerisinde kendine mahsus özellikler barındıran nadir ögelerden biri olduğuna yönelik düşüncemiz ve bu ögenin iyi öğrenilmesi gerektiğine yönelik inancımızdır. Bu sayede, okçuluk gibi gelenekselleşmiş ve bu nedenle de modernite karşısında “modası geçmiş” yahut “çağ dışı” olarak nitelendirilen daha nice kültürel değerlerin nasıl korunacağına yönelik teorik bir yol haritasına sahip olunacaktır. Ayrıca söz konusu tercihimizde Türk tarihinin genel çalışma alanlarından biri olan siyasi tarih ya da kurumlar tarihi gibi konuların beraberinde bunlarla bağlantılı olan okçuluk gibi alt alanların çalışılmasının da bütünü görmek ve toplumsal değişimdeki yerini anlamak konusunda alana gertireceği kazanımlara dair düşüncemiz etkili olmuştur.

Aşağıda detaylı olarak verilecek tarihi kaynaklardan ve literatür çalışmasından da anlaşılacağı üzere Osmanlı okçuluğunun teknik arka planına dair bir hayli çalışma mevcuttur. Ancak genelde Türk okçuluğunun özelde de Osmanlı okçuluğunun sosyal ve ekonomik saikleri henüz tam manasıyla ortaya konulabilmiş değildir. Daha açık bir ifadeyle bir okun ve bir yayın hangi malzemelerden nasıl yapıldığı ve nasıl kullanıldığı teorik olarak bilinmemektedir. Ancak bu oku ve yayı kimlerin ürettiği ve kimlerin kullandığı tam olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda bu tezde okçuluk ile ilgilenen kişilerin günlük yaşantılarını İstanbul özelinde anlama ve açıklama amacı güdülmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında asıl ortaya konulmak istenen husus, Osmanlı okçuluğunun teknik ve kültürel nitelikleri değil, ekonomik ve sosyal nitelikleridir. Ancak metin serencamına riayet edebilmek ve konu bütünlüğünden kopmamak adına bu konulara da değinilecektir.

2019 yılında Geleneksel Türk Okçuluğunun UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası" listesinde kendisine yer bulması, bu alana yönelik teveccühü ve buna paralel olarak da akademik yayın sayısını bir hayli artırmıştır. Ancak söz konusu bu çalışmaların Osmanlı okçuluğuna dair genel bilgi birikimimize sundukları katkı bir hayli sınırlıdır. Türkiye'de okçuluk tarihine yönelik yapılan akademik çalışmalar genellikle okçuluğun kültürel ve teknik arka planlarına odaklanmıştır. Buna göre ok ve yay terimlerinin İslâm öncesi Türk kültüründe hangi sembolik anlamlarla kullanıldığı ve ilk yazılı kaynaklar ile çeşitli destanlarda hangi metaforlara karşılık geldiği en sık ele alınan konulardır. Bunun yanı sıra, okçuluk ile ilgili hadisler ve okçuluğun dini arka planı, okun ve yayın yapım aşamaları, imalat teknikleri, duruş, tutuş ve atış pozisyonları gibi konular enine boyuna çalışılmıştır. Bunların yanı sıra İstanbul'un çeşitli yerlerinde dikilen menzil taşları ve nişan taşlarının, Okmeydanı ve burada bulunan Atıcılar Tekkesi ile beraber, tarihi bir değer olarak korunması gerektiğine dair pek çok yayın da mevcuttur.

Okçuluk tarihinin bu şekilde dar bir kapsama sıkışmasının temel sebebinin kaynak problemi olduğu söylenebilir. Okçuluğa yönelik ana kaynakların literatüre kazandırılması hadisesi, henüz çok yeni olmakla birlikte, elan devam etmektedir. Aşağıda daha ayrıntılı olarak bahsedileceği üzere birkaç istisna haricinde söz konusu kaynaklar Arapça ve eski Türkçedir. Bunların içinde Osmanlılar tarafından eski Türkçe olarak üretilen eserlerin yeni harflere aktarımı büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ancak Osmanlı öncesine dayanan ve Abbâsîler, Eyyübîler ve özellikle de Memlûkler tarafından üretilen eserler, Türkçe akademik literatürde ciddi bir boşluk olarak karşımızda durmaktadır. İleri seviye Arapça bilmenin yanı sıra teknik terimlere de hâkim olmayı gerektiren bu eserler Osmanlı kavsnâmelerine kaynak teşkil eden furusiye metinleridir. Bu metinler Türk-İslâm dönemi için sadece Okçuluk tarihine değil, Türk-İslâm silahları ile askerlik ve siyaset bilimi gibi alanlara da ışık tutuyor olması bakımından, Türk askerî ve siyasi tarih literatürü için olmazsa olmaz müracaat eserleridir.

Okçuluk tarihi çalışmalarının yaşadığı kaynak probleminin bir diğer ayağını ise arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Çok büyük bir belge yoğunluğunu barındıran Osmanlı Arşivleri'nde okçuluk gibi nispeten özel ve aynı zamanda çok boyutlu bir alanda yapılacak çalışmalar farklı belge türlerine başvurmayı gerektirmektedir. İstanbul

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'ne yönelik ferman ve berat gibi niteliği yüksek belgeleri saymazsak, ok-yay imal eden ve kullanan kişilerin ekonomik ve sosyal yaşantılarına yönelik bilgiler mühimme defterleri, tahrir defteri, mevacic defterleri ve kadı sicilleri gibi yüzlerce sayfalık defterlerin birkaç satırında gizlidir. Dolayısıyla bu durum da araştırmacıları kaynağına daha kolay ulaşabilecekleri, okçuluğun kültürel ve teknik konularına yönlendirmektedir.

Buna ek olarak şu da belirtilmelidir ki, kuruluş devri kronikleri ve hanedan tarihleri ile mühimme defteri, kadı sicilleri ve tahrir kayıtları gibi Osmanlı tarihinin geneline teşmil kaynaklar üzerinden siyasi, sosyal ve ekonomik tarih türünde yapılan çalışmalar günümüz Osmanlı tarihi araştırmacıları için daha cezbedicidir. Dolayısıyla askerî tarihin bir yan dalı olan silah tarihi çalışmalarının bir alt alanı olarak algılanan ya da spor tarihi ile ilişkilendirilen okçuluk, ancak bu alana özel ilgisi olan araştırmacıların merakını cezbetmektedir. Bu da okçuluğa yönelik akademik çalışmaların sayısının az olmasının etkenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti bünyesinde ok ve yay üreten insanlar ile oku ve yayı kullanan insanlar, yani okçuluğun üreticileri ve tüketicileri, bunların birbirleri ile olan ilişkileri, ekonomik gelir durumları ve sosyal hayatları yukarıda sayılan sebepler dolayısıyla neredeyse tümüyle ihmal edilmiştir. Günümüzde ok ve yay imal edilen dükkânların nerelerde olduğu, bunların sayılarının ne kadar olduğu, bu dükkânlarda çalışan usta, çıрак ve kalfaların ne kadar gelir elde ettikleri ve bunların devletle olan ilişkilerinin hangi düzeyde olduğu henüz cevaplanabilmiş sorular değildir. Aynı şekilde oku ve yayı kullanan insanların sosyal statüleri, ekonomik gelirleri ve devletle olan ilişkileri de yine gün yüzüne çıkmayı bekleyen konulardandır. Okçuluğun ekonomik ve sosyal bir faaliyet olarak ele alındığında bariz olan bu hususların yanı sıra kurumsal bir faaliyet olarak icra edildiği İstanbul Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin gelir-giderleri, yöneticileri ve devlet ile olan ilişkileri de belli kaynaklar üzerinden yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Bu nedenle bu çalışmada tüm bu ve benzeri kurumsal, sosyal ve iktisadi konuların yeni bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğinden hareket edilmiştir.

Bu tez çalışmasında yukarıda bahsedilen sebepler dolayısıyla literatürde bir boşluk olarak görülen Osmanlı okçuluğunun sosyal ve ekonomik arka planı ile okçuluğun icra edildiği kurumlar incelenerek, okçuluk bütüncül bir bakış açısıyla hem toplu bir iş kolu

olması bakımından ekonomik bir faaliyet, hem de işleyen bir müessese olması bakımından kurumsal bir faaliyet olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda çalışmanın mekânsal sınırları İstanbul; zamansal sınırları ise XVIII. ve XIX. yüzyıllar olarak belirlenmiştir. Bu şekilde bir mekânsal sınırlamaya gidilmesinin sebebi, İstanbul'un Osmanlı tarihi ile ilgili pek çok konuda olduğu gibi okçuluk konusunda da bir merkez olmasıdır. Tarihlendirmenin XVIII. ve XIX. yüzyıllar ile sınırlandırılmasının sebebi ise, okçuluğun XVII. yüzyıl sonlarında askerî misyonunu neredeyse tamamen kaybetmiş ve XVIII. yüzyıl itibariyle sadece sivil bir faaliyete dönüşmüş olmasıdır. Bu tarihten itibaren okçuluğun askerî misyonundan neredeyse hiç söz edilemez. Okçuluk artık sivil bir faaliyet olarak İstanbul'un sosyal ve ekonomik yaşantısı içinde yer almaktadır. Ayrıca Atıcılar Tekkesi'ne yönelik bürokratik kayıtların çok büyük bir bölümü bu dönem aralığındadır. Dolayısıyla tez çalışmasının amacı olan okçuluğun sosyal ve ekonomik cephesi bu dönem aralığında daha net anlaşılacaktır.

Bunun yanı sıra terminolojiye özellikle dikkat edilmiş ve terimlerin XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllarda kullanılan anlamlarının günümüz Türkçesindeki karşılıklarına riayet edilmeye gayret gösterilmiştir. Buna göre Osmanlılar ok atan kişiye “tirendaz” ya da “kemankeş” demektedir. Bu kelimenin günümüz Türkçesindeki tam karşılığı “atıcı”dır. Bu nedenle ok atan kişilerden ya da ok atan kişilerin bağlı olduğu kurumdan bahsederken “atıcı” ve “Atıcılar Tekkesi” terimleri kullanılmıştır. Aynı şekilde ok üreten kişilere “okçu” ya da “tirger”; yay üreten kişiye de “yaycı” ya da “kemanger” denmektedir. Tez çalışmasında bu terimlerin Türkçe olanları yani “okçu” ve “yaycı” kelimeleri tercih edilmiştir.

Bu doğrultuda ilk önce kaynak taraması yapılarak Osmanlı okçuluğunun kaynakları incelenmiş ve mevcut literatür ortaya konulmuştur. Bu yapılırken Osmanlı okçuluk literatürünün daha net anlaşılması açısından, bu literatüre kaynak teşkil eden Furuşiye metinlerinin okçuluk özelinde yazılmış olanları incelenmiştir. Daha sonra Osmanlı kavsname literatürü analiz edilerek nüsha nüsha birbirinden eksik ve fazla yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak XX. yüzyıl Osmanlı yazımından başlayarak cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar Osmanlı okçuluğu özelinde yapılan akademik çalışmalar irdelenmiştir. Burada amaç hem mevcut literatürü tanıtmak, hem de yapılan çalışmaların literatüre ne kadar katkı yaptıklarını ya da yapmadıklarını görmektir. Kaynak taraması ve tanıtımına bu kadar uzun uzadıya yer verilmesinin

sebebi, tezin ulaştığı sonuçların sağlam bir temel üzerine inşa edilmesini sağlamaktır. Zira söz konusu kaynaklar, özellikle de Osmanlı kavsânâmeleri ilk defa bu tezde baştan sona nüsha nüsha karşılaştırılarak birbirlerine göre eksik ve farklı yönleri kritik edilmiştir. Böylece kavsânâmelerin nasıl yazıldığı, hangi kaynakları kullandığı ve nelere kaynak teşkil ettiği ortaya konmuştur. Ayrıca gerek devlet eliyle gerekse de şahsi teşebbüslerle hazırlanan bu kavsânâmelerin hangi amaçlarla yazıldığı, bu amaçların dönem dönem nasıl değiştiği ve bu değişikliğin Osmanlı kavsânâme literatürüne nasıl yansıdığı da açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde okçuluk ekonomik bir faaliyet olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda ok ve yay imal edilen dükkânlar, bunları imal eden zanaatkâr ustalar, bunların lonca ve ehl-i hiref örgütlenmeleri ile ekonomik gelirleri araştırılmıştır. Bu sayede okçuluk üzerinden özellikle XVIII. yüzyılda gelir elde eden üreticilerin kimler oldukları, nasıl geçindikleri ve mümkün mertebe sosyal statüleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise oku atan kişiler yani atıcılar ve atıcıların örgütlendikleri Atıcılar Tekkesi incelenmiş ve okçuluk kurumsal bir faaliyet olarak ortaya konmuştur. Bu bağlamda Atıcılar Tekkesi'nin gelir giderleri incelenerek Osmanlı okçuluğunun XVIII. ve XIX. yüzyılda asıl kullanım alanı olan spor müsabakalarının nasıl düzenlendiği, bu müsabakalara katılanların nasıl eğitim aldıkları ve söz konusu tekkenin nasıl işletildiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bununla beraber burada faaliyet gösteren kişilerin devlet ve birbirleriyle olan ilişkileri de incelenerek atıcıların ekonomik ve sosyal yaşantıları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak kanaatimizce Osmanlı okçuluk tarihi gibi genele teşmil olmayan konular da akademik olarak araştırılmaya muhtaçtır. Zira bu gibi butik konuların bünyesinde, Osmanlı şehirlerindeki sosyal ve ekonomik yaşantının anlaşılması noktasında küçük ipuçları barındırdığını düşünmekteyiz. Bu nedenle Osmanlı okçuluğunun tarihi kaynakları, üreticileri ve kurumları ayrı ayrı araştırılarak, Osmanlı Devleti'nde spora yönelik bakış açısının ne olduğu ve nasıl değiştiği, bir spor kulübünün nasıl işletildiği ve üretimde bulunan zanaatkârların nasıl yaşadıkları Atıcılar Tekkesi özelinde ortaya çıkartılak hedeflenmektedir. Ayrıca XIX. yy gibi bir dönemde artık Osmanlı Devleti için bile gelenekselleşmiş bir faaliyetin bugün hala sürdürülmeye devam etmesi ve UNESCO gibi uluslararası bağımsız kuruluşun koruma altına aldığı kültürel

faaliyetlerden biri olmasının altında yatan sosyal, kültürel ve siyasal etmenleri de anlamayı ve açıklamayı umuyoruz.

OSMANLI OKÇULUĞUNUN TARİHİ KAYNAKLARI

Osmanlı Öncesi Okçuluk Tarihi Kaynakları: Furusiye Metinleri

Ortaçağ dönemi Türk-İslâm devletlerinin askerî örgütlenmelerinde, okçuların önemli bir yeri olduğu aşikardır. Ortaçağlar boyunca savaşların pek çoğunda denge belirleyici unsur okçuluk olmuştur. Bu dönemde devletlerin gösterdikleri başarının arkasında savaş alanlarında okun ve yayın doğru stratejilerle kullanılmasının yattığı söylenebilir. Savaş alanlarında uygulanan taktik ve stratejinin önemine vurgu yapan, ok ve yay başta olmak üzere hemen hemen bütün savaş silahlarının teknik özelliklerini anlatan ve liderlere hem siyasi hem de askerî öğütler veren metinlerin bu dönemde bu devletlerin bünyesinde ortaya çıkmış olması söz konusu başarının tesadüfî olmadığını göstermektedir. Furusiye metinleri olarak adlandırılan ve Türk-İslâm dönemi savaş ve silah tarihi çalışmaları için vazgeçilmez bir ana kaynak olan bu literatürde, okun ve yayın yanı sıra kullanılan kılıç, mızrak, gürz, kalkan vs. gibi silahların ve çeşitli kuşatma aletlerinin nasıl imal edildiği ve nasıl kullanılması gerektiği; bunun yanı sıra at yetiştiriciliği ve süvarilik eğitimi gibi konular anlatılmaktadır. Hatta bazı furusiye yazarları savaş stratejileri ve liderlik eğitimi gibi konulara da değinmişlerdir. Abbâsîler döneminde yazılmaya başlanan furusiye metinlerinin, Eyyubiler ve özellikle Memlûkler döneminde sayısının bir hayli arttığı görülmektedir (al-Sarraf, 2004, s. 141-200).

Furusiye metinlerinin, Memluk dönemine Kıpçakça yazılan birkaç tanesini saymazsak, ekseriyeti Arapçadır. Söz konusu bu eserler üzerinde nüshaların tek tek karşılaştırıldığı derli toplu genel bir çalışma yapıldığı söylenemez. Sadece bu alanda tanıtıcı mahiyette yapılan birkaç çalışmadan söz edilebilir. Bunlardan ilk olarak IRCICA tarafından yayınlanan Osmanlı *Askerlik literatürü Tarihi*'nin girişinde yer alan eserler zikredilebilir. Burada hem Osmanlı öncesi hem de Osmanlı dönemi askerlik ve harp sanatına dair eserler kronolojik olarak kısa cümlelerle tanıtılmıştır (İhsanoğlu, Şeşen, Bekar, & Gündüz, 2004, s. XLI-LXVIII). Bir diğeri Salim Ayduz ve Şamil Çan tarafından yayına hazırlanan *Ümmü'l-Gaza* adlı eserin giriş kısmıdır (Bayramoğlu Ali Ağa, 18. Yüzyıl, s. 15-25). Söz konusu eser ateşli silahlar üzerine odaklansa da Osmanlı

öncesi furusiye metinlerinin anlatılıyor olması bakımından önemlidir. Ümran Karadeniz tarafından yayına hazırlanan *Tuhfetü'l-Guzat* adlı eserin girişinde de kısa kısa söz konusu furusiye metinlerinin bazılarının birer cümle ile açıklamaları verilmiştir (Matrakçı Nasuh, 2019, s. 2-5). Bu bağlamda son olarak Barış Bora Güç'ün *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanan makalesi örnek gösterilebilir (Güç, 2018, s. 46-58).

Furusiye metinleri literatürüne bütüncül bir bakışla tek tek her bir nüshayı incelediği anlaşılan Şıbab al-Sarraf'ın 2004 yılında yayınladığı "Mamluk Furusiyyah Literature and Its Antecedents" adlı makalesi ise bu alanda yapılan en detaylı akademik çalışmadır.

Furusiye metinleri konularına göre, at yetiştiriciliği, mızrak eğitimi, gürz eğitimi, savaş eğitimi, kuşatma silahları eğitimi, avlanma, süvarilik ve okçuluk olmak üzere sekiz kategoride tasniflenebilir (al-Sarraf, 2004, s. 141-200). Burada sadece okçuluk üzerine yoğunlaşarak Osmanlı Kavsnâme literatürüne kaynak teşkil eden eserlere yer verilecektir.

Türk-İslâm askerlik tarihi üzerine yazılmış olan Furusiye metinlerinin okçuluk üzerine yazılmış olanlarının pek çoğu Ebu Haşim el-Baverdi, Tahir el-Belhî, İshak er-Raffa ve Sa'id ibn-i Hanif el Semerkandî adlı kişileri, oluşturdukları atıcılık tekniklerinden dolayı, okçuluğun 4 büyük ekolü olarak kabul eder (al-Sarraf, 2004, s. 141-200). Bu geleneği Osmanlı Kavsnâmelerinde de görmek mümkündür. Örneğin XVII. yüzyılın son çeyreğinde Atıcılar Tekkesi Şeyhi Kâtip Abdullah Efendi tarafından yazılan *Tezkîre-i Rumât* adlı eser, mezkur kişileri ok atıcılığının pirleri olarak zikrederek başlar;

Bismillahi'r-rahmani'r-rahim el-hamdülillahi rabbi'l-'alemin ve's-salatü ve's-salamu 'ala seyyidina Muhammedin ellezi fazzlü'r-remy 'ala sa'iri'l-eslihet-i ecma'in ve emere bi'r-remy li külli kebirin ve sağırin mine'l-mü'minin ve 'ala alihi ve ashabihi't-tayyibina' t-tahirin hususen minhum mine'l-e'immeti'r-rumat Sa'ad bin ebi Vakkas ve ebi Haşim ve ebi İshak ve Tahirü'l-Belhi ve 'Ukbe bin 'Amir... (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 334, vr. 1^b)

Furusiye metinlerine dair ilk örnekler IX. yüzyılda Abbâsîler döneminde ortaya çıkmıştır. Abbâsî Halifesi Ebü'l-Fazl el-Mütevekkil-Alellâh'ın mirahoru olduğu tahmin edilen (Kaya, 2020, s. 584) Nâsîrüddin Muhammed b. Ya'kub b. Ahî Hizâm el-Huttelî'nin *Kitâbü'l-Hayl ve'l-Furûsiyye ve'l-Baytara* adlı eseri bilinen en eski furusiye metni olarak literatüre girmiştir. Eserin Türkiye'de Süleymaniye Kütüphanesi Fâtih nr.

3513'te, Köprülü Kütüphanesi nr. 36'da, Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 3915'te Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed, nr. 2515'te (Kaya, 2020, s. 584) ve Bâyezid Halk Kütüphanesi Veliyüddin Efendi nr. 3174'te (al-Sarraf, 2004, s. 141-200) bulunan beş adet nüshası vardır.

Ahi Hizam'dan sonra en detaylı bilgileri veren Ebu Muhammed Abdurrahman Ahmed et-Taberi'nin *Kitâbü'l-Vazih fi'l-Remy* adlı eseridir. Eserin bilinen nüshaları İngiltere'de British Library, MS Or. 9454, 9265/2 ve 3134'te, Bodlean Library nr. 396'da; Türkiye'de Bâyezid Halk Kütüphanesi Veliyüddin Efendi nr. 3175 ve 3177'de; Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4098/1'de, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R.1933/2'de, Süleymaniye Kütüphanesi Fazıl Ahmet Paşa nr. 1288'de; Mısır'da Kahire el-Azher Kütüphanesi nr. 6 – 7275'te; ve Almanya'da Staatsbibliothek zu Berlin nr. Ahlwardt 5539'da bulunmaktadır (al-Sarraf, 2004 s. 141-200; Brockelmann, 1937). Topkapı Sarayında bulunan nüshanın 11^b, 12^a, 15^b, 16^a, 16^b, 17^b, 18^a ve 19^b varaklarında doğrudan okçuluk eğitime yönelik minyatürler bulunmaktadır. Ayrıca Ahmed et-Taberi'nin bilinen tek nüshası British Library MS 9265/1'da bulunan, *Kitabü'l-Şamil fi'l-Remy* adlı bir eserinin, *Fazlü'r-Remy* ve *Ta'limihi* adlı bölümü Müjdat Uluçam tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Uluçam, 1990). Taberi'nin henüz ortaya çıkartılamayan *Kitab Nuzhetü'l-Kulub*, *Kitabü'l-Kanz* ve *Kitab-ı Cami'ü'l-Esrar* adlı eserleri de vardır (al-Sarraf, 2004, s. 141-200). Bir diğer Abbâsî dönemi Fursiye metni ise yine IX. yüzyılda Muhammed ibn-i Yusuf el-Ahbâri tarafından yazılan *el-İzâh fi 'İlmü'r-Remy* adlı eseridir. Eserin bilinen tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4098/2'de bulunmaktadır (al-Sarraf, 2004, s. 141-200).

Eyyubî döneminde yazılan en değerli fursiye metni Mardî et-Tarsûsî'nin *Tabsıratu Erbâbi'l-Elbâb fi Keyfiyyeti'n-Necât fi'l-Hurûb* adlı eseridir. Bilinen iki nüshasında biri Bodleian Library, Huntington Collection, no. 264 diğeri Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, nr. 2848'de bulunmaktadır. Yay yapım teknikleri ile duruş, tutuş ve atış pozisyonları hakkında en detaylı bilgi veren Fursiye metni budur (Göksu, 2010, s. 291-307).

Eyyubi dönemine ait okçuluğa dair bir diğer fursiye metni ise tek nüshası Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi 470 numarada bulunan Ebu el-Hasan Ali ibn-i Abdullah

ibn-i Nabil tarafından XII. yüzyılda yazılan *Kitap fî 'İlmü'r-Rimayet bi'n-Nüşşab ve Usulihi ve Medhabihi* adlı eserdir (al-Sarraf, 2004, s. 141-200).

Eyyubi döneminde yazılmış olan okçuluğa dair önemli furusiye metinlerinden bir diğeri de XIII. yüzyıl sonu ile XIV. yüzyıl başında yaşamış olan Hüseyin Abdurrahman el-Yunini tarafından yazılan *el-Nihayet fî 'İlmü'r-Rimayet* adlı eserdir. 1937 yılında Carl Brockelmann'ın yaptığı çalışmaya göre yurt dışında Almanya Stadtbibliothek Gotha 1340 ve Hollanda Universiteit Leiden 1416 olmak üzere kayıtlı iki nüsha bulurken; (Brockelmann, 1937, s. 905), Türkiye'de, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasoyfa nr. 2952 ve 4051'de; Manisa Halk Kütüphanesi nr. 1145/3'te; ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi nr. 333/3 olmak üzere dört nüsha vardır. (al-Sarraf, 2004, s. 141-200).

Abdurrahman el-Yunini'nin bir başka eseri *Kitab fî Ma'rifet-i 'İlm-i Remyü'l-Siham* adlı eserdir. Bu eser Adnan Darwish Jallon tarafından Manchester Victoria Üniversitesi'nde doktora tezi olarak çalışılmıştır. El-Yunini Irak ve Suriye bölgelerini karış karış gezdikten sonra kendinden önceki furusiye yazarlarının terimlerini kullanarak, değişen savaş taktiklerine yönelik yeni birtakım uygulamaları da eserine eklemiştir (Jallon, 1980).

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Endülüs'te yazılmış olan Ebubekir Muhammed ibn-i Esbah el-Harevi'nin *Kitabü'l-Badâi' ve'l-Esrâr fî Hakikatü'r-Redd ve'l-İntisar ve Hamid-i Mecmu'at Aleyhi'r-Rumat di'l-Emsar* adlı eseri bütün okçuluk üzerine yazılan furusiye metinleri içinde tatar yayı (crossbow/arbalet) üzerine bilgi veren tek eserdir. Söz konusu eserin Bodleian Library MS Marsh 304; Staatsbibliothek zu Berlin MS 5538; ve Rabat, Mektubatü'l-Hazinetül'l-Amme MS 32/1'de bulunan üç nüshası günümüze ulaşmıştır (al-Sarraf, 2004, s. 141-200).

Fas'lı bir okçu olan Ebu Muhammed Cemaleddin Abdullah İbn-i Meymun tarafından yazılan *el-İfade ve'l-Tabsir li Külli Ramin Mübtedi ve Mahir Nahrir bi'l-Sehmü'l-Tavîl ve'l-Kasir* adlı okçuluk risâlesi 1945 yılında *Arab Archery, An Arabic Manuscript of About A.D. 1500* adıyla İngilizceye çevrilmiştir. Eserin Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi nr. 1212 ve 1213'de; Chester Beatty Library MS 5144'de; ve Princeton University Library MS 793'de nüshaları bulunmaktadır (al-Sarraf, 2004, s. 141-200). Eserin en dikkat çekici yanı el ile kullanılan yayların yanı sıra ayak yaylarından da bahsediliyor olmasıdır (Faris & Elmer, 1945, s. 16).

En eski Memlûk furusiyelerinden biri olan eser, Bedreddin Baktut er-Ramât el-Hazindar ez-Zahiri tarafından yazılmıştır. Bedreddin Baktut 1290'larda yazmaya başladığı eserinde büyük ölçüde Ahi Hizam'dan etkilenmiş olsa da okçuluğa yeni başlayanların nasıl idmanlar yapması gerektiğine dair detaylı bilgiler veriyor olması bakımından önemlidir (al-Sarraf, 2004, s. 141-200). Eserin Bibliothèque Nationale MS 2830, vr. 1a-72b, British Library MS Or. 3631, vr. 261a-279a, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Ahmed III, nr: 3471/5 ve Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasoyfa, nr: 4826/1 olmak üzere bilinen dört adet nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüsha *Ta 'limü'r-Remy* adı ile kayıtlıdır.

XIV. yüzyılın en dikkat çekici eserlerinden biri Memluk Kıpçakçası ile yazılmış olan *Kitab fi 'İlmi'n-Nüşşab* adlı eserdir. el-Sarraf bu eseri Memlûk Kıpçakçası ile yazılmış tek eser olarak kabul eder (al-Sarraf, 2004, s. 141-200). Ancak aşağıda da değinileceği üzere Memlûk Kıpçakçası ile yazılan başka eserler de bulunmaktadır. *Kitab fi 'İlmi'n-Nüşşab* Memluk Sultanı Meliküddin Zahir Berkuk'un musahiplerinden Mahdum Tolu Bey'in direktifleri ile yazılmıştır. Bilinen iki nüshasından biri Bâyezid Halk Kütüphanesi Velîyüddin Efendi nr. 3176'da diğeri Paris Bibliothèque nr 197'de bulunmaktadır. Paris Nüshası ilk defa Ananiasz Zajackowski tarafından çalışılmıştır. Bâyezid Kütüphanesi'nde bulunan nüsha ise ilk defa Nureddin Rüştü Büngül tarafından çalışılmıştır ancak bu çalışma akademik bir çalışmaya kaynak teşkil edebilecek yeterlilikte değildir (Delice, 2003, s. 24). Eser daha sonra Recep Şirin tarafından 1989 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Şirin, 1989). Şirin'in çalıştığı nüshada aynı zamanda *Kitab fi Riyazati'l-Hayl* adında at yetiştiriciliğine yönelik bir eser daha bulunmaktadır. Eser daha sonra her iki nüshası karşılaştırılarak daha geniş kapsamlı bir şekilde 2002 yılında İngilizce olarak yayınlanmıştır (Öztopçu, 2002). Bu çalışmaların hepsi eseri anonim olarak zikretmektedir. Ancak 2003 yılında İbrahim Delice tarafından Bâyezid Kütüphanesindeki nüsha temel alınarak yapılan çalışmada mezkur nüshanın müstensihî Hüseyin b. Ahmed el-Erzurumî'nin adına yer verilmiştir.

XIV. yüzyılda yazılan okçuluğa dair en değerli furusiye metni Tayboga el-Beklemişi el-Yunani tarafından yazılan *Bugyetü'l-Meram Gayetü'l-Garam* adlı eserdir. Söz konusu eser III.Murat zamanında Muhammed bin el-Hasan el-Ezherî es-Serâyî ed-Derbendî tarafından yapılan tercümesi ve şerhi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan

1932’de bulunmaktadır. Bu nüsha 2017 yılında Kutlay Reyhan Kesimli tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve yeni harflere aktarılmıştır (Kesimli, 2017).

Tayboga el-Beklemişi el-Yunâni’ye ait bir başka eser British Museum Add. 23489 numara ile kayıtlı *Kitab-ı Gunyetü’t-Tullab fî Marifet-i Remy bi’l-Nüşşab* adlı eserdir. Bu nüsha 1970 yılında *Saracen Archery: An English Version and Exposition of a Mameluke on Archery* adıyla yayınlanmıştır (Latham & Paterson, 1970). Eserin Türkiye’de bilinen, Süleymaniye Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu nr. 32’de bir; Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 3901’de bir ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, nr. 2608’de bir tane olmak üzere toplam üç nüshası bulunmaktadır.

XV. yüzyılda el-Sugayyir’in ok ve yay yapımında marangozluk ve ağaç yapısına dair bilgiler vermesi hasebiyle oldukça önemli olan *el-Hidayet fî ‘İlmü’r-Ramy* adlı eser yazılmıştır. Söz konusu eserin bilinen tek nüshası Bodleian Library MS Huntington 548’de bulunmaktadır (al-Sarraf, 2004, s. 141-200).

Munyetü’l-Guzat, XV. yüzyılda Memlûk Türkçesi ile yazılan ikinci eserdir. Tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed nr. 3468’de bulunan eser, Mustafa Uğurlu tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır (Uğurlu, 1984). Ayrıca 1989 yılında Kurtuluş Öztoçu tarafından Harvard Üniversitesinde neşredilmiştir (Öztopçu, 1989). Helmunt Ritter söz konusu eserin Ahi Hizam’ın *Kitâbü’l-Hayl ve’l-Fürûsiyye ve’l-Baytara* adlı eserinin farklı bir nüshası olduğunu iddia ederken, Fehmi Ethem Karatay, bunun *el-Furusiye fî Remyü’l-Cihad* adlı eserin bir kopyası olduğunu iddia etmektedir.

XV. yüzyılda yazılan okçuluğa dair bir başka furusiye metni, el-Hasan b. Muhammed b. Aysun el-Hanefî es-Sincârî tarafından Memluk Sultanı Çakmak için yazılan *Hidayetü’r-Râmi ale’l-Ahrad ve’l-Merami* adlı eserdir ve bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed nr. 2305’de bulunmaktadır (al-Sarraf, 2004, s. 141-200). Yine XV. yüzyılda el-Suyuti tarafından yazılan *Garsü’n-Nüşşab fî’r-Remy bi’l-Siham* adlı eser de Memluk öncesi furusiye metinlerinde geçen okçuluğa dair bilgilerin güzel bir derlemesi olması bakımından dikkate değer bir eserdir. Süleymaniye, Ayasofya, nr. 2983; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, nr. 2325; British

Library MS Or. 12830; ve Staatsbibliothek zu Berlin MS 5540 olmak üzere dört adet nüshası bulunmaktadır (al-Sarraf, 2004, s. 141-200).

Son olarak Türk-İslâm okçuluğunun en önemli dört Furusiye yazarından biri olan Tahir-i Belhî'den rivayeten Babek b. Erdişir el-Farisi tarafından yazılan *Kitab fi remyi'n-nüşşab* adlı eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'ndaki 4098/3 katalog numarası ile kayıtlıdır.

Osmanlı Dönemi Okçuluk Tarihi Kaynakları: Kavsnâmeler

Kavsnâme, ok ve yay yapım teknikleri, duruş, tutuş ve atış teknikleri, ok atmanın adabı, düzenlenen okçuluk müsabakaları ve bu müsabakalara katılan sporculara dair bilgilerin yer aldığı yazma eser türüdür. Kavsnâme, Arapça “kavs” kelimesi ile Farsça “nâme” kelimesinden türetilmiş ve genellikle Osmanlı coğrafyasında okçuluğa dair eserlere verilen genel bir isimdir. Hasan Aksoy Osmanlı Kavsnâmelerini iki grupta ele almaktadır. Bunlardan ilki “ok atmanın önemi ve sevabı, ok atmakla ilgili âyet ve hadisler, Hz. Âdem'den başlayarak peygamberler ve ashaptan meşhur ok atıcıları, ok atmanın ve yay tutmanın âdâbı ve usulleri, ok atmanın şekilleri ve çeşitleri, ok atıcılarının kullandığı aletler ve ok menzillerinden” bahsediyorken ikinci gruptaki eserler “okçuluk müsabakalarına katılan kişilerin isimleri, atış mesafeleri, menziller, menzil taşları ve sahipleri, atıcıların hünerleri, ok atış yerleri” gibi konularda bilgi vermektedir (Aksoy, 2002, s. 70-71). Bu tasnifte ciddi hatalar ve eksiklikler olduğu aşîkârdır. Zira birinci grupta yer alan “ok menzilleri” ile ikinci grupta yer alan “ok atış yerleri” aynı alanlardır. Ayrıca ok ve yay yapmanın inceliklerinden ve tekniklerinden bahseden, Kâtip Abdullah Efendi'nin *Kavâidü'r-Remy* adlı eseri, Çukadar Şehriyârî Ahmed'in *Hediyetü'l-Keman fi İrşadü'r-Rumat* adlı eseri ya da Mustafa Kâni Efendi'nin *Telhîs-i Risailat-ı Rumât* adlı eseri bu sınıflandırmada kendilerine yer bulamamaktadır. Bize göre Osmanlı kavsnâmeleri üzerinde spesifik bazı ölçütler belirlenerek sınıflandırma yapılamaz. Zira çoğu kavsnâmenin kendine has özellikleri vardır.

Osmanlı sahasında yazılmış ilk kavsnâme bir tercümedir. Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa tarafından yapılan tercüme, mütercimi *Umdetü'l-Mütenasilin* adını vermiştir. Söz konusu eserin Fransa Bibliotheque Nationale nr. 168'de kayıtlı nüshası

ile İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri nr. 911’de kayıtlı nüshaları karşılaştırılarak yayınlanmıştır (Yastı, 2016). Ancak söz konusu eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 816/1’de, Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez nr. 15’de ve Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş 443’de üç farklı nüshası daha bulunmaktadır. Hüsrev Paşa 816/1’de ki eser de Seda Yılmaz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Yılmaz, 2020). 2021 yılında ise Mehmet Solak Umdetü’l-Mütenazilin üzerine bir makale yazmıştır (Solak, 2021, s. 27-72). 2022 yılında da İsmail Taş tarafından yayına hazırlanmış ve Okçular Vakfı Yayınlarından basılmıştır (Umdetü’l-Mütenasilin, 2022). Bunlara ek olarak Burdur 141-10’da Umdetü’l-Mütenasilin’in küçük bir kısmını ihtiva eden bir yazma bulunmaktadır.

Umdetü’l-Mütenasilin, Yıldırım Bâyezid’in oğlu Emir Süleyman döneminde yazılmıştır. Mütercim, Ankara’da olduğu sırada Pehlivan bin Hacı Bey adında bir şahsı ziyaret etmiş, bu şahıs da kendisine “kavnâme haberinden nesne” sorması üzerine elinde bulunan bir nüshayı taktim etmiştir. Daha sonra Pehlivan bin Hacı Bey bu nüshayı Türkçeye tercüme etmesini rica etmiştir (Hüsrev Paşa nr. 816/1, vr. 2b).

Umdetü’l Mütenasilin’i Osmanlı sahasında yazılmış ilk Kavsnâme olması haricinde önemli kılan özelliği, örneğine az rastlanan okun ve yayın cennetten çıkarılıp, Cebrail’in Hz. Muhammed’e ok atmasını öğrettiği hikâyledir.

Resul Hazreti iyitdi: “Ya Cebra’il, ok ne resme atmak, idmanın ne sıfatda itmek gerek bana öğretgil Ta ki ben dahı ashabuma ta’lim idem, Hak Subhanehu ve Te’ala Hazretinün buyuruğın yirine getürem.” didi. Cebra’il kanad birle çaldı, bir yir ayrıldı, bir dizge gibi oldu. Ya’ni bir ta’limhane sıfat oldu. Andan Cebra’il ol açduğı yirde bir nişan kodı. Andan bir yay eline aldı. Dahı yedi yay uzun yirde turdı, dahı iki kademin kavşuna tutdı. Şöyle kim ayaklarının barmaklarının iç yüze birbirine karşı tutdı. Ökçelerin tiş yüzine kıldı, dahı ka’im oldu. Elif gibi turdı, yayını dahı toğrultdı, kolın ka’im tutdı, iyitdi: “Ya Resulullah bu yirin atışından fa’ide ol hasıl olur ki bu yay tutan kol direk gibi gerekdür, nazar dürist olur, düşmene karşı tutmağın yönün yöşün gaziler bu makamda öğrenürler.” didi. Dahı dört barmağın Cebra’il yumdı, bir baş barmağın açık kodı, gezi rast kodı. Şasdın rast bağladı, gözin rast tutdı, çekdi. Yay ucundan ok kulağına götürdi. Ta kim demren iç kabzaya geldi. Nazar kim atdı, nişana yayın ardın virdi idi. Küşad virdi, ok rastlığına çıkdı, nişana tokundu. Üç nevbet bu resm-ile ok atdı. Karşı okına kendü alurdu, kendü atardı. Ol dikdüğü nişanı ururdu. Andan döndi, iyitdi: “Ya Resulallah turun, siz dahı atın.” didi. Resul Hazreti turdı, ol yire vardı kim Cebra’il ‘aleyhi’s-selam gine toğrıldı, turdı. Dahı ol mübarek elini atmağa uzatdı, iyitdi: “Ya karındaşım Cebra’il, ben dahı baş barmağımı açık mı tutayım?” didi. Cebra’il iyitdi: “Yok ya Resulullah siz mübarek barmağınız yummak gerekdür. Resul Hazreti iyitdi. “Ya Cebra’il sen barmağın niçün açık tutdun, yummadın.” didi. Cebra’il iyitdi: “Ya Resulallah feriştehlerin barmakları cem’i yumulmağa destur yokdur.” Zira şöyledür: “Yir yüzün mahlukatınun her birinün nişanı vardır ki anunla bulunur. Gök ehlinün dahı anun gibidür. (Hüsrev Paşa nr. 816/1, vr. 10a-10b)

Türk-İslâm okçuluk geleneğinde Cebrail, Allah'ın emri üzerine cennetten ok ve yay getirerek Hz. Adem'e öğretmiş ve Hz. Âdem bu sayede ekinlerini kargalardan koruyabilmiştir. Bu hikâyenin değişik türevlerine Osmanlı öncesi okçuluk risâlelerinin hemen hepsinde rastlamak mümkündür.

... Taberi rahmetullah 'aleyhi rivayet ider Kitab-ı Kebirde ve Mes'udi Tarihi'nde kim evvel kişi kim ok atdı 'Arabi yayıyla Adem 'aleyhi's- selamidi zira kim cennetten çıktığından sonra Allah ü te'ala ana emritdi kim zira'at ide ve çün zira'at itdi Tanrı te'ala iki kuş gönderdi kim anun ekinini yiridi ve tohumını yerden çıkarur idi Adem 'aleyhi's-selam anlardan şikayet itdi Tanrıya pes Cebrail indi bir elinde yay ve bir elinde iki ok ve kirişle Adem 'aleyhi's- selam ana didi kim bu getürdügün ne nesnedür didi Cebrail didi kim bu Tanrı te'alanun 'atasıdır ve anun kuvvetidür didi yayı eline sundı ve bu şiddetu'llahdur didi kirişi eline sundı ve okları sundı ve Adem 'aleyhi's- selam didi kim ya Cebrail bu nesneleri ne itmek gerek Cebrail didi kim bu yayla ol okları atmak gerek ve Ademe atıcılık 'ilmini öğretdi pes Adem atdı... (TSMK, R. 1932, vr. 3a-3b).

Yukarıdaki pasaj XIV. yüzyıla ait Bugyetü'l-Meram'dan alınmıştır. Gelibolu'lu Mustafa Ali'nin XVI. yüzyılda Kühü'l-Ahbâr adlı eserinde de aynı hikaye anlatılmaktadır;

İmam ebu Cafer Tâberi ve Mirâtü'z-Zaman adlı kitabın yazarı Mesûdî'nin anlattığına göre ok ve yay cennetten çıkmıştır ve yer yüzünde ilk ok atan kişi Hz. Adem'dir. Hz. Adem tarım ve ziraat ile görevlendirildiğinde ettikleri tohumlara kuş sürüleri musallat olup, uçarak geldiler ve Hz. Adem'in toprağa ektiği tohum tanelerini eşleyerek çıkartıp yediler. Hz. Adem birkaç kere bu kuşları kovaladı ancak kendisi ibadet ile meşgulken, bunu fırsat bilen kuşlar, tekrar tekrar gelip tohumları yemeye devam ettiler. Daha sonra Peygamber Hazretleri kuşları insaflı olan rabbimize şikayet etti. Yüce rabbın mübarek emri üzerine Hazret-i Cebra'il göründü ve cennetten bir adet yay, iki adet ok ve bir adet kiriş getirdi. Hz. Adem "bunlar nedir ya Cebra'il" diye sordu. Cebrayil Aleyhisselam yayı gösterip "hazîhi kuvvetullah" dedi ve kirişi gösterip "hazîhi şiddetullah" dedi. Daha sonra okları gösterip "nıkayetullah" dedi. Daha sonra yayın nasıl kurulduğunu ve nasıl nişan alındığını Hazret-i Adem'e öğretti. Bundan dolayı tirendazların piri meleklerden Cebra'il olur. (Gelibolulu Mustafa Ali, 2019, s. 840).

Söz konusu hikaye XIX. yüzyılda dahi Osmanlı belgelerine yansımaktadır;

Cibril aleyhi's-selâm Hakk celle ve alâ emriyle Hazret-i Âdem aleyhi's-selâma getürdüğü tîr ve kemânı teslîm ve ta'lîm edip ilm-i remyde üstâdları olup ba'de... (BOA, TSMA. e. 513/9)

Osmanlı kavsnâme literatüründe okun ve yayın cennetten çıkıp Hz. Muhammed'e öğretilmesi şeklinde bir tarih yazımının tek örneği Umdetü'l-Mütenasilin olmasına rağmen bu anlatımın XVIII. yüzyıl Osmanlı belgelerine yansıdığı da görülmektedir.

Bismillâh ve alâ bereketi Resûlillâh. Bu kabzayı Cebrâil aleyhi's-selâm Hakk sübhânehu ve te'âlâ hazretlerinin emr-i şerifleriyle cennetten çıkarup ibtidâ ber- vech-i teberrük peygamberimiz sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerine getürdi. Ba'dehû sultân-ı enbiyâ aleyhi ezkât-tehâyâ efendimiz izn-i şerifleriyle... (BOA, TSMA. e. 698/53)

Ebi Sare Muhammed'in bu şekilde bir anlatımı tercih etmesinin sebebini dönemin dini ve siyasi ortamında aramak gerekmektedir. Yıldırım Bâyezid'in oğlu Emir Süleyman zamanında Ankara'ya gelerek Pehlivan bin Hacı Bey'in, mezkûr Kavsnâme'yi Türkçeye çevirmesini istediği tarih, Emir Süleyman'ın Ankara ve çevresine hâkim olduğu 1404-1410 arası olmalıdır (Kayapınar, 2010, s. 82-85). Bu tarihler kabaca Timur'un Anadolu'dan çekildiği ve Yıldırım Bâyezid'in oğulları arasındaki taht kavgasının en yoğun olarak yaşandığı tarihtir. Bu konjonktürde Şeyh Mustafa, "Ey Tanrı peygamberi Hak Subhanehu ve Te'ala size selam kılur. Selam birle dürud esenlik viriberür. Buyur ki ok atmak üzerine kadir olunuz dir ve ümmetinüze dahı din gaza içün ok atmağa dürüşsünler. Kim her kim gaza niyetine ok atsa, her bir atımına uçmak şinigi birle bir şinik sevab virürler" şeklinde bir anlatımla okçuluğu teşvik etmeye çalıştıktan sonra Cebrail'in Hz. Muhammed'e ok atmasını öğrettiği hikâyeye yer vermesi Emir Süleyman'ın ordusunda bulunan okçuların savaşıma azmini arttırmayı hedeflediği düşünülebilir. Ancak okçuluğun insanlığa öğretildiği hikâyesinde Hz. Âdem'in yerine Hz. Muhammed'i konulmasının sebebini 1400'lü yılların Anadolu'sunun tasavvuf anlayışı bağlamında Hz. Muhammed'i ön plana çıkarmak olduğu kanaatindeyiz.

XVI. yüzyılın başında Uzun Firdevsi ya da Firdevs-i Rûmî tarafından yazılan Silahşörnâme adlı eserde okçuluğun nasıl başladığına dair farklı bir mitolojik anlatım vardır. Söz konusu anlatımda okçuluk Hz. İdris tarafından İran'ın padişahlarından Cemşid Şah'a öğretilmiştir;

Nazm: Bil ki İdris idi yayı tasnif iden / Okı dahi atmağı te'lif iden / Ânâ Cemşid idi şakird-i egilgil / Cahil ola Cemşidi ta'rif iden (Silahşörnâme, TSMK, Hazine, nr. 625, s. 6^b)

Söz konusu Silahşörnâme'nin bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan ilki *Müsellahnâme/Silahşörnâme* adıyla İBB Atatürk Kütüphanesi n. 355 numarada kayıtlıdır. Söz konusu nüsha Bekir Biçer tarafından yayınlanmıştır (Firdevs-i Rumi, Silahşörnâme, 2011).

Geneli itibarıyla XVI. yüzyılda süvarilik ve silahşorluk üzerine yazılmış olan Matrakçı Nasuh'un *Tuhfetü'l-Guzât* adlı eserinin okçuluk kısmı da bu faaliyetin Hz. Âdem ile başladığı anlatısı üzerine inşa edilmiştir (Matrakçı Nasuh, 2019, s. 45-50).

Osmanlı Devleti'nde Kavsnâme türünde yazılan ilk telif eser Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi tarafından yazılan *Bahtiyarzade Risâlesi*'dir. Hasan Çelebi'nin babası, II.

Bâyezid'in Amasya'da defterdarlığını yapan, Sultan II. Murad'ın mirahorunun torunu Piri Bey adında bir şahsın kulu olan, ok ustası Bahtiyar adında bir şahıstır (Süleymaniye, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 846, vr. 1^b-2^a). II. Bâyezid ile birlikte Amasya'dan İstanbul'a gelen Bahtiyar (Uzunçarşılı, 2003, s. 23-76) çocuklarına da ok imal etmeyi öğretmiştir (TY. 6923, vr. 35^a). Böylece her iki kardeş de ehl-i hiref Tirgerân cemaatine girmiş ve 1511 tarihinde hacca gitmişlerdir (Yücel Ü. 1999, s. 370). Ayrıca İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Koleksiyonunda bulunan 71 numaralı İn'amat Defteri'nde 913/1507-08 tarihinde kardeşi Hüseyin Çelebi 500 akçe ve Hasan Çelebi 700 akçe in'am aldığı kayıtlıdır (MC. Yz. O.70, vr. 257^a). Ayrıca Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi Yavuz Sultan Selim'in Tebriz, Kemah, Mısır ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Alman Seferi'ne iştirak etmiştir (Yücel Ü. 1999, s. 370).

Bahtiyarzade Hasan Çelebi eserinde, İstanbul, Edirne, Bursa, Gelibolu, Sofya, Üsküp, Vardar Yenicesi, Ustrumca, İpsala Belgrad, Peşte, Vezdeçe, Avlonya, Maraş, Konya, Bergama, Balıkesir, Ayazmend, Manisa, Amasya, Ankara, Lazkiye, Tokat, Cidde, Kahire, İskenderiye, Şam ve Halep şehirlerinde ok atıp menzil taşı diken kemankeşlerin kısa biyografilerini anlatmaktadır. Ayrıca menzil okçuluğuna dair bazı idman tekniklerine ve Okmeydanı'nın tarihine de yer verir. Bahtiyarzade, eserini XVI. yüzyılın ilk yarısının sonlarında yazmış olmalıdır. Zira kendisi eserde İstanbul'un fethinden sonraki yüz yıl içinde Okmeydanı'nda ok atıp menzil taşı diken kemankeşleri anlattığını belirtmektedir (TY. 6923. vr. 9^a, 16^a, 27^b). İstanbul'un fethi 857/1453 yılında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bunun yüz sene sonrası 957/1550-51 yılıdır. Gelibolu'lu Mustafa Ali de Bahtiyarzade'den sonraki kırk beş sene içinde Gelibolu'daki menzil yarışlarından bahsettiğini söyler (Anık, 2022, s. 82). Gelibolulunun eserini 1591-99 tarihleri (Kütükoğlu B. , 1989, s. 414-416) arasında yazdığını düşünürsek bu aralığın kırk beş yıl öncesi 1546-54 yılları arası yapar. Bununla beraber 1551 tarihli bir inamat defterinde padişaha hediye sunan ehl-i hiref Tirgerân cemaati üyeleri arasında Bahtiyarzade Hasan Çelebi'nin adına rastlanmamakta, Hasan Çelebi'nin kardeşi Bahtiyarzade Hüseyin Çelebi'nin adı geçmektedir (Uzunçarşılı, 2003, s. 23-76; BOA, TS.MA.d. 4104). Dolayısıyla 1551 tarihinde Bahtiyarzade Hasan Çeleb'nin vefat etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu kaynaklar Bahtiyarzade Risâlesi'nin 1550 tarihinden önce yazıldığı iddiamızı kuvvetlendirmektedir.

Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi Kavsnâmesi'nin İBB, Atatürk Kitaplığı Esr. Mc. O. 0122'de; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş 497'de; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY. 6923'te ve Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa 846/1'de olmak üzere dört nüshası bulunmaktadır. Ayrıca eserin Mısır'da Darü'l-Kutub, Fünun-ı Muhtelif-Türki, nr. 74'de bir nüshası daha bulunmaktadır (İhsanoğlu, Şeşen, Bekar, & Gündüz, 2004, s. 7). İstanbul Üniversitesi'nde bulunan eser, İbrahim Aydın Yüksel tarafından yeni harflere aktarılarak yayınlanmıştır (Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, 2017). Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonunda bulunan eser, 2011 Abdullah Ergin tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış (Ergin A. , 2011), 2015 yılında da yayınlanmıştır (Ergin & Çetin, 2015). Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunan nüsha ise Serap Arık ve Gülfem Öztürk tarafından 2016 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Arık, 2016; Öztürk, 2016).

Bahtiyarzade Risâlesi'nin genellikle metin içinde tasnifli bir şekilde kimin ne kadar uzaklığa ok attına dair bir ölçü verilmez. Sadece menzil alanlarında yarışan kişilerin, “Evvel Yayı Davud, ikinci Çizmece Davud, üçüncü Abaroğlu, dördüncü Karga Mustafa, Beşinci Börkcü Mehemed, altıncı Mustafa Çelebi, Yedinci Lenduha Cafer, sekizinci Çullu Ferruh” şeklinde sıralamasını verir. Ancak kendinden sonra gelen XVII. yüzyılda Kâtip Abdullah Efendi ve XVIII. yüzyılda Seyyid Halil Hasip Efendi aşağıda zikredilecek olan eserlerini, yaptıkları ölçümler üzerinden elde ettikleri mesafe uzunluklarına göre yazmışlardır. Bahtiyarzade'nin TY. 9623'de bulunan nüshasının 2^a, 2^b, 3^a ve 7^a numaralı sayfalarında Halil Hasip Efendi'nin risâlesinde geçen ölçümlerin aynısı derkenar olarak işlenmiştir. Dolayısıyla bu derkenarların eser yazıldıktan yaklaşık iki yüz yıl sonra mı eklendiği yoksa söz konusu nüshanın Bahtiyarzade'den iki yüz yıl sonra mı istinsah edildiği konusu tartışmaya açıktır. Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüsha da buradan istinsah edilmiştir. Benzer bir durum Hasan Hüsnü Paşa koleksiyonunda bulunan nüsha için de geçerlidir. 36^a sayfasında yer alan bazı kemankeşlerin XVIII. yüzyılın hemen başında ok atarak menzil taşı dikkikleri bilinmektedir.

Bahtiyarzade Risâleleleri nüshaları içinde en hacimli ve en fazla bilgi barındıran eser ise Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş 497 numarada kayıtlı eserdir. Eserin üzerinde her hangi bir tarihlendirme olmadığı için müellif nüshası olup olmadığı tahmin edilememektedir. Sadece eserin 1^a sayfasında Hacı Seyyid Abdulkadir adlı şahsın bu

kitabı Üsküdar'da bulunan Valide-i Atik Cami'ne vakf ettiğine dair 6 Safer tarihli bir kayıt bulunmaktadır. Ayrıca diğer nüshalar 30-40 varak arası iken bu nüsha 70 varaktır. Buna ek olarak bu nüsha diğer nüshalardan farklı olarka harekeli nesih ile yazılmıştır ve Mısır Menzilleri hakkında ölçümler vermektedir.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr* adlı meşhur eserinde Bahtiyarzade'nin Kavsnâmesi'ne yer vermiştir. Meşhur okçuların, yaycılarının ve menzil sahibi kemankeşlerin hak ettikleri değeri görmedikleri ve kimsenin onların hikayelerini anlatmadığı için (Gelibolulu Mustafa Ali, 2019, s. 841) Bahtiyarzade'nin Kavsnâmesi'ni eserine alan Mustafa Ali, Bahtiyarzade'nin bahsetmediği Gelibolu menzilleri hakkında da bilgi vermektedir. Bahtiyarzade sadece bir adet Gelibolu Menzili'nden bahsederken Mustafa Ali on dokuz adet menzili anlatmaktadır. Dolayısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısının sonlarında yazılan Bahtiyarzade Risâlesi ile *Künhü'l-Ahbâr* arasındaki süre zarfında Gelibolu'da on sekiz yeni menzil alanı açıldığı söylenebilir.

Künhü'l-Ahbâr'ın hemen her nüshasında Bahtiyarzade Risâlesi bu şekilde yer almaktadır. Ancak Bahtiyarzade'nin *Künhü'l-Ahbâr* içerisindeki versiyonu bazı eserler ve mecmualarda müstakil bir eser gibi istinsah edilmiştir. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi'nde Ali Emiri Tarih 915'de bulunan *Risâle-i Kavsiyye der Beyân-ı Zümre-i Tir-Endazân* adlı eser, bu şekilde istinsah edilen bir eserdir. Bu nüsha, Necip Fazıl Şenarslan tarafından 2012 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Şenarslan, 2012). Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 816'da bulunan mecmuanın 32^b-49^b varakları arasındaki kısmının da yine bu şekilde *Künhü'l-Ahbâr* içindeki Bahtiyarzade Risâlesi'nden istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca *Künhü'l-Ahbâr*'ın bu bölümünde ele alınan eserde, Bahtiyarzade Risâlesi'nde geçmeyen bazı ilginç bilgilere de yer verilmektedir. Bahtiyarzade, Kanuni Sultan Süleyman döneminin en az 20 küsur yılına tanıklık etmiştir ve Kanuni'nin şehzadeliğinden beri yanında olan içoğlanlarından Miralem Ahmed Ağa'yı da yakından tanımaktadır. Miralem Ahmed Ağa ise Kanuni döneminin en başarılı atıcıları arasındadır. Hatta Okmeydanı'nda uzun yıllardır kırılmayan rekorları kırdığı için Kanuni Sultan Süleyman tarafından Gelibolu Kaptanı olarak tayin edilmiş ve Rodos'un fethinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Miralem Ahmed Ağa'nın hayatı hakkında

buraya kadar olan kısım bütün Bahtiyarzade ve Künhü'l-Ahbâr nüshalarında anlatılmaktadır. Ancak Gelibolulu Mustafa Ali bunun dışında Miraleme Ahmed Ağa hakkında farklı bilgiler de vermektedir. Künhü'l-Ahbâr'daki bu anlatıma göre Miraleme Ahmed Ağa frengi hastalığına yakalanarak, cinsel organını kaybetmiş ve bu durumun Gelibolu halkı tarafından duyulması üzerine kendisine Niğbolu sancağı verilerek oraya gitmiş ve orada da vefat etmiştir (Anık, 2022, s. 120). Ali Emiri Tarih 915'de bulunan nüshada bu kısmın üzeri karalanmıştır.

1567 tarihinde XVI. yüzyılın meşhur şairlerinden Bâki tarafından yazılan *Fezâil-i Cihâd* adlı eserin yirminci bölümü okçuluk ile ilgilidir. Fezâil-i Cihâd, 1410 tarihinde Muhyiddin Ahmed b. İbrâhim Müslümanları gazaya teşvik etmek için yazılan *Meşâri'u'l-Eşvâk ilâ Mesâri'i'l-'Uşşâk ve Müssirü'l-Garâm ilâ Dâri's-Selâm* adlı eserin tercümesidir (Çavuşoğlu, 1991, s. 537-540). Fezâil-i Cihâd'ın tespit edebildiğimiz 54 adet nüshası vardır. Ancak İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Şerriye 1286 numarada bulunan nüshanın müellif hattı olduğu iddia edilmektedir (Dadaş, 1995). Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi'nde 1187 katalog numarası ile kayıtlı olan eser ise Fezâil-i Cihâd'ın sadece okçuluk ile ilgili olan yirminci bölümünü ihtiva etmektedir. Fezail-i Chad'ın bu iki nüshası karşılaştırılarak 2022 yılında Okçular Vakfı Yayınları tarafından basılmıştır (Anık, 2022).

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde Y.130 numarada kayıtlı olan anonim *Risâle-i Tefsir-i İlmi'r-remy* adlı eser okçulukla ilgili hadislerin tefsirini ihtiva etmektedir.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 4109 katalog numarası ile kayıtlı olan eser ise Numan b. Abdurrahman el-Ensârî tarafından okçuluğa dair bazı hadislerin toplanarak bir araya getirilmesiyle oluşan *Hayrû'l-Kelam fi Fezaili'l-Remy bi'l-Siham* adlı eserdir. Söz konusu eser Sultan IV. Mehmed'e sunulmuştur.

Muhammed bin Yunus ed-Dervâzi'nin *Kavsnâme* adlı eseri, atıcılığın duruş tutuş tekniklerini ve okçuluğa dair terimlerin Arapça karşılıklarını ihtiva etmesi bakımından değerlidir. Eser Mürhif b. Abdürkerim'in *Kitabü'r-Remy* adlı Arapça eserinin tercümesidir. Eserde kabzanın nasıl tutulması gerektiğine dair verdiği bilgiler, başparmak çekişinde dikkat edilmesi gereken hususlar son derece önemlidir. Bunun yanı sıra eserde, okçuluk ile ilgili bazı hadislerin derlenmiş ve elli ravinin isimlerine tek

tek değinilmiştir. Ayrıca Araplar arasında ok atmadaki kabiliyetleri ile ünlenen on beş okçunun tekniklerinin anlatıldığı bölüm, Arap okçuluğuna ışık tutması bakımından değerlidir. Söz konusu eserin bilinen altı adet nüshası vardır. Bilinen en eski nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi nr. 2229'da bulunan nüshadır. Bu nüsha Enes Azbay tarafından yayınlanmıştır (Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, 2020). Ayrıca bu eser üzerine *Journal of Turkish Studies* dergisinde bir makale bulunmaktadır (Gürgendereli, 2015, s. 1313-1324). Eserin diğer nüshaları ise Hacı Selim Ağa Kemankeş 495 ve 496'da, İstanbul Arkeoloji Müzesi nr. 1582'de, Edirne Selimiye Kütüphanesi 533/7, vr. 105a-141b'de ve Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar nr. 1457'de bulunmaktadır. Yazma Bağışlar nr. 1457'de eserin 43^a-91^b varakları arasında *Hâza'r-Risâletü fî-Beyânî Nu'ûti'l-Kavs* adı ile bir eser kayıtlıdır ancak bu eser Dervazi'nin Kavs-nâmesidir. *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*'nde bu eserin XVII. yüzyılda yazıldığı iddia edilmektedir. Halbuki Atıf Efendi nr. 2229'da bulunan nüshanın istinsah tarihi 1011/1603 tarihidir. Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi'nde bu nüshanın kaydının bulunmadığı da anlaşılmaktadır (İhsanoğlu, Şeşen, Bekar, & Gündüz, 2004, s. 23). Dolayısıyla Dervazi'nin eserini XVI. yüzyılın sonlarına doğru yazmış olması daha gerçekçi görünmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere XVII. yüzyıl okçuluğun gömlek değiştirdiği bir dönemdir. Bu dönemde okçuluğun askerî misyonunu hızla kaybetmesi, devlet ve toplum nazarında okçuluk mefhumunun içinin boşalmasına sebebiyet vermiştir. XVII. yüzyılda yazılan *Kavanin-i Yeniçeriyan* adlı eserde, hiç kimse gitmediği için okçuluk idmanı yapılan talimhanelerin “örümcek ağı bağladığından” yakınılmaktadır (Toroser, 2011, s. 209). Hatta daha XVI. yüzyıl sonlarında bile okçuların işsiz olarak algılandıkları ve itibar göremedikleri için kimsenin onlara kız vermediklerini, bu nedenle de evlenmekte zorluk çektikleri anlaşılmaktadır (TSMA.e, nr. 969/115). Okçuluğun yaşadığı bu prestij kaybından en çok etkilenen kesimin ise üreticiler olduğu düşünülebilir. Zira XVII. yüzyılda satılan oklara ve yaylara bakıldığında savaşmak için üretilen ok ve yay türlerinden sportif faaliyetlerde kullanılması için üretilen oklara ve yaylara geçildiği görülmektedir (Anık, 2022, s. 73-99). Bunların da alıcılara sadece küçük bir kesim olduğu düşünüldüğünde okçuluğun yaşadığı bu değişimden ve prestij kaybından en fazla üretici kesimin etkilendiği, bunun da üreticileri yeni gelir kaynakları aramaya yönelttiği söylenebilir. Bunun sonucunda da ok ve yay üreticileri Okmeydanı arazisi ve

vakıf gelir üzerinde gayr-ı meşru olarak hak iddia etmişlerdir. Bu konunun ilerleyen süreçte Osmanlı okçuluğunun üreticileri ile tüketicileri arasında ciddi bir anlaşmazlığa dönüştüğü görülmektedir. Okçuluğun tüketicisi konumundaki Atıcılar Tekkesi müdavimleri üretici konumundaki lonca erbabını mahkemeye vermiş ve sonuçta atıcılar lehine karar alınmıştır (Anık, 2018, s. 1-23). Söz konusu anlaşmazlığın detaylarına konu bütünlüğüne riayet edebilmek adına üçüncü bölümde yer verilecektir. Burada kavsnâme literatürü açısından önemli olan bu sürecin XVII. yüzyıl sonundan itibaren yazılan kavsnâmeleri ciddi biçimde etkilemiş olmasıdır. Bu etki dolayısıyla kavsnâmelerde okçuluğun dini yönünün ön plana çıkartılmaya çalışıldığı görülmektedir. Osmanlı kavsnâmelerine kaynak teşkil eden furusiyelere bakıldığında bunların daha çok sunulduğu kişileri eğitmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle furusiye metinlerinde okçuluğun teknik ve eğitsel yönüne vurgu yapılmaktadır. Kabaca XVII. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar yazılan Osmanlı kavsnâmelerinde de yine aynı kaygıların güdüldüğü görülmektedir. Ancak merhum tarih itibariyle hem söz konusu prestij kaybını hem de Okmeydanı tasarrufu üzerindeki ihtilafları önlemek amacıyla okçuluğun dini yönü ön plana çıkartılmaya ve İstanbul'un fethinin buradan gerçekleştiğine dair sonradan üretilmiş bir tarihsel geleneğe dayandırılmaya çalışılmıştır. Böylece okçuluğun çok önemli bir sünnet olduğu, Hz. Muhammed'in bu hususta çok önemli hadisleri olduğu gibi okçuluğun dini faziletlerini ön plana çıkartan eserlerin sayısında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. İşte bu husus, okçuluğun savaş alanlarında kaybettiği prestiji, dini motiflerle süsleyerek yeniden kazandırma çabası olarak değerlendirilebilir.

Bu tarih yazımını başlatan kişi ise Kâtip Abdullah Efendi adında bir zattır. Kâtip Abdullah Efendi III. Murad'ın eşi Safiye Sultan tarafından temeli atılan ve IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından tamamlanan Eminönü'ndeki Yeni Valide Cami evkafı kâtibidir. Ayrıca Fındıklılı İsmet Efendi'nin *Tekmiletü's-şaka'ik Fî Hakkı Ehli'lhaka'ik'ı* adlı eserinde Divan-ı Hümayun Hocalarından biri ve meşhur bir hattat olduğundan bahsedilmektedir (Yıldırım, 2018, s. 202; İhsanoğlu, Şeşen, Bekar, & Gündüz, 2004, s. 28).

Ok ve yay üreticilerinin Okmeydanı arazisi ve vakfını zorla temellükleri altlarına aldıkları yıllarda atıcılar lehine karar alınmasını sağlamış, bunun karşılığında atıcılar tarafından tekkenin şeyhi olarak seçilmiştir. Şeyh olduktan sonra aynı sorunların

tekrarlanmaması adına *Kânunnâme-i Rumat*, *Tezkîre-i Rumât* ve *Kavâidü'r-Remy* adında üç adet Kavsnâme yazmış ve Kemankeş Sicil Defterini başlatmıştır.

Kâtip Abdullah Efendi'nin *Kânunnâme-i Rumat* adlı eseri, Atıcılar Tekkesi'nin usul ve erkânını anlatan bir eserdir. Okçu ve yaycı loncası ile olan anlaşmazlığın çözümünün ardından bir daha aynı sorunların tekrarlanmaması adına yazılan eserde, Okmeydanı'nın tarihi olarak kime ait olduğu, Atıcılar Tekkesi Vakfı'na ait vakıf malları ile, menzil yarışmalarının kuralları, okçuların menzil yarışına katılabilmesi için almaları gereken izinleri, Okmeydanı'na giren herkesin uyması gereken usul ve kaideler ve Okmeydanı'nın uluhiyeti hakkında bilgiler verilmektedir. Eser Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'ndeki itibar sahibi kemankeşlerin onayıyla hazırlanmış ve Saraya sunulmuştur. Söz konusu eserin bilinen dört adet nüshası bulunmaktadır. Ankara Milli Kütüphane'de 06 MİL YZ A 8698 katalog numarası ile *Risâle-i fî İlmü'r-Remy* adı ile kayıtlı eser *Kânunnâme-i Rumat*'ın Şaban 1102/Nisan 1691 tarihinde yazılmış müellif hattıdır. Bu nüshanın 1^a sayfasında “Eserhane-i Halil Hamid el-Vezirü'l-‘Azam sene 1197” kaydı ile birlikte Sultan I. Abdulhamid'in tuğrası vardır. 1^b sayfasında “Eserhane-i Hacı Mehmed Paşa el-vezir sene 1116” kaydıyla Sultan III. Ahmed'in tuğrası mevcuttur. 2^a sayfasında ise aşağıdaki kayıtlarla birlikte II. Süleyman'ın tuğrası vardır.

Eşref-i edevât-ı gazâ'ü-cihad olab san'at-ı remy-i siham “ve eıddu lehum mesteta'tum min kuvvetin” ayet-i kerimesiyle şerefyâb ve ve ‘allemu evladeküm er-ramyu ve’l-kur‘an hadis-i şerifiyşe celilü'l-‘elkâb olmuştur. Tarik-i Sa‘d Vakkas radiyallahu ‘anh üzere usul ve fûru‘i kavanini icra olunması ‘ahd-ı rumat sûtude-i sıfâta vacib olmağın iş bu Kânunnâme-i rumatda mastur olan kava‘id ve kavanine mura‘atı ehemmi-i mühimmatdan bileler deyu emrimdir. Fi sene 116

Kanunâme-i Rumat'ın diğer nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nr. 4909'da, Hasan Hüsnü Paşa nr. 846/3'te ve Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4988'de bulunmaktadır.

Kânunnâme-i Rumat'ın yukarıda alıntılanıldığı şekliyle okçuluğun tarihi ve dini önemini abartarak ön plana çıkarması ve bunun da padişahların tuğrası ile resmiyet kazanması Kavsnâme literatürü açısından son derece önemlidir. Zira XVII. yüzyıl Kavsnâme literatürünün okçuluğu dini motiflerle süsleyerek, ona kaybettiği değeri yeniden kazandırmaya çalışıyor olmasının çok güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Söz konusu müellif nüshası Halim Baki Kunter tarafından 1942 yılında yayınlanmıştır (Kunter, 1942, s. 253-275).

Kâtip Abdullah Efendi'nin bir diğeri olan *Tezkîre-i Rumât* 1691'den sonra yazılmış olmalıdır. Zira Abdullah Efendi *Tezkîre-i Rumât*'da önce Kânunnâme-i Rumat'ı yazdığından bahsetmektedir (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 220). *Tezkîre-i Rumât*, Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'nin risâlesini temel kaynak olarak almış ve Osmanlı Devleti'nde bulunan Okmeydanılarında ok atıp menzil taşı diken kemankeşlerin kısa biyografilerini ve kırdıkları rekorları kaydetmiştir. Bahtiyarzade 1453 tarihinden kabaca 1550'ye kadar geçen süreç içerisinde faaliyet gösteren kemankeşlerin isimlerini vermektedir. Abdullah Efendi ise Bahtiyarzade'de geçen isimlerin yanı sıra sonraki süreçte menzil atan kemankeşlerin mesafelerini tek tek ölçerek ulaşılan menzilleri hesaplamış ve bunları eserinde kaydetmiştir. Bunun yanı sıra Okmeydanı'nın faziletleri ve esrarı, okçuluğun dini önemi anlatmakta ve çok ilginç olarak İstanbul'un Fethi'nin Okmeydanı'ndan gerçekleştiğini ve bu sebepten dolayı Fatih Sultan Mehmed'in burayı atıcılar için vakfettiğini iddia etmektedir. Hatta Kâtip Abdullah Efendi'ye göre Fatih Sultan Mehmed'i Okmeydanı'nın ok atıcılarına vakfedilmesi hususunda telkin eden kişi Akşemseddin'dir. Dolayısıyla Okmeydanı'nın ok atıcılarına vakfedilmesi hadisesine hem Fatih Sultan Mehmed üzerinden siyasi hem de Akşemseddin üzerinden dini olarak meşruiyet kazandırılmış gibi görülmektedir.

İstanbul'un fethi için başlatılan kuşatma sırasında Okmeydanı'nda Zağanos Paşa'nın birliklerinin konuşlandığı bilinmektedir (Emecen, 2001, s. 212-220). Ancak İstanbul'un, Edirnekapı'da bulunan surların yıkılması sonucu fethedildiği ve Fatih Sultan Mehmed'in bu sırada buralarda bulunduğu bilinmektedir (Tursun Bey, 1977, s. 46-65). Dolayısıyla İstanbul'un fethinin Okmeydanı'ndan müyesser olduğuna yönelik iddianın gerçeği yansıtmadığı ortadadır.

Osmanlı kavsnâmelerinde bu şekilde bir tarih yazımı tercih edilmesindeki amacın, daha önce de zikredildiği gibi hem okçuluğun kaybettiği prestiji yeniden kazanmasını sağlamak, hem de Okmeydanı arazisi üzerindeki ihtilafı ortadan kaldırmak istemesi olduğu düşünülmektedir. Ne yazık ki bu tarih yazımı bugün dahi pek çok akademik çalışmada sahih bir bilgi olarak teveccüh görmektedir.

Tezkîre-i Rumât'ın bilinen yedi adet nüshası bulunmaktadır. Bunların hiçbirisi müellif nüshası değildir. Ancak en muteber ve eski tarihli olanı Cemaziye'l-Ahir 1187/Ağustos 1773 tarihinde Kâtip Abdullah'ın torunu Mustafa bin Abdülbekir bin Abdullah

tarafından istinsah edilen, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY. 334 numarada kayıtlı olan nüshadır. Eserin aynı yerde TY. 6892 ve TY. 2638 numara ile kayıtlı iki nüshası daha vardır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, YY. 36 bir nüsha daha olduğu bilinmektedir. Eserin Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Mustafa Con 535’de kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır. Söz konusu bu nüshanın ilk sayfaları Kemal Edip Ünsel tarafından *Tarih Vesikaları Dergisi*’nin 13, 14 ve 15. sayılarında yayınlanmıştır (Yüksel, 1944, s. 16-25; 1944, s. 90-101; 1949, s. 171-182).

Erzurum Üniversitesinde bulunan nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan T. 334 katalog numaralı nüshadan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Ancak eser son derece eksik ve hatalı bir nüshadır. Orijinal eser normalde sekiz kısım olarak tasnif edilmiştir. Erzurum nüshasında ilk sayfada dokuz kısım üzerine tasnif edildiği yazılsa da yine sekiz kısım üzerine tasnif edilmiş, ancak İstanbul menzilleri anlatılmamıştır.

Son olarak Tezkîre-i Rumât’ın Michagan Üniversitesi’nde bulunan bir nüshası daha vardır. Eser internet erişimine açıktır. Söz konusu nüsha 2018 tarihinde tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Anık, 2018). Daha sonra TY. 334 numarada bulunan nüsha ile karşılaştırılarak tenkitli bir neşri 2020 tarihinde genişletilerek yayınlanmıştır (Kâtip Abdullah Efendi, 2020). Tezkîre-i Rumât’ın farklı bir yayını da İbrahim Aydın Yüksel ve Ahmet Turgut Betin (Yüksel & Betin, 2019) ve İbrahim Halil Tuğluk ve Özkan Ciğa tarafından (Tuğluk & Ciğa, 2021) yayınlanmıştır.

Kâtip Abdullah Efendi’nin *Kavâidü’r-Remy* adlı eseri ise Osmanlı Kavsnâme literatüründe ok ve yay yapım tekniklerini ihtiva eden en detaylı eser olması bakımından bir ilktir. Bu eserden önce yazılan eserler genellikle sportif faaliyetler ve okçuluğun dini arka planı üzerine yoğunlaşırken bu eser, ok ve yay yapma teknikleri, duruş, tutuş ve atış teknikleri, okçuluğun yardımcı ekipmanları olan zihgir ve tirkeş gibi malzemeler anlatılmış ve İbn-i Meymun ile Tayboga’nın risâleleri kaynak olarak kullanılmıştır. Söz konusu eserin bilinen iki adet nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1417’de diğer de İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih 914’te kayıtlıdır. Her iki eser de edisyon kritiği yapılarak İlhan Uçar tarafından yayınlanmıştır (Kâtip Abdullah Efendi, 2013).

Osmanlı’dan günümüze kalan okçuluğa dair en değerli yazma eserlerden biri de *Kemankeş Sicil Defteri*’dir. Söz konusu eser, 1 Zilhicce 1093/1 Aralık 1682’den

itibaren, Okmeydanı arazisi ve vakfında söz sahibi olanların, padişahın huzurunda ok atma hakkı kazananların ve menzil taşı dikenlerin isimlerinin yazıldığı bir defterdir. Defterde XVII. XVIII. ve XIX. yüzyılda devlet görevinde bulunmuş pek çok ilmiye, seyfiye ve kalemiye mensubu şahısların ismi yer almaktadır. Söz konusu defter yukarıda bahsedilen anlaşmazlık sonrasında Okmeydanı'nın sevk ve idaresinin daha kurumsal bir şekilde yönetilmesi amacıyla tutulmaya başlandığı düşünülebilir.

Buna göre sadece menzil atışlarında bahsedilen bu mesafeleri atmayı başaran atıcılar menzil taşı dikmeye ve isimlerini sicil defterine yazdırmaya hak kazanmaktadır. 222 yıl boyunca düzenli olarak tutulan bu sicilde 3375 atıcının adı geçmektedir. Bu kişiler arasında sarayla doğrudan bağlantısı olan vezir-i azamlar, vezirler, şeyhülislâmlar, defterdarlar ve reisülküttaplar ile enderun ve birun halkı mensupları, kapıkulu mensupları ve bunların hizmetkârlarıyla hademeleri yer almaktadır. Ayrıca mezkûr defterde sarayda görev yapmayan dolayısıyla Osmanlı sarayıyla doğrudan bir bağlantısı olmayan kadı ve müderrisler, hattat ve nakkaşlar, okçular ve yaycılar ile esnaf ve tüccarlar gibi reaya mensuplarının da isimleri geçmektedir. Sicilde adı geçen 3375 kişi tek tek incelendiğinde bunların sarayda görev yapan dolayısıyla da hanedana yakın olabilecek kişilerin sayısının 3237 olduğu görülmektedir. Bunların 50 tanesi XVII. yüzyılda, 3187 tanesi ise XVIII. ve XIX. yüzyıllarda faaliyet gösteren atıcılardır. Sarayda çalışmayan dolayısıyla da Osmanlı hanedanına nispeten uzak olan atıcıların sayısı ise sadece 138'dir. Bunların da 80 tanesi XVIII. yüzyıldan önce faaliyet gösteren atıcılardır. XVIII. ve XIX. yüzyıllar boyunca Okmeydanı'ndaki menzil yarışlarında başarı elde edip adını sicil defterine yazdırmayı başarabilen ve sarayla organik bir bağlantısı olmayanların sayısı ise sadece 58'dir. Bu rakamlara göre sicil defterine adını yazdırmaya hak kazanan atıcılardan saray görevlilerinin oranı %96 iken, saray mensubu olmayanların oranı %4'tür. Başka bir ifadeyle Okçuluk Sicil Defterin kayıtlarına göre, XVII. yüzyıl sonundan başlamak üzere XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca ok atıcılığı saray çevresinde devam eden ve çok büyük oranda Osmanlı seçkinlerine hitap eden bir spor halini almıştır.

Halim Baki Kunter Okçuluk Sicil Defteri'nin 2 cilt olduğunu iddia etmektedir. 1682'den önceki yıllara ait kayıtları ihtiva eden ilk cildin 1839 tarihinde çıkan bir yangında kaybolduğunu ve günümüze ulaşmadığını belirtmekte ancak bu iddiasını hangi kaynağa dayandığını söylememektedir (Kunter, 1942, s. 253-275). Bizce

Kemankeş Sicil Defteri hiçbir zaman iki cilt olmamıştır. Elimizdeki 1682-1905 arasını ihtiva eden cilt eserin tek ve yegâne cildir. Bu fikirde olmamamızın sebebi ise Okçuluk Sicil Defteri'nin birinci cildinden Osmanlı döneminde üretilen hiçbir kavsnâmede bahsedilmemesidir. Bununla beraber Okçuluk Sicil Defteri, Okmeydanı'nın ve Atıcılar Tekkesi'nin daha kurumsal bir temelde idare edilmesi gerektiğinin anlaşıldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ok-yay üreticileri ve atıcılar arasında cereyan eden arazi ve vakıf anlaşmazlıklarının en temel sebebi Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi'nin mülkiyet hakkına yönelik yazılı belgelerin eksik olması ya da hiç olmaması ile ilgilidir. Dolayısıyla Okçuluk Sicil Defteri bu eksikliği gidermek için tutulmaya başlayan bir kaynaktır ve bu nedenle de daha öncesinde tutulmuş olduğunu düşünmek için bir sebep yoktur.

Eserin orijinal ve tek nüshası Halim Baki Kunter arşivinden İstanbul Fetih Cemiyeti Arşivine intikal etmiştir ve 2016 yılında İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır (Okçuluk Sicil Defteri, 2016).

Kâtip Abdullah Efendi, yazdığı eserlerle kendinden sonraki bütün kavsnâme literatürünü ve okçuluğa yönelik bakış açısını etkilemiştir. Yazdığı Kânunnâme-i Rumat ve Tezkîre-i Rumât adlı eserlerle, Okmeydanı'nın cennetten bir bahçe olduğu, burasının sadece irfan sahiplerinin anlayabileceği bazı esrarları ve faziletleri barındırdığı, hatta İstanbul'un fethinin buradan gerçekleştiği gibi iddiaların temelinde bu zat ve yazdığı eserler bulunmaktadır (Şahintürk H. , 2019, s. 24-88). Öyle ki Kânunnâme-i Rumat'ın padişahlar tarafından tuğra ile onaylanması, mezkur iddiaların devletçe kabul edildiğini de göstermektedir ki 1692 ve 1696 tarihli iki Divan-ı hümayun kararı bu durumu tescillemiştir (Şahintürk, Karaca, Özkılınç, Kırca, Temel, & Gurulkan, 2019, s. 157-158, 161-162; ayrıca bkz, Ayanoğlu, 1974, s. 34; BOA, A.DVNSMHM. d, 115/1448).

XVII. yüzyılda Kavsnâmelerinin, okçuluğun dini yönünü ön plana çıkartması bağlamında İbn-i Ruşen tarafından yazılan *Feza'il-i Remy* adlı eser son derece önemli bir eserdir. Zira okun ve yayın cennetten çıkması, ok atmanın faziletleri, ok atmayı terk etmenin dinen tehlikeleri, ok müsabakalarının helal ya da haram olması gibi konular eserde son derece özenle işlenmiştir. Buna ek olarak bu hususların Baki'nin Fezâil-i Cihâd adlı eserinde de geçiyor olması, söz konusu bilgilerin bu kaynak üzerinden işlendiği fikrini doğurmaktadır. Eserin bilinen üç adet nüshası vardır. Bilinen en eski

nüsha Bursa İnebey Kütüphanesi OR. 664 numarada kayıtlıdır. Söz konusu nüsha Recep Selman Doğru tarafından yayınlanmıştır (İbn-i Ruşen, 2020). Diğer nüshalar ise Burdur İl Halk Kütüphanesi nr. 188 ve Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi nr. 255'te kayıtlıdır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devlet yönetiminin okçuluğa dair ciddi bir teveccüh göstermesi, hem saray ve çevresinin bu dönemde sportif okçuluğa olan rağbetini arttırmış, hem de Kavsnâme türünde yazılan eserlerin sayısını çoğaltmıştır. Bu dönemde, devlet büyüklerinden gelebilecek ihsan arzusu ile okçulukla ilgilenen pek çok kişi Kavsnâme yazmıştır. III. Ahmed, III. Mustafa, III. Selim ve özellikle de II. Mahmud gibi padişahların bizzat Okmeydanı'na gelerek müsabaka düzenlemesi, yemek dağıtması ve burada bulunan kemankeşlere ihsanlarda bulunmaları XVIII. ve XIX. yüzyıl Osmanlı Kavsnâme literatürünü ciddi şekilde etkilemiştir. Özellikle Sultan III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğününü Okmeydanı'nda düzenlemesinin ve II. Mahmud'un burada yaptığı menzil atışlarının Okmeydanı'na oldukça yüksek miktarda finansman sağladığı ve burayı şenlendirdiği söylenebilir.

XVIII. yüzyıla ait ilk zikredeğimiz eser, Kemankeş Mustafa Efendi'nin *Kavsnâme* adlı eseridir. Osmanlı okçuluk risâleleri içerisinde bu eser son derece dikkatle yaklaşılması gereken bir eserdir. Zira ok menzillerinin hemen hemen hepsi birbirine karıştırmış ve ustası olduğu için, XVII. yüzyılın meşhur okçularından Hacı Süleyman'ı katılmadığı menzil yarışlarında rekor kırmış gibi göstermektedir. Ayrıca XV. ve XVI. yüzyıllarda ok atan kemankeşler hakkında öncüllerinde örneğine rastlanmayan birtakım hikâyeler anlatmaktadır. Buna mukabil, Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nde düzenlenen eğitim faaliyetleri ile kabza alma törenleri gibi hususlarda en detaylı bilgiyi ihtiva eden eser, bu kavsnâmedir. Eser, bu törenlerde düzenlenen ritüeller, okunan dualar ve verilen eğitimler konusunda son derece önemli bilgiler vermektedir. Bu bağlamda başlangıç seviyede verilen eğitimler orta sevide verilen eğitimler ve menzil, puta ve darp atıcılığına yönelik ileri seviye eğitimler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.

Kemankeş Mustafa'nın Kavsnâme'si, en fazla nüshası olan Kavsnâmelerden biridir. Çok dikkatli yaklaşılması gerektiğinin bir sebebi de budur. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde Lala İsmail Koleksiyonu nr. 559, Hafid Efendi Koleksiyonu nr. 254, Tercüman Koleksiyonu nr. 172, Raşid Efendi Koleksiyonu nr. 1027 ve Nuri Arlasez

Koleksiyonu nr. 15/3 olmak üzere kayıtlı beş adet nüshası bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY nr. 6685 numara ile kayıtlı bir; Ankara Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 8699 numara ile kayıtlı bir; İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi'nde Ali Emiri Tarih 913 ve Tarih 919 olmak üzere iki nüshası daha mevcuttur. Konya Büyük Şehir Belediyesi Kütüphanesi İzzet Koyunoğlu Koleksiyonu'nda nr. 12303'de de bir nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Emanet Hazinesi nr. 1408; Hazine nr. 628 ve Hazine nr. 620 olmak üzere üç adet nüshası daha vardır. Eserin yeni ortaya çıkarılan bir nüshası Okçular Vakfı Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Diğer nüshalarından farklı olarak bu nüsha Girid Adası'nda atılan menziller hakkında bilgi veren tek nüsha olma özelliği taşımaktadır. Yurt dışında ise tespit edebildiğimiz bir nüshası Bibliotheque Nationale nr. 225'de kayıtlıdır (İhsanoğlu, Şeşen, Bekar, & Gündüz, 2004, s. 25).

Söz konusu eser, Hanefi Vural ve Yaşar Metin Aksoy tarafından yeni harflere aktarılarak yayınlanmıştır (Vural & Aksoy, 2021). Hanefi Vural ve Yaşar Metin Aksoy tarafından yayınlanan eser Mısır'da atılan menzillerden bahsederek biter. Ancak Okçular Vakfı'nda bulunan nüshada Mısır Menzilleri yerine Girid Menzillerinden bahsetmektedir.

XVIII. yüzyıl başlarında yazılan bir başka kavsnâme olan Seyyid Halil Hasib Efendi'nin *Tuhfetü'l-Hasib* adlı eseri, kendinden sonra gelen bütün kavsnâmelere kaynak teşkil etmektedir. Hasib Efendi, *Tezkîre-i Rumât*'ı temel alarak, Okmeydanı'nda bulunan bütün menzilleri tek tek yeniden ölçmüş ve elde ettiği hesaplamalar sonucunda ulaştığı verileri eserinde belirterek bütün menzil mesafelerini değiştirmiştir. Ayrıca Kâtip Abdullah Efendi ile kendisi arasında ok atıp menzil taşı diken yeni kemankeşleri de risâlesinde kaydetmiştir. Ardılları konumundaki bütün Kavsnâme yazarları da bu hesaplamaları ve kayıtları kendilerine ana kaynak olarak kullanmışlardır.

XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde yazıldığını tahmin ettiğimiz *Tuhfetü'l-Hasib*'in bilinen sekiz adet nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde 1996/2.212 katalog numarası ile kayıtlıdır. Bir tanesi Ankara Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 8288 katalog numarası ile kayıtlıdır. İki tanesi İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY. 4308 ve TY. 6654 numaralı katalogda kayıtlıdır. İki tanesi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Y. 391 ve Y. 392 numara ile

kayıtlıdır. Bir tanesi Paris’de Bibliothèque Nationale, Supplément Turc 1110’de bulunmaktadır. *Tuhfetü’l-Hasib* adlı eser, 2014 yılında Hasan Çağrı Ölçülü tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Ölçülü, 2014).

Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 627’de bulunan bir nüshası daha vardır. Bu nüshanın sonuna Atıcılar Tekkesi şeyhlerinden Fethizade Seyyid Mustafa tarafından bir zeyl yazılmış ve XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Okmeydanı’nda faaliyet gösteren kemankeşlerin yanı sıra ok ustaları, yay ustaları ve hattatlar hakkında da bilgiler verilmiştir. *Tuhfetü’l-Hasib*’in bu zeylinin bir istinsahı Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonunda 18775 katalog numarası ile kayıtlıdır. Erzurum’da bulunan bu nüsha Hasan Şahintürk tarafından yayına hazırlanarak Okçular Vakfı’nda yayınlanmıştır (Şahintürk H. , 2022)

XVIII. yüzyıl başında yazılan en değerli kavsnâmelerden biri de Çukadar Şehriyari Ahmed Ağa’nın *Hedyyetü’l-Keman fî İrşadür’r-Rumad* adlı eserdir. Söz konusu eser, Osmanlı Kavsnâme literatürü içinde ok, yay ve zihgir imalatı konusunda en detaylı bilgi veren eserdir. *Kavâidü’r-Remy* adlı eseri yetersiz bulan müellif, ok ve yay imalatı ile ilgili her aşamayı en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Hatta bu hususta kendi dönemindeki ok ustalarının getirdiği yeniliklerin çok önemli olduğunu ve bu özellikleriyle eski okçu ve yaycılardan üstün olduklarını iddia etmektedir. Eserin en önemli yönü ise, menzil atışlarında son derece önemli aparatlar olan siper ve muşamma gibi okçuluğun yardımcı ekipmanlarının da imal sürecini anlatmasıdır. Bunlara ek olarak okçuluk idmanının nasıl yapılması gerektiğini de anlatmaktadır. Söz konusu eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 626 numarada kayıtlıdır. Eser 2022 yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Karasu, 2022).

XVIII. yüzyılda yazılan bir diğer eser, Ahmed bin Hüseyin el-Giridi tarafından yazılan *Risâletü’l-Kavsiye* adlı eserdir. Söz konusu eser, h. 1165/1751-52 tarihinde okçuluğun dini motifleri üzerine yazılmıştır. Okun ve yayın cennetten indirildiği mitolojik anlatımıyla başlayan eser, Arap yaylarının isimleri, ok atmanın faziletleri ve okçuluk müsabakalarının helal olması için yapılması gerekenler ve bu konudaki ayet ve hadisleri ihtiva etmektedir. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’nde Ayasofya

4427 katalog numarası ile kayıtlıdır. Söz konusu eser, Zekiye Şeyma Erçin tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Erçin, 2019).

XVIII. yüzyılda yazılan bir diğer eser, h. 1203/1788-89 tarihinde, Tophaneli Berberzâde Kemankeş Seyyid Hacı Mustafa adında bir okçu tarafından yazılan *Haza Tomar-ı Sahib-i Menazil-i Meydan-ı Tirendazan* adlı risâledir. Eserin adı Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi'nde *Kavsnâme* olarak yazılmıştır (İhsanoğlu, Şeşen, Bekar, & Gündüz, 2004, s. 812). Eser Şinasi Acar ve Murat Özveri tarafından yayınlanmış ancak bir Menzîlnâme olarak tanıtılmıştır (Acar & Özveri, 2017, s. 24-58). Daha sonra Okçular Vakfı tarafından tıpkıbasım ile beraber daha detaylıca yayınlanan eserin bir kavsnâme özelliği taşıdığı muhakkaktır (Anık, 2022). Eserin müellif nüshası olan tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1879 numarada kayıtlıdır. Söz konusu eser, *Tuhfetü'l-Hasib*'de geçen menzillerin hepsini aynen kopyalamış ve *Tuhfetü'l-Hasib*'den sonra atılan Tacirzade Emin Ağa (Esad Efendi, nr. 1879, vr. 10^a), Harem Ağası Hacı Beşir Ağa (Esad Efendi, nr. 1879, vr. 16^a), Muhzır Baş Hacı Bekir Ağa (Esad Efendi, nr. 1879, vr. 18^a, 22^a), Kahvecibaşı Hüsameddin Ağa (Esad Efendi, nr. 1879, vr. 21^a), Süvari Kisedarı Memiş Efendi (Esad Efendi, nr. 1879, vr. 21^b) ve Müsahib Şehriyari Bilal Ağa (Esad Efendi, nr. 1879, vr. 22^b) menzillerini eklemiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi B. 247'de bulunan *Risâle-i der-Beyan-ı Menzil-i Okmeydanı* adlı yazma anonim eserdir. Eser muhteva olarak *Tuhfetü'l-Hasib*'de geçen menzilleri hiçbir ekleme yapmadan aynen kaydetmiştir. Eserin son sayfasında “*Abdûlmecid Efendi Sene 1255*” notu bulunmasına rağmen XIX. yüzyılda yazılan Kavsnâmelerde geçen hiçbir menzile yer verilmemiştir. Buradan bu notun sonradan eklendiği kanısına varılabilir. Eser Okçular Vakfı tarafından yayınlanmıştır (Anık, 2022).

XVIII. yüzyılda yeniçeri katibi olduğu anlaşılan Ağazade Ahmed adlı bir kişi tarafından yazılan *Oknâme* adlı eser de yine *Tuhfetü'l-Hasib*'de geçen menzilleri aynen ihtiva etmektedir. Ancak giriş kısmında Tevrat'da geçen okçuluk ile ilgili hikâyelere geniş bir şekilde yer vermesi dinler tarihi açısından son derece önemlidir. Ayrıca Atıcılar Tekkesi'nin kuruluşu ve ilk şeyhleri ile tekkede bulunan yaylar ve ustaları hakkında da kısa bilgiler vermektedir. Eserin tek nüshası İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi Ali

Emiri Tarih 917’de kayıtlıdır. Söz konusu eser, Okçular Vakfı Okçuluk Araştırmaları Enstitüsü Araştırma Görevlisi Barış Can tarafından yayına hazırlanmaktadır.

XVIII. yüzyıl sonunda dönemin genel hatlarına uygun olarak okçuluğun dini yönünü ön plana çıkartan bir başka eser de bilinen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nde Nafiz Paşa 954 numarada kayıtlı olan *Risâle-i Ok Atmak Hakkında* adlı kavsnâmedir. Eserin müellif nüshası kaybolmuş Yeniçeri Başkâtibi olan Osman Efendi kendi kütüphanesinde bulunan bir nüshadan 1193/1779-80 tarihinde Okmeydanı Müezzini Hafız Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Okçular Vakfı Yayınları tarafından tıpkıbasımı ile beraber neşredilen eser okçuluğa dair ayet ve hadislerin bir kısmını içermektedir (Anık, 2022).

XIX. yüzyıla gelindiğinde karşımıza çıkan ilk eser Mehmed Emin Vahid Paşa tarafından yazılan “*Mihacü’r-Rumat*” adlı eserdir. Eser, Osmanlı Kavsnâme literatürü içerisinde ilk ve son örneğini gördüğümüz astrolojide ve İran mitolojisinde okçuluk motifleri hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca Osmanlı okçuluk geleneğinde Sa’d bin ebi Vakkas hakkında en fazla bilgi veren eserdir. Bununla birlikte okçuluğun Hz. Âdem ile başlaması, ok atmanın faziletleri, ok yarışlarının helal olması, menzil eğitimleri ve menzil mesafeleri ile ilgili kısımlar daha önceki risâlelerle benzerlik göstermektedir. Okmeydanı’nda dikilen menzil taşları kısmında bazı eklemeler yapmakta ve Berberzade’den sonra atılan tek tük bazı menzillere yer vermektedir. Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde TY. 1655, TY. 3647, TY. 4325, TY. 746 ve TY. 2731 katalog numaraları ile kayıtlı beş adet nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi’nde ise Hafid Efendi nr. 256 ve Esad Efendi nr. 1903’te kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır. Bunların yanı sıra eserin, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. nr. 623’te bir, Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi nr. 823’te bir ve İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Koleksiyonu nr. k-423’te bir adet olmak üzere toplamda on adet nüshası bulunmaktadır. Eser, Fuat Gürbüz tarafından yayınlanmıştır (Gürbüz, 2019). Daha sonra daha geniş bir versiyonu Nurettin Gemici (Gemici, 2020) tarafından hazırlanmış ve Okçular Vakfı tarafından yayınlanmıştır.

Söz konusu nüshalardan H. 623’te, TY. 1655’de, ve k-423’te bulunan eserler 1219/1804-05 tarihlidir. TY. 746 numaralı nüsha ise 1220/1805-06 ve Esad Efendi

1903’de bulunan nüsha 1221/1806-07 tarihlidir. Dolayısıyla eserin 1804 ya da daha erken bir tarihte yazıldığı hükmüne varılabilir.

Geyveli Hüseyin b Mehmed tarafından 1233/1818-19 tarihinde yazılan *Kevserü’l-Hayat Meclisü’r-Rumat* adlı eserde menzillerin anlatıldığı kısım Minhacü’r-Rumat’ın aynısıdır. Minhacü’r-Rumat’tan farklı olarak okçuluk eğitimi ve bir okçunun sahip olması gereken özellikler ağdalı bir dille anlatılmıştır. Bilinen tek nüshası İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih 918 numarada kayıtlı olan eser, Recep Selman Doğru tarafından 2021 yılında yayına hazırlanmış ve Okçular Vakfı tarafından basılmıştır (Doğru, 2021).

Yine 1233/1818-19 tarihinde yazılan bir başka eser, tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1418 katalog numarası ile kayıtlı olan *Fezail-i Remy Hakkında Kırk Hadis* adlı eserdir. Eser sıklıkla Kâtip Abdullah Efendi’nin Tezkîre-i Rumât adlı eseri ile karıştırılmaktadır (Turgut, 1988, s. 102-103). Hâlbuki hemen ilk sayfasında “Fezâ’il-i Remî Hakkında Kırk Hadis Tercüme-yê Hâvî Olan Tezkiretü’r-Rumât Adlı Risâledir. Mütercim Re’isü’l-Kurra ‘İzzeddin bin Mehmed Salih el-Eyyübi” notu bulunmaktadır. Dolayısıyla buradan da anlaşılacağı gibi eser Tezkîre-i Rumât değil, Tezkîre-i Rumât’ta geçen okçuluğa dair kırk hadisin Re’isü’l-Kurra ‘İzzeddin bin Mehmed Salih el-Eyyübi tarafından yapılan tercümesidir. Zaten Kâtip Abdullah Efendi’de Tezkîre-i Rumât adlı eserinde, risâlenin başında verdiği Hz. Muhammed’den rivayet edilen hadislere atıf yapmaktadır (TY. 334, vr. 32^a). Ancak Tezkîre-i Rumât’ın müellif nüshası elimizde değildir. Bilinen en eski nüsha olan ve Kâtip Abdullah Efendi’nin torunu tarafından istinsah edilen TY. 334’deki nüshada ise bu hadislere yer verilmemiştir. Bu nedenle de diğer nüshalar buradan hareketle istinsah edildiğinden hiçbir nüshada bu hadislere yer verilmediğini görüyoruz. Re’isü’l-Kurra ‘İzzeddin bin Mehmed Salih el-Eyyübi ise Tezkîre-i Rumât’ın müellif nüshasında görerek Arapça hadis-i şerifleri tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Tezkîre-i Rumât’ın müellif nüshasının XIX. yüzyılda kaybolduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı hanedanı içerisinde okçuluk ile en fazla ilgilenen padişah II. Mahmud’dur. II. Mahmud hem bizzat kendisi altı ay kadar okçuluk eğitimi almış ve Okmeydanı’nda çeşitli menzil yarışmaları düzenlemiş, hem de Enderun Ağalarına eğitim almaları ve okçuluk yapmalarını teşvik etmiştir (Hafız Hızır İlyas Ağa, 2016, s. 226). II.

Mahmud'un bu şekilde okçulukla ilgilenmesi ve Okmeydanı başta olmak üzere İstanbul'un pek çok yerinde menzil taşı dikmesi sayesinde, Osmanlı okçuluğu son parlak dönemini yaşamıştır (Yücel Ü. 1999, s. 201). Bunun yanı sıra Sultan, okçuluğun unutulmaması adına, Kahvecibaşısı Mustafa Kâni Bey'e mevcut risâlelerin hepsini toplayarak bir risâle yazmasını emretmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kâni Bey *Telhîs-i Resâilât-ı Rumat* adlı eseri kaleme almıştır. Eseri hazırlarken en fazla Kâtip Abdullah Efendi'nin risâlelerinden, İrşadü'r-Rumat'tan ve Tuhfetü'l-Hasip'ten yararlanmıştır. Ayrıca eserin girişinde H. 1418'de bulunan *Fezail-i Remy Hakkında Kırk Hadis* adlı risâleyi aynen kullanmıştır. Eserinin sonuna ok yapımı ile ilgili birkaç çizim de eklemiş ve Osmanlı okçuluk tarihinin en teknik, en detaylı, en hacimli ve en fazla bilgiye sahip Kavsnâmesini ortaya çıkartmıştır. Menzillerin hemen hepsini Tuhfetü'l-Hasip, Berberzade ve Minhacü'r-Rumat'tan; ok, yay, zihgir ve siper yapımına dair teknik bilgileri Kavâidü'r-Rumat ve Hediye'tü'l-Keman fî İrşadü'r-Rumat'tan; Okmeydanı'nın kuruluşu ve tarihine yönelik bilgileri ise Bahtiyarzade'den ve Tezkîre-i Rumât'tan almıştır. II. Mahmud'un ok atışlarında da bizzat riayet ettiğinden dolayı günü gününe bu atışları kaydetmiştir. Eser, Osmanlı okçuluğunun hemen her yönünü vurgular niteliktedir. Hem okçuluğun İslâmi arka planı hem Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin tarihi eserde yer almaktadır. Eser, 1263/1847 tarihinde basılmıştır (Mustafa Kâni Bey, 1263). Bunun yanında İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY. 6891 katalog numarası ile kayıtlı yazma bir nüshası da mevcuttur. Mustafa Kâni Bey'in bu eseri yazarken tuttuğu *Risâle-i Menzilan-ı Meydan* adlı notları ise Ankara Milli Kütüphane 06 MİL YZ A 8695 katalog numarası ile kayıtlıdır. Bu eser ise tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

Mehmet Zeki Kuşoğlu tarafından yayınlanan ve kendi özel koleksiyonunda bulunan *Sultan II. Mahmud'un Ok Günlüğü* adlı eser, 7 Cemaziyelevvel 1233/15 Mart 1818 tarihinden 29 Recep 1235/12 Mayıs 1820 tarihine kadar gün gün Sultan II. Mahmud ve Enderun ağalarının Okmeydanı'nda düzenledikleri menzil müsabakalarını ve bu müsabakalarda kimin ne kadar mesafeye ok attığını kaydetmektedir (Kuşoğlu, 2006). Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Başkanlığı'nda söz konusu eserin müsveddesi olduğunu tahmin ettiğimiz Sultan II. Mahmud ve Enderun ağalarının ok attıkları mesafeleri gösteren pusulalar bulunmaktadır.

II. Mahmud'un ve saray erkânının okçuluk faaliyetlerini anlatan bir başka eser İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi TY. 2694 numarada kayıtlı olan *Sultan Mahmud-ı Sani Zamanındaki Kemankeşler* adlı eserdir. Söz konusu eserin önemi, Sultan II. Mahmud'un 1247/1831-32'den önce attığı menzilleri ihtiva etmesidir. Eserin 5^a sayfasında Sultan III. Selim'e ait menzil taşının bir çizimi verilmiştir.

Ankara Milli Kütüphane'de 06 MİL YZ A 3643 numarası ile kayıtlı bir 10 varaklık kısa bir Kavsnâme bulunmaktadır. Söz konusu Kavsnâmenin son sayfasında 2 Cemaziyülevvel 1268 / 23 Şubat 1852 tarihi okunmaktadır ancak eser bozuk bir rikayla yazılmış ve sayfalardaki mürekkepler dağılmış olduğu için okunamamaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet koleksiyonunda 585 numarada kayıtlı yazma eser, yaptığımız araştırmaya göre yazılan en son kavsnâmedir. Eserin son sayfasında “*Ketebetü'l-Hakir Mehmed Tahir es-Seyyid 21 Safer 1288 / 12 Mayıs 1871*” notu bulunmaktadır. Söz konusu eser, klasik yazma eser literatürüne uygun bir şekilde Okmeydanı'nda düzenlenen menzil yarışları ve menzil taşı diken kemankeşler hakkında bilgiler vermektedir. Ancak bildiklerimizin haricinde yeni bir şey söylememektedir.

Mevcut Literatür

Tarih araştırmalarında arşiv belgesi ya da çeşitli kronik ve vekayinâmeler gibi kaynaklar son derece önemlidir. Ancak bu kaynakların günümüzde nasıl işlendiğinin bilinmesi de en az bu kaynaklara hakim olmak kadar önemli bir husustur. Özellikle de Osmanlı okçuluğu gibi nev'i şahsına münhasır bir konuda ise kaynakların çok iyi araştırılması ve bunların tarihi süreçte nasıl kullanıldıklarının iyi anlaşılması gereklidir. Zira okçuluk XVII. yüzyıl sonunda tabir-i caizse gömlek değiştirmiş ve sportif misyonu askerî misyonun önüne geçmiştir. Bu süreçte gerek toplum gerekse devlet nezdinde okçuluk algısı büyük oranda değişmiştir. XVII. yüzyılda yaşanan bu değişim süreci doğru bir şekilde takip edilmezse XVIII. yüzyılda okçuluğun nasıl ilerlediği ve bunun sosyo-ekonomik yansımaları iyi anlaşılamaz.

Ülkemizde son yıllarda Osmanlı okçuluk tarihi üzerine yapılan akademik çalışmaların bir hayli arttığı söylenebilir. Ancak bu çalışmaların, cumhuriyetin ilk yıllarında

yapılanların çok da ötesine geçildiği söylenemez. Son 20-25 yılda yapılan çalışmalar, büyük ölçüde okçuluğun dini, kültürel ve teknik arka planına yönelik olduğundan, bazı istisnaları ayrı tutmak kaydıyla, 2000 öncesinde yapılan çalışmaları tekrar niteliğindedir. Aşağıda bu istisnalara değinilecektir. Osmanlı okçuluğunun ekonomik ve sosyal arka planına odaklanan çalışma sayısı ise neredeyse yok denecek kadar azdır.

Osmanlı okçuluk tarihine yönelik araştırma yapılması ve bu tarihin ortaya çıkartılmasının gerekliliği XX. yüzyılın başlarından itibaren bahis konusu olmuştur. Bu bağlamda Tahirü'l-Mevlevi'nin *Sebilürreşad*'da çıkan "İ'dad-ı Kuvvet" adlı yazısı Okmeydanı'nın korunması ve okçuluk tarihine yönelik akademik çalışmalar yapılmasını öneren ilk eser olması bakımından önemlidir (Tahirü'l-Mevlevi, 1329, s. 135-139). Yine Tahirü'l-Mevlevi'nin *Mahfil*'in 27. ve 28. sayılarında çıkan "Davud Paşa Kışlası Önünde Ok Atışları" başlıklı yazıları da Osmanlı'dan Cumhuriyete kalan okçuluk mirasına vurgu yapmaktadır (Tahirü'l-Mevlevi, 1341, s. 64-68; Tahirü'l-Mevlevi, 1341, s. 91-92; Tahirü'l-Mevlevi, 2020).

Bunun yanı sıra Selim Sırrı Tarcan tarafından, Osmanlı askerî idadilerinde okutulması için yazılan *Spor* (Tarcan, 1330) adlı eserinde, okçuluğun kadim bir Türk sporu olmasından ve Okmeydanı'nda bulunan tekkeden bahsedilmektedir. Ayrıca 1926 yılında *Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi* (Tarcan, 1926) ve *Terbiye-i Bedeniye Tarihi* (Tarcan, 1928) adlı eserleri de cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı okçuluğunu okullarda öğreten önemli eserlerdendir.

1927 yılında Doktor Süheyl Ünver, Okmeydanı'nın tarihi ve kültürel önemine dikkat çekerek buradaki çarpık kentleşmenin önüne geçilmesi ve park olarak İstanbul halkının kullanımına sunulması gerektiğini dile getirmiştir (Ünver, 1927, s. 595-597).

1928 yılında basılan *Spor Ruhu* adlı eser ise Okmeydanı'nı, Atıcılar Tekkesi'ni ve burada yapılan yarışmalar ile yarışan sporcuları tanıtıcı bir bölüm eklenmiştir (Matyus, Savton, & Cevdet, 1928).

1936 yılında ise Nizamettin Kırşan'ın *Türk Spor Kurumu Dergisi*'nde yayınlanan "Okçuluk" adlı yazısı okçuluğu tarihi bir Türk sporu olarak ele alması bakımından dikkate değerdir (Kırşan, 1937, s. 4-5).

1935-1937 yılları arasında Kamil Kepecioğlu'nun Uludağ: Bursa Halkevi Mecmuası'nın 2. ve 11. sayıları arasında çıkan *Türklerde Spor* adlı yazı dizisinde 6, 7 ve 8 numaralı sayılar okçuluğa ayrılmıştır. Burada özellikle Bursa Okmeydanı hakkında yazılanlar, Bursa Kadı Sicillerine dayanıyor olması bakımından son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir (Kepecioğlu, 1935-1937).

Cumhuriyet devri Osmanlı okçuluk çalışmaları hususunda zikredilecek en ciddi çalışmalara sahip isimlerden birisi Halim Baki Kunter'dir. Osmanlı okçuluğuna dair çeşitli fermanların, beratların, belgelerin yanı sıra haritalar ve fotoğraflardan oluşan hatırı sayılır bir arşiv toplayan Halim Baki Kunter, bu alana ilişkin ilk ciddi akademik çalışmaları başlatmıştır. Halim Baki Kunter'in 1937 yılında İstanbul Beyoğlu Vakıflar Müdürlüğü'nde idareci olarak atanması, söz konusu belgelere ulaşmasını kolaylaştırdığı düşünülebilir. Halim Baki Kunter'in mezkûr arşivinin orijinal belgeleri İstanbul Fetih Cemiyeti bünyesinde, dijitalleri ise İstanbul Okçular Vakfı Okçuluk Araştırmaları Enstitüsü arşivinde bulunmaktadır.

Halim Baki Kunter'in 1938 yılında yayınladığı *Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar* adlı eseri, genel olarak pek çok spor dalını içinde barındırıyor olsa da Osmanlı okçuluğuna dair ilk defa belge, berat ve yazma eserlerin yayınlanmış olması bakımından son derece önemlidir (Kunter, 1938). Yine Halim Baki Kunter'in *Ülkü* (2. Seri)'de 1942 yılında yayınladığı "Okmeydanı'nın Eski Teşkilatı" (Kunter, 1942, s. 12-14) ve "Fatih'in İstanbul'daki İlk Eseri" adlı (Kunter, 1942, s. 12-15) yazıları Okmeydanı arazisinin Fatih Sultan Mehmed tarafından ok atıcılarına vakfettiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. 1943 yılında aynı derginin 31. sayısında yayınladığı "Okmeydanı'nda Eski ve Yeni Çalışmalar" adlı yazısı (Kunter, 1943, s. 12-16) ve *Güzel Sanatlar Dergisi*'nde yayınladığı "Türk Spor Mimarisine Dair" (Kunter, 1944, s. 148-159) adlı çalışmaları da yine Cumhuriyet tarihinde yapılan Osmanlı okçuluk araştırmalarının ilk çıktıları arasında olması bakımından son derece önemlidir.

1938 yılında Süleyman Kani İrtem tarafından yayınlanan *Sultan Mahmud ve Türk Kemankeşleri* adlı kitap bu alanda yapılan ilk çalışmalardan biridir. Ancak bu eserde hiçbir kaynak göstermeden gez mesafesinin 66 cm uzunluğa tekabül ettiğini ileri sürmüştür (İrtem, 1938, s. 172).

Osman Turan'ın 1945 yılında *Belleten*'de yayınladığı “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması” adlı makalesi, Türk okçuluğunun içinde barındırdığı semboller ve tarihi anlamını açıklaması bakımından son derece önemli bir kaynaktır (Turan, 1945). Ayrıca İslâmiyet öncesi Türk kültür tarihi içerisindeki ok ve okçuluğa yönelik günümüzde yapılan tüm çalışmalarda hemen hemen çıkış noktası olarak bu makale kullanılmaktadır.

Neşet Köseoğlu'nun Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni'nde 1952 yılında (Köseoğlu, 1952, s. 5-9) ve 1953 yılında (Köseoğlu, 1953, s. 11-15) yaptığı yayınlar Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin kuruluşuna dair bilgileri ve bazı fermanları ihtiva ediyor olması bakımından dikkat çekicidir.

Perihan Arbak ise 1955 senesinde Osmanlı okçuluğuna yönelik ilk akademik tez çalışmasını yapmıştır (Arbak, 1955). Arbak, daha sonra 1957 yılında Okmeydanı'nın kuruluşu ve burada düzenlenen ilk müsabakalara yönelik olarak bir makale yayınlamış (Arbak, 1957, s. 31-32) ve 1964 yılında o zamana kadar yapılan yerli ve yabancı çalışmaların hemen hepsini toplayarak son derece önemli bir bibliyografya çalışması hazırlamıştır (Arbak, 1964, s. 134-136).

Walter Emil Kaegi 1964 yılında yayınladığı “The Contribution of Archery to Turkish Conquest of Anatolia” adlı makalesinde, Selçukluların Anadolu'yu fetihlerinde, kullandıkları yayların çok kilit bir rolü olduğu iddiasını öne sürmektedir. Mürekkep yayların savaş alanlarında atlı okçular tarafından son derece etkili bir biçimde kullanıldığını ilk defa tarihi kaynaklarıyla ortaya koyan bu makale 2001 yılında Yusuf Ayönü tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Kaegi, 1964, s. 96-108; Ayönü, 2001, s. 239-253).

1971 yılında Ünsal Yücel İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde *Kültür Tarihinde Okçuluk Sanatı ve Müesseseleri* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır. Ünsal Yücel'in daha sonra yazdığı *Türk Okçuluğu* adlı kitabı ise bugün Okçuluk tarihi çalışan hemen herkesin başucu kitabıdır. Ünsal Yücel ilk defa Topkapı Sarayı'nda bulunan yayları ve okları inceleyerek bunları kitabında ölçüleri ile birlikte yayınlamıştır (Yücel Ü. , Türk Okçuluğu, 1999, s. 252-258). Burada şu husus belirtilmelidir ki bu çalışma şimdiye kadar Türk okçuluk tarihi üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olmasına rağmen, bir takım eksiklikleri de barındırmaktadır.

Öncelikle Osmanlı Kavsnâme literatürünün tam anlamıyla tahlil edildiği söylenemez, zira Ünsal Yücel'in görmediği eserler ve nüshalar bu çalışmada etraflıca kullanılmıştır. Bununla beraber Osmanlı Arşivleri'nde Osmanlı okçuluğuna yönelik, Ünsal Yücel'in kullanmadığı çok sayıda belge de bulunmaktadır. Yücel, ayrıca, Osmanlı Devleti'nde ok ve yay etrafında oluşan ekonomik yaşantının anlatısına hiç yer verilmemiştir. Zira bir ağaç parçasının ok ve yay şeklini almasının uzun bir üretim aşaması gerektirmesinin haricinde önemli bir ekonomik süreçtir. Ustaların bu okları ve yayları kaç akçeye mâl edip ne kadara sattıkları bugün hala bir muammadır. Bununla beraber söz konusu eserde Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Vakfı'nın gelir-giderleri de yine tam anlamıyla işlenebilmiş değildir. Bu ve bu gibi nedenlerle bu tez çalışması aynı zamanda Ünsal Yücel'in tamamlayıcısı olma görevini ifa etmektedir.

1974 yılında İsmail Fazıl Ayanoğlu tarafından hazırlanan *Okmeydanı ve Okçuluk* tarihi adlı eser, bu tarihe kadar Okmeydanı'nda yapılan müsabakalar sonrasında dikilen menzil taşlarının tespiti noktasında en derli toplu eserdir. Eserde ilk defa Vakıflar Arşivi'nde bulunan kayıtlar yayınlanmış ve Okmeydanı'nda bulunan 100'e yakın menzil taşının fotoğrafları çekilerek esere eklenmiştir (Ayanoğlu, 1974). Günümüzde bu taşlardan sadece 38 tanesi mevcuttur.

Atıf Kahraman'ın 1995 yılında hazırladığı *Osmanlı Devleti'nde Spor* adlı kitabı Osmanlı sporunu genel olarak ele alması ve okçuluğa da genişçe yer vermesi bakımından, spor tarihi çalışmaları için başvurulması gereken önemli bir çalışmadır (Kahraman, 1995). Ancak Kahraman bu eserinde, kavsnâmelerin çoğunu birbirine karıştırmış gibi görünmektedir. Bu nedenle eserlerin müellifleri, müstensihleri, tarihleri ve katalog numaraları hakkında referans alınırken dikkat edilmelidir. Bu arada İsmail Hakkı Aksoyak'ın divan edebiyatına yönelik çalışmaların okçuluk tarihi açısından son derece kıymetli olduğunu ortaya koyan "Divân Şiirinde Okçuluk Terimleri" adlı çalışması oldukça önemlidir (Aksoyak, 1995, s. 81-94). Söz konusu eser bu konuda yapılacak olan çalışmaların önünü açmış ve divan edebiyatında geçen okçuluk terimlerine yönelik daha çok akademik makale kaleme alınmıştır. Örneğin M. Fatih Köksal 2000 yılında "Bir Okçuluk Terimi: "Kurban" ve Divan Şiirinde Kullanımı Üzerine" adlı bir çalışma hazırlamış (Köksal, 2000, s. 191-210), ve 2001 yılında "Divan Şiirinde Okçuluk Terimlerine Ekler" adlı makalesi ile İsmaili Hakkı Aksoyak'ı tamamlamıştır (Köksal, 2001, s. 235-253). 2015 yılında ise Ahmet Atilla Şentürk

“Okçuluk Tarihine Yeni Bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri” adlı makalesiyle Osmanlı şiirinin, Osmanlı okçuluk tarihine ışık tuttuğunu örneklerle izah etmiştir (Şentürk, 2015, s. 71-142).

Okçuluk faaliyetini belirli bir müessese çatısı altında inceleyen ilk çalışmardan biri Mehmet Canatar’ın “Kavaslar ve Kavas Teşkilatı” adlı makalesidir (Canatar, 1997, s. 67-88). Daha sonra bu makale küçük değişikliklerle *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*’ne “Kavas Maddesi” olarak girmiştir (Canatar, 2022, s. 66-68). Canatar mezkur çalışmasında “ok ve yay taşıyan; ok ve yay yapan ve kullanan” anlamlarına gelen “kavas” kelimesinin zaman içinde özel koruma memurları için kullanılan bir kelimeye nasıl dönüştüğünü ve bunların tarihi önemine vurgu yapmaktadır.

Özbay Güven’in yaptığı akademik çalışmalar okçuluk tarihine ışık tutar niteliktedir. 1995 yılında yaptığı ve Okmeydanı’nda bulunan tarihi mirasın nasıl kaybolduğunu anlattığı “Türk Kültüründe Kaybolan Miraslarımızdan İstanbul Okmeydanı ve Spor Alanı” adlı makale dikkat çekicidir (Güven, 1995). Ayrıca 1997 yılında Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi’nde sunulan ve 1999 yılında basılan “Osmanlılarda Okçuluğun Kurumlaşma Parametreleri” adlı çalışma Osmanlı okçuluğunun nasıl kurumsallaştığını ele alması bakımından önemlidir (Güven, 1999, s. 223-240). Güven, daha sonra *Türklerde Spor Kültürü* adlı kitabında okçuluğa da yer vermiştir (Güven, 1999). Özbay Güven’in 2. *Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*’nda sunduğu *Geleneksel Okçuluk ve Güreş Sporunda Ahiliğin Etkileri* adlı tebliğ ise ilk defa okçuluk ile ahilik arasındaki bağlantıyı göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Güven, 1999, s. 69-106). Bu sunum daha sonra 2003 yılında *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*’nde yayınlanmıştır (Güven, 2003, s. 69-106). 2010 yılında ise Okmeydanı Tekkesi’nin 1831 yılı muhasebe kayıtlarını yayınlamıştır (Güven, 2010, s. 68-72).

Erkan Göksu tarafından yapılan çalışmalar da Türk okçuluk tarihi açısından son derece önemli olmasının yanı sıra alanda ciddi bir boşluğu da doldurmaktadır. Göksu’nun 2010 yılında yayınladığı “Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri” adlı makalesi Osman Turan’ın yukarıda zikredilen makalesini tamamlaması bakımından değerlidir. (Göksu, 2010, s. 986-2011). 2018 yılında yayınladığı *Okla Yükselen Millet* adlı kitabı ise okçuluk tarihine dair hemen her konunun çok iyi

özetlenmiş bir şekilde anlatılması bakımından, araştırmacılar için son derece faydalı bir başlangıç değeri taşımaktadır (Göksu, 2018).

Altan Çetin'in 2011 yılında yaptığı "Memluk Devleti'nde Okçuluk" adlı çalışma Orta Çağ okçuluk tarihinin ana kaynağı olan Furusiye metinleri üzerine yoğunlaşması bakımından kıymete değerdir (Çetin A. , 2011, s. 67-86).

2011 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları tarafından başlatılan *İstanbul'un Yüzleri* serisinin 44. kitabı olan *İstanbul'un 100 Spor Olayı* adlı kitapta Atıcılar Tekkesi'nin restore edilerek yeniden faaliyete geçmesi anlatılmıştır. Ancak söz konusu kitapta Fatih Sultan Mehmed otağını ve karargâhını burada kurduğundan bahisle, herhangi bir kaynak göstermeksizin, padişaha şu sözler ithaf edilmiştir; "Haliç sırtlarında Otağ-ı Hümayunumuzun kurulduğu tepenin düzlüğüne bir Meydan-ı Kemankeşâni yapıla. Kemankeşleri anda yay gereler, ok savurular." (Kılıç, 2011, s. 20). Öncelikle yaptığımız araştırma neticesinde Fatih Sultan Mehmed'in böyle bir sözüne hiçbir kaynaktan rastlanmamıştır. Bununla beraber Fatih Sultan Mehmed'in otağını Okmeydanı'nda kurduğu tezi, aşağıda da anlatılacağı üzere, XVII. yüzyılda Okmeydanı'nın önemini arttırmak için başlatılan bir tarih yazımından başka bir şey değildir. Dolayısıyla Fatih Sultan Mehmed'in Okmeydanı'na geldiği, burada otağ kurduğunu hatta fetih haberinin Fatih Sultan Mehmed buradayken kendisine ulaştığı gibi iddialara itibar edilmemelidir.

Mimar Sinan Genim'in Okmeydanı ve burada bulunan Atıcılar Tekkesi'ne yönelik yaptığı mimarlık tarihine yönelik akademik çalışmalar ve tespit araştırma raporları son derece önemlidir. Bu bağlamda Sinan Genim 2012 yılında *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*'nde "Okmeydanı Atıcılar Tekkesi" (Genim, 2012, s. 86-92), 2017 yılında *Taç: Mimarlık, Arkeoloji, Kültür Sanat Dergisi*'nde "Okçulukla İlgili Anıt Taşlarının Konservasyon Açısından Saha Araştırmaları" (Genim, 2017, s. 48-55) adlı makaleyi yayınlamıştır.

2013 yılında Şinasi Acar'ın yayınladığı *Osmanlı'da Sportif Atıcılık ve Nişan Taşları* adlı eser, içerik bakımından Fazıl Ayanoğlu'nun yukarıda zikredilen eserinin daha geniş kapsamlı bir tamamlayıcısıdır. Okmeydanı'nın içinde ve dışında bulunan menzil taşlarını tespit eden eserin bizce en önemli katkısı bir gezin 61 cm'ye denk olduğunu matematiksel formüllerle kanıtlamış olmasıdır. Eserde II. Mahmud'un menzil atışı

yaptığı ve okunun düştüğü yerlerin uydu fotoğrafları üzerinden yapılan hesaplamalar sonucunda ortaya çıkan 61 cm'ye yakın ölçü, günümüzde pek rağbet görmese bizce de en doğru ölçümdür (Acar, 2013). Bu tez çalışmasında da gez uzunluğu için bu ölçü esas alınacaktır. Söz konusu hesaplamalar, Atilla Bir, Mustafa Kaçar, Şinasi Acar tarafından *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanan “Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Oklar” adlı makaleye dayanmaktadır (Bir, Kaçar, & Acar, 2006, s. 39-67). Ayrıca mezkur *Osmanlı'da Sportif Atıcılık ve Nişan Taşları* adlı kitabında XVIII. yüzyıl başlarında vefat eden bir yay ustasının terekesi, Osmanlı okçuluk tarihinin üretim aşamasının anlaşılmasında arşiv kayıtlarının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Osmanlı okçuluğunun minyatürlere yansımalarına dair ilk çalışma 2013 yılında Ali Nihat Kundak tarafından yapılmıştır. Kundak'ın *Uluslararası Türkiye-Macaristan İlişkileri Sempozyumu*'nda yaptığı sunum okçuluk ile minyatür sanatı arasındaki bağlantıya dikkat çeken ilk çalışmalardan biridir (Kundak, 2013, s. 313-319).

Murat Özveri'nin *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar* adlı kitap için hazırladığı “Osmanlı Kompozit Yayının Savaş Alanlarındaki Avantaj ve Zaafları” adlı çalışması mürekkep yayların avantajlarının yanı sıra dezavantajlarını da anlatıyor olması bakımından değerli bir çalışmadır (Özveri, 2013, s. 20-41).

Karahanlılar dönemi Türk okçuluğu hakkında elimizdeki en önemli kaynak İlhan Uçar tarafından 2015 yılında *Divan-ı Lügati't-Türk*'de geçen okçuluk terimleri üzerine yaptığı çalışmadır. Uçar söz konusu çalışmada Karahanlı döneminde kullanılan okçuluk terimlerini tek tek ele almıştır. Söz konusu çalışmada kullanılan terimler Karahanlı öncesi Türk okçuluk terimleri hakkında bilgi veriyor olması bakımından son derece önemlidir (Uçar İ. , 2015, s. 85-90).

Fatih Erkoçoğlu'nun 2015 yılında yayınladığı “Okçuluk Üzerine ve Eski Okmeydanı Fotoğrafları” başlıklı makalesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında çekildiği tahmin edilen Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi'nin fotoğraflarını barındırıyor olması ve Tahirü'l Mevlevi'nin okçuluğa dair bazı yazılarını ihtiva ediyor olması bakımından son derece önemlidir (Erkoçoğlu, 2015, s. 93-112).

2017 yılında Okçular Vakfı bünyesinde kurulan Okçuluk Araştırmaları Enstitüsü, Türk okçuluk tarihi araştırmaları açısından bir merkez olma görevi üstlenmiştir. Osmanlı okçuluk tarihi çalışmaları için ana kaynak grubunu oluşturan kavsnâmelerin pek çok buradan yayınlanmıştır. Bu bağlamda, Ebi Sare Muhammed ibn-i Şeyh Mustafa'nın *Umdetü'l-Mütenasilin* adlı eseri, Kemankeş Mustafa'nın *Kavsnâme* adlı eseri, Dervazi'nin *Kavsnâme* adlı eseri, İbn-i Ruşen'in *Fezail-i Remy* adlı eseri, Kâtip Abdullah Efendi'nin *Tezkîre-i Rumât* adlı eseri, Geyveli Hüseyin Efendi'nin *Kevserü'l-Hayat* adlı eseri, Fethizade Seyyid Mustafa'nın *Tuhfetü'l-Hasib'e* yaptığı zeyl ve Mehmed Emin Vahid Paşa'nın *Minhacü'r-Rumat* adlı eser, Okçular Vakfı Okçuluk Araştırmaları Enstitüsü tarafından yapılan çalışmalar sonucunda günümüz harflerine aktararak yayınlanmıştır. Mezkur kurumdan son olarak Okçuluk Risâleleri adlı bir eser yayınlanmıştır. Bu eserin içinde, Baki'nin *Fezâil-i Cihâd* adlı eserinin içindeki okçuluk bahsinin geçtiği kısım, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Kuhnü'l-Ahbar* adlı eserindeki okçuluk bahsi, Okmeydanı Müezzini Hafız Muhammed Ağa tarafından yazılan *Risâle-i Ok Atmak* adlı eser, Anonim *Risâle der-Beyan-ı Menzil-i Okmeydanı* adlı eser ve Berberzade Mustafa tarafından yazılan *Tomar-ı Sahib-i Menazil-i Meydan-ı Tir-endazan* adlı eserler bulunmaktadır.

Bununla birlikte Okçuluk Araştırmaları Enstitüsü'nde yapılan telif eser çalışmaları sonucunda okçuluk tarihi araştırmalarına yönelik ciddi adımlar atılmıştır. İlk olarak Erkan Göksu'nun yukarıda zikredilen *Okla Yükselen Millet* adlı eseri yayınlanmıştır. Daha sonra Sedat Bayrakal tarafından Okmeydanı'nda günümüze ulaşan 38 adet menzil taşının tek tek kataloglaması yapılmış ve varsa kitabelerinin hem transkripsiyonları hem de redaksiyonlarına yer verilmiştir (Bayrakal, 2018). Daha sonra Osmanlı okçuluğuna yönelik yurt dışında yapılan ve ok ve yay yapım tekniklerini ihtiva eden iki önemli yabancı kaynak Türkçe literatüre kazandırılmıştır. Bunlardan ilki Adam Karpowicz'in *Ottoman Turkish Bows- Manufacture and Design* adlı kendi tecrübelerini ve yay yapım tekniklerini anlattığı eseridir (Karpowicz, 2018). Daha sonra Paul Klopsteg'in ilk baskısı 1934 senesinde yapılan *Turkish Archery and Composite Bow* adlı eseri Türkçe'ye kazandırılmıştır (Klopsteg P. , 2019). Bu eser, Osmanlı okçuluğuna dair yurt dışında yapılan ilk akademik araştırma olan ve Joachim Hein'in *Bogenhandwerk und Bogensport bei den Osmanen* (Hein, 1924-1925) adlı çalışmasının İngilizce çevirisidir. Ancak atış dinamikleri üzerine uzman bir fizikçi olan Klopsteg, okun yapısını

aerodinamik olarak incelemiş ve analizlerini bu eserde anlatmıştır. Daha sonra 2019 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde bulunan, seçilmiş 116 adet belgenin konularına göre tasnif ve transkripsiyonlarının yapıldığı *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu* adlı eser yayınlanmıştır (Şahintürk, Karaca, Özkılınç, Kırca, Temel, & Gurulkan, 2019). Bu eser daha sonra İngilizceye çevrilmiştir (Şahintürk & Anık, 2021).

2019 yılında Gürsoy Grup Kültür Yayınları'ndan çıkan *Nişangah-ı İstanbul* adlı derleme çalışması, Okçuluk ve Okmeydanı tarihine yönelik pek çok makaleyi derlemiş olması sebebiyle oldukça önemli bir eserdir (Uçar A. , 2019). Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren okçuluğun askerî, kültürel, ekonomik ve edebi yönlerinin vurgulandığı bu çok yönlü eser, alana dair pek çok farklı bakış açısını bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu eserin ilk makalesi Hasan Şahintürk tarafından yazılan “Osmanlı Devri Okmeydanları ve İstanbul Okçular Tekkesi” adlı çalışmadır. İstanbul Okmeydanı ve buradaki Atıcılar Tekkesi'ni tanıtıcı mahiyette olan mezkur yazı, İstanbul'un Fethi'nin İstanbul Okmeydanı'ndan gerçekleştiğine yönelik tarih yazımının XVII. yüzyıl sonunda başlamış olabileceğine vurgu yapan ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Bir sonraki makale, Erkan Göksu tarafından yazılan “Okla Yükselen Millet: Türkler” adlı çalışmadır. Nişangah-ı İstanbul'un üçüncü makalesi ise Barış Can tarafından yazılan “Osmanlı Devleti Klasik Çağ Savaşlarında Okçular” adlı makaledir. Söz konusu çalışma Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde okçu birliklerinin uyguladığı stratejilerin detaylı bir şekilde anlatıldığı ilk çalışma olması bakımından dikkate değerdir. Kitabın dördüncü makalesi Seyit Ali Kahraman tarafından yazılan “Evliya Çelebi ve Okçuluk” adlı makaledir. Daha sonra Sedat Bayrakal'ın “İstanbul'un Ünlü Okçularının Menzil (Nişan) Taşları” adlı makale gelmektedir. Bundan sonra İskender Pala'nın “Kast Ediyor Tir-i Müjen Cânıma” adlı yazısı gelmektedir ki okçuluk ile divan edebiyatını birleştiren önemli çalışmalardan bir tanesidir. Bundan sonra İrfan Akça'nın “Osmanlı Okçuluğu'na Dair Yazma Eser Literatürü” adlı çalışma gelmektedir. Söz konusu çalışma eksik olmasına rağmen Osmanlı kavsame literatürü hakkında detaylı bilgi veren ilk makale olması bakımından önemlidir. Daha sonra Şükrü Seçkin Anık tarafından yazılan “Osmanlı Kompozit Yaylarının İmali ve Amilleri” adlı çalışma gelmektedir. Eserde son olarak Mimar Sinan Genim tarafından “Okçular Tekkesi'nin Hikayesi” adlı bir yazı bulunmaktadır.

2020 yılında Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yayınlanan, Alptekin Yavaş'ın *Ortaçağ Temrenleri* adlı kitabı, Anadolu'da yapılan Arkeolojik kazılardan elde edilen ok uçlarını kronolojik, morfolojik, terminolojik, tipolojik ve metalürjik olarak tasnif etmesi bakımından son derece önemli bir ana kaynak konumundadır (Yavaş, 2020).

Hanifi Vural'ın "Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yer Alan Okçuluk Terimleri" adlı makalesi eski Türkçe olan okçuluk terimlerinin derlenmiş olması bakımından önemli bir çalışmadır (Vural H. , 2020, s. 115-123).

Hem ok hem de yay ağaç kullanılarak üretildiğinden ağaç türlerinin mekanik özelliklerine yönelik yapılan çalışmalar ok ve yay üretimi hususunda araştırmacılara önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda 2010 yılında yapılan "Türklerde Ahşap Ok Yapımı" adlı çalışma ok imalatında kullanılan ağaçların özelliklerini sayısal verilere dökerek açıklıyor olması bakımından son derece önemlidir. (Gündüz, Özden, & Tekçe, 2010, s. 111-122). 2013 yılında yapılan "Anatomy of Wooden Core of Ottoman Composite Archery Bows" adlı çalışma ise Osmanlı yaylarından örnek bir parça olarak analiz edilmesi ve sonuçlarının yayınlanması bakımından bir ilk değer taşımaktadır (Gündüz, Yaman, Özden, & Dönmez, 2013). 2020 yılında Osmanlı yaylarının imal edildiği ağaç türlerinin çeşitli testlere tabi tutulduğu "Türk Yaylarında Kullanılan Ağaç Türleri ve Özellikleri" adlı çalışma da yay üretiminde kullanılan ağaçların mekanik özelliklerinin yayınlanmış olması bakımından önem arz etmektedir (Parlak, 2020, s. 25-34).

Türk okçuluğuna dair yapılan yabancı çalışmalar nadiren yeni bilgiler içermektedir. Yurt dışında bu çalışmalardan belki de en değerli olanı 1966 yılında Moskova'da basılan Aleksandr Filippovich Medvedev'in *Ruchnoe Metatel'noe Oruzhie: Luk i Strely, Samostrel, VIII-XIV/VII-XIV. Yüzyıllar Arasında El İle Fırlatılan Silahlar: Yay, Ok ve Tatar Yay*ı adlı çalışmadır (Yavaş, 2020, s. 97). Orta Asya Türk okçuluğuna dair en net sınıflandırmaların yapıldığı eser, bu alanda yurt dışında yapılan en değerli çalışmalardan biridir (Medvedev, 1966).

Bunun yanı sıra 1956 yılında kurulan The Society of Archer-Antiquaries tarafından 1958 yılında yayınlanmaya başlanan *Journal of the Society of Archer-Antiquaries* adlı dergi, dünyanın her köşesinden okçuluk meraklılarının bilgilerini paylaştıkları bir mecradır. Bu dergide Türk okçuluk tarihine dair ülkemizde yapılan çalışmalarda elde

edilen bulgular haricinde bir bilgiye ulaşılamasa da dünyanın her yerinden okçuluk tarihine yönelik bilgiler elde edilebilir.

TÜRK OKÇULUĞUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Okçuluğun neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir faaliyet olduğu ifadesi günümüzde oldukça klişeleşmiş olmasına rağmen bir o kadar da doğru bir ifadedir. Zira insanlığın ok ve yay kullandığına yönelik ilk arkeolojik buluntular, Orta-Geç Pleistosen dönemine tarihlendirilmişlerdir (Lombard & Phillipson, 2010, s. 635–648). Güney Afrika Cumhuriyeti’nin KwaZulu-Natal bölgesinde ele geçen baklava şekilli ok uçları, insanların kullandıkları en eski ok uçlarıdır. Bu buluntuların doğrudan okçuluk ile ilişkilendirilemeyeceğine yönelik bazı iddialar ortaya atılmışsa da (Brown, et al., 2012) Güney Afrika’da bu sefer Kalahari bölgesinde bulunan yeni ok ve yay örnekleri (Lombard, 2020, s. 1-9), mezkur iddiaları çürütürerek okçuluğun 60.000 yıldan daha eski bir faaliyet olduğunu kanıtlamaktadır (Lombard, 2011, s. 1918-1930).

Avrupa bulunan ok uçları ise günümüzden 10.000 yıl öncesine dayanmaktadır (Lahr, et al., 2016, s. 394 - 398). Tek parça halinde bulunan en eski yay örneği günümüzden ise 9.000 yıl öncesine dayanan ve adını bulunduğu yer olan Danimarka’nın Hoolmegard Bataklıkları’ndan alan Hoolmegard Yayı’dır (O’Driscoll & Thompson, 2018, s. 30-45). Hoolmegard Yayı tekparça ve düz olarak karaağaçtan üretilen bir yay türüdür. Orta ve Batı Avrupa menşeli olan bu yay türünün yanı sıra menşei bugün hala tartışmalı olan parçalı ve kıvrımlı yaylar da kullanıldığı bilinmektedir. Bu her iki yay türü arasında ilk ayırım 1877 tarihinde Pitt Rivers tarafından yapılmıştır. Pitt Rivers tek parça ve düz olan yaylara “Plain Bow/Düz-Sade-Basit Yay” adını verirken parçalı ve kıvrımlı yaylara ise Composite Bow/Mürekkep-Bileşik-Katışık Yay” adını vermiştir (Balfour, 1890, s. 220-250). Gad Rausing basit yayları basit asimetrik yay, basit uzun yay, holmegaard yayı, çift dışbükey yay, basit açılı yay, birleşik yay ve bakır yay olmak yedi ayrıbaşlıkta inceler. Mürekkep yayları ise, parçalı mürekkep yay, çift içbükey mürekkep yay, açılı mürekkep yay, Yrzi yayı, İskit Yayı, Kum-Derya yayı ve Türk yayı olmak üzere yine yedi başlığa ayırmaktadır (Rausing, 1998, s. 129). Çalışmamızın temeli olan Osmanlı okçuluğu mürekkep yaylar kullanılarak yapılan bir faaliyettir. Bu yayların iskeletini üç veya beş parçadan oluşan ağaç bileşeni oluşturmaktadır. Ağacın iç bükey veya dış

bükey kesitlerine ise boynuz ve sinir döşenir. Bu bileşenleri bir arada tutmak için ise balıkların damakları ve hava keselerinden imal edilen bir çeşit tutkal kullanılır. Mürekkep yayların menşei bugün hala tartışma konusudur (Çoban, 2016). Söz konusu tartışmaların ilki mürekkep yayları geç tunç çağı ile erken demir çağı arasına tarihlendirilerek, bunların Mezopotamya kökenli olduğu ve Mısır (Balfour, 1897, s. 210-220; Bowden, 2020) ile İran'da (Overtoom, 2020, s. 41) kullanıldığıdır. Mezopotamya kökenli bu mürekkep yaylar, literatürde “Yrzi Yayı” olarak geçmektedir. Bu yay türü adını ilk bulunduğu yer olan, Suriye-Irak sınırındaki Ebu Kemal kasabasında yer alan Baghuz nekropolündeki Yrzi Kulesi'nden almaktadır (Brown F. E., 1937, s. 1-10). Ayrıca Birleşik Arap Emirlikleri'ne bağlı Ummü'l-Kayveyn Emirliği'nin ed-Dur bölgesinde de aynı türden yaylar bulunmuştur (Waele, 2005, s. 154-160).

Mürekkep yayların menşei hususunda bir diğer iddia ise yine geç tunç çağı ile erken demir çağı arasına tarihlenen Avrasya teorisidir. Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarından başlayarak, Ural Dağları'na kadar uzanan bölgede söz konusu döneme tarihlenen çok sayıda mürekkep yay bulunmuştur (Shislina, 1997, s. 53-66). Hatta bu yay türünün Sibiry ve Kamçatka üzerinden Bering Boğazını aşarak Kanada'nın kuzeyine ve Grönland'ın en batı ucundaki Balina Dişi Adası'da kadar kullanım alanı olduğuna yönelik oldukça eski çalışmalar da mevcuttur (Balfour, 1890, s. 220-250).

Avrasya teorisi ile yakın olan bir başka iddia da mürekkep yayların aslında Orta Asya kökenli olduğu ve çok kısa süre içinde Avrasya'ya yayıldığı iddiasıdır (Rausing, 1998, s. 98). Avrasya kökenli yaylar ile oldukça benzer bir yapıya sahip bu yaylar adını bulunduğu yer olan Doğu Türkistan'ın Miran kenti yakınlarındaki Qum-Darya adlı yerden almaktadır (Hall & Farrell, 2008, s. 89-98). Bununla beraber aynı yay türüne yine Doğu Türkistan'ın Hotan kentine bağlı Niye bölgesinde (Reisinger, 2010, s. 42-62) ve Kazakistan'da (Chotbayev, 2013) rastlanmıştır. Avrasya teorisine göre Qum-Darya tipi mürekkep yaylar İskit ve Hun akınları sonucunda küçük form değişikliklerine uğrayarak Avrasya üzerinden Avrupa'ya taşınmıştır (Westermeyer, 1996, s. 16). Bu teoriyi destekleyebilecek arkeolojik buluntular da mevcuttur. Günümüzde Avusturya sınırlarında yer alan Simmering ve Carnuntum ile Almanya'da bulunan Mainz kentlerinde bulunan mürekkep yaylar Qum-Darya tipi yaylar ile benzerlik göstermektedir. Özellikle Roma İmparatorluğu'nun askerî garnizon şehirlerinden biri

olan Carnuntum'da MS. IV. yüzyıla tarihlenen 32 adet Qum-Darya tipi yayların bulunmuş olması ilginçtir (Ögel, 2003, s. 104).

Dörtte üçü hayvansal malzemeler kullanılarak imal edilen mürekkep yayın ortaya çıktığı iddia edilen alanlardan birinin Orta Asya olması, bu coğrafyanı sunduğu şartlar göz önünde alındığında, gayet tabii bir durum olarak görülebilir. Çünkü toplumların kültürel faaliyetleri ile yaşadıkları coğrafya arasında korelatif bir bağ olduğu muhakkaktır. Bu korelasyon sayesinde toplumların yaşayışları, düşünceleri, inanışları ve hatta kullandıkları silahlar dahi bulundukları coğrafya ile ilişkilendirilebilir. Bu hususta İbn-i Haldun “*insanların bir kısmı yere ağaçlar dikerek ve ekinler ekerek; bir kısmı da koyun, inek, keçi, bal arısı ve böcekleri beslemek ve bunları türetmek, doğurtmak, bunlardan istifade etmek suretiyle geçinmelerini temin ederler.*” (İbn-i Haldun, 1983, s. 303) diyerek insanların ekonomik faaliyetlerini yaşadıkları coğrafyaya göre şekillendirdiklerinden bahsetmektedir. Gumilev, insanların teknolojik açıdan ne kadar gelişmiş olurlarsa olsunlar, ihtiyaçlarını doğadan karşıladıklarını ve bu nedenle, o coğrafyada bulunan, endemik bitkiler, evcil/yabanıl hayvanlar, yeraltı/yerüstü zenginlikler vs., herşeyle beraber ortak bir sistemin parçası olduklarından hareketle, söz konusu sistemi *etnosenez* olarak tanımlar (Gumilev, 2001, s. 21). Arnold Gehlen de yine toplumların kültürlerinden bahsederken doğrudan bu kültürlerin doğdukları coğrafyalara atıf yaparak, bilinen en eski beş şehir kültüründen Mısır, Sümer, Hint ve Çin kültürlerinin nehir kültürü, Anav Kültürü'nün ise kara kültürü olduğuna vurgu yapar (Gehlen, 1970, s. 55-56). Bu da doğal olarak Türklerin bilinen en eski kültür havzası olan Anav Kültürü'nün (Togan, 2019, s. 15-19) diğerlerinden farklı bir gelişim çizgisi yakaladığını göstermektedir. Buna göre suya yakın bölgelere yerleşen topluluklar, yaşadıkları coğrafyanın onlara sunduğu avantaj ve dezavantajlara adapte olarak yerleşikliğe ve tarıma yönlendirirken, Orta Asya gibi nispeten karasal ve su kaynaklarından uzağa yerleşen toplulukları konar-göçerliğe ve hayvancılığa yönlendirmiştir.

Coğrafyanın yaşam tarzını ve ekonomik faaliyeti bu şekilde tanzim etmesinin ardından, toplumlar yaşadıkları coğrafyada kendilerini savunabilmek ve hayatta kalabilmek adına, coğrafyalarının izin verdiği şartlarda, savunma ve saldırı stratejileri geliştirmişlerdir. Örneğin surlarla çevrili şehirlerde yaşayan toplumlar, yüksek duvarların yarattığı güven ortamını askerî sistemlerine taşıyarak, geniş kalkan taşıyan ağır zırhlı piyadeleri yanaşık

düzen sıraya sokmuş ve savaşta kendilerini koruyacak adeta yürüyen bir duvar örmüşlerdir. Falanks dizilimi denen bu sistem, hepsi şehir devletleri olarak örgütlenen Sümer, Yunan, Makedon ve Roma siyasi yapılarının temel savaş süzenidir. Ünlü Romalı Vegetius IV. yüzyılda yazdığı askerlik kitabında Roma ordusunun artık “duvar” gibi dizilmiş piyadeleri olmadığından dem vurmakta ve bu sistemin öneminden bahsetmektedir (Flavius Vegetus Renatus, 2019, s. 45). Yüksek duvarların yarattığı güven ortamından uzakta yaşayan göçebe toplumlar ise sık sık baskın ve yağma harekâtlarına maruz kaldıkları için her an teyakkuzda olmak zorundadırlar. Bu zaruriyetin göçebe toplumların savaşçılık özelliklerini geliştirdiği muhakkaktır (Bıçak, 2009, s. 85). İbn-i Haldun’un göçebeleri, şehirlilerden daha cesur ve savaşçı olarak nitelendirmesinin (İbn-i Haldun, 1983, s. 314) altında işte bu coğrafi şartlar yatmaktadır. Söz konusu bu coğrafi şartlar altında yaşayan kavimlerin hepsinin birbirine benzer bir görünüşe sahip olduklarını ve benzer silahları kullandıklarını düşünebiliriz. Yaşadıkları coğrafyanın doğal bir sonucu olarak, Orta Asya bozkır kavmi olan Türklerin de savaş ve savaşçılık mefhumları sosyal yaşantılarının bir uzantısı olmuş gibi görünmektedir. Zira Türkler şehir duvarlarının ardında güven içinde yaşayan bit topluluk olmadığından düşmanlarından daha hızlı hareket etmek zorunda olan bir topluluktur. Mürekkep yay ve ok da Türklere bu sert yaşam koşullarında ihtiyaçları olan hızlı saldırı ve at üzerinde seri atış yapabilme imkânı sağlayan silahlardır. Binaenaleyh ok ve yay da, Türklerin savaş ve savaşçılık kültürünün tamamlayıcı unsurlarından birisidir.

Nitekim Çin kaynaklarında geçen şu ifadeler, Türk yaşayışında coğrafya, savaş ve okçuluk mefhumlarının nasıl birbirini tamamladığını göstermektedir;

Hunlar su ve otları takip ederek göç ederler. Şehirde ya da sabit bir yerde oturmazlar. Tarla işleriyle uğraşmazlar, ancak hepsinin paylaştıkları toprakları vardır. Yazılı belgeleri yoktur. Her türlü anlaşma ve kararlar için verilen söz geçerlidir. Çocuklar küçükten koyun ya da keçilere binerek, ok ve yay ile kuş ve fare avlarlar. Biraz büyüyünce de tilki ve tavşan avlarlar ki, bunlar yiyecek için kullanılır. Erkekler iri yapılı ve güçlü olup, hepsi hem yay çeker, hem de iyi binicilerdir. Geleneksel yaşam tarzlarına uygun biçimde, kendilerini rahat hissettikleri zamanlarda, hayvancılık ve çobanlık yaparlar, bununla beraber de kuş ve hayvan avlayarak yaşamlarını sürdürürler. Acil durumlarda talimli oldukları için hemen saldırıya geçerler. Bu onların yaradılışlarında vardır. Onlar uzaktan çarpışırken ok ve yay, yakından çarpışırken ise hançer, mızrak kullanırlar. (Ekrem, 2002, s. 763-775).

Türklerin yaşadıkları coğrafyanın gerektirdiği şekilde yaşayışları, onların düşüncelerini de etkilemiş gibi görünmektedir. Yine Çin kaynaklarına bakılacak olursa milattan önce II. Yüzyılda Han hanedanlığı zamanında, Türkler için okun ve yayın hükümdarlık alameti olduğu görülmektedir (Esin, 1978, s. 25). Bununla beraber bu durum Türk

destanlarına da yansımış ve Türk topluluklarının sözlü ve yazılı en eski kaynaklarında okçuluk ile ilişkilendirilecek terimler, gerçek anlamlarının çok dışında mecazi bir takım metaforlar üzerinden kullanılmıştır. Bu bağlamda Oğuz Kağan Destanı, en fazla örnek olarak gösterilen kaynaktır;

Yurduna dönünce, toy için bin koç ve dokuz yüz kısrak kesilmesini emretti. Altın otağını kurdu. Büyük bir toy verdi.

Toy sırasında kendisiyle birlikte cihangirlik eden ve onunla sağ salım asıl yurtlarına dönen altı oğlu bir gün ava çıktılar. Tesadüfen bir altın yay ve üç altın ok buldular. Alıp babalarına getirdiler, o nasıl dilerse ona göre aralarında pay etmesi için verdiler. Oğuz yayı üç büyük oğluna, okları ise verdi. Yayı verdiği üç oğlunun neslinden gelen kavmin adının “Bozok” olmasına karar verdi. Sebebi şu idi: onlar yayı kendi aralarında bölüşmek isteyecekler ve elbette onu parçalamaları gerekecekti. İşte Bozok’un da manası parçalanmaktan gelmektedir. Üç oku verdiği üç oğlunun neslinden gelen kavmin adının da “Üçok” olmasına karar verdi. Üçok “se tir” demektir.

Bundan sonra her bir oğluna askerlik ve kumandanlık eden herkes “biz sadece bir kişinin neslindeniz” desinler ve kendi yol ve rütbelerini bilsinler diye emretti. Şöyle karar verdi: Yay verdikleri daha üstün olsunlar ve ordunun sağ tarafında dursunlar. Ok verdiklerinin yolu ise daha aşağıda olsun ve ordunun sol tarafında yer alsınlar. Bunun sebebi şudur: Yay hükümdarlık ok ise elçilik alametidir. Onların yurtlarını da bu düzene uygun olarak belirledi ve toyda herkesi etrafına toplayıp şöyle dedi.

- Ben öldükten sonra eğer Gün sağ olursa makamım, tahtım ve yurdum onun olsun. (Gündüz, 2016, s. 106)

Oğuz Kağan Destanı XIV. yüzyıl gibi geç bir tarihte yazıya geçirilmiş olsa da Oğuz Türklerinin iç ve dış ilişkilerini, nasıl bir zihni alt yapı inşa ederek kurduklarını anlama noktasında ip uçları vermektedir. Bu destan detaylı olarak analiz edildiğinde aslında Oğuz Türklerinin fetih ve yayılış tarihinin Oğuz Kağan adında efsanevi bir liderin hayat öyküsüyle birleştirilip bunun kulaktan kulağa aktarılan mitlere dönüşmesiyle oluşmuş hikâyeler olduğu anlaşılmaktadır (Gündüz, 2016, s. 17). Destanda açık bir şekilde ok ve yay kelimeleri temel anlamları dışında bir takım yan anlamlar üstlenerek bazı metaforları karşılamaktadır. Buna göre ok alanlar yay alanlardan askerî rütbe ve devlet mertebesi açısından daha aşağıdadır. Dolayısıyla yay kelimesi hâkimiyet ve hükümdarlık ile aynı anlamda kullanılıyorken, ok kelimesi tabi olma, bağlı olma anlamında kullanılmıştır. Buna ek olarak “ok” kelimesi tâbî olan kuvveti yani milleti, “yay” kelimesi de matbu olan kuvveti yani devleti simgelemektedir.

Bununla beraber 24 Oğuz Boyu’nu teşkil eden Bozoklar ve Üçoklar arasında sosyal statünün de net bir şekilde burada belirtildiği görülmektedir. Oğuz Kağan yay alan çocuklarının en büyüğü olan Gün’ü veliaht tayin etmiştir. Dolayısıyla Türk devlet

felsefesi açısından Oğuzların Bozok kolunu teşkil eden şubesine bağlı boyların bu bağlam üzerinden padişahlık iddialarını meşru bir zemine oturttukları söylenebilir.

Türk topluluklarının siyasal ve sosyal zihniyetini inşa ederken kullandıkları ve örneklerine sözlü gelenek olarak aktarılan öğelerde rastladığımız ok ve yay metaforlarının, Türklerin kendi kimliklerini oluşturmada da rol oynadığı söylenebilir. Nitekim MÖ 177 tarihinde Asya Hunlarının lideri Mete'nin Çin'e gönderdiği mektupta bütün Türk boylarını kendi hâkimiyeti altında toplamış olmasını “*yay çeken bütün kavimler artık bir aile oldu*” (Gündüz T. , 2022, s. 28) sözleriyle ifade etmesi, kendisinin ve devletinin kimliğini yay çekme metaforu üzerinden tanımladığının göstergesidir. Bunun yanı sıra “On-Ok Türkleri” tabirinin kendilerine hâkimiyeti simgeleyen oklar verilen Türk boylarından ileri geldiğine dair iddialar da mevcuttur (Gumilev, 1999, s. 271). Ayrıca Oğuz adının İslâmiyet öncesi Türk dilinde siyasi ve askerî teşkilat anlamına gelen “ok” kelimesinden türediğine dair bir takım iddialar da mevcuttur. İbrahim Kafesoğlu, Türk topluluklarının sosyal ve siyasal yapıları içinde “ok” kelimesi, siyasi bir teşkilata bağlı kabile, boy anlamına geldiğinden bahsetmektedir (Kafesoğlu, 2017, s. 222). Peter Golden ise Orhun Yazıtlarında geçen “oksız” terimi “düzgün bir askerî teşkilattan yoksun oymaklar/boylar” şeklinde anlamlandırmaktadır (Golden, 2018, s. 9-64). Macar Türkolog J. Nemeth de “ok” kelimesinin “z” çoğul eki ile birlikte ok+uz şeklindeki telaffuzundan “Oğuz/Boylar” kelimesi türediğine işaret etmekte (Sümer, 1972, s. 1) ve Ahmet Bican Ercilasun da bu iddiayı desteklemektedir (Ercilasun, 2015, s. 15-20). Kemal Erarslan ise Oğuz Kağan Destanı'nın yukarıda bahsedilen pasajından hareketle “ok” kelimesinin “boy” anlamında kullanıldığı iddiasını kabul eder ancak “Boz-ok” ve “Üç-ok” kelimelerinin “Töz/Tös-ok” ve “Uç-ok” şeklinde okunması gerektiğini savunur (Erarslan, 1986, s. 5-8). Bunların yanı sıra James Hamilton (Hamilton, 2018, s. 111-152), Willy Bang Koup ve Reşit Rahmeti Arat (Bang Kaup & Arat, 1936, s. 6) Oğuz adının “ok” kelimesinden türemediğini ve bunun farklı bir etimolojisi olduğunu iddia etmektedirler. Ancak en eski Türk topluluklarından biri oldukları düşünülen kavmin Çince “sırtında ok ve yay taşıyan kimse” anlamına gelen Ch'üen-yi Kavmi olması (İzgi, 2002, s. 463-477), Türk kimliğinin ok ve yay üzerinden inşa edildiği tezini kuvvetlendirdiği düşünülebilir.

Oğuz Kağan Destanı, ok ve yay metaforu üzerinden Oğuz Türkeri'nin siyasi algılarını bu şekilde tanzim ettikten sonra, Dede Korkut Hikayeleri de oku ve yayı bir metafor

olarak kullanıp Oğuzların sosyal yaşantılarını tanzim ettikleri zihni altyapı hakkında emareler sunmaktadır. Buna göre Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı örneğine bakılacak olursa; Bay Bican'ın kızı Banu Çiçek, kendisine Bamsı Beyrek'in layık bir eş adayı olup olmadığını Bamsı Beyrek'in ok atışına göre tahlil etmektedir. Daha sonra Bamsı Beyrek'i yine yay çekişinden ve ok atışından tanımış ve düğünlerinde otuz dokuz kızın her biri ok atarak gerdek çadırının kurulacağı yeri belirlemiştir (Gündüz, 2019, s. 49-81).

Dede Korkut Hikayeleri'nin ok ve yay terimlerini sembol olarak metafor olarak kullanarak Oğuzların sosyal yaşantılarına ışık tutmasının haricinde, yine aynı semboller üzerinden savaşta kullanacakları stratejiler hususunda da öğütler vermektedir. İran'ın Gümbet-i Kavus şehrinde Yahya Vali Mehemmed Hoca tarafından bulunan (Ekici, 2019, s. 5-13) on üçüncü Dede Korkut Hikayesi'ne göre, Salur Kazan Yedi Başlı Ejderhayı öldürmek için önce elindeki seksen okun hepsini arka arkaya fırlatır ve ejderhayı zayıflatır. Daha sonra kılıcını çekerek ok yaralarından yorgun düşen ve nefesi tükenen ejderhanın yedi başını yedi gövdesinden ayırarak ejderhayı öldürür (Gündüz, 2019, s. 195-203).

Burada aslında Salur Kazan özelinde Oğuz Türkmenlerinin yüzyıllar boyunca sıklıkla kullandıkları “ok yağmuru/tîr bârân” taktiği anlatılmaktadır. Bu taktiğe hem Selçuklular hem de Osmanlılar kale kuşatmalarında ve meydan muharebelerinde sık sık başvurmuşlardır (Can, 2019, s. 128-162). Tîr bârân taktiği mürekkep yayın kullanıcısına sağladığı en büyük avantajdan bir tanesidir. Diğer yay türlerine kıyasla daha küçük olan mürekkep yaylar daha kısa bir çekiş mesafesine sahip oldukları için daha seri atış yapabilmek imkânı sağlar. El-Cahîz Türklerin seri atış yapabilmek kabiliyetlerini “başka okçular bir ok atana kadar Türkler on ok atar” sözleriyle ifade etmektedir (Cahiz, 1967, s. 67). Erken dönem Arap kaynaklarına dahi yansıyan tir bârân taktiğinde okların hem kalkanı hem de zırhı delip düşmanı ağır yaralayacak şekilde zarar vermesi ya da öldürmesi pek olası değildir. Burada amaç, düşmanı yoğun yaylım atışları altında bunaltmak ve saflarının düzenini bozmaktır. Bununla beraber Haçlı Seferleri dönemine ait kronikler üzerine yapılan çalışmalar, Türklerin bu taktiği karşısında Haçlıların yaşadığı şaşkınlığı dile getirmektedir. Örneğin Steven Runciman Selçuklu Türklerinin bu şekilde saatlerce Haçlı ordugâhını ablukaya alarak ok yağmuruna tuttukları bilinmektedir (Runciman, 2008, s. 142). Haçlı Seferlerine katılan bir asker olan

Fulcerius Cornetensis ise Selçukluların ok yağmurları hakkında şu bilgiler verilmektedir;

Türkler kurt gibi uluyor, attıkları oklar da sağanak şeklinde üzerimize yağıyordu. Tüm bunlar bizi sersemletmişti. Adamlarımızdan çoğu ölmüş ve yaralanmıştı. Bu hiç alışık olmadığımız bir mücadele şekli olduğundan kurtuluşu hepimiz kaçmakta bulduk. (Cornetensis, 2009, s. 90).

Yine Arap kaynakları da Türklerinin ok yağmuru taktiklerinden bahsetmektedir. İbn-i Kalanisi, II. Haçlı Seferi'nde Haçlıların Şam kuşatmaları sırasında Selçuklulara bağlı Nureddin Mahmud Zengî'nin atlı okçularla gelerek Haçlı ordugâhını günlerce ok yağmuruna tuttuğundan ve Haçlılarda delik deşik olmayan kimsenin kalmadığından bahseder (Kalanasi, 2015, s. 166-167).

Mürekkep yayların boylarının kısa olmasının kullanıcıya sağladığı bir diğer avantaj ise at üzerinde kullanılabilmesidir. Zihgir başlığı altında daha detaylı anlatılacak olan başparmak çekişi adı verilen bir tür yay çekme üslubu ile kullanılan mürekkep yaylar, atlı okçuların her yöne atış yapabilmesini sağlamaktadır. Yaya okçuların menzillerine hızlıca girip çıkan atlı okçular hem saldırırken ileriye doğru hem de geri çekilirken geriye doğru ok atabildikleri için düşmana fazladan zaiyat verdirebilirler. Dalgalar halinde arka arkaya yapılan atlı okçu hücumlarının ağır piyadeye karşı ne kadar etkili bir strateji olduğu ise ilk defa MÖ 53 yılında Roma ve Part imparatorlukları arasında yapılan Carrhae Savaşı'nda anlaşılmıştır. Bu savaşta her taraftan çok seri atış yapan ve Roma okçularının menziline hızlıca girip çıkan Part atlı okçuları, yanaşık düzen ve oldukça yavaş hareket eden Roma lejyonları karşısında çok büyük bir zafer kazanmış ve atlı okçuların ağır piyade karşısında çok başarılı olduğu ortaya çıkmıştır (Overtoom, 2020, s. 56; Nicolle, 1986b, s. 18). Atlı okçulara karşı en etkili savunma ise, atlarını saf dışı bırakmak ve onları yaya olarak savaşmaya zorlamaktır. Hem Bizans hem de Türk-İslâm Devletleri tarafından yazılan askerlik ve savaş metinlerinde, yaya okçulara, atlı okçuların atlarının hedef alınması öğütlenmektedir (Oman, 2013, s. 37; Nicolle, 1994, s. 11).

Sonradan yazıya geçirilmiş sözlü geleneklerin haricinde, orta çağ yazılı kaynakları da Oğuz Türklerinin okçuluk faaliyetlerinden ve destanlar ile hikayelerde karşılaştığımız ok-yay metaforunun kazandığı farklı anlamlardan bahsetmektedir. Türk devlet geleneğinde “ok” metaforunun hâkimiyet sembolü olarak kullanılmasıyla bağlantılı

olarak bu kelimenin davet anlamı da bulunmaktadır. Karahanlı hükümdarı İlig Kağan'ın Gazneliler ile yapacağı savaş öncesi kendine bağlı beylikleri savaşa davet etmek için ülkesinin her bir köşesine bir ok göndermesi, “ok” metaforunun davet anlamını taşıdığının bir örneğidir (Turan, 1945, s. 305-318). Bununla beraber davet anlamı taşıyan “ok” kelimesi ile savaş aleti olarak kullanılan “ok” kelimesinden ileri gelmediği, bunun sadece bir ses benzerliği olduğuna yönelik akademik çalışmalar da yok değildir (Fener, 2021, s. 247-257; Zal, 2007, s. 69-82). Sosyal ve kültürel olarak Türk toplum ve devlet felsefesini böylesine şekillendiren okçuluk, İslâmiyetin kabulü ile aynı zamanda dini bir hüviyet de kazanmıştır. Bu hüviyet, okçuluk askerî misyonunu kaybettiği zamanlarda varlığının yegane meşruiyet kaynağı olmuştur. Öyle ki XVIII. ve XIX. yüzyıllarda okçuluğun artık çağ dışı ve gereksiz olduğuna yönelik tezlerin neredeyse tek antitezi bu faaliyetin peygamber sünneti olduğu iddiasıdır. Dolayısıyla XVIII. ve XIX. yüzyıllarda okçuluğun dayandığı yegane kaynak hadisler ve dini geleneklerdir.

Taberiye atfedilen bu İslâmi geleneğe göre, ok ve yay cennetten çıkartılarak Hz. Adem'e gönderilmiş ve Cebrail tarafından nasıl kullanılacağı öğretilmiştir (Yücel Ü, 1999, s. 14). Bu konuda en fazla atıf yapılan ve çoğu furusiye metni ile kavsnâmede okçuluğun temel meşruiyet kaynağı da Enfal Suresi 17. ayet ve 60. ayetlerdir. Bu ayetler Osmanlı öncesinde ve Osmanlı döneminde ok atmanın en temel sebebi olarak gösterilmiş hatta ok atmanın gerekli olduğuna yönelik yorumlarda kullanılmıştır. Buna göre Enfal Suresi 17. Ayet şunu söylemektedir; “*(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. (Oku) Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.*” Bu ayet Atıcılar Tekkesi kemankeşlerinin tasavvufi görüşlerini dayandırdıkları temeldir. Okun şahıs tarafından değil de Allah tarafından atıldığı inancı atıcının nefsinin terbiye etmesi noktasında bir dayanak olarak youmlanmaktadır. Enfal Suresi 60. Ayet ise şöyle söylemektedir. “*Onlara karşı gücünüz (kuvvetiniz) yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın*”. Sahabelerden Ukbe İbn Amir ayette geçen “kuvvet” kelimesini Hz. Muhammed tarafından “kuvvet atmaktır” şeklinde açıklandığı ve bunu üç kere tekrar ettiğini rivayet etmektedir (Yücel Ü, 1999, s. 29; Anık, 2022, s. 22; İbn-i Ruşen, 2020, s. 32).

Bununla beraber Uhud Savaşı sırasında Sa'd bin ebi Vakkas'ın Hz. Muhammed'i ok atarak korumaya çalışması sırasında Hz. Muhammed'in Sa'd bin ebi Vakkas'a ok uzatarak “*at ya Sa'd anam baba sana feda olsun*” dediği de rivayet edilir. Bu hadis-i

şerifin varlığı da Osmanlı literatürünü ciddi bir şekilde etkilediği görülmektedir. Zira Sa'd bin ebi Vakkas Osmanlı dönemi yazılan siyerlerde, fütüvvetnâmelerde ve kavsnâmelerde ok atıcılarının piri olarak tanıtılmaktadır (Razavi, 2014 , s. 144; Kemankeş Mustafa Efendi, 2021, s. 42; Vahid Paşa, 2020, s. 76). Hatta Erzurumlu Darır'ın Türk İslâm Eserleri Müzesi nr. 1074'deki nüshasının 119^a numaralı varağında bu hadisenin anlatıldığı bir minyatür bulunmaktadır (Bkz. Ek 23).

Selçuklular, oku ve yayı bir davet ve hâkimiyet sembolü olarak kullanmanın da ötesinde bunu uluslararası ilişkilerinde de kullanarak, atlı okçularına duydukları güven sayesinde komşu hükümdarlara karşı bir üstünlük kurma çabası içine girmişlerdir. Bu minvalde Selçukluların Tuğrul ve Çağrı Beylerden önceki lideri olan Arslan Yabgu'nun, Gazneli Sultan Mahmud'u kastederek, "Sultan Mahmud'un filleri varsa bizim de okumuz vardır. Aramızda harp olduğu zaman oklarımızla onun askerleri delik deşik edilebilir" dediği rivayet edilir (Köymen, 2016, s. 77). Yine Arslan Yabgu ile Gazneli Mahmut arasında geçen şu diyalog Selçukluların oku bir davet ve iletişim aracı olarak kullandıklarını gözler önüne sermektedir. Buna göre Arslan Yabgu, Horasan bölgesine yerleşmek için Gazneli Mahmud'dan izin ister. Gazneli Mahmud ise Arslan Yabgunun gücünü ölçmek için ona savaş sırasında emrine kaç asker çağırabileceğini sorar. Arslan Yabgu burada politik davranamaz ve oklarını göstererek "bu oklardan her birini bir tarafa gönderdiğimde yüz bin atlı ve bir o kadar da yaya gelir." der. Bunun üzerine Gazneli Mahmud, Arslan Yabgu'nun bu gücünden endişe ederek onu Hindistan'da bir kaleye hapseder (Gündüz, 2012, s. 56). Bu pasaj da da görüldüğü üzere "ok göndermek" eylemi "savaş için davet" eylemi ile aynı anlamda kullanılmıştır.

Tuğrul ve Çağrı Beyler döneminde ise, devletlerini resmen kuran Selçukluların, bayraklarına ok ve yay sembolleri işlemesi, devlet kimliklerini ok ve yay üzerinden inşa ettiklerinin göstergesidir. Yine Dandanakan Savaşı sonrası Tuğrul Bey'in Abbâsî Halifesine gönderdiği ve zaferini ilan ettiği mektubunun başında tuğra olarak ok ve yay sembollerinin kullanılması (Turan, 2011, s. 203) da Selçuklu Devleti'nin ok ve yay üzerinden kendilerine bir kimlik belirlediklerinin ve bunu komşu hükümdarlar üzerinde bir üstünlük kurma aracı olarak kullandıklarının göstergesidir. Yine Tuğrul Bey'in Nişabur'a girerken omzunda bir yay ve göğsünde üç ok olduğu halde tasvir edilmesi (Sevim & Merçil, 2014, s. 619) ve 1050 yılında İstanbul'da inşa edilen caminin mihrabına Selçuklu hâkimiyetinin bir sembolü olarak ok ve yay işaretleri işletilmesi

(Turan, 2003, s. 124) de yine Selçukluların, ok ve yay üzerinden uluslararası ilişkilerde üstünlük kurma çabasının göstergesidir.

Kaynaklarda sadece ok göndermek ya da almak değil yay çekmek de bir üstünlük ifadesi olarak gösterilmektedir. Karahanlı Hükümdarı Şemsü'l-Mülk Han ile Selçuklu Sultanı Melikşah arasında geçen bir iktidar mücadelesinde, Karahanlı Hükümdarı Melikşah'a çok ağır bir topuz ve kılıç göndermiş ve "Biz bu kılıçla savaşmaz oynarız. Bu gürz de vurduğu zırhı paramparça eder. Biz bununla savaşırız" şeklinde bir haber göndermiştir. Melikşah da Şemsü'l-Mülk'e bir yay göndermiş ve kaynakların aktardığına göre Karahanlı Hükümdarı bu yayı germekten aciz kalmıştır (Göksu, 2018, s. 133).

Ok ve yay üzerinden bir davet ve hâkimiyet algısı inşa etmek sadece Selçuklu ve öncesi için değil diğer Orta Çağ Türk devletleri ve beylikleri için de geçerlidir. Örneğin Artuklu hükümdarı Sokman Oğlu Davut ve Celalettin Harzemşah ordu toplamak için emri altındaki beyliklere ok göndermişlerdir (Göksu, 2010, s. 986-1011).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinin gerçekleştiği XIV. Yüzyılda, ok ve okçuluğun sosyal ve ekonomik hayatın neresinde olduğu bilinmemektedir. Ancak XIV. yüzyıl gazi alp tipinde yay vazgeçilmez bir savaş aleti olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşık Paşa tarafından XIV. yüzyılın ilk yarısında yazılan Garipnâme adlı eserde bir savaşçının "alp" olarak anılması için sahip olması gereken dokuz şeyden biri yaydır;

Alplara altınçı âlet yay olur / Anun-ıla çavı ile yayılır

Katı yay çekmek ü uzatmak ere / Key hünerdür kime kim Tanrı vire

Alp kişi yaysuz yaraşmaz yagıda / Yay-ıla ol niçe dirnek tagıda

Alplara pes yay key âlet-durur / Düşmana karşı okı ol atdurur (Aşık Paşa, 2000 , s. 411)

Kuruluş dönemi Osmanlı savaşlarına baktığımızda ok ve yayın savaşın sonucunu belirlemede oldukça etkili bir misyonu olduğu anlaşıyor. Kaynaklarda tir bârân olarak geçen ok yağmuru taktiği, Osmanlı Türklerinin kuruluş döneminde en çok kullandığı stratejiler arasındadır (Çağ, 2022, s. 53-59). Bununla birlikte XIV. XV. ve XVI. yüzyıllarda girilen muharebelerde yoğun olarak ok ve yay kullanılmış olsa da XVI. yüzyılın sonlarından itibaren tüfek ve barut, ok ve yay tercih edilmeye başlamıştır. Ateşli silahlara yönelik tercihin artmasında, onların yıkıcı gücünün etkisi olduğu yadsınamaz ancak tüfek atıcılığının ok atıcılığına tercih edilmesinin sebebi, tüfeğin ok

ve yaydan daha kullanışlı olması değildir. XVI. yüzyıl sonlarında yaşanan askerî devrim ve buna bağlı olarak ordu yapılarındaki dönüşüm dolayısıyla, tüfekli piyade okçu süvarilerin önüne geçirmiştir (Ostrowski, 2010, s. 513-534). Başka bir ifadeyle bir askerînin eline bir tüfek verip onu yetiştirmek, atıyla, okuyla ve yayıyla büyük bir süvariye yetiştirmekten daha kolay ve ucuz olduğundan okçuluk yavaş yavaş askerî misyonunu kaybetmiştir. Ancak bu, okçuluğun tamimiyle yok olduğu anlamına gelmez. Ok atıcılığı, Okmeydanı adı verilen spor sahalarında sivil bir faaliyet olarak varlığını sürdürmüştür (Anık, 2022, s. 73-99).

Osmanlı Devleti'nde hemen hemen bütün büyük kentlerde bir Okmeydanı bulunmakla beraber, üç şehirde (İstanbul, Bursa, Kandiye) okçuluk faaliyeti, spor kulübü olarak algılayabileceğimiz Atıcılar Tekkesi olarak adlandırılan yerlerde gelişmiştir. Jane Hathaway adında “tekke” kelimesinin geçmesi münasebetiyle buranın hangi tarikata bağlı olduğunu araştırdığını ancak bir bilgiye ulaşamadığını bildirmektedir (Hathaway, 2022, s. 290). Çünkü buralar belirli bir tarikata bağlı olarak zikir ya da semah gibi dini ritüeller düzenlenen mekânlar değildir. Atıcı Tekkeleri bir şeyh, tekye-nişin ve mütevellî tarafından idare edilen ve müritleri ok atıcılarından oluşan spor kulüpleridir. Bu alanlarda okçuluk eğitimi verilmiş ve düzenlenen müsabakalar vakıf sisteminin kurumsal yapısı altında daha organize bir şekilde hayata geçirilmiştir. Çalışmanın serencamına riayet etmek açısından Okmeydanları ve atıcı tekkeleri hakkında daha detaylı bilgilere üçüncü bölümde yer verilecektir.

1. BÖLÜM: EKONOMİK BİR FAALİYET OLARAK XVIII. YÜZYILDA OSMANLI OKÇULUĞU: OSMANLI DEVLETİ'NDE OK VE YAY ÜRETİMİ

Osmanlı Devleti'nde silah üretimi ve temini hususunda yapılan askerî tarih çalışmalarının ekseriyetle ateşli silah teknolojisine yönelik olduğu görülmektedir. Bu anlamda Birol Çetin'in "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi*" (1700 – 1900) adlı çalışması, Zafer Gölen tarafından hazırlanan "*Osmanlı Devleti'nde Baruthane-i Amire*" adlı eser, Giray Fidan'ın "*Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfêği ve Osmanlılar*" adlı kitabı, Salim Ayduz'ün "*Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*" adlı kitabı ve "*Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi*" adlı makalesi ile yine Salim Ayduz ve Şamil Çan tarafından yayına hazırlanan "*Fenn-i Humbara ve Sanâyi'-i Âteş-bâzî*" adlı eser ve Fatih Tetik tarafından yazılan "*Sultanın Silahları: II. Abdulhamid Dönemi Savunma Sanayi ve Silah Teknolojisi*" (1876-1908) adlı kitap Osmanlı Devleti'nde ateşli silah ve barut üretimine yönelik yapılan önemli çalışmaların başında gelmektedir (Çetin B. , 2001; Gölen, 2006; Fidan, 2011; Ayduz, 2006; Mustafa b. İbrahim, 2015, Ayduz, 2011, s. 1-37; Tetik, 2018). Yurt dışında da Osmanlı ateşli silah teknolojilerine yönelik doyurucu çalışmalar yapılmaktadır. Bu hususta özellikle Gabor Agoston'un "*Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*" ve "*Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*" adlı eserleri zikredilebilir (Agoston, 2006; Agoston, 2017).

Ateşli silah üretimine yönelik bu gibi çalışmalar günümüzde giderek artsa da Osmanlı ordusunun ihtiyacını karşılayacak miktarda ok ve yay gibi geleneksel silahların üretim süreçlerine dair henüz net bilgilere sahip değiliz. Bir okun ve yayın nasıl üretildiği nasıl üretildiği aşağıda da detaylıca anlatılacağı üzere bilinmektedir. Ancak ordunun tamamının ihtiyacını karşılayacak üretimin nasıl yapıldığı henüz tam manasıyla ortaya çıkarılmış değildir. Bunun en temel sebebinin kaynak problemi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı kavsnâmelerinde adı geçen yay ustalarından en eskisi II. Murad'ın yaycılarından Tirendaz Hacı Süleyman Kamil'dir (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 33). Bunla beraber Kâtip Abdullah Efendi XVI. yüzyıl ortasından XVII. yüzyıl sonuna kadar on altı yay ustasının adını vermektedir (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 156). Ancak bunların hiç biri Osmanlı ordusunun ok ve yay ihtiyacını nasıl karşıladığı noktasında net

bilgiler vermemektedir. Elimizde sadece üzerinde bazı yorumlamalarda bulunabileceğimiz birkaç belge bulunmaktadır. Buna göre 1511 tarihli bir Cebthane Muhasebesi defterinden cephanede hazır bulundurulması gereken 780.000 adet okun üretimi için İstanbul ve Edirne okçularına ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 1572 tarihli bir başka belgeden de Edirne kadısına, buradaki Çingenelerin iyi demir işlediklerinin bilinmesinden dolayı bunlara 200.000 adet ok temreni yaptırarak istanbula göndermesi emredilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, c. 2, s. 13 ve s. 14). 1621 ve 1673 tarihli iki belgede ise Gelibolu kadısına en iyisinden okların ve yayların İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir (Şahintürk, Karaca, Özkılınç, Kırca, Temel, & Gurulkan, 2019, s. 69, 73). Öyle anlaşıyor ki XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı ordusu ok ve yay ihtiyacını İstanbul, Edirne ve Gelibolu'dan karşılamaktadır. Bu dönemde, sefere çağırılan orducu esnafının tutulduğu defterlerden XIX. yüzyıl başına kadar orduda ok ve yay üretimi yapıldığı görülmekle beraber bunun sadece sembolik olarak devam eden bir faaliyet olduğunu tahmin ediyoruz.

Orducu esnafı, Osmanlı Devleti'nde ordu ile beraber sefere katılan ve ordunun ihtiyacı olan erzak ve silah gibi malzemeleri tedarik eden esnaf grubudur. Bu esnaf grupları ihtiyaca göre bazen ordunun geçeceği şehirler üzerindeki kadılara gönderilen emirlerle sefere çağırılmakta (A.DVNSMHM. d. 6/1256), bazen de İstanbul, Edirne ve Bursa gibi büyük şehirlerin loncalarından orduya esnaf göndermeleri talep edilmektedir. XVIII. yüzyıl boyunca ve XIX. yüzyıl başında bu şekilde kentli esnafın orduya katıldığı bilinmektedir. 1116/1705-06 tarihli bir belgeden İstanbul ve Edirne'den ikişer Bursa'dan da bir adet yay ustasının orducu olarak sefere iştirak etmek üzere davet edildiği bilinmektedir (D.MKF. d, 27889). Aynı şekilde 1127/1715, 1130/1717-18, 1183/1769-1770 ve 1184/1770-1771 tarihinde iki defa olmak üzere İstanbul ve Edirne'den ikişer adet, Bursa'dan da bir lonca mensubu yay ustasının ordu ile birlikte sefere katıldığı bilinmektedir (Çelik, 2002, s. 170-171). Ulaşabildiğimiz kayıtların en sonuncusu 1224/1809-10 tarihlidir. Bu tarihte sadece İstanbul'dan iki adet yaycı sefere çağırılmıştır (Ergin O. N., 1995, s. 617).

1.1 OSMANLI OKÇULUĞUNUN ÜRETİM TEKNİKLERİ

Osmanlı okçuluğunun ekonomik ve sosyal saiklerinin incelendiği bu çalışmasının, üretim faaliyetlerinin yer aldığı birinci bölümünde, önce üretilen malzemelerin ne olduğunun tanıtılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle önce ok ve yay üretim teknikleri ve çeşitleri incelencek daha sonra da üreticilere yer verilecektir.

1.1.1 Ok Üretim Teknikleri ve Üretilen Ok Çeşitleri

Osmanlı Devleti'nde ağaç ya da kamış türünde üretilen oklar, kullanım amaçlarına göre ikiye ayrılır. Savaşlarda ve avlarda kullanılmak üzere üretilen oklara tirkeş oku adı verilmektedir. Spor müsabakalarında üretilen oklar ise kullanılacakları branşlara göre adlandırılmışlardır. Buna göre uzun mesafe yarışı olan menzil yarışlarında kullanılan oklara menzil oku adı verilir. Bu oklar diğerlerine göre oldukça kısa ve hafiftir. Hedef atıcılığı olan puta yarışmalarında kullanılan oklara ise puta oku adı verilirken, ağaç kütüğü ya da demir plakaları delip geçen kazandığı darp yarışları için üretilen oklara da darp oku adı verilmektedir. Eğitim amaçlı kullanılan idman oklarına da meşk oku adı verilmiştir. Bu eğitimlerin ve yarışların düzenlenme usülleri ile okların kullanım alanlarına aşağıda detaylıca yer verilecektir.

Menzil okları üretim tekniğine göre pişrev oku, yeksuvar oku, zergerdan oku, haki oku, azmayış oku ve karabatak oku olmak üzere altıya ayrılır. Bunlardan ilk üçü yarışmalarda son üçü menzil idmanlarında kullanılmaktadır. Daha sonra menzil idmanları için ibriş oku ve hava gezi denilen oklar kullanılmıştır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 341). Puta yarışlarına hazırlanmak için yapılan idmanlarda ise torba gezi oku kullanılmıştır.

Ok şekilleri ise üç çeşittir. Osmanlı ok ustaları ürettikleri oklara, aerodinamik açıdan ok kalitesini artırmak için, “şem endam”, “kiriş endam” ve “tarz-has” adı verilen endam türlerinde şekiller vermişlerdir (Yücel Ü. , 1999, s. 310).

1.1.1.1 Ok Üretim Teknikleri

Bir bölgede belli bir üretim yapılabilmesi için, o bölgenin coğrafi özelliklerinden faydalanmak gerekir. Binaenaleyh, tarih boyunca silahlar, yaşanan coğrafyada hem en kolay elde edilecek hem de en fazla verim alınacak malzemelerden üretilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki ok ustaları da genellikle Kaz Dağları'nda bulunan çam ağaçlarından ve Hindistan'dan ithal edilen bambu kamışlarından ok üretmişlerdir. Ancak bambu kamışları pahalı olduğu için zamanla bu malzemeden ok üretimi durmuştur. Daha sonra XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kırkçeşmeli Abdülhalim Çelebi adında bir usta kamıştan yapılan okların imalatını kendi kendine çözerek yeniden piyasaya sürmüştür (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 171). Abdülhalim Çelebi'den sonra Tirendaz 'Unnabi Çelebi ve Tirendaz Yusuf kamış oku üretmeye başlamışlardır (Kâtip Abdullah, 2013, s. 42).

Günümüzde Balıkesir il sınırları dâhilinde bulunan Kaz Dağları'nın eteklerinde bulunan Evciler ve Çavuşlu karyeleri, Osmanlı zamanında avarız vergisi olarak İstanbul'a senede 20.000 okluk çubuk göndermekle görevlendirilmişlerdi. 1657 tarihli bir belgeden bu iki karyede okluk çubuk üretimiyle görevlendirilen ancak görevlerini ifa etmeyen toplam doksan dört kişinin adı geçmektedir (BOA. C. BH, 35/1647). Ancak XVIII. yüzyıl başlarında yaşadığı anlaşılan Çukadar Ahmed, *Hediyyetü'l-Keman fi İrşadi'r-Rumat* adlı eserinde Bayramiç'te İstanbul'a okluk çubuk göndermekle yükümlü üç adet karye bulunduğundan bahsetmektedir (Hazine, nr. 626, vr. 4^a). 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'ne göre 1530 tarihinde Evciler ve Çavuşlu karyelerinin adına rastlanmaktadır. Ancak bunlar Biga'ya bağlı Ezine Kazasına dahil olarak kaydedilmişlerdir (Özkılınç, Coşkun, Karazeybek, Sivridağ, & Yüzbaşıoğlu, 1995, s. 114). 1763 tarihli bir başka bir kayıta da yine Evciler ve Çavuş karyelerinin mutad olarak veregeldikleri okluk çubukları teslim ettiklerinden bahsedilmektedir (BOA. AE. SMST. III, 281/22513). Ayrıca 1820 tarihli bir ferman suretinde de yine sadece Evciler ve Çavuşlu karyelerinin isimleri geçmekte ve üçüncü bir karyeden söz edilmemektedir. (OV. HBK, 46/742). Yapılan araştırmalar sonucunda üçüncü karyenin ismine ulaşılamamıştır. Bu nedenle Çukadar Ahmed'in bu konuda verdiği bilginin gerçeği yansıtmadığı öne sürülebilir.

Ok üretimi için sonbaharın son günlerinde kesilmek üzere en az on yaşında olan ağaçlar tercih edilir. Yerden 90 cm yukarıdan kesilen ağaç gövdesinin güney cephesine bakan

ve güneş gören tarafından 1,5 metre uzunluğunda okluk kütükler çıkartılır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 120). Bundan yukarıda kalan kısımlar menzil oku yapmak için uygun değildir (Hazine, nr. 626, vr. 4^a). Bu okluk kütükler budaksız ve düz olmalıdır. Aksi taktirde okun aerodinamik dengesi olmaz. Daha sonra bu kütüklerinden 90 cm uzunluğunda ve dört köşeli olarak okluk çubuklar kesilir.

Kesilen çubuklar desteler halinde İstanbul'a gönderilir. Burada Okçubaşı olarak görev yapan kişiye teslim edilen bu ok çubukları eşit bir şekilde esnafa dağıtıldı. Eğer lodos rüzgarı estiği sırada atılmak üzere ok imal edilecekse, okluk çubukların bazıları rutubet almaları için nemli bir ortamda bekletilir. Rutubet alan bu çubuklara "pelenk" adı verilir. (Hazine, nr. 626, vr. 4^b). Kütüğün ortasından çıkartılan çubuğa ağacın özüne izafen "öz" adı verilir. Ağacın özünün hemen yanında öz ile bitişik yerden çıkartılan okluk çubuklara ise "nimten" denir.

Bayramiç'ten gelen ok çubukları işlenmeden önce kuru ortamlarda bekletilir ve birkaç saat orta derecede fırınlandı. (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 334). Bu işleme oku tımar etme adı verilir. Çukadar Ahmed okların en az bir gece fırınlanması gerektiğini söylemektedir. (Hazine, nr. 626, vr. 4^a). Çubuklar fırındandıktan sonra beş dirhem gelmesi gereken okun dört ya da dört buçuk dirhem ağırlığında olması halinde bu çubuklara *koğaz* denir. Su yolları geniş ve kızılımsı bir renkte olan okluk çubuklara ise *kalp* adı verilmiştir (Yücel Ü. , 1999, s. 281).

Fırından çıkartılan ok çubukları Ek 6'da gösterildiği gibi *piştahta* denilen tezgâh üzerine sabitlenir. Sabitlenen çubuğa silindirik şeklini vermek için dört köşesi *miyane* adı verilen bir çeşit rende ile rendelenir. Bundan sonra oka temren ve yelek ekleme işlemine geçilir. Okun ucuna yerleştirilen temrenler eğer kemik ya da boynuzdan imal edilmiş ise buna *soya* adı verilir.

Osmanlı okçuları, ürettikleri okların belli bölümlerini, daha kolay endam verebilmek için, farklı farklı isimlendirmişlerdir. Çukadar Ahmed ok bölümlerine verilen isimleri şöyle anlatmaktadır.

İmdi üstazların muhtarı olan endam okun gezinden tahminen bir südde mikdar mahalle gelince kalınlaşub ol mahali *boğaz* ve *göğüs* iderler ve soya tarafından dahi gene bir südde kadar gelince kalınlaşub soya karib mahale *ayak* ve kalınlaşma nihayet bulduğu yere *şalvar* tesmiye kılınur ve göğüs ile şalvar mabeyni düz ve hem-var olub hiç yükseklik ve alçaklık olmaz. Ol mahale *göğde* ve *göbek* tabir olunur (Hazine, nr. 626, vr. 6^b).

Mustafa Kâni Bey ise, oka endam verebilmek için okların yirmi dört kısma ayrıldığını ve bu şekilde isimlendirilerek endam verildiğini anlatır.

Yigirmi dört dereceden dördüncü dereceye kadar boğaz, on buçuk derece vasat-ı göbek, on yedinci dereceye kadar şalvar andan yigirmi dört dereceye kadar soya ayak ta'bir olunur (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 434).

Osmanlı okçuları oka şekil yani endam vermek için böylesi bir tasnife gitmişlerdi. Yukarıda da bahsedildiği üzere ok ustalarının kullandığı üç çeşit endam vardır. Kâtip Abdullah Efendi şem endamı “boğazı incerek gövdesi tokça olub gittikçe fare kuyruğu ola” şeklinde betimlemiştir. Kiriş endam ise, “boğazı biraz ince olub doğru gider sülüs tamam oldukda gittikçe sivri olur” şeklinde betimlerken tarz-ı has endam için “boğazı incerek olub göğüslüce olub döner, gövdesin sülüse varınca saklayub sülüsen sonra baldır vererek tamam iderler.” demiştir (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 41).

Okların baş kısmına ise “gez” açılırdı. Gez okun çileye/kirişe/ipe takılan kısmıdır. Bu nedenle oka uygulanan kuvvete ilk maruz kalan kısım olduğu için, gez imali en çok ustalık gerektiren bir aşamadır. Okun baş kısmına açılan gez, boğaz kısmından daha kalın göbek kısmından daha ince olmalıdır (Hazine, nr. 626, vr. 5^b). Osmanlı oklarında kullanılan üç adet gez çeşidi vardır. Bunlardan ilki “adi gez” adı verilen gez çeşitidir. Adi gez, okun baş kısmına gez eğesi adı verilen bir çeşit törpü yardımı ile açılmak suretiyle yapılmaktadır. Bu türden gez imalatı kolay olduğundan genelde tirkeş oklarında rastlanmaktadır (Yücel Ü. , 1999, s. 282). Gez çeşitlerinin ikincisi bakkam ağacından üretilen “bakkam” gezdır. Bakkam gezi, Hindistan menşeli olan ve kaynatıldığında suya kırmızımsı bir renk veren Hindistan Bakkam Odunundan (Caesalpinia sappan) üretilir (Quattrocchi, 2012, s. 709). Gez kulakları açılı bir şekilde törpülen okun baş kısmına balık tutkalı ile yapıştırılır ve üzerine manda ya da sığır türünden hayvanların aşıl tendonlarından elde edilen ip gibi ince sinirler sarılarak berkitilir. Başpare adı verilen son gez türü ise kemik ya da fildişinden üretilen gez türüdür (Yücel Ü. , 1999, s. 283; Hazine, nr. 626, vr. 5^a).

Okun ayak kısmına “temren” adı verilen ok ucu takılırdı. Okun ucuna yerleştirilen temrenler eğer kemik ya da boynuzdan imal edilmiş ise buna soya adı verilir. Temrenin takılacağı bu kısmın sert ve düzgün olması gerektiğinden mutlaka ok çubuğunun toprağa bakan tarafı olmalıdır (Hazine, nr. 626, vr. 5^a). Ayak kısmına açılan bir delik içerisine arka kısmında küçük bir iğne gibi çıkıntısı olan temrenler yerleştirilirdi.

Temrenlerin bu iğneli kısmına temren iğnesi ya da temren çivisi adı verilirdi. Temrenin ağırlığı okun ağırlığının yedide biri olmalıdır (Kâtip Abdullah, 2013, s. 47). Okun kullanım amacına göre bu temrenler kemik, boynuz ya da metalden olabiliyordu. Eğer demir temren kullanılacaksa bunları çilingir demircileri esnafı yamaklarından olan temrenciler esnafı üretti (Evliya Çelebi, 2016, s. 364).

Daha sonra okun baş ve boğaz arasında kalan kısma, avcı kuşlardan elde edilen 3 adet tüy simetrik olacak şekilde yapıştırılır ve buna “yelekme” işlemi denirdi. Bu işlem için gerekli olan kuş tüyler okçubaşı tarafından tavukçular esnafından temin ederdi (Evliya Çelebi, 2016, s. 376). Yelekler temren ağırlığının yedide biri ya da sekizde biri ağırlığında olmalıdır (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 47). Atıştan önce ise üretilen bu oklara bal mumu sürmek okun havada daha dengeli ve pürüzsüz bir şekilde uçuşmasını sağlardı (Hazine, nr. 626, vr. 7^b).

1.1.1.2 Üretilen Ok Çeşitleri

Osmanlı döneminde antrenman/meşk okları, tirkeş/savaş okları ve müsabaka okları olmak üzere üç farklı türde ok üretimi yapılmaktadır. Antrenman ya da meşk okları hem okçuluk eğitiminde ve müsabakalardan önce kullanılan, hem de hobi amaçlı ok atışı yapmak isteyenler tarafından kullanılan oklardır. Bu okların üretimindeki temel amaç sporcuyu eğitmek ve teknik hatalarını göstermektir.

Tirkeş okları ise savaşlarda ya da avlarda kullanılan oklardır. XVII. yüzyıl sonuna doğru artık savaşlarda ok kullanılmadığından üretimi azalmıştır. Bu tarihten sonra daha çok sarayda padişah ve devlet adamları için özel olarak üretilen ince işçilikli ve sanatlı tirkeş okları görülmektedir.

Müsabaka okları ise Osmanlı Devleti’nde üretimi sekteye uğramadan devam eden bir ok türüdür. XVII. yüzyıl sonundan itibaren bu ok türünün üretiminin arttığı görülmektedir.

1.1.1.2.1 Antrenman/Meşk Okları

Osmanlı okçuluğunda hobi olarak ok atışında bulunmak meşk atışı olarak isimlendirilmiştir. Meşk atışlarında kullanılan okların ve yayların bazılar aynı zamanda

yarışma antrenmanlarda da kullanıldığından antrenman okları ve meşk okları aynı başlık altında değerlendirilmiştir.

1.1.1.2.1.1 Hava Gezi Oku

Hava gezi okları, kendilerine has endamları olan ve menzil antrenmanlarında kullanılan oklardır. Atıcıya, atışı ile ilgili fikir vermesi için ayak kısmına kadar endamsız gelen bu oklar ayağa doğru incilir. Ancak yine de normal menzil oklarından daha kalın bir ayağa sahiptir (Hazine, nr. 626, vr. 6^a). Hava gezi okları bu yapısı sayesinde fırlatıldığı zaman rüzgarın esiş yönü ve şiddedi hakkında atıcıya bilgi verir. Bu sebeple bunlara klavuz oku adı verildiği de görülmektedir.

Hava gezi oklarında başpare gez kullanılır. Mustafa Kâni Bey, hava gezi okunun uzunluğunun bir mimari zira olduğunu aktarmaktadır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 123). Ünsal Yücel'in Topkapı Sarayı Müzesi'nde yaptığı çalışmada incelediği hava gezi oklarının uzunluklarının ise 65,2 cm ile 66,2 cm arasında değişmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 296). Topkapı Sarayı Müzesi'nde yaptığımız çalışma esnasında bu okları inceleme imkânı bulamadık. Ancak Ahmet Ayhan tarafından hazırlanan Topkapı Sarayı Silah Seksiyonu kataloğunda iki adet hava gezi oku gösterilmektedir ve bunlar 81 cm ve 83 cm olarak kaydedilmiştir (Ayhan, 2010, s. 41). Bizim inceleme imkânı bulduğumuz on dokuz adet hava gezi okunun uzunlukları ise (kırıkları saymazsak) 62,5 cm ile 65,2 cm arasında değişmektedir. Ağırlıkları ise (yine kırıklar değerlendirme dışı tutulmuştur) 17,21 gr ile 24,59 gr arasındadır.

Tablo 1: Hava Gezi Okları

Uzunluk	Ağırlık	Endam	Bulunduğu Yer	Envanter No
64		Endamsız	Ankara	28745
63		Endamsız	Ankara	28762
54	14,26	Endamsız	OTM	12629
56	15,38	Endamsız	OTM	12628
63,5	17,21	Endamsız	OTM	12640
63	17,36	Endamsız	OTM	12627
65,5	17,82	Endamsız	OTM	12643
62,5	18,72	Endamsız	OTM	12634
64	18,9	Endamsız	OTM	12635
65,5	19,03	Endamsız	OTM	12637
65,5	19,13	Endamsız	OTM	12638
65	19,78	Endamsız	OTM	12630

64,5	20,17	Endamsız	OTM	12632
64	21,5	Endamsız	OTM	12631
64,2	21,54	Endamsız	OTM	12642
64	21,57	Endamsız	OTM	12641
65,5	23,93	Endamsız	OTM	12636
64,5	24,09	Endamsız	OTM	12633
65,5	24,59	Endamsız	OTM	12639
83		Endamsız	TSM	8807
81		Endamsız	TSM	8815

Menzil antrenmanlarında sporcunun hatalarını daha iyi fark edebilmesi için hava gezi oklarının hepsi aynı ölçü ve ağırlıkta olmalıdır. Bu nedenle imalatçılar genellikle hava gezi oklarını otuzluk desteler halinde satmışlardır (Yücel Ü. , 1999, s. 296; Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 129).

1.1.1.2.1.2 İbriş Oku

İbriş okları eski puta, azmayış ya da haki oklarından yapılmıştır. Diğer ok türlerine kıyasla okun üst kısmına sarmal bir şekilde yapıştırılan yelege ile dikkat çeker. Osmanlı zamanında menzil antrenmanlarında kullanılan bir ok türü olsa da günümüzde atlı okçuluk müsabakalarından kabak atışlarında kullanılır. Yaptığımız araştırma neticesinde Ankara Etnografya Müzesi'nde bir adet ibriş okunu inceleme imkânı bulabildik. İncelediğimiz ibriş oku 68 cm uzunluğunda tarz-ı has endamlı ve 25 gr ağırlığındadır (Ankara, Env. No: 28752). Ahmet Ayhan'ın yayınladığı katalogda ise 75 cm uzunluğunda bir adet ibriş oku bulunmaktadır (Ayhan, 2010, s. 42).

1.1.1.2.1.3 Çavuş Oku/Isıklı Ok

Çavuş okları menzil yarışlarından önce, atıcıya hava hakkında bilgi vermesi için üretilen oklardır. Diğer oklara kıyasla en büyük farkı ucuna takılan ve sivri olmayan, kemik ya da boynuzdan üretilen delikli bir temrene sahip olmasıdır. Fırlatıldığında deliklerinden hava geçerek tiz bir ısıklık sesi çıkardığı için ısıklı ok olarak da adlandırılmıştır. İlk defa Asya Hunları zamanında Mete Han tarafından kullanıldığı iddia edilen ısıklı okların savaşlarda hem haberleşme hem de ordunun sevki noktasında üstlendiği bazı roller olduğu da bilinmektedir (Turan, 2011, s. 255; Gumilev, 2013, s. 79).

Çavuş okları menzil atışlarından önce atıcının hava hakkında bilgi sahibi olması için atıldığından Osmanlı devrinde bu ok kılavuz oku olarak adlandırılmıştır. Ünsal Yücel bir belgeye dayanarak XVI. yüzyılda çavuş oklarının çağırğan ok olarak adlandırıldığından bahseder. Ancak kaynak olarak gösterdiği belgeler XVIII. yüzyıl belgeleridir (BOA, TSMA.e. 127; Yücel Ü. , 1999, s. 297)

Çukadar Ahmed kılavuz okların mutlaka atıştan önce kullanılması gerektiğinden bahseder (Hazine, nr. 626, vr. 38^a). Çavuş okları menzil oklarına kıyasla çok daha ağır ve hantal oldukları için bunlarla menzil rekoru kırmak çok zordur. Ancak Kâtip Abdullah Efendi XV. yüzyıl okçularından Havandelen Solak Bali adında bir kemankeşin Usta Bahtiyar tarafından yapılan bir kılavuz oku ile Yıldız Menzili'nde rekor kırarak menzil taşı diktığından bahseder (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 294).

Yapılan incelemede adet Osmanlılara ait iki çavuş oku tespit edilmiş ve ölçülmüştür. Buna göre Okçular Tekkesi Müzesi'nde bulunan çavuş oku 65,5 cm uzunluğunda ve 20,69 gr ağırlığındadır ve tarz-ı has endamlıdır (OTM, Env. No. 12601). Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan çavuş oku ise 67 cm uzunluğunda ve 21,02 gr ağırlığındadır (TİEM Env. No. 183/12) Ahmet Ayhan'ın yayınladığı katalogda ise Topkapı Sarayı Müzesi'nde giriş endamlı üç adet çavuş oku bulunmaktadır. Bunlar da 65,5 cm, 66,5 cm ve 67,5 cm uzunluğundadır (TSM. Env No. 8829, 9947, 10968; Ayhan, 2010, s. 41, 42).

Buna mukabil çavuş oku ya da ısıklı ok kullanan tek toplumun Türkler olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Çin, Kore ve Japon toplumlarında da savaş alanlarında kullanılmak üzere ısıklı ok ürettikleri bilinmektedir (McEwen & Elmy, 1970, s. 23-25).

1.1.1.2.1.4 Azmayiş Oku

Azmayiş okları pişrev oklarından önce menzil yarışlarında kullanılmak üzere üretilen oklardır (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 49). Ancak pişrev üretimi başladıktan sonra genellikle menzil yarışlarına hazırlık antrenmanları için kullanılmaya başlanmıştır. Kâtip Abdullah Efendi azmayiş oklarının uzunluğunu yedi kabza 2 parmak yani kabaca 63 cm ile 65 cm arasında vermektedir. Mustafa Kâni ise 21 zira-i mimari yani 66,15 cm

uzunluğunda olduğunu söylemektedir (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 129). Ünsal Yücel ise tesadüf ettiği azmayış oklarının 64,3 cm ile 65,8 cm arasında olduğundan bahsetmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 293). Azmayış yelegi ince ve uzun olan azmayış okları demir zeytuni temrenli olarak üretilmiştir

Azmayış oklarının daha kısa ince hafif olan türlerine sala azmayışı adı verilir. Bunlar genellikle ihtiyar koşusu azmayışı olarak da bilinmekte ve yaşlı kemankeşlerin menzil yarışlarında kullanılmaktadır. Ünsal Yücel bu tür oklardan beş tanesini ölçmüş bunların boylarının 55,4 cm ile 55,8 cm arasında değiştiğini kaydetmiştir. Ayrıca Ünsal Yücel'in incelediği bu okların ağırlıkları 9,8 cm ile 13 gr arasında değişmektedir. Göbek çapları 7-7,7 mm arasında, ayak çapları ise 3-4 mm arasındadır bahsetmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 293)

1.1.1.2.1.5 Karabatak Oku

Karabatak okları hâkî okları ile aynı endam, uzunluk ve ağırlığa sahip oklardır. Haki oklarından tek farklı karabatak kuşunun tüyleri ile yeleklenmesidir ki adını da buradan alır. Tahminimizce hâkî menzili yarışlarına hazırlık için kullanılmak üzere üretilmişlerdir. Ünsal Yücel karşılaştığı on adet karabatak okunun boylarının ortalama 62,7 cm olduğunu ve hepsinin şem endamlı üretildiğini bildirmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 292).

1.1.1.2.1.6 Torba Gezi Oku

Torba gezi oku puta yarışları için yapılan antrenmanlarda kullanılan ok türüdür. Başpare gez kullanılarak, yeleksiz olarak imal edilen torba gezi okları boy ve endam olarak puta oklarına benzemektedir. Ünsal Yücel incelediği torba gezi oklarının 65,2 cm ile 66,2 cm arasında uzunluğa sahip olduklarını, ağırlıklarının puta oklarından 5-6 gram daha fazla olduğunu ve genellikle tarz-ı has ednama sahip olduklarını söylemektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 295). Bizim yaptığımız incelemede iki adet torba gezi okuna rastlanmış olub bunlardan bir tanesi kırık olması sebebiyle değerlendirmeye alınmamıştır. Diğeri ise 68 cm uzunluğunda ve 28 gr ağırlığındaydı (OTM, 12752, 12751). Ahmet Ayhan'ın

yayınladığı katalogda ise 65,5 cm uzunluğunda bir adet torba gezi oku bulunmaktadır (Ayhan, 2010, s. 41).

1.1.1.2.1.7 Talimhane Okları

Osmanlı Devleti'nde, askerlerin ve halkın atış talimi yapabilmeleri için İstanbul'un belli noktalarında talimhaneler inşa edilmiştir. Askerler Etmeydanı yanındaki devlet tarafından işletilen ve ücretsiz yeniçeri talimhanelerinde ok ve tüfek atışı yaparken, sivil halk çarşılarında bulunan özel talimhanelerde ücreti mukabilinde atış talimi yapmışlardır. XVI. yüzyıl ortasında Alman İmparatorunun elçisi olarak İstanbul'a gelen Ogier Ghislain de Busbecq İstanbul'un pek çok sokağında ve dört yol ağzlarında ok atışı yapılan meydanlar bulunduğundan ve burada genç yaşlı pek çok Türk'ün para karşılığı ok atışı yaptığından bahsetmektedir (Busbecq, 1939, s. 173). Ancak XVII. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen Kavanin-i Yeniçeriyan askerî talimhanelerin işletilmeyerek örümcek ağı bağlatıldığından yakınlıkta bu durumu eleştirmektedir. Kavanin-i Yeniçeriyan'a göre bu talimhanelerin atıl kalmasının iki sebebi vardır. Bunlardan ilki askerî talimhanelerde zamanla ehil olmayan talimhanecibaşların görev yapmasıdır. Bir diğeri de askerî talimhanelerin bütün maddi yükümlülüklerinin talimhanecibaşı tarafından karşılanması yükümlülüğüdür. Ona göre XVII. yüzyılda ok ve yay fiyatlarındaki artış sebebiyle talimhanecibaşlar artık talimhaneye sağlam ok ve yay alamamaya başlamış bu da askerî talimhanelere olan rağbeti düşürmüştür (Kavanin-i Yeniçeriyan, 2011, s. 155, 209).

Talimhanelerde kullanılan oklar hakkındaki ilk bilgi veren kaynak Kâtip Abdullah Efendi'nin XVII. yüzyılın sonunda yazdığı Kavâidü'r-Remy adlı eseridir. Orada da sadece, Talimhane oklarının on bir kabza boyu olduğundan, yassı temrenli olduğundan ve deliksiz kavala benzediğinden bahsedilmektedir (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 41, 45, 105). Ünsal Yücel bu uzunluğu abartılı bulsa da talimhanelerde düşük kalite okların ve çok uzun yayların kullanıldığı düşünüldüğünde, Kâtip Abdullah'ın verdiği bilgilerin çok da abartılı olmadığı söylenebilir.

Talimhane okları hakkında bilgi veren bir diğer kaynak ise Busbecq'dir. Busbecq, Talimhane oklarının ucu küt ve körleşmiş olduğu için bu oklarla ıslak kum hedeflere atış yapıldığını bildirmektedir (Busbecq, 1939, s. 173).

1.1.1.2.2 Tirkeş Okları/Savaş Okları

Tirkeş Okları, savaşlarda ve av sahalarında kullanılan oklardır. Aşağıda da anlatılacağı üzere yarışmalarda kullanılan oklar ekseriyetle kandil ve kubur gibi ok çantalarında, savaşlarda kullanılan oklar ise tirkeşlerde muhafaza edildiğinden, bu oklara tirkeş oku adı verilmektedir. Osmanlı ok üreticileri tirkeş oku yeleği için öncelikle beyaz göçmen kuşların onu bulamazlarsa da alaca göçmen kuşların tüylerini tercih etmişlerdir. (Kâtip Abdullah, 2013, s. 47). Ünsal Yücel'in Topkapı Sarayı Müzesi'nde yaptığı araştırmalara ve bizim çeşitli müzelerde inceleme fırsatı bulduğumuz tirkeş oklarına bakıldığında bu oklar puta ve menzil oklarından hayli farklıdır. Menzil ve puta oklarından daha uzun ve daha ağır olan tirkeş okları kiriş endam verilerek imal edilse de puta oklarında karşılaşılan kiriş endamlardan birkaç mm daha kalındır ve hemen hemen hepsi adi gez açılarak üretilmiştir. Yelek boyları ise menzil ve puta oklarına kıyasla bir hayli uzundur. Ünsal Yücel yaptığı araştırma neticesinde Topkapı Sarayı Müzesi'nde ölçtüğü okları çok parçalı mücevvef kamış, çok parçalı içi ağaç gövdeli kamış, tek parçalı ağaç takviyeli kamış ve ağaç olmak üzere dört sınıfa ayırmıştır. Buna göre Ünsal Yücel'in incelediği üç adet çok parçalı mücevvef kamış oklar altı parça kamıştan başpare gezli olarak üretilmiştir. Bunlardan ikisinin temreni yoktur ve biri temrenlidir. Temrensiz olanlar 67,7 cm uzunluğunda ve biri 19,5 gr, diğeri ise 20,7 gr. Ağırlığındadır. Temrenli olan ise 70,2 cm uzunluğunda 24,7 gr ağırlığındadır. Beş adet çok parçalı içi ağaç gövdeli kamış tirkeş oku gören Ünsal Yücel, bunların yine altı parça kamışın, ağaç gövdesine yapıştırılarak ve fildişi başpare gez açılarak üretildiğini anlatır. Tek parçalı ağaç takviyeli kamış okların boyun ve gez kısmı çam ağacından üretilmiştir. Göbek ve ayak kısımları ise kamıştır. Ünsal Yücel'in ölçtüğü altı adet Tek parçalı ağaç takviyeli kamış oklarının uzunlukları 68,6 cm ile 68,8 cm arasında değişmektedir. Ağırlıkları 17,2 gr ile 22,1 gr arasında olan bu okların yelekleri ise 14,2 cm ile 15,2 cm arasındadır. Ünsal Yücel Topkapı Sarayı Müzesi'nde bin beş yüzün üzerinde ağaç tirkeş oku olduğundan bahseder ve incelediği okların uzunluklarının 65,5 cm ile 78 cm arasında değiştiğini kaydeder (Yücel Ü. , 1999, s. 298-301).

Tarafımızca yapılan araştırmada Alanya'da dört, Antalya'da on iki, Bursa'da iki, İzmir'de on bir, Manisa'da on iki ve OTM'de on iki adet tirkeş oku tespit edilmiştir. Ahmet Ayhan ise yayınladığı katalogta altı adet tirkeş oku örneği sergilemektedir

(Ayhan, 2010, s. 39-43). Ahmet Ayhan'ın yayınladığı ölçüler ve tarafımızca yapılan ölçümler aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 2: Tirkeş/Savaş Okları).

Tablo 2: Tirkeş/Savaş Okları

Uzunluk (cm)	Ağırlık (gr)	Endam	Bulunduğu Yer	Envanter No
70,8		Tarz-1 Has	Alanya	2014-27E
73,2		Tarz-1 Has	Alanya	2014-30E
73,3		Tarz-1 Has	Alanya	2014-31E
73,3		Tarz-1 Has	Alanya	2014-32E
71,8		Tarz-1 Has	Antalya	2017,373
71,5		Tarz-1 Has	Antalya	2017,37
71,5		Tarz-1 Has	Antalya	2017,374
71,5		Tarz-1 Has	Antalya	2017,378
74,5		Tarz-1 Has	Antalya	2017,369
73		Tarz-1 Has	Antalya	2017,379
73		Tarz-1 Has	Antalya	2017,38
72,5		Tarz-1 Has	Antalya	2017,381
72,3		Tarz-1 Has	Antalya	2017,371
72,3		Tarz-1 Has	Antalya	2017,376
72		Tarz-1 Has	Antalya	2017,375
72		Tarz-1 Has	Antalya	2017,377
71		Tarz-1 Has	Bursa	2296
70		Tarz-1 Has	Bursa	2297
71		Tarz-1 Has	İzmir	2573
71		Tarz-1 Has	İzmir	2575
76		Tarz-1 Has	İzmir	2578
75		Tarz-1 Has	İzmir	2584
73		Tarz-1 Has	İzmir	2586
73		Tarz-1 Has	İzmir	2580
72		Tarz-1 Has	İzmir	2570
72		Tarz-1 Has	İzmir	2572
72		Tarz-1 Has	İzmir	2576
72		Tarz-1 Has	İzmir	2581
72		Tarz-1 Has	İzmir	2583
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/1
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/2
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/3
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/4
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/5
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/6
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/7
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/8
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/9
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/10
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/11
90		Tarz-1 Has	Manisa	1756/12
61	13,32	Tarz-1 Has	OTM	12596

69	14,6	Tarz-ı Has	OTM	12788
61,5	17,57	Tarz-ı Has	OTM	12791
59,5	18,47	Tarz-ı Has	OTM	12599
63,7	19,05	Tarz-ı Has	OTM	12600
73	19,13	Tarz-ı Has	OTM	12790
73,5	19,76	Tarz-ı Has	OTM	12789
71,5	20,37	Kiriş Endam	OTM	12779
61,5	20,6	Tarz-ı Has	OTM	12598
66,5	33,5	Tarz-ı Has	OTM	12597
69	47,96	Tarz-ı Has	OTM	12792
68		Kiriş Endam	TSM	1211
72,5		Kiriş Endam	TSM	2736
67,5		Kiriş Endam	TSM	8755
71,5		Kiriş Endam	TSM	8757
75,5		Kiriş Endam	TSM	8802
77		Kiriş Endam	TSM	8818

Ayrıca Ünsal Yücel Topkapı Saray Müzesi'nde yaptığı araştırma neticesinde çok parçalı mücevvef kamış ok, çok parçalı içi ağaç gövdeli kamış ok ve tek parçalı ağaç takviyeli kamış ok olarak üç sınıfta tasnif ettiği tirkeş oklarından bahsetmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 298). Bu tirkeş okları, ince işçilik isteyen ve uzun bir üretim süresi gerektiren oklardır. Üretim maliyeti ve süresi göz önüne alındığında savaşlarda binlerce askere dağıtılacak bu okların seri üretiminin yapılması pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla tahminimizce bu kamış oklar sarayda padişaha özel olarak sunulan ya da yabancı devlet liderlerine hediye olarak gönderilen oklardır.

Bununla beraber Ortaçağ Türk İslâm askerî literatürüne yansıyan Navek oku adında oklar vardır. Navek ile ilgili en detaylı bilgiler Munyetü'l-Guzat adlı risâlede verilmektedir. Navek oklarına Horasan coğrafyasında *avs* ya da *nâzil* denmektedir. Roma İmparatorluğu'nda ise VI. yüzyıldan itibaren Navek oklarının *Solenarion* adı verilerek kullanıldığı bilinmektedir (Nishimura, 1988, s. 422-435). Uzak mesafede bulunan ya da yüksek kale burçlarında duran düşmana atmak için kullanılan bu oklar genellikle ince süngü kamışından, İran kamışından ve söğüt ağacından imal edilir. Okların bu kadar küçük üretilmesinin akla ilk gelen sebebi, düşmana fırlatılan okların düşman tarafından toplanarak tekrar kullanılmasının istenmemesi olabilir. Ancak kaynaklar navek oklarının bin arşın (680 metre civarı) mesafeye kadar fırlatılabildiğini söylemektedir (Uğurlu, 1984, s. 82). Bu kadar uzak mesafeye gitmesi için okların mutlaka ince ve hafif olması gerekmektedir. Bu inceliği ve hafifliği yakalamak için ortaçağ ok imalatçıları okun boyundan feragat etmiş gibi görünmektedir.

Navek okları, adına navek ya da mecra denilen bir çeşit aparat ile atılırdı. Bu aparat, üçte biri okun dışarı fırlamaması için iki tarafından içeri doğru oyuk ve ileri doğru oluk şeklinde olur. Buna deri şerit takılır, parmağa geçirilir, ok oyuğun içine konulup, bilek kolun üst kısmına dik tutulup omzun üstünden tutulup atılır (Göksu, 2015, s. 173; Çetin A. , 2011, s. 67 - 86)

Yapılan araştırma neticesinde dört adet navek oku ve bir adet de navek/mecra tespit edilmiştir. Navek oklarının dördü de endamsız ve adi gezli olarak üretilmiştir. Temrenleri ise üçünün mermi çekirdeği şeklindedir. Bir tanesi de çift taraflıdır. Bu okların uzunluk ve ağırlık bilgileri Tablo 3’de gösterilmiştir. Mecra ise Okçular Tekkesi Müzesi’nde sergilenmektedir. Uzunluğu 73 cm olan mecranın dış çapı 2,4 cm’dir (OTM, Env. No. 12888).

Tablo 3: Navek Okları

Uzunluk (cm)	Ağırlık (gr)	Endam	Bulunduğu Yer	Envanter No
42	17,94	Endamsız	OTM	12748
40,9	18,23	Endamsız	OTM	12747
41	19,13	Endamsız	OTM	12750
51,5	25,56	Endamsız	OTM	12749

1.1.1.2.2.1 Yangın Oku

Savaşlarda kullanıldığından tirkeş oku sınıfına dâhil ettiğimiz yangın okları genellikle deniz savaşlarında gemi yelkenlerini ateşe vererek gemiyi hareketsiz bırakmak amacıyla üretilmiş oklardır. Şimdiye kadar tespit edebildiğimiz tek yangın oku Ahmet Ayhan’ın yayınladığı katalogta bulunmaktadır. Kiriş endam kullanılarak üretilen bu ok 75,5 cm uzunluğundadır (Ayhan, 2010, s. 39).

Yangın oku temrenlerinin kendilerine has bir yapısı vardır. Ucuna pamuk yerleştirilmesi ve yelkene takılması amacıyla temrenin iki yanından öne doğru kıvrımlı kancalar bulunmaktadır. Elimizdeki tek yangın oku temreni Okçular Tekkesi Müzesi’nde sergilenmektedir (OTM. Env No. 12784). Temrenin uzunluğu 9 cm ve eni 3 cm’dir.

1.1.1.2.3 Müsabaka Okları

Osmanlı Devleti'nde üretilen oklar yarışılacak müsabaka türüne göre farklılık arz etmektedir. Buna göre en uzağa ok atma yarışması olan menzil yarışmaları için menzil okları, sabit bir hedefe ok atarak puan toplamanın amaçlandığı puta yarışları için de puta okları üretilmiştir.

1.1.1.2.3.1 Menzil Okları

Menzil yarışları için pişrev, yeksuvar, zergerdan, hâkî, azmayiş ve karabatak olmak üzere altı farklı menzil oku türü bulunmaktadır. Bu ok türleri diğer ok türlerine nazaran daha uzağa gitmesi tasarlandığından öldürücü özelliği yoktur. Bu ok imalatında temel amaç oku aerodinamik açıdan mümkün olduğu kadar pürüzsüz ve açılı bir şekilde imal ederek okun havada geçirdiği süreyi arttırmaktır. Hatta Kâtip Abdullah Efendi bunun için üreticilerin ok hangi rüzgârda atılacaksa ağacın o rüzgâra maruz kalmış tarafından çıkartılan çubukları kullandıklarını anlatmaktadır. Örneğin lodos menziline yarışmak için ok üretilecekse ustalar ağacın lodos rüzgarına maruz kalmış tarafından ok yapmayı tercih etmişlerdir (Kâtip Abdullah, 2013, s. 43).

1.1.1.2.3.1.1 Pişrev Oku

Kâtip Abdullah Efendi, pişrev okunun ilk defa XII. ya da XIII. yüzyıllarda İran'da üretildiğini daha sonra bu üretim tekniğinin sırasıyla Şam'a oradan da Mısır'a ve Anadolu'ya yayıldığını, pişrev okundan önce yarışmalarda kullanılmak üzere azmayiş okunun üretildiğini bildirmektedir. Ancak pişrevin İran'da unutulduğunu, şuan sadece Mısır, İstanbul, Edirne, Bursa ve az da olsa İzmir de pişrev oku üretebilecek ustaların bulunduğunu eklemektedir (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 49). Mustafa Kâni Bey ise pişrev okunun aslında Yeksuvar oku olduğunu, pişrev farsça önce giden, öncü anlamlarına geldiği için yeksuvar okuna zamanla pişrev adının verildiğini söylemektedir (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 126).

Pişrev oku kamıştan ya da çam ağacından üretilir. Pişrev yapılacak okluk çubukların suyolları (telleri) düzgün ve taş gibi sıkı olmalıdır (Hazine, nr. 626, vr. 4^a). Bu tür

çubuklara saz telli çubuk adı verilir (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 121). Soyalı ve bakkam gezli olarak üretilen pişrev oklarının en nev'i şahsına münhasır özelliği yelekleridir. Pişrev okları için en makbul yelek İran'dan gelen beyaz kuğu tüyünden üretilen yelektir. Ancak Kâtip Abdullah Efendi XVII. yüzyıl sonlarında ustaların bu tüyleri temin etmede zorlandıklarını bu sebeple sühür denilen boz renkli tüyleri ya da kartal gibi avcı kuşların tüylerini tercih ettiklerini iletmektedir. (Kâtip Abdullah, 2013, s. 47). En kaliteli oklarda 3 ayrı kuğunun toplamda 6 farklı tüyü kullanılır (Çukadar Ahmed, XVIII. Yüzyıl, vr. 5^b). Bu tüyler oka yerleştirildiğinde her biri Mustafa Kâni Bey'in ifadesi ile topuz biçimli kelebek kanadına benzer. Pişrev oklarının yelekleri kısa olduğundan boğaz kısmı da buna oranla daha kısa endamlanır. (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 127).

Pişrev okları kamıştan ya da ağaçtan üretilmesine bakılmaksızın eğer ayak kısmı bakkam ağacından yapılmışsa bu oklara *bakkam ayaklı pişrev* adı verilir. Eğer bakkam ayaklı pişrevin diğer kısımları çam ağacıysa buna *bakkam ayaklı ağaç pişrev*, kamıştansa *bakkam ayaklı kamış pişrev* olarak adlandırılır. Ünsal Yücel Topkapı Sarayı Müzesi'nde yaptığı araştırmada yüzün üzerinde pirev okunu incelediğini bunlardan bir tanesinin bakkam ayaklı kamış pişrev ve on tanesinin de bakkam ayaklı ağaç pişrev olduğunu bildirmektedir. Ölçümünü yaptığı bakkam ayaklı kamış pişrev oku 61 cm uzunluğundadır. Göbek çapı 6,2 mm, boyun çapı 4,3 mm, ayak çapı 2,4 mm ve ağırlığı da 9,5 gr'dır. Ünsal Yücel incelediği bu tek bakkam ayaklı kamış pişrev okundan hareketle kamış pişrev oklarının hepsinin bakkam ayaklı olarak imal edildiğini iddia etmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 289). Kamış pişrev oklarının bakkam ayaklı imal edilmesinin bakkamın kamıştan daha kolay tamir edilmesi ve bakkama daha rahat soya eklenmesi gibi mantıklı gerekçeleri olsa da tek bir örnek üzerinden bütün kamış pişrevlerin bakkam ayaklı olarak imal edildiği iddiası bize göre desteğe muhtaçtır.

Ünsal Yücel'in Topkapı Sarayı Müzesi'nde ölçtüğü diğer oklar ise; bakkam ayaklı ağaç pişrevlerin boyları 62,3 cm ile 62,8 cm arası değişirken ağırlıkları 14,4 gr ile 17,3 gr arasında değişmektedir. Ünsal Yücel tarafından incelenen elli kadar ağaç pişrev oklarının boyları ise 37 cm ile 63 cm arasında değişmektedir. Bizim yaptığımız araştırma sonucu çeşitli Türkiye'nin çeşitli müzelerinde bulunan pişrev oklarının uzunlukları ve ağırlıkları Tablo 4'de gösterildiği gibidir.

Tablo 4: Pişrev Okları

Uzunluk (cm)	Ağırlık (gr)	Endam	Bulunduğu Yer	Envanter No
62,3		Şem Endam	Alanya	2014-24E
62,2		Şem Endam	Alanya	2014-25E
61,8		Şem Endam	Alanya	2014-28E
61,5		Şem Endam	Ankara	28763
65,1	8,46	Şem Endam	OTM	12741
65	9,13	Şem Endam	OTM	12743
62,5	9,32	Şem Endam	OTM	12736
53	10,15	Şem Endam	OTM	12725
52	10,16	Şem Endam	OTM	12729
65	10,25	Şem Endam	OTM	12730
62,3	10,39	Şem Endam	OTM	12612
62,5	10,75	Şem Endam	OTM	12731
60,7	10,8	Şem Endam	OTM	12742
62	10,97	Şem Endam	OTM	12745
62,2	11	Şem Endam	OTM	12608
62,2	11	Şem Endam	OTM	12609
62	11,25	Şem Endam	OTM	12728
62	11,44	Şem Endam	OTM	12724
62,8	11,54	Şem Endam	OTM	12617
62,7	11,54	Şem Endam	OTM	12614
65,6	11,58	Şem Endam	OTM	12744
62,3	11,85	Şem Endam	OTM	12616
62,8	12,01	Şem Endam	OTM	12615
62,8	12,02	Şem Endam	OTM	12611
62,8	12,03	Şem Endam	OTM	12746
61	12,12	Şem Endam	OTM	12735
62	12,25	Şem Endam	OTM	12773
61,5	12,29	Şem Endam	OTM	12613
61	12,52	Şem Endam	OTM	12734
61,7	12,54	Şem Endam	OTM	12610
62,4	12,56	Şem Endam	OTM	12723
62	13,13	Şem Endam	OTM	12726
63	13,34	Şem Endam	OTM	12733
62	13,38	Şem Endam	OTM	12732
62,5	13,75	Şem Endam	OTM	12774
62,5	13,84	Şem Endam	OTM	12727
62	13,88	Şem Endam	OTM	12771
62	14,09	Şem Endam	OTM	12772
55,5		Şem Endam	TSM	8786
65,5		Şem Endam	TSM	9971

1.1.1.2.3.1.2 Yeksuvar Oku

Kâtip Abdullah Efendi Yeksuvar oku için “bütün ağaç olup bakkam geçmeyüb ucuna sırça parmağından noksan kemük geçerse ana yeksuvar dirler” demektedir (Kâtip Abdullah, 2013, s. 41). Pişrev oku ile aralarındaki en temel fark bunların başpare ya da adi gezli olmasıdır. Bizim yaptığımız araştırmada yeksuvar okuna tesadüf edilmedi. Ancak Ünsal Yücel Topkapı Saryı Müzesi’nde bir adet yeksuvar oku gördüğünü ve bunun tarz-ı has endamlı olduğunu, boyunun 64,2 cm ve ağırlığının ise 12,4 cm olduğunu bildirmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 291).

1.1.1.2.3.1.3 Zergerdan Oku

Zergerdan okları ucuna sivrice küçük nohut kadar demir temren takılan menzil oklarıdır. (Kâtip Abdullah, 2013, s. 41). Boğaz kısmına altın tel sarıldığı için bu isimle anılmaktadır. Ünsal yücel altı parça kamıştan mücevvef olarak yapılmış bir adet zergerdan oku gördüğünden bahsetmektedir. Yücel’in incelediği bu ok 64,6 cm uzunluğunda ve 14 gr ağırlığındadır (Yücel Ü. , 1999, s. 291).

1.1.1.2.3.1.4 Hâkî Oku

Çukadar Ahmed azmayış ve hâkî gibi oklarla menzil için pişrev antrenmanı yapılması gerektiğinden bahsetmektedir (Hazine, nr. 626, vr. 28^a). Bu nedenle önce Mustafa Kâni, sonra da Ünsal Yücel hâkî okunu meşk yani antrenman okları arasında zikretmişlerdir. Ancak hâkî oku XV. yüzyıldan beri Osmanlı menzil yarışmalarında kullanılan bir ok çeşididir. Ayrıca İstanbul Okmeydanı’nda “hâkî” adıyla anılan bir menzil alanı dahi bulunmaktadır. Hatta Okmeydanı’nda menzil taşı dikmenin üç şartından biri hâkî oku ile 830 gez (524-547 m) uzaklığa atış yapmaktır. Menzil taşı dikmenin diğer şartları ise pişrev oku ile en az 900 gez (549-594 m) ya da yeksuvar oku ile en az 850 gez (518,5-861 m) uzaklığa ok atmaktır. Dolayısıyla hâkî okunu menzil oku olarak değerlendirmeyi daha doğru buluyoruz.

Hâkî oku ile pişrev oku hemen hemen aynıdır. Aralarındaki tek fark hâkî okunun pişrevden daha uzun bir yelege sahip olmasıdır. Ünsal Yücel Topkapı Sarayı

Müzesi’nde otuz beş adet hâkî oku incelemiştir. İncelediği okları boylarına göre üç sınıfa ayıran Yücel yaptığı araştırmayı şöyle anlatmaktadır;

“Orta boy hekiler 62-62,7 cm yani aşağı yukarı normal pişrev uzunluğunda, ekseriya şem endam formunda ve ortalama 13,5 gr. Ağırlıktadır. Uzun boy hekilerde boylar ortalama 65 cm, ağırlıklar 15,5 gr, ayak yerleri kalın (tazr-ı has) uçları tokça soyadır. Daha az sayıda örneğe rastlanan kısa hekilerde ise uzunluklar yaklaşık Lalizade* boyu pişrevler kadardır” (Yücel Ü. , 1999, s. 292).

Tarafımızca yapılan araştırmada ise tespit edebildiğimiz hâkî oklarının ölçüleri Tablo 5’deki gibidir.

Tablo 5: Hâkî Okları

Uzunluk (cm)	Ağırlık (gr)	Endam	Bulunduğu Yer	Envanter No
62,3	11,82	Tarz-ı Has	OTM	12716
62,5	11,89	Tarz-ı Has	OTM	12589
62,6	12,14	Tarz-ı Has	OTM	12591
65,5	12,21	Tarz-ı Has	OTM	12701
62,2	12,34	Tarz-ı Has	OTM	12592
62,5	12,54	Tarz-ı Has	OTM	12595
62,6	12,56	Tarz-ı Has	OTM	12594
66,5	12,89	Tarz-ı Has	OTM	12682
62	12,95	Tarz-ı Has	OTM	12590
65,2	13	Tarz-ı Has	OTM	12698
62,5	13,14	Tarz-ı Has	OTM	12705
63	13,22	Tarz-ı Has	OTM	12593
65,5	13,32	Tarz-ı Has	OTM	12712
65	13,32	Tarz-ı Has	OTM	12721
65,6	13,7	Tarz-ı Has	OTM	12711
66	13,76	Tarz-ı Has	OTM	12713
65,5	13,81	Tarz-ı Has	OTM	12694
66	13,95	Tarz-ı Has	OTM	12678
65,7	14	Tarz-ı Has	OTM	12700
67	14,09	Tarz-ı Has	OTM	12696
65,5	14,15	Tarz-ı Has	OTM	12704
65,3	14,28	Tarz-ı Has	OTM	12707
65,5	14,38	Tarz-ı Has	OTM	12714
65,2	14,6	Tarz-ı Has	OTM	12671
59,5	14,69	Tarz-ı Has	OTM	12703
65	14,88	Tarz-ı Has	OTM	12588
65,9	15	Tarz-ı Has	OTM	12697
66	15,3	Tarz-ı Has	OTM	12672

* XVII. yüzyılın meşhur atıcısı ve yay ustası olan Lalizade Ahmed Efendi aynı zamanda da Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa’nın da atıcılık hocasıdır. Kaynaklarda kısa boylu olarak betimlenen Lalizade Ahmed Efendi kendine özgü kısa oklar ve yaylar yaptığı için onun imal ettiği bu ürünler “Lalizade Boyu” olarak ünlenmiştir. Ünsal Yücel’in bahsettiği lalizade boyu pişrevler 17 parmak yani 53 cm civarındır. (bkz. Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 158; Okçuluk Scil Defteri, 2016, s. 47)

65,6	15,32	Tarz-1 Has	OTM	12715
62,6	15,43	Tarz-1 Has	OTM	12719
66	15,58	Tarz-1 Has	OTM	12668
68,2	15,66	Tarz-1 Has	OTM	12677
68,2	15,69	Tarz-1 Has	OTM	12675
65,9	15,69	Tarz-1 Has	OTM	12670
65,5	15,86	Tarz-1 Has	OTM	12676
65,5	15,97	Tarz-1 Has	OTM	12690
66,1	16,02	Tarz-1 Has	OTM	12717
65,5	16,03	Tarz-1 Has	OTM	12692
66,3	16,07	Tarz-1 Has	OTM	12669
66	16,39	Tarz-1 Has	OTM	12674
65,7	16,48	Tarz-1 Has	OTM	12720
65,5	16,48	Tarz-1 Has	OTM	12679
65,5	16,48	Tarz-1 Has	OTM	12686
64,3	16,49	Tarz-1 Has	OTM	12710
66	16,76	Tarz-1 Has	OTM	12687
64,5	16,81	Tarz-1 Has	OTM	12683
67	16,89	Tarz-1 Has	OTM	12684
64,5	16,92	Tarz-1 Has	OTM	12689
66	16,94	Tarz-1 Has	OTM	12673
66	17,02	Tarz-1 Has	OTM	12688
65,6	17,29	Tarz-1 Has	OTM	12709
65	17,41	Tarz-1 Has	OTM	12706
65,5	17,56	Tarz-1 Has	OTM	12695
15,97	17,59	Tarz-1 Has	OTM	12691
65,5	17,65	Tarz-1 Has	OTM	12693
65,5	17,83	Tarz-1 Has	OTM	12680
65	18,53	Tarz-1 Has	OTM	12702
65,7	18,99	Tarz-1 Has	OTM	12667
65,8	19,36	Tarz-1 Has	OTM	12699
65,8	19,45	Tarz-1 Has	OTM	12722
68,5	20,07	Tarz-1 Has	OTM	12685
64,5	20,18	Tarz-1 Has	OTM	12681
68,6	23,67	Tarz-1 Has	OTM	12708
66	24,14	Tarz-1 Has	OTM	12718
62		Tarz-1 Has	TSM (Ayhan, 2010)	8767

1.1.1.2.3.2 Puta Okları

Puta okçuluğu sabit bir hedefe ok atarak en fazla puanı toplayanın kazandığı hedef okçuluğudur. Evliya çelebi “puta oku” isminin İstanbul fethedildikten sonra Ayasofya’da bulunan putların, yani haç ve benzeri ikonaların Okmeydanı’na getirilerek

bunlara ok atıldığını, puta oku tabirinin putlara atılan bu oklardan geldiğini anlatmaktadır;

Mehmed Hân bütün Müslümân gazilere bütün ganimet mallarını yükleyip Ayasofya içindeki mücevher putlardan Vüdd, Yağus, Ya'uk, Süvva' ve Nesir gibi putlarla Tersane Bahçesi'ne varıp ondan putları Okmeydanı'nda nişângâh edip bütün Müslüman gaziler putlara oklar atıldılar. Hâliyâ kemankeşler arasında puta oku dedikleri ok o hadengdir ki hâlâ Puta Oku derler (Evliya Çelebi, 2016, s. 245).

Puta okları hedef okçuluğu olduğundan uzağa gitmesi için değil, düz bir şekilde hedefe saplanması için üretilmiştir. Bu nedenle üretiminde uzun süre bekletilen çamlar kullanılmıştır. Osmanlı ok üreticileri iki tür puta oku üretmişlerdir. Bunlardan ilki 63-66 cm arasında adi gezli ve ince uzun yelekli puta oklarıdır. Bu oklar gerekirse savaşta da kullanılabilecek şekilde üretilmiştir. Diğer tür de sadece müsabakalarda kullanılmak üzere üretilen daha kısa boylu ve kısa tüylü hadde putası adı verilen puta okudur. (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 128; Yücel Ü. , 1999, s. 293).

Ünsal Yücel yaptığı araştırmada incelediği elli adet puta okunu üç grupta sınıflandırmıştır. Bunlar 65,3-65,8 cm uzunluğundaki normal boy puta okları ve 68,2-68,7 cm aralığındaki ile 70,9 cm uzunluğundaki uzun boy puta oklarıdır. Bizim yaptığımız araştırma neticesinde inceleme imkanı bulduğumuz elli beş adet puta okunun ve Ahmet ayhan tarafından yayınlanan dört adet puta okunun ölçümleri Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Puta Okları

Uzunluk (cm)	Ağırlık (gr)	Endam	Bulunduğu Yer	Envanter No
68		Kiriş Endam	Ankara	28754
68		Kiriş Endam	Ankara	28746
68		Kiriş Endam	Ankara	28747
68		Kiriş Endam	Ankara	28765
68		Kiriş Endam	Ankara	28748
68		Kiriş Endam	Ankara	28750
68		Kiriş Endam	Ankara	28761
68		Kiriş Endam	Ankara	28753
65		Kiriş Endam	Ankara	28749
65		Kiriş Endam	Ankara	28751
65		Kiriş Endam	Ankara	28760
64		Kiriş Endam	Ankara	28755
64		Kiriş Endam	Ankara	28756
58,5	12,66	Tarz-ı Has	OTM	12781
47	12,71	Tarz-ı Has	OTM	12666
65	13,44	Tarz-ı Has	OTM	12650
65	13,72	Tarz-ı Has	OTM	12623

65,5	13,89	Tarz-1 Has	OTM	12665
59,2	13,91	Tarz-1 Has	OTM	12619
66	14,2	Tarz-1 Has	OTM	12644
66	14,27	Tarz-1 Has	OTM	12657
65,3	14,5	Tarz-1 Has	OTM	12620
65	14,65	Tarz-1 Has	OTM	12622
65,5	14,7	Tarz-1 Has	OTM	12621
66	14,9	Tarz-1 Has	OTM	12648
66	15,11	Tarz-1 Has	OTM	12655
65,5	15,33	Tarz-1 Has	OTM	12662
66	15,61	Tarz-1 Has	OTM	12659
65,5	15,69	Tarz-1 Has	OTM	12626
66,5	15,9	Tarz-1 Has	OTM	12782
66	16,13	Tarz-1 Has	OTM	12786
67	16,63	Tarz-1 Has	OTM	12645
68,5	16,99	Tarz-1 Has	OTM	12654
66	17	Tarz-1 Has	OTM	12653
65,4	17,08	Tarz-1 Has	OTM	12778
66	17,2	Tarz-1 Has	OTM	12625
68,5	17,28	Tarz-1 Has	OTM	12663
63,5	17,39	Tarz-1 Has	OTM	12656
61,3	17,54	Tarz-1 Has	OTM	12618
68,5	18,06	Tarz-1 Has	OTM	12661
67	18,2	Tarz-1 Has	OTM	12785
66,2	18,68	Tarz-1 Has	OTM	12602
68	18,75	Tarz-1 Has	OTM	12775
67,5	18,76	Tarz-1 Has	OTM	12664
67	18,77	Tarz-1 Has	OTM	12624
66	18,89	Tarz-1 Has	OTM	12658
68,5	19,1	Tarz-1 Has	OTM	12651
65,3	19,47	Tarz-1 Has	OTM	12647
66,5	19,54	Tarz-1 Has	OTM	12660
68	20,17	Tarz-1 Has	OTM	12646
66,2	20,43	Tarz-1 Has	OTM	12603
65,3	20,46	Tarz-1 Has	OTM	12649
68	21,85	Tarz-1 Has	OTM	12776
69	22,05	Tarz-1 Has	OTM	12652
66	25	Tarz-1 Has	OTM	12777
66		Kiriş Endam	TSM (Ayhan, 2010)	8766
74		Kiriş Endam	TSM (Ayhan, 2010)	8777
62,5		Tarz-1 Has	TSM (Ayhan, 2010)	8800
60	12,45	Tarz-1 Has	TSM (Ayhan, 2010)	12780

1.1.2 Yay Üretim Teknikleri ve Üretilen Yay Çeşitleri

Osmanlı Devleti'nde üretilen mürekkep yaylar, tersine doğru kurulan ve gerilen yaylardır reflex yapıda yaylardır (Bkz. Ek 4). Üretim aşamasında bu yayları dışarıdan bir kuvvete maruz bırakarak, onu oluşturan bileşenlerin doğal davranışlarının aksinde hareket etmeleri sağlanır. Aşağıda daha detaylı olarak anlatılacağı üzere, Osmanlı yay imalatında halkaya alma olarak adlandırılan bir aşama vardır. Bu aşamada yay kollarının iki ucu birleştirilerek halka şeklinde bağlanır ve bir süre bekletilir (Bkz. Ek 3). Oluşturulan bu halka açıldıktan sonra yay tam tersine kurulur. Yani yaya dışarıdan müdahale edilerek alıştığı (halkada beklediği için halka formuna alıştığı) formun aksinde tepki vermesi sağlanır. Tersine kurulan ve bu şekilde gerilen yay, halka halinde bekletildiği pozisyona dönme eğilimi gösterdiği için oka uygulayacağı kuvvet artar. Dolayısıyla reflex yaylar muadillerine göre daha fazla enerji depolar (Kentli, Demir, & Ekici, 2011, s. 276-281). Bu enerjinin yayın ağaç bileşenine zarar vermesini minimuma indirmek için de ağaç, boynuz ve tendon gibi bileşenlerle desteklenir.

Osmanlı mürekkep yayları ağaç, boynuz, tendon olmak üzere üç ana bileşen kullanılarak üretilmektedir. Bu bileşenleri bir arada tutmak için de dördüncü bir bileşen olarak balık tutkalı kullanılmaktadır. Bu yaylar kabza, sal ve baş adı verilen kısımlardan oluşmaktadır. Yay üreticisinin tercihinə göre yaylar bazen bir kabza iki sal olmak üzere üç parçadan, bazen de bir kabza iki sal iki baş olmak üzere beş parçadan imal edilmiştir. Üç parçalı mürekkep yayların baş kısımları salın üzerinde açılırken, beş parçalı yaylarda başlar sala geçirilerek üretilir. Bunun yanı sıra ister üç parçadan ister beş parçadan üretilsin, parçalar birleştirildikten sonra yaya istenen formu verebilmek için birleştirilen parçalar kabza, kabza boğazı, tir geçimi, sal, kasan boğazı, kasan, kasan başı, baş ve tonç kertiği olmak üzere dokuz kısımda işlenir (Bkz. Ek 5)

Mürekkep Osmanlı yayları, aldıkları forma göre, üretim tekniğine göre ve kullanım amacına göre sınıflandırılabilir. Buna göre Osmanlı yayları kurulduktan sonra aldıkları forma göre *kabza kuran yay formu*, *tekne kuran yay formu* ve *hilal kuran yay formu* olmak üzere üç sınıfta incelenir. Kabza kuran yaylar, kabzadan başlayarak kasan başına kadar aynı oranda kavis alarak ilerleyen bir formdadır. Tekne kuran formunda yaylar ise sal boyunca düz bir şekilde gelip, kasan başında kavis alan yaylardır. Hilal kuran yay formu ise kabza kuran ve tekne kuran ile kıyaslandığında bir ara form oluşturur. Üretim

teknikğine göre sınıflandırılan yaylar ise sağrılı ve tımarlı yaylardır. Üretilen yaylar kullanım amaçları göz önüne alındığında ise kepaze/kepaze yayı, meşk/idman yayı, tirkeş yayı, puta yayı ve menzil yayı olmak üzere beş sınıfta incelenir.

Kepaze/kepaze yayı ve meşk/idman yayı antrenman yaylarıdır. Ok atıcısı olmak isteyen sporcular eğitimlerine, atış yapmadan birkaç hafta boyunca sadece kepaze/kepaze yaylarını çekerek başlarlar. Buna kepaze/kepaze eğitimi denir. Bundan sonra meşk/idman yayları ile atış antrenmanlarına geçilir. Bu yaylarla hobi amaçlı atışlar yapmak da mümkündür. Tirkeş yayı, av ve savaşta kullanılmak üzere üretilen yaylardır. Puta yayları ise hedef atıcılığı olan puta yarışmalarında kullanılan yaylardır. Uzun mesafe yarışmalarında ise menzil yayları kullanılır. Kepaze/kepaze yayları ve meşk/idman yayları genellikle kabza kuran formunda üretilir. Tirkeş ve Puta yayları ise tekne kuran yay formunda sağrılı bir şekilde üretilirken, menzil yayları hilal kuran yay formunda tımarlı olarak üretilir (Bkz. Tablo 7).

1.1.2.1 Yay Üretim Teknikleri

Osmanlı yayları mürekkep yapıda yaylardır. Bu yay türleri tekparça olarak değil parçalı bir şekilde ve farklı bileşenler kullanılarak imal edilmektedir. Mürekkep yayların ilk bileşeni ağaçtır. Osmanlı yay ustaları genellikle Bolu'nun Gerede ilçesinden kesilen akçaağaçları tercih etmişlerdir. 2013 yılında yapılan bir çalışmada İzmir Etnografya Müzesi'nde 2564 envanter numarası ile kayıtlı kırık bir mürekkep yaydan alınan örnek incelenmiş ve Osmanlıların kullandığı akçaağacın *Acer Campestre L.* türü ova akçaağacı olduğunu ortaya konmuştur (Gündüz, Yaman, Özden, & Dönmez, 2013, s. 547–552). Akçaağaçlar, sinirse yani sert ve zor kırılan bir ağaç türüdür. Sert olduğu için işlemesi kolay değildir ancak tutkalı iyi emdiği için boynuz ve tendon gibi diğer bileşenlerle daha uyumludur. Mustafa Kâni Bey Osmanlı yay ustalarının tecrübeleri sonucu akçaağaca yöneldiğini, Anadolu'da farklı bölgelerde yetişen akçaağaçların kullanıldığını ancak Rumeli'de yetişen ağaçların makbul sayılmadığını ifade eder. (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 109).

Üreticilerin yay yapmak için kullanacakları ahşap, ağacın suyunu iyice çektiği sonbahar döneminde, yere yakın kısmından elde edilirdi. Yeni sürgünler iki bilek kadar kalınlığa ulaşınca yerden bir yay boyu uzunluğunda parça kesip çıkartılırdı. Çıkartılan bu kütük

ortadan ikiye ayrılır ve her iki tarafın iç kısmındaki yerinden iki adet yay çıkacak kadar malzemesi elde edilirdi (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 109).

Yayın kabza kısmı avuç içi ile tutulan kısımdır. Bu kısım da yine akçaağaçtan üretilmektedir. Ancak kızılıçık ağacı da kullanılabilir (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 32). Kabza, ortası hafif kavisli ve oval bir yapıda işlenmeli, böylece el ayası ile uyumlu bir yapıda olmalıdır. Kabza iki ucunda birer karış uzunluğunda yassı ve uzun çıkıntılar olacak şekilde üretilir. Bu çıkıntılar daha sonra yayın sal kısmına açılan ve zıvana adı verilen içi boş küçük deliklerin içine yerleştirilir. Kabza ve sal bu şekilde iç içe geçirilerek birleştirilir ve bu kısma kabza boğazı ya da tir geçimi (Yücel, 1999, s. 242) adı verilir. Sal, kabza boğazından itibaren yassılaşıp kasana kadar devam eden bölümdür. Kasan ile salın birleştiği noktaya kasan boğazı adı verilir. Kasan kısmı bu noktadan itibaren ince ve kavisli bir şekilde baş adı verilen bölüme kadar uzanır. Kasan ile başın birleştiği yere ise kasan başı denilir. Başın her iki ucuna yay girişini takmak için küçük kertikler açılır. Bu kertiklere tonç kertigi ya da farz adı verilir (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 99).

Mürekkep yay yapımında kullanılan ikinci bileşen manda boynuzudur. Mürekkep yayların diğer yaylara kıyasla en önemli özelliği boynuz işlenmesidir. Boynuz mürekkep yaylara belli avantajlar sağlar. Bunlardan ilki yay gerildiği sırada oluşan enerjinin boynuzda depolanması ve yay zarar vermemesidir. Bu sayede yayın ağaç bileşenindeki kırılma ya da çatlama gibi sorunlar en aza indirilmiş olur ve yayın kullanım ömrü uzar. İkinci olarak yay serbest bırakıldığında boynuzun içinde biriken enerji okun daha hızlı bir şekilde yaydan çıkmasını sağlayacaktır. Bu da okun kuvvetini ve buna bağlı olarak saplanma etkisi ile menzilini arttıracaktır. Son olarak boynuz sadece yay ömrüne ve ok hızına etki etmekle kalmaz aynı zamanda yayların boylarını da kısaltmaya yarar. Bu sayede mürekkep yaylar, İngiliz uzun yayları kadar güçlü ve sert bir yapıya sahip olurken, kısalığı sayesinde at üstünde kullanışlı olur ve kısa çekiş mesafesi sayesinde de seri atış yapabilme gibi avantajlar sağlar (Horváth, Körtvélyesi, & Legeza, 2006 , s. 73-89).

Osmanlı yay üreticileri genellikle Aydın ve Menemen bölgesindeki yetişkin su sığırlarının boynuzunu tercih etmişlerdir. Orta Asya'da ise, teke boynuzundan yay üretildiği bilinmektedir (Durdu, 2022, s. 201). Teke boynuzundan yay yapıldığına dair

Divan-ı Lüga't-Türk'te (Kaşgarlı Mahmud, 2005, s. 548) ve Dede Korkut Hikâyelerinin (Gündüz T. , 2019) de bilgiler bulunmaktadır “*Avucuna sığmayan telekli oklu / Erkek teke boynuzundan katı yaylı*”.

Ancak Mısır'da yetişen genç ve uzun boynuzlu mandaların boynuzları en makbul olanlarıdır (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 32). Boynuz mandanın başından çıkartıldığında içinde yoğun bir kıkırdak doku bulunur. Manda boynuzları açıkta bırakıldığında bu kıkırdak kurtlanır ve kötü bir kokuya sebep olur. Dolayısıyla eğer boynuzun kıkırdağı temizlenmiş şekilde satın alınma imkanı yoksa toprağa gömüldükten ve içindeki kıkırdak doku tamamen temizlendikten sonra kullanmak daha hijyenik olacaktır. Bununla beraber boynuzun içi kadar dışının da temiz ve pürüzsüz olmasına dikkat edilmelidir. Eğer boynuzun üzeri balıksırtı gibi pullu ise buna kayganlı boynuz adı verilir. Ya da bazı durumlarda boynuzların üzerinde kuşdiline benzer küçük çıkıntılar bulunur. Buna da kuşdilli boynuz adı verilir. Yaya uygulanacak boynuzlar kayganlı ya da kuşdilli olmamalı tamamen pürüzsüz olmalıdır. Uzun ve tek parça olarak işlenen her bir boynuzdan üç çift şerit kesilebilir. Boynuzun iç kısmından çıkartılana şeride karın adı verilir. Dış tarafından çıkartılan şerit ise kabak olarak adlandırılır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 111). Karpowicz ana kaynaklara ulaşamamış olsa gerek karın ve kabak kısımlarını birbirine karıştırmaktadır (Karpowicz, 2018, s. 77). Yayın sağ ve sol kanatlarına aynı tip boynuz şeridi eklenmelidir. Aksi takdirde kabak ve karın kısımlarının sertlik durumları birbirinden farklı olduğundan yayda asimetric bir form oluşur. Hatta Osmanlı üreticileri bir yayda aynı hayvanın boynuzunu kullanmayı tercih edecek kadar titiz davranmışlardır (Yücel, 1999, s. 247). İşlenmemiş halde çıkartılan boynuz şeritleri, üzerinde çalışabilmek için çok sert olduklarından önce bu şeritler suya atılarak iyice kaynatılmalı ve daha sonra da Klopsteg'e göre, akkor kömürde veya reçineli odun ateşinde kurutulmalıdır. Ancak Mustafa Kâni Bey rende talaşı veya çam tahtaları parçası alevinde ısıtıldığından bahseder. Karpowicz ve Klopsteg Mustafa Kâni Bey'in boynuz işlemesi hakkında verdiği bilgilerin yetersiz hatta muğlak olduğunu söylerler. Ancak Mustafa Kâni Bey her iki yazarında değinmediği boynuzların yapıştırılmadan önce preslenmesi ve şekil verilmesi konularını çok açık bir şekilde dile getirir. Buna göre; boynuzlar alev üzerinde ısıtılıp kurutulduktan sonra tahta kalıplara yatırılarak soğuyana kadar preslenir ve istenilen şekil verildikten sonra çıkartılıp soğuk suda bekletilir. Bu işlemden sonra yay üzerine yapıştırılmaya hazır hale gelen boynuzlar

yayın, gerildiği zaman atıcıya doğru bakacak olan kısmına sal ve kasan bölümlerini de içine alacak şekilde yapıştırılır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 111)

Mürekkep yayların bir diğer bileşeni aşil tendonudur. Aşil tendonu mandaların ayak bileklerinden diz kapaklarına kadar olan kısımlarından elde edilir. Aşil tendonunun en makbul olanı İstanbul çevresindeki çiftliklerde yetişen mandaların sinirleridir (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 112). Tendonların esneme özelliği oldukça fazladır. Yay gerildiğinde %5 - %6 oranında bir gerilime maruz kalsa bu durum ciddi bir sorun oluşturmaz (Karpowicz , 2018, s. 80). Aşil tendonları önce güneşin altında kurumaya bırakılır. Daha sonra kuruyan bu tendonlar tel tel oluncaya kadar dövülür. Bu işlemden sonra üzerlerinde bulunan pislikler temizlenerek el yordamıyla didiklenir ve boylarına göre tasniflendirilir. Daha sonra yayın atış yapıldığı sırada hedefe bakan kısmına doğru yapıştırılır. Yayın her iki kanadına da eşit miktarda tendon eklenmelidir. Aksi takdirde tendonu fazla olan taraf daha fazla çekme yapacak ve kanatlar arasında asimetrik bir durum oluşacaktır.

Mürekkep yay yapım tekniklerine geçmeden önce anlatılması gereken son bileşen, bütün bu maddeleri bir arada tutan tutkaldır. Osmanlı mürekkep yaylarında balık tutkalı ve çağa tutkalı birlikte kullanılırdı. Balık tutkalı morina balığının hava kesesi ve damak kısmından elde edilirdi. Balığın hava kesesi ve damağı bıçakla kesip çıkartılır ve kurumaya bırakılır. Balıktan elde edilen bu hava keseleri kuru haldeyken yarı saydam renkte olur. Osmanlı yay ustaları bu tutkalı bir gün boyunca yağmur suyunda beklettikten sonra tekrar kurutur ve şimşir bir tokmakla iyice dövdükten sonra kullanırdı (Yücel, 1999, s. 248). Adını Gelibolu'da Çağa adında bir köyden alan tutkal ise yukarıda bahsedilen aşil tendonunun uç kısımlarının kesilip kaynatılmasıyla elde edilen bir tutkaldır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 109). Osmanlı'da tutkal imalatından sorumlu bir tutkalcılar loncası mevcuttur (Evliya Çelebi, 2016, s. 335). Ancak yay imalarının ustalık gerektiren kısmı tutkalı doğru bir kıvamda üretip doğru miktarda uygulamaktır. Bu nedenle Osmanlı yay ustaları genellikle kendi tutkallarını kendilerini pişirmişlerdir (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 32). Tendonların artan kısmından elde edilen çağa tutkalı iki gün boyunca sıcak suda kaynatılır ve pelte kıvamı alınca kadar karıştırılırdı. Daha sonra soğumaya bırakılan bu tutkal parça parça kesilip gölge bir yerde tekrar sertleşmesi için muhafaza edilirdi (Yücel, 1999, s. 248). Kullanılacağı zaman tekrar suda kaynatılır salep kıvamını ve rengini alınca işlenmeye hazır duruma

gelirdi. Yayda kullanılan tendon miktarı ile eşit olmak zorunda olan tutkal, ağacın ve boynuzun durumuna göre 20 gram kadar fazla da kullanılabilir (Karpowicz, 2018, s. 83). Osmanlı yay ustaları manda derisi ve kulağı kullanarak da tutkal yapmaktadır. Ancak yayların hemen hepsinde çağa tutkalı ve balık tutkalı kullanılır.

Mürekkep yay bileşenleri bu şekilde hazırlandıktan sonra yay imal etmek için kullanılacak atölye hazırlanmalıdır. Yiyeceklerin buharı atölyede bulunan tendon ve tutkala zarar vereceğinden, atölye yağdan ve yağlı dumandan arındırılmalıdır. Hatta yay yapılan yerde yemek dahi yenmemelidir. Aksi takdirde tendon ve tutkal ağaca yapışmayacaktır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 116). Yay yapmak için ilk önce yayın iskeletini oluşturacak olan ağaç bileşeni hazırlanır. Bunun için kabza, kasan ve baş kısımları, keser ve törpü kullanarak yay formunda işlenmelidir. Bu işlemde kabzanın sivri uçları ile yay kollarının bu kısımlara uyan girintileri iç içe geçirilerek iple sağlam bir şekilde bağlanır. Buna çatki adı verilmektedir. Bu işlem geri alınamadığından yay ustası çok dikkatli olmalı ve iple bağlamadan önce kabza ile yay kollarını düzgün bir şekilde iç içe geçirmelidir. Yay ustası son düzenlemeleri asa gezi kullandıktan sonra, yay iskeletinin kavisli yapısının muhafaza edilebilmesi için şimşirden yapılmış tepelik denen özel bir alet kullanır. Tepelik, yayın kanatlarının mükemmel bir şekilde içine oturduğu iki oluktan oluşan bir alettir. Yayın kanatlarına bağlanan bu aparat birkaç gün sonra açılır ve yay tekrar asa gezine alınır. Bu işlem, yay kusursuz hale gelene kadar, dört ya da beş defa tekrarlanır. Daha sonra tutkalın ağaca daha iyi tutunabilmesi için ağacın boynuz vurulacak kısmına taşın denilen ucu sivri bir tarakla yivler açılır. Bu işlem boynuz için de uygulanır. Burada amaç sürtünme yüzeyini arttırarak boynuzun ağaca daha sağlam bir şekilde yapışmasını sağlamaktır. Ayrıca boynuz ve ağaç üzerinde açılan yivler eşit derinlikte ve birbirini karşılayacak denklikte olmalıdır. Daha sonra boynuz ile ağacın taşın çekilen kısımları birkaç kere tutkallayıp kurutulur. En son dumansız bir ateşe tutularak iyice kurutulduktan sonra tekrar tutkal sürülerek boynuz ve ağaç, açılan taşın olukları birbirine girecek şekilde, birleştirilir. Daha sonra yayın iki başı kabzaya bir karış kalacak şekilde yaklaştırılıp kinnap adı verilen bir aparat yardımıyla kabzaya bağlanır. Bu işleme halkaya almak ya da kasana almak denir. Bu işlemlerden sonra yay tendon vurma işlemine geçilebilir. Bu işlem için iki kişi gerekmektedir. Önce yayın tendon vurulacak kısmına aynı boynuzlama işleminde olduğu gibi taşın çekilir (Yücel, 1999, s. 248). Daha sonra çağa ve balık tutkalları az

sulu bir tencerenin içinde iyice kaynatılır. Önceden beş ayrı boy halinde saklanan tendonlar bu karışımın içine atılır. Sıcak tutkalın içinde iyice yumuşayan tendonlar el yordamı ile ovularak uygun kıvama gelmesi sağlanır. Daha sonra usta, uygun kıvama gelen tendonlardan orta boylu olanı iki ucu her iki kabza ortasına gelecek şekilde yapıştırır. Bu işlem sırasında ustanın önünde su dolu bir tas ve tasın içinde pirinçten yapılmış mest ve kalem denen aletler olmalıdır. İcabı halinde usta bu aletleri alıp yaya tendon vururken kullanabilir. Yaya derç edilen bu tendonlar kâğıt gibi incecik olana kadar sürekli üzerinden geçilir. Usta bu işlemi sürdürürken çırağı da diğer dört boy tendonu avucunun içinde yumuşatmaya devam eder. Eğer ustanın bir çırağı yoksa ya lonca şeyhi tarafından bir kürekçi ustanın yanına gönderilir (BOA. A.DVNSMHM. d, 53/546), ya da ustalar birbirlerine yardım ederlerdi (Yücel, 1999, s. 248). Kabza kısmı bitince çırağın yumuşattığı bu tendonları usta alır yayın geri kalan kısımlarına yapıştırır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 115). Burada önemli olan yapıştırılan tendonlar arasında boşluk kalmaması ve farklı boydaki tendonların üst üste binmemesidir. Usta kabza boğazına kadar yapıştırdığı tendonun hemen ucundan başlayarak sal kısmına, kasan başına kadar tendon vurmalıdır. Bu işlem tendonlar kalem ve mest ile düzeltilerek ve her vurulan tendonun üzerine sürekli taşın çekilerek devam eder. Usta her bir boy tendonu yay üzerine uygularken çırak da bir sonraki kullanılacak olan tendonu yumuşatmalıdır. Eğer menzil yayı üretiliyorsa tendonlar oval ve zikzak çizecek şekilde yaya yapıştırılmalıdır. Puta ya da tirkeş yaylarında ise tendonlar düz bir şekilde derç edilmelidir (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 118). Tutkal kuruduktan sonra daha önceden sulandırılmış olan çağa tutkalı yay üzerine yavaşça boşaltılır. Bu işleme yaya su verme işlemi denir (Yücel, 1999, s. 248). Yaya su verme işlemi yay mükemmel bir şekilde tutkalı emene kadar devam eder. Bunun ölçüsü yayın üzerine dökülen tutkal kuruduktan sonra tekparça, cilalanmış gibi görünmesi ve parlak olmasıdır. Yay görünümü bu şekilde olana kadar yaya su verme işlemi tutkal kurdukça devam eder. Son olarak yay yerden 80 – 90 cm yüksekliğe asılır. Mustafa Kâni Bey yayın, daha yüksekte ya da daha aşağıda asıldığı takdirde tendonların çatladığının tecrübe edildiğini anlatmaktadır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 115). Yay bu şekilde bir sene bekletilmelidir. Bir sene sonra yay halkası açılmalı ve asa gezine alınmalıdır. Halkaya alınan yayın açılması yay imalinin ikinci en zor safhasıdır. Yay yavaş ve dikkatli bir şekilde açılmalıdır. Eğer yay üzerinde nem kalmışsa önce birkaç gün güneş altında çıkarılmalı ve yayın neminin iyice kuruması beklenmelidir. Daha sonra kinnabı yavaşça kesilerek açılan yay halkası asa

gezine alınır. Asa gezi meşe ya da gürgen gibi sağlam ağaçlardan yapılan bilek kalınlığında ve 80 – 90 cm uzunluğunda bir aparatır. Asa gezinin kabza gelecek ucu madeni para büyüklüğünde oyulur ve arka tarafındaki uzun kısmına her 8-10 cm aralıklarla kertikler açılır. Dikkatli bir şekilde halkası açılan yay, önce kurulur sonra da adım adım bu kertiklere takılarak yayın gerginlik durumu ölçülür. Her kertik geçiminde yay ısıtılmalı ve gerekirse törpü ile düzeltilmelidir.

Osmanlı Devleti'nde tımarlı ve sağrılı olmak üzere iki tür Mürekkep yay yapılmıştır. Tımarlı yaylar menzil müsabakalarında kullanılmak üzere üretilen yaylardır. Bunların ekserisi hilal kuran yay formunda üretilir ve sağrılı yaylara göre daha az ağaç ve daha fazla tendon kullanılır. (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 118). Tımar edilmesinin sebebi de zaten daha fazla tendon kullanılarak üretilmesidir. Tendon organik bir malzeme olduğundan yapısı gereği nemlidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere yayın üzerine uygulanmadan önce kurutulmalı ve tiftik tiftik edilmeli sonra kutu halde tutkala batırılarak açılan taşın oluklarına yerleştirilmelidir. Her ne kadar yayı halkada bekletirken tendon tekrar kurusa da nemlenme ihtimaline karşın üzeri kayın ağacı kabuğu ya da huş ağacı kabuğu ile sarılmalıdır. Bu işleme yaya tımar verme adı verilir. Bazı ustalar üretim tamamlandıktan sonra dahi yayları tımar etmeye devam ederler. Bunun için için ürettikleri menzil yaylarını yay sandıklarının içine asıp, sandığı da sıcak bir ortamda muhafaza ederlerdi. Eğer yay buna rağmen nemini atmamışsa bir süre güneşte bekletilebilir.

Sağrılı yay üretimi ise puta yaylarında ve tirkeş yaylarında görülen bir üretim çeşididir. Etrafına atların beli ile kuyruğu arasındaki sağrı derisinin sarılmasından dolayı bu isimle anılmaktadır. At derisi kullanılmasının sebebi ise esnek olması ve yay bununla sarıldığında yayın gerilme ve boşalma hareketlerinde yayın ömrünü uzatmasıdır. Sağrılama işleminde atın boynundan ya da omuz başından alınan deriler de kullanılabilir ancak sair hayvanların derileri aynı esnekliği vermediği için kullanılamaz (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 118).

Sağrılı yaylar genellikle tekne kuran yay formunda üretilir. Üretiminde tımarlı menzil yaylarına kıyasla daha fazla ağaç ve boynuz, daha az tendon kullanılır. Dolayısıyla sağrılı yaylar tımarlı yaylara göre daha ağırdır. Ayrıca kullanılan ağaç ve boynuz

miktarı arttıkça kasan ve sal kalınlığı da artacağından puta ve tirkeş yayları, menzil yaylarına göre daha kalın bir sal genişliğine sahiptir.

Yayları nemden korumak için uygulanan tımar ve sağrı işlemleri, yayın ömrünü uzatmak içindir. Sağrı derisi, ağaç kabuğundan daha koruyucu olduğu için savaş yaylarında bu kullanılmıştır. Derinin yumuşak kalması için ise yaycı ustaların kendileri ürettiği bir yağ olan ve sandalos adı verilen bir tür yağ, sağrının üzerine sürülürdü (Yücel Ü. , 1999, s. 267).

Menzil yaylarını tımar ederken kullanılan ağaç kabukları ise, yayları nemden koruma bakımından at derisi yani sağrı kadar başarılı değildir. Zira ağaç kabukları kolay çatladığından yaylar bu çatlaklardan sık sık nem alır. Yayları bundan korumak için ise yukarıda bahsedildiği gibi kutu içinde sıcak bir ortamda saklanır ya da güneşte bekletilir. Ancak burada sorulması gereken soru neden menzil yaylarını nemden korumak için sağrı ile kaplanmadığıdır. Bunun sebebi, bizce menzil yaylarının bir noktaya kadar neme ihtiyaç duymasıdır. Menzil yayları, tirkeş yaylarına göre daha hafif ve kısadır. Yukarıda bahsedildiği üzere menzil yayları üretilirken imalat aşamasındaki en nemli malzeme olan tendon, sağrılı yaylara göre daha fazla kullanılır. Bu nemin fazlası yayı rutubetlendirir ancak nemin tamamen kuruması da yayın tamamen kurumasına ve sağrılı yaylara kıyasla daha az boynuz kullanıldığından, kırılmasına sebep olacaktır. Bu nedenle yay kurulduğu sırada çok dikkatli davranılmalı ve kurarken yaydan gelen çıtırtılar iyi takip edilmelidir. Hâsılı, menzil yaylarının içindeki nem dengesinin korunması için bu yaylar sağrı ile değil ağaç kabuğu ile tımar edilir. Ağaç kabuğu ile tımar edilen menzil yayları “tozlu yay” olarak da adlandırılmaktadır. Bunun sebebi kayın ya da huş ağacı kabuğunun sağrı derisine kıyasla esnek olmaması dolayısıyla yaylar gerilirken kabuğun üstünde küçük çatlakların oluşması ve bu çatlaklardan beyaz bir toz kalkmasıdır. Osmanlı okçuluğunun en meşhur simalarından biri olan Tozkoparan İskender adlı kemankeşin lakabının buradan geldiğini tahmin ediyoruz.

Alanya Arkeoloji Müzesi envanterinde üzeri huş ağacı kaplı bir menzil yayı bulunmakta ve kabuğunun üzerindeki toz kalkan küçük noktalar ve çatlaklar tespit edilebilmektedir (Alanya, Env. No. 371).

1.1.2.2 Üretilen Yay Çeşitleri

Yukarıda da bahsedildiği üzere mürekkep Osmanlı yayları üretim şekillerine, formlarına ve kullanım amaçlarına göre farklı sınıflarda tasnif edilmektedir. Şimdiye kadar yapılan yayınlarda mürekkep Osmanlı yaylarının tasnifi sarıh bir şekilde ortaya konmuş değildir. İlk defa bu çalışmada mürekkep Osmanlı yaylarının tasnifi hususunda bir model oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo 7: Yay Formu ve Üretim Tekniğini Gösterir Tablo

Yay Türleri		
Kullanım Amacına Göre	Üretim Tekniğine Göre	
Uzun Mesafe Okçuluğu (Tımarlı)	Menzil Yayı	Hilal Kuran
Kısa Mesafe Okçuluğu (Sağrılı)	Tirkeş/Savaş Yayı	Tekne Kuran
	Putı Yayı	
Antrenman Okçuluğu	Meşk/İdman Yayı	Kabza Kuran
	Kepaze Yayı	

Bunun yanı sıra aşağıda tasniflenen yayların, çeşitli müzelerde yapılan çalışmalar neticesinde ulaşılan ağırlık, uzunluk, tarihi ve üreticisi gibi bilgilere yer verilmiştir.

1.1.2.2.1 Kabza Kuran Yaylar

Kabza kuran yaylar, eğitimlerde kullanılmak üzere üretilen yaylardır. Bu nedenle diğer yaylara nazaran boyca daha küçük, kütle olarak daha hafif ve çekiş gücü bakımından oldukça hafif yaylardır.

1.1.2.2.1.1 Kepade Yay/Kepaze Yay

Kepâde ya kepâze yayları atıcılığa yeni başlayanların çektiği bir antrenman yayıdır. Her aşamada yayların kuvveti artarak eğitim devam eder. Genellikle çocuk yayı olarak da bilinen bu yaylar oldukça hafif ve küçüktür. Yapılan araştırma neticesinde Okçular Tekkesi Müzesi'nde bir adet 85 cm uzunluğunda kepade/kepaze yayına rastlanmıştır (OTM, Env No. 12755).

1.1.2.2.1.2 Meşk Yayı

Meşk yayları kepe/kepaze eğitimini tamamlayan öğrencilerin atış eğitiminde kullandıkları yaylardır. Bu yaylarla puta ya da menzil antrenmanları yapılabilir. Atıcılar Tekkesi'nde ok atmak meşk sayıldığından bu yaylara meşk yayı adı verilmiştir.

1.1.2.2.2 Tekne Kuran

Tekne kuran formunda üretilen yaylar başlıca savaşlarda, avlarda ve puta yarışlarında kullanılmak amacıyla üretilen yaylardır. Bu nedenle diğer formlarla kıyaslandığında kütle ve çekiş gücü bakımından daha ağırdır.

1.1.2.2.2.1 Tirkeş/Savaş Yayı

Tirkeş yayları savaşlarda ve avlarda kullanılan yaylardır. XVII. yüzyıldan sonra üretimi hızla düşmüş ve sadece sarayda üretilir hale gelmiştir. Yapılan araştırma neticesinde yirmi bir tirkeş yayına rastlanmıştır.

Tablo 8: Sağrılı Tekne Kuran Tirkeş Yayları

Boy (cm)	Ağırlık (gr)	Üreticisi	Tarihi	Bulunduğu Yer	Envanter No
64 cm				Ankara	1522
				Edirne	287
62x120 cm				Edirne	291
60x112 cm				Edirne	290
65,5				OTM	12762
57				OTM	12793
114		Hüseyin	1094	TSM	1106
66,5			17.yy	(Ayhan, 2010)	1147
58		Pervâne	998	(Ayhan, 2010)	2712
117	386,25	Yusuf Rıdvan	1108	TSM	8851
120	404,17	İbrahim		TSM	8944
116		Hacı Yahya	1160	TSM	8968
116		Ahmed	1186	TSM	9011
119,5	420	Şahin	1080	TSM	9033
116	394,32	Süleyman	1075	TSM	9034
	460	Hüseyin	1113	TSM	9073
112	ölçülemedi	Hüseyin	1100	TSM	9273
110	365	Yusuf b. Mehmed	1095	TSM	9450
		Osman Mehmed	1107	TSM	9483

1.1.2.2.2.2 Puta Yayı

Puta yayları hedef atıcılığı olan ve en fazla puan alanın kazandığı puta yarışlarında kullanılmak üzere üretilen yaylardır. Yapılan araştırmada otuz dört adet puta yayına rastlanmıştır.

Tablo 9: Sağrılı Tekne Kuran Puta Yayları

Boy (cm)	Ağırlık (gr)	Üreticisi	Tarihi	Bulunduğu Yer	Envanter No
84 cm				Antalya	2.22.72
115 cm				Edirne	293
115 cm		Pervâne		Edirne	294
				İzmir	2564
				İzmir	2567
70				Manisa	395
75				OTM	12756
78				OTM	12761
75		Süleyman	18. yy	OTM	12756
113				TİEM	184A
116		Küçük İbrahim		TİEM	184B
77,5		Sultan Bâyezid	870	(Ayhan, 2010)	1039
106	299	Muhyiddin		TSM	2719
114	355,76	Salih	1206	TSM	8873
115	347,5	Salih	1200	TSM	8900
120	395	Mustafa	1083	TSM	8906
109	319gr	İbrahim	1703	TSM	8972
		Solak Ahmed	1742-43	TSM	9221
	158	Hacı Kavsi	1103	TSM	9233
117	351,38	Ali	1145	TSM	9287
	288	Muhittin		TSM	9296
113			1205	TSM	9321
115	340	İbrahim		TSM	9336
	290	Hayri		TSM	9337
	399	Mehmed Recep	1075	TSM	9343
115	324,7	İbrahim	1131	TSM	9407
113	360	İbrahim	1145	TSM	9474
116		Hasan	1178	TSM	9588
102	194,5	Kavsi	1238	TSM	10900
113		Mustafa	1190	TSM	10945

1.1.2.2.3 Hilal Kuran Yaylar

Hilal kuran formunda üretilen yaylar menzil müsabakalarında kullanılmak üzere üretilen yaylardır.

1.1.2.2.3.1 Menzil Yay1

Menzil yayları, en uzağa ok atanın kazandığı menzil yarışlarında kullanılmak üzere üretilen yaylardır. XVII. yüzyıldan sonra bu yayların üretimi hızla artmıştır. Yapılan araştırma neticesinde otuz dört menzil yayına ulaşılmıştır.

Tablo 10: Tımarlı Hilal Kuran Menzil Yayları

Boy (cm)	Ağırlık (gr)	Üreticisi	Tarihi	Bulunduğu Yer	Envanter No
Uzunluk: 58 cm		(19. yüzyıl)		Alanya	371
65				Ankara	24662
124 cm				Edirne	296
				Edirne	303
Uzunluk: 50 cm				İzmir	2566
65				OTM	12754
45				OTM	12763
48				OTM	12787
68,5		Sultan Bâyezid	870	(Ayhan, 2010)	1041
66,5		Sultan Bâyezid	908	(Ayhan, 2010)	1045
103,5 cm	305	ameli ibrahim	1113	TSM	1050
114	330	Selim	1235	TSM	1067
70		İbrahim	1115	(Ayhan, 2010)	1069
113,5	351	Süleyman	1152	TSM	1075
114	357,8	Süleyman	1155	TSM	1086
70		Salih	1119	TSM	1110
114		Küçük Hüseyin	1135	TSM	1128
109,5	340	Süleyman	1739	TSM	1132
112	307,7	Ömer	1219	TSM	1154
114	357,11		1283	TSM	1296
			1271	TSM	8898
114	376,5	Kara Ali	1179	TSM	8923
116,5	450			TSM	9020
114	380			TSM	9144
106		Bâyezid	874	TSM	9147
105			1179	TSM	9187
110	316	Küçük İbrahim	1181	TSM	9202
114	292,2	Abdullah	1153	TSM	9269
112	376	Osman b Mehmed	1679	TSM	9361
121	370,56	Hüseyin	1062	TSM	9490
113	387	Amel-i Yusuf	1105	TSM	9334
115	205	Amel-i Kavsi	1271	TSM	1159

1.2 OSMANLI OKÇULUĞUNUN ÜRETİCİLERİ

Osmanlı okçuluğunda ok ve yay üreten zanaat erbabı kişiler birbirleriyle dirsek teması haline olan lonca sistemi, ehl-i hiref cemaati ve yeniçeri ocağı içinde istihdam edilmişlerdir. Yay üretiminde bulunan zanaat erbabı ustalara yay ustası anlamına gelen *kemanger* ve ya *yaycı* denmektedir. Kemanger kelimesi Farsça bir kelime olup, yay anlamına gelen “keman/کمان” kelimesine, Farsçada sonuna eklendiği ismin bir meslek olduğunu ortaya çıkartan “-ger/کر” ekinin eklenmesi ile oluşur. Ok üreten ustalara ise ok ustası *tirger* ve ya *okçu* adı verilmiştir. Aynı şekilde Farsça olan “tirger” kelimesi “ok” anlamına gelen “tir/تیر” kelimesi ile “-ger/کر” ekinin birleşmesi ile oluşmuştur.

Osmanlı Anadolu ve Balkanlarında halkın ok ve yay gibi silahlar bulundurduğu ve bu silahların zaman zaman devlet tarafından toplanıp (BOA, A.DVNSMHM. d, 28/436; BOA, A.DVNSMHM. d, 16/245), zaman zaman da geri verildiği bilinmektedir (BOA, A.DVNSMHM. d, 28/386). Özellikle Anadolu’da yerel halk, suhte ve celali isyanları karşısında ciddi bir silahlanmaya gitmiş ve devletin bunları toplama ihtimaline karşı silahlarını gizlemiştir (Akdağ, 2019, s. 254). Bununla beraber Osmanlı ordusunun en kalabalık kısmını oluşturan tımarlı sipahilerin kendi silahlarını temin etmek zorunda olduğu da düşünülürse Anadolu’nun hemen her şehrinde yay üretildiği sonucuna ulaşmak hiç de yanlış olmayacaktır. Örneğin Kıbrıs seferi için sadece Anadolu’dan toplanan gönüllü okçu birliklerinin miktarı 4600 kişidir (BOA, A.DVNSMHM. d, 14/1/44). Bu okçuların her birinin en az bir adet yedek yay bulundurdıkları düşünülürse bu, Kıbrıs seferi için en az 9200 adet yayın hazır bulundurulması gerektiği anlamına gelmektedir. Bununla beraber arşiv kayıtlarından XVI. yüzyıl boyunca ordunun bu ihtiyacının devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira mühimme kayıtlarından Kıbrıs Seferi sonrası Venedik ile devam deniz mücadelesi için donanmaya okçu sevkini devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Trablus Limanı’ndan 500 adet okçu donanmaya intikal etmiştir (BOA, A. DVNSMHM. d, 19/261). Ayrıca yine aynı tarihlerde donanma için hazır edilmesi emredilen Diyarbakır’dan 1000 (BOA, A. DVNSMHM. d, 14/96 ve Şam’ın Beyrut Kazası’ndan ise 655 (BOA, A. DVNSMHM. d, 14/1668) okçu hazırlanamamış olması da merkezi rahatsız etmiş olacak ki tekrar tekrar bu vilayetlere gönüllü okçu hazırlanması yolunda emirler gönderilmiştir. Osmanlı donanmasının okçu ihtiyacının XVII. yüzyılda da devam ettiği görülmektedir. Buna göre devlet 1621 (BOA,

İE. BH, 1/24) ve 1673 (BOA, İE. BH, 1/99) yıllarında Gelibolu’da sürekli olarak yay stoku bulundurmakta ve gemiler sefere giderken yay ikmalini buradan yapmaktadır. XVIII. yüzyılda ise donanmada görev yapan okçulara günlük 45 kuruş ödeme yapıldığı görülmektedir (BOA, AE. SAMD. III, 61/6070). Ayrıca, yeniçerilere ulufelerine ek olarak 30 akçe “Keman-Baha” denilen ödeme yapıldığı da bilinmektedir (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, s. 150). 1162/1749 (BOA, C. SM, 14/729) ve 1181/1767-68 (BOA, C. SM, 53/2695) tarihli iki belgeden anlaşıldığı üzere saray bostancılarına da destar, mücevveze ve ok alabilmeleri için maaşlarına ek olarak “Tir-Baha” adı altında 70 kuruşluk bir ödeme yapılmaktadır .

Saraya bağlı olarak çalışan ve gerek yabancı ülkelere hediye olarak gönderilecek, gerekse de bizzat padişahın kendisinin kullanacağı okları ve yayları üreten imalatçılar İstanbul ehl-i hiref cemaati içindeki ok ve yay ustalarıdır. Görevi saraydaki okları tamir etmek ve yeni oklar üretmek olan ustalar *Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ* olarak adlandırılmışlardır. Yay üreten ustalara ise *Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ* adı verilmiştir. Bunların çıraklarına ise *Şakirdan* denmektedir.

Osmanlı sarayında Enderun ağalarından Hazine Darbaşı’nın emrinde çalışan bu ustalar önceleri devşirme sistemi çerçevesinde saraya alınıp acemi ocağında yetiştirilse de daha sonraları dışarıdan da alım yapılmıştır (Uzunçarşılı, 2014, s. 445). Ehl-i Hiref Cemaati mensuplarının zaman zaman orducu olarak sefere katıldıkları da bilinmektedir (BOA, YB. 04. d, 55, s. 47)

Ehl-i Hiref Cemaati, kapıkulu sınıfına dâhil oldukları için, yeniçeriler gibi üç ayda bir ulufe olarak geçimlerini sağlamışlardır. Maaş aldıkları her üç aylık dönemin ise kendi içinde kısaltmaları mevcuttur. Buna göre, Muharrem, Safer ve Rebû’l- evvel aylarının kısaltması olarak *Masar Mevacibini* oluşturmaktadır. Rebiülahir, Cemaziylevvel, Cemaziyelahir aylarının kısaltması olarak *Recec Mevacibi*, Receb, Şa’ban, Ramazan aylarının kısaltması olarak *Reşen Mevacibi* ve Şevvâl, Zilkade, Zilhicce aylarının kısaltması da *Lezez Mevacibidir*. Senede dört defa maaş alan ehl-i hiref cemaatinin bu zikredilen maaş dönemleri ehl-i hiref mevacic defterine kaydedilmiştir.

Bunlara ek olarak mevacic defterlerinde XVIII. yüzyıl itibariyle karşılaşılan ve Ağa Kapısı Karhaneleri’nde yay üretimi yaptığı anlaşılan bir yeniçeri grubu bulunmaktadır. Mezkûr defterlerde “Yaycılar” başlığı altında kaydedilen bu kişilerin aldıkları maaşlar

çalışmanın ilgili kısmında gösterilmiştir. Ancak buralarda gerçekten bir üretim yapıp yapılmadığı hususunda herhangi bir bilgiye ulaşılabilmiş değildir. Zira Topkapı Sarayı Müzesi'nde Ehl-i Hiref Cemaati mensubu ustalar tarafından üretilen oklar ve yaylar bulunmaktadır. Ancak Ağakapısı Karhanelerinde çalıştığı görülen bu ustaların ürettiği yaylardan herhangi birine ulaşamamıştır.

Lonca sistemine bağlı olarak işletilen ok ve yay üretilen dükkânlarda üretim yapan zanaatkar ustalar ise, aynı zamanda şehrin normal ekonomik çerçevesi dâhilinde ticaret yapan esnaflardır. Ok üretilen bu ustalar okçubaşı loncası üyesi iken yay üretilen ustalar yaycibaşı loncasına bağlıdır. Bunun yanı sıra zemberekçiler esnafı, sapancılar esnafı, talimhaneciler esnafı, kemankeşler, zihgirciler, matrakçılar, gürzcüler, güreşçiler, kuş avcıları, avcılar, yelpazeciler, sorguç otağıcılar, kuşbazlar, tavukçular, serçe avcıları ve bülbülcü esnafı üyeleri yaycibaşı ve okçubaşı loncalarına yamaklık yapmaktadır (Evliya Çelebi, 2016, s. 375, 376).

Esnaf loncaları, Ahi geleneklerinin zihni altyapısını oluşturan fütüvvet anlayışının, normatif bir sistem dâhilinde kurumsallaşmasının bir tezahürüdür. Fütüvvet kavramının Anadolu'ya XII. yüzyılda ulaştığı anlaşılmaktadır. “Fütüvvet” kelimesi gençlik, kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik gibi anlamlara sahiptir. Tasavvuf anlayışında bu “fütüvvet” kelimesinden insanlarda bulunması gereken fedakârlık, iyilik, yardımseverlik, insan sevgisi, hoşgörü olma ve nefsin kontrol edebilme gibi ahlaki nitelikler kastedilir. Böylece gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret ve mertliğin bu ve benzeri niteliklere sahip olmayı gerektirdiği anlatılır (Uludağ, 1996, s. 259-261). Bu terim cahiliye dönemi Arap toplumunda yiğitlik, yüreklilik, cesaret, iffet ve dürüstlük gibi niteliklere sahip eski asalet ve fazilet telakkisini temsil ediyordu. Ancak temsiliyetin öznesi kurumsal bir yapı değil fert olarak bireydi. Tek tek herkesin birey olarak sahip olması gereken ahlaki seviyeyi anlatan fütüvvet anlayışı zamanla esnaf grupları arasındaki ahlaki dayanışmanın altında yatan felsefe halini almış ve esnaf örgütlenmelerin kaidelerinin tanzim edildiği fütüvvetnâme türünde risâlelerle tasavvuf çevrelerine ve meslek örgütlerine daha fazla nüfuz etmiştir. (Ocak, 1996, s. 259-261; Ocak, 1996, s. 264-265). Fütüvvet anlayışının neden esnaf grupları içinde meşvünema bulduğunun cevabını ise Sabri Ülgener ortaçağ şehirlerinin kendine has muhafazakar yapısında aramak gerektiğini söylemektedir.

Esnaf gruplarına gösterilen bu yakın alaka hiç de yersiz ve sebepsiz değildir. Her şeyden evvel, geniş tasavvuf cereyanları, üzerinde en kolay işleyebilecekleri saf, mûtekit mensuplarını, muhakkak ki, esnaf grupları arasında buluyorlardı. Esasen, tasavvuf ahlakı hakikatte basit el işçiliğine has dünya görüşünün biraz daha kuvvetli çizgilerle ifadesinden başka bir şey değildi. Büyük sufilerden çoğunun el işçiliği ile hayatını kazandığı düşünülürse din ve sanat şuurunun bidayetten beri birbirlerine bu derece yakınlık göstermesinin sebebi kolayca anlaşılabilir. Hatta bu yakınlığı, yanılmıyorsak, bir nevi hemşehrilik gayretinin bir kat daha perçinlediğini söylemek bile mümkündür. Aslında şehir medeniyetlerinin bir parçası olan Ortaçağ ahlakı, yine bir şehir müessesesi olan esnaf teşkilatına öz malı gibi gururla bakmakta, aslı ve nesebi belli olmayan gezginci tüccara ve sermayeciye karşı sanatkârları el üstünde tutmakta elbette haksız değildir (Ülgener, 2006, s. 94).

Esnaf grupları, Abbâsîler döneminde Halife en-Nasır li-Dinillah tarafından devlet otoritesini sağlamlaştırmak için yeniden teşkilatlandırılmış ve merkeze bağlamıştır. Bu sırada da Müslüman liderlere bu teşkilatı kendi devletlerinde de tanzim etmelerini istemiştir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye Selçuklu Devleti ile I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında bağlantı kurulmuş ve Sadrettin Konevi'nin babası olan Mecdüddin İshak, Bağdat'a elçi olarak gönderilmiştir. (Kazıcı, 1988, s. 540-542). Halife Nasır ise, fütüvvet teşkilatının şeyh'l-meşayih'i olarak kabul edilen (Şeker, 2017, s. 47) Şihabüddin es-Sühreverdi'yi Alaüddin Keykubat'a elçi olarak göndermiş ve Sühreverdi, Sultan Alaüddin'e fütüvvet hilatını giydirmiştir (İbn-i Bibi, 2014, s. 256). Böylece Ahiler, Anadolu'da etkinliğini arttırmış olsa da, XIII. yüzyılda artan Moğol baskısıyla birlikte Konya sarayının ve çevresinin Mevleviliğe teveccüh etmeye başlaması üzerine, sınır bölgelerine yeniden örgütlenmek durumunda kalmıştır (İnalcık H. , 2013, s. 56). Ahilerin XIII. yüzyıl sonlarında başladıkları bu hareketlilik, XIV. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'nin dört kurucu unsurundan (Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Bacıyanı Rum) biri olmaları ile sonuçlanmıştır.

Fütüvvet anlayışının Ahi tekkeleri vasıtasıyla Osmanlı esnafı arasında yayılmasının ardından, bu esnaf gruplarının Osmanlı bürokrasisi olan ilişkilerini tanzim edebilmek için Lonca sistemi altında ne zaman örgütlendikleri net olarak bilinmemektedir. Ancak Balkanların doğu bölgeleri ile Anadolu'nun gelişmiş merkezlerinde XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl sonları arası bir dönemde ortaya çıktıklarına yönelik bazı tahminler mevcuttur (Faroqhi, 2011, s. 70).

Esnaf loncalarının örgütlenmelerine bakıldığında bir esnaf grubunun kendi içinde dâhili bir yönetim mekanizması olduğu görülmektedir. Buna göre her lonca "altılar" adı verilen ve şeyh, kethüda, yiğitbaşı, nakip, duacı ve ihtiyar heyetinden oluşan bir kurul tarafından idare edilmektedir (Tez, 2016, s. 211). Ayrıca kurul üyelerinin aynı zamanda

ehl-i hiref üyesi olması gerekmektedir (Ergin, O. N., 1995, s. 538). Bununla beraber fütüvvet anlayışının bir yansıması olarak her esnaf örgütü kendilerini bir sahabeye dayandırır ve o sahabe, o loncanın piri olarak kabul edilirdi.

Esnaf gruplarının kendilerine pir olarak belirledikleri sahabelerin isimleri ilk defa XVI. yüzyılda Razavî'nin *Fütüvvet-Nâme-i Kebir Miftahü'd-dekaik fi Beyani'l-fütüvve ve'l-Hakaik* adlı eserinde geçmektedir. Buna göre Hz. Muhammed, Miraç Gecesi Allah'ın emriyle Cebrail tarafından kendisine giydirilen fütüvvet tacını, hırkasını ve kuşağını Hz. Ali'ye giydirir. Hz. Ali'de her bir sahabeyi bir esnaf grubunun lideri olarak seçer ve sırayla seçtiği sahabeye ona kuşak bağlar. Buna göre yay üreticilerinin piri Hz. Ebubekir'in oğlu Muhammed Ekber, ok üreticilerinin piri Ebu Muhammed İmran ve ok atıcılarının piri de Sa'd b. Ebi Vakkas olur (Razavi, 2014, s. 152-198).

Abdülbaki Gölpınarlı, Razavî'nin kendisini şafilikle gizleyen bir alevi olduğunu ve Hz. Ali'yi yüceltmek için böyle bir hikayeye başvurduğunu iddia etmektedir (Gölpınarlı, 1949-1950, s. 6-354). Anadolu'da Türkçe olarak yazılan ilk dönem fütüvvetnâmelerin hiç birinde sahabelerin esnaflara bu şekilde pir olmaları hikâyesi yer almadığı göz önünde bulundurulduğunda loncaların sahabelerle olan bu mistik birlikteliklerinin sonradan üretilmiş bir gelenek olduğu var sayılabilir. (Gölpınarlı, 1953-1954, s. 76-153; Gölpınarlı, 1955-1956, s. 73-126; Gölpınarlı, 1955-1956, s. 126-155). Kaldı ki okçuluk özelinde düşünüldüğünde Osmanlı öncesi Fursiye metinlerinde ok atıcılarının liderleri Sa'd b. Ebi Vakkas değil Ebu Haşimü'l-Baverdi, Tahirü'l-Belhî, İshak el-Raffa ve Sa'id ibn-i Hanif el Semerkandî adlı kişilerin öncü olarak kabul edildiklerine birinci bölümde yer verilmişti. Ayrıca Sa'd b. Ebi Vakkas, Osmanlı kavsname literatürüne Umdetü'l-Mütenasilin üzerinden ok atmayı öğrenen ilk dört Müslümandan biri olarak girmiştir Diğerleri ise 'Amr ibnü'l-Ekvâ Cühenî, Cündeb bin 'Amr ve 'Ukbe bin 'Âmir Cühenî isimli sahabelerdir (Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa , 2022, s. 113). İlk telif Osmanlı Kasvnâmesi olan Bahtiyarzade Risâlesi'nde de Sa'd b. Ebi Vakkas'ın adı geçmemektedir. Hatta bu eserin yazarı olan Bahtiyarzade Hasan Çelebi kendi zamanının en ünlü ok ustalarından biri olmasına rağmen fütüvvetnâmede geçen ok ustalarının piri Ebu Muhammed İmran'ın adına da yer vermemiştir. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın ok atıcılarının piri olduğuna dair bir bilgiye Baki'nin Arapça bir Fursiye Risâlesi çevirisi olan Fezâil-i Cihâd adlı eserinde de rastlanmamaktadır. Bu bilgiyi ihtiva eden ilk kaynak Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kuhnü'l-Ahbar adlı eseridir;

İnsanlar arasında ilk defa ok atan Hz. Âdem'dir. Ancak Hz. Muhammed Efendimizin ashabı arasında ok atıcılarının üstadı ve piri Sa'd b. Ebû Vakkâs'dır (Gelibolulu, 2019, s. 88).

Eserini XVI. yüzyılın sonlarında tamamlayan Mustafa Ali, bu bilgiyi Razavi'den almış olmalıdır. Zira anlaşıldığı üzere XVI. yüzyıl öncesi hiçbir eserde okçuluktaki mezkur pirlerin isimlerine raslanmamaktadır.

Evliya Çelebi okçubaşı loncasının iki yüz okçu dükkanında çalışan üç yüz üyesi olduğunu ve yaycibaşı loncasının ise iki yüz yaycı dükkanında çalışan beş yüz üyelik bir nüfusa sahip olduğunu iletmektedir (Evliya Çelebi, 2016, s. 372). Dolayısıyla XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı okçuluğunun üretim aşamasında sürekli işleyen beş yüz dükkanda çalışan sekiz yüz kişinin istihdam edildiğini varsayabiliriz. Evliya Çelebi söz konusu bu dükkanların ise Bâyezid, Vezneciler, Edirnekapı ve Galata'da bulunduğunu bildirmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde Üsküdar'da ve Bâyezid'de ok ve yay üreten dükkanların kayıtlarına rastlanmıştır. Ancak Vezneciler, Edirnekapı ve Galata'da herhangi bir üretim yapıldığına dair kayda ulaşılamamıştır. Buna mukabil okçu ve yaycı dükkan gediklerinin de Bâyezid'de olduğu söylenebilir. Bâyezid'deki ok üretimine dair ulaşılabilen en eski kaynak 1519 tarihli Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri'dir. Burada karşılaşılan kayda göre günümüzde Kapalı Çarşı olarak bilinen Bezzaziye-i Kübra'nın güney duvarının dışa bakan cephesinin karşısında Ayasofya-ı Kebir Vakfına bağlı kavs ve çuha satan 10 adet dükkân olduğu anlaşılmıştır (Baş, 2002, s. 35). Ayrıca 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterinde 849/1464-65 tarihinden beri Sultan Bâyezid Cami yakınlarında Hace Hamza bin Abdullah Mektebi ve Mescidi Vakfı'na bağlı ok üretimi yapan sekiz adet dükkân olduğu kayıtlıdır. Ayrıca aynı kayıttan Bâyezid Cami yakınlarındaki Okçularbaşı Çarşısında 949/1542-43 yılından beri Mustafa Çelebi bin Musa eş-Şehir bi-Papasoglu vakfına bağlı altmış üç adet dükkânın olduğu anlaşılmaktadır (Barkan & Ayverdi, 1970, s. 96, 136). Aynı kayıtlar 1600 Tarihli Vakıf Tahrir Defterinde de mevcuttur (Canatar, 2004, s. 150, 204). Dolayısıyla Evliya Çelebi'nin işaret ettiği gibi Bâyezid'deki Okçularbaşı Çarşısı'nın İstanbul'un ok ve yay üretim merkezi olduğu söylenebilir.

Okçularbaşı Çarşısı adını burada faaliyet gösteren okçu dükkanlarından almıştır. Günümüzde Bâyezid Cami'nin altında kalan Reşit Paşa Çeşmesi'nden Yeniçeriler Caddesi'ne doğru uzanan hat üzerinde, 1959 yılına kadar Okçularbaşı adı verilen bir sokak bulunmaktaydı. XIX. ve XX. yüzyıl Osmanlı haritalarında açıkça görünen

Okçularbaşı Caddesi (Bkz. Ek. 12 ve Ek. 13) 1955 tarihinde başlatılan Beyazıd Meydanını genişletme çalışmaları esnasında ortadan kaldırılmıştır (Tuna I. , 2019, s. 393-409).

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru üreticilerin ciddi oranda azaldığı anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen kayıtlardan da anlaşıldığı üzere XVII. yüzyılın sonunda Bâyezid ve çevresinde toplamda 81 adet okçu ve yaycı dükkanı bulunmakta ve bunların 71 tanesi Okçularbaşı çarşısında faaliyet göstermektedir. Ancak 1206/1792-93 tarihli bir belgeden III. Selim döneminde Okçularbaşı Çarşısında sadece 15 adet okçu dükkanının bulunduğu anlaşılmaktadır. III. Selim dönemi İstanbul esnafları üzerine yapılan hiçbir çalışmada kullanılmadığı anlaşılan söz konusu belgeye göre bu 15 adet dükkanda 15'i usta 65'i kalfa ve çırak olmak üzere toplam 80 adet ok ve yay üreticisi bulunmaktadır (BOA, NFS.d, 2, s. 23). 1821 tarihinden itibaren ise Bâyezid Cami etrafında sadece 27 adet okçu ve yaycı dükkanının bulunduğu, bu dükkanların altısının Daye Hatun Evkafına yarısının da Ayasofta Vakfına bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Yücel Ü. , 1999, s. 241).

Bu üretimin kesilmesi ise Edirne'de XVIII. yüzyıl sonlarına rastlamaktadır. 1202/1787-88 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere Edirne'de ok ve yay üreten kimsenin kalmadığı anlaşılmaktadır (BOA, A.E.SABH.I, 100/6811). Halbuki Edirneli yay üreticilerinin, XVI. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde "Edrene/Edirne Yayı" ile kendi adıyla anılan bir marka değeri olabilecek kadar kaliteli yay ürettikleri ve İstanbuldaki üreticilerle bu hususta rekabet ettikleri bilinmektedir (İnan, 1942, s. 133 – 135; Bahtiyarzade, 2017, s. 45). İstanbul'da ise ok üretimi XIX. yüzyılın ortasına kadar devam etmiş ve Okçularbaşı çarşısında ok üretimi yapan son dükkan bu zanaatın yaşaması adına korunmuştur. Okçularbaşında kalan son okçu dükkânının ustası Okçubaşı Hasan Usta vefat etmiştir. Kirasının Ayasofya-ı Kebir Vakfı'na aktığı anlaşılan (VGM, Defter no: 1000/23, s. 37) ve II. Mahmud tarafından yenilenen dükkanı ise bu eski zanaatın yok olmaması adına kardeşi Mehmed Ustaya ok üretimi haricinde bir tasarrufa gitmemesi şartıyla kirasız olarak devredilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 66/82; BOA, İ. DH, 315/20268). Sultan Abdülmacid'in Mabeyncisi Atıf Efendi, hatıratında Mehmed Usta ile tanıştığını ve kendisinin çok nev'i şahsına münhasır bir kişilik olduğunu nükteli bir üslupla anlatır. Ayrıca son dönem Osmanlıokçuluğunun üretimi ile alakalı eşine az rastlanır bilgiler verir;

Bizim bildiğimiz vakitler İstanbul'da iki okçu ve bir yaycı, Okçularbaşı'nda da bir okçu dükkânı vardı. İki birader idiler. Büyüğü Hasan Usta küçüğü Hımhım Mehmed Usta idi. Ve kemankeşlerden bazıları müstait kimseler de hususi olarak hanelerinde ok yay tevzi ederlerdi. Sadaret Mektûbî Odası'ndan Hacı İzzet ve merhum Kani Beyzadeler gibi ve bir de Hacı Kavsi derler bir güzel yay yapardı. Hımhım Mehmet Usta hem de binci kemankeşlerden idi. Sedası gür idi. "Ya hak" nidası Okmeydanı'nı doldurur idi. Bazı muhabbet meclislerinde de bulunur sakilü'r-rûh değil fakat burnu veçhini biraz sakilce gösterir. Sedası da çok ya şarkı söylemeye heves eder. Kendini bilenler de çaresiz hoş görürler. Bir akşam meclisin birinde Türkmen Kızı türküsü vardır meşhurdur. İki hûb seda kimse karşılıklı okursa pek hoşta gider. Yalnız da okunur. Güzel sedalı biri okumağa Hımhım Usta da karşılığı almağa başlar. Hâlini bilenler zaruri sükût ederler ise de mevcut boşboğazlardan birisi "amma ses, on eşek kuvvetinde bir makine" deyince Mehmet usta keyif haliyle boşboğaza hücum ile mecliste bir mudarebe-i Rüstemanedir kopar. Hane sahibi tarafeyni teskin etmiş ondan sonra Mehmet ustaya makine diye latife ederlerdi" (Mehmet Atıf Efendi, 2016, s. 66).

Atıf Efendi'nin hatıratında bahsettiği Kani Beyzadeler, *Telhîs-i Resâilât-ı Rumat* adlı eserin müellifi Mustafa Kâni Bey'in oğullarıdır. Ahmed Abdurrauf Bey, Şefik Paşa, Fazıl Bey, Refia Hanım, Mehmed Mürşid ve Abdurrahman adında altı adet çocuğu olmuş Mehmed Mürşid ve Abdurrahman küçük yaşta vefat etmiştir (OV. HBK, 115/2366-1). Ahmet Abdurrauf Bey'in ise daha sonra Atıcılar Tekkesi Şeyhi olduğunu biliyoruz. Hacı Kavsi ise son dönem Osmanlı yay üretiminin en başarılı zanaatkarlarından birisidir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde Hacı Kavsi tarafından üretilmiş olan yayların ayrıntılı açıklamaları verilmiştir.

Hımhım Mehmed usta Okçularbaşındaki son okçu dükkânında ok üretimine vefat ettiği 1858 tarihine kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra hazine-i Hassâdan aldığı aylık 150 kuruş okçubaşı maaşı karısı ve çocuklarına verilmiş, okçu dükkânının gelirleri ise Ayasofya-i Kebir vakfından alınarak Atıcılar Tekkesi Vakfı'na bağlanmıştır (BOA, A.MKT.MHM, 125/98; BOA, İ.DH, 411/27237; BOA, A.MKT.NZD. 262/76). Hımhım Mehmed Usta'dan sonra Okçularbaşındaki ok üretimine dair bilgiler yine bazı hatıratlardan ve İstanbul yazılarından takip edilebilmektedir. Buna göre Müsahibzade Celal 1946 yılında yazdığı *Eski İstanbul Yaşayışı* adlı eserinde bu tarihten 60-65 yıl öncesine kadar Okçularbaşında işleyen tek bir okçu dükkânı olduğunu haber vermektedir. Bu da kabaca 1886-1881 tarihleri arasına tekabül etmektedir (Musahipzade Celal, 1946, s. 153). Cumhuriyet devrinde bu dükkânın akıbetini ise Tahirü'l-Mevlevi'den öğreniyoruz;

Okçularbaşı caddesinin Bâyezid Cami tarafında kalan yerin sağında üç katlı ve geniş bir dükkân vardı. Burada Hafız Efendi adında bir okçu otururdu. Ok satın alan kimse kalmadığı için bu zat çubuk ve sigara ağızlığı üreterek geçimini sağlardı. Vefat edince o okçu dükkânı kiraya verildi. Şimdi en üst katı dişçi, orta katı sobacı ve giriş katı da ayakkabıcı dükkânı olarak işletiliyor (Tahirü'l-Mevlevi, 2020, s. 240).

Tahirü'l-Mevlevi'nin bahsettiği son okçu Hafız Efendi, Okçu Köse Hafız lakaplı Salih Efendi'dir. Salih Efendi XIX. yüzyıl sonlarına kadar Atıcılar Tekkesi vakfından bağlanan aylık atmış kuruş maaş ve gönderilen bir miktar yağ ve pirinç ile geçimini sağlamış, daha sonra 1904 yılına kadar Okçularbaşındaki dükkânında gül ağacından sigara ağızlığı imal ederek ekonomik gelir elde etmiştir. Ancak satış yapamadığından 1904 tarihinde dükkânını kapatmıştır. 1905 yılında ise Selim Sırrı Tarcan'ın gayretleriyle Evkaf Nezaretinden kendisine bir miktar aylık bağlanmış ancak 1906 senesinde vefat etmiştir (Tarcan, 1940, s. 2). Böylece Osmanlı okçuluğunun imalatçı neslinin Cumhuriyet'e intikal etmediğini söylemek mümkündür.

1.2.1 XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nde Ok ve Yay Üretimi

Osmanlı Devleti'ndeki her lonca üyesi esnaf gibi okçu esnafı da devlet tarafından belirlenen üst sınırı geçmemek şartıyla ürettikleri okları satarak geçimlerini sağlamışlardır. İslâm devletlerinde bir malın satış fiyatına bu şekilde üst sınır koyma uygulamasına narh adı verilmektedir. Kadı tarafından uygulanan bu işlem, devletin koyduğu ihtisab kanunlarına göre uygulanmıştır. Bu sayede hem şehir halkının mağdur olmaması hem de dükkân sahiplerinin kar marjının çok fazla düşük olmamasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle narh fiyatlarının genellikle satıcıların %10, el becerisi gerektiren zanaat erbabının ise %20 kar elde edebileceği şekilde ayarlanmıştır (Barkan Ö. L., 1942, s. 326-340). Osmanlı Devleti'nde söz konusu bu narh kayıtları kadılar tarafından tutulmuştur. Bu kayıtlar sayesinde XVIII. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devleti'nde ok üretiminde bulunan imalatçıların gelirlerini öğrenebiliyoruz.

1.2.1.1 Ok Üreticileri

Ömer Lütfü Barkan, Mübahat Kütükoğlu ve Yaşar Yücel tarafından narh kayıtlarından XVIII. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devleti'nde ok üretiminde bulunan ustaların ne kadar gelir elde ettiklerine dair bir takım çıkarımlar yapmak mümkündür.

Buna göre Edirne'de 1502 tarihindeki ok fiyatları aşağıdaki gibidir.

- Yeleği kaz tüyünden çam okların beş tanesi bir akçeye,
- Yeleği kartal tüyünden çam okların tanesi bir akçeye,

- Yeleği tavşancıl tüyünden çam okların tanesi iki akçeye,
- Haki okların iki tanesi bir akçe satılmaktadır (Barkan Ö. L., 1942, s. 168-177).

1600 tarihinde ise İstanbul'da;

- Gezi balık dışından ve yeleği göçmen kuşların tüyünden yapılan Avrupa tarzı temrenli ve işlemeli, sultanların tirkeşine layık okun tanesi kırk akçe.
- Kırmızı yelekli tirkeş okunun tanesi yirmi akçe.
- Tavşancıl yelekli tirkeş okunun tanesi on akçe.
- Pişrev okun tanesi on akçe.
- Kartal yelekli ve Çerkes temrenli Tatar okunun tanesi altı akçe.
- Kuğu ya da kartal yelekli tirkeş okunun tanesi iki akçe.
- Gelibolu haki okunun tanesi üç akçe.
- Okçuluğa yeni başlayan acemilerin kullanacağı okun tanesi bir akçeye satılmaktadır (Kütükoğlu M. S., 1978, s. 1-84).

İstanbul'da 1640 tarihinde satılan okların fiyatları ise şöyledir;

- Kemik gezli tavşancıl yelekli kırmızı boyalı üstat işi okun tanesi otuz akçedir.
- Yeleği beyaz göçmen kuşlarının tüylerinden yapılan, üstat işi tirkeş okun tanesi otuz akçedir.
- 1. Kalite pişrev okunun tanesi otuz beş akçe,
- 2. Kalite pişrev okunun tanesi on altı akçe,
- 1. Kalite haki okunun tanesi on altı akçe,
- 2. Kalite haki okunun tanesi on üç akçe,
- 1. Kalite azmayış okunun tanesi sekiz akçe,
- 2. Kalite azmayış okunun tanesi beş akçe,
- 1. Kalite puta okunun tanesi sekiz akçe,
- 2. Kalite puta okunun tanesi yedi akçe,
- Kuğu dirseğinin bir çifti yedi akçe,
- Seher dirseğinin bir çifti on bir akçe,
- Pişrev oku üretiminde sadece işçiliği yirmi dört akçe,
- Haki oku üretiminde sadece işçilik on üç akçe,

- Talimhanede yirmi ok atmanın ücreti bir akçedir (Kütükoğlu M. S., 1983, s. 218; Yücel Y. , 1992, s. 95).
- 1640 sonrasında ise talimhanelerde ise on iki ok atmanın ücreti bir akçedir (Evliya Çelebi, 2016, s. 372).

XVI. yüzyılın hemen başında Edirne’de satılan okların listesine bakıldığında özellikle İstanbul okları ile kıyaslandığında çeşitliliğin çok daha az olduğu görülmektedir. Çam oku olarak sınıflanan okların tirkeş oku olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü bir menzil oku olan hâkî oku, ayrıca bir üretim kalemi olarak sınıflandırılmıştır. Eğer diğer çam oklar pişrev, azmayiş ya da yeksuvar gibi menzil oku olsalardı, bu isimler altında ayrı bir üretim kalemi olarak sınıflandırılmaları gerekirdi. Ancak bu şekilde bir sınıflandırmaya gidilmediğinden ve sadece hâkî oku için ayrı bir satış kalemi açıldığından diğer okların tirkeş oku olduğunu düşünebiliriz. Bu bağlamda İstanbul’da satılan oklarla kıyaslayabilmek için, kaz tüylü çam okunu kalitesiz tirkeş oku, kartal tüylü çam okunu orta kalite tirkeş oku ve tavşancıl tüylü tirkeş okunu da yüksek kaliteli tirkeş oku olarak sınıflandırabiliriz.

İstanbul’da satılan oklara bakıldığında ise XVI. yüzyılın başında ekseriyetle tirkeş okları satılıyorken, ortasında neredeyse tamamen sportif amaçla üretilen okların satıldığı gözlemlenmektedir. 1600 tarihinde okçuluk müsabakalarında kullanılmak üzere üretilen ok çeşidi sadece üçken, 1640 tarihinde sportif amaçlı üretilen ok çeşidi ona yükselmiştir. Mamafih XVI. yüzyıl başında pişrev oku tek kalitede tanesi on akçeye satılıyorken yüzyıl ortasında kalitelisi otuz beş akçeye kalitesizi on altı akçeye satılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ok üreticilerinin XVI. yüzyılın ortasında iki ayrı kalitede ok üreterek, tüketicilerin taleplerini yönlendirdiklerini ve bu yönde bir arz oluşturdıklarını söylemek de mümkündür.

Haki okunun 1600 tarihinde tanesi üç akçeye satılıyorken 1640 tarihinde kalitelisi on altı akçeye ve kalitesizi de on üç akçeye satılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla sportif okçuluğa yönelik daha fazla çeşit olduğu ve bunların da fiyatlarının kırk yıl öncesine göre bir hayli yükseldiğini söyleyebiliriz. Ayrıca talimhanelerde ok atışı için alınan ücretin de arttığı gözlemlenmektedir. 1640 tarihinde bir akçe karşılığında yirmi ok atılabiliyorken bu tarihten sonra bir akçe karşılığında sadece on iki ok atılabilmektedir. Edirne ve İstanbul’da çeşitli XVI. yüzyıldan XVII. yüzyılın ortasına kadar satılan oklara

bakıldığında üretim çeşitliliğinin ciddi şekilde değiştiğini söylemek mümkündür. Üreticilerin ok türlerinde, kalitesinde ve çeşitliliğinde böylesi bir farklılığa gitmelerinde tüketici taleplerinin doğrudan bir etkisi olduğu düşünülebilir. Zira XVII. yüzyılın sonuna doğru gidilen süreçte artık savaşlarda ateşli silahların kullanımı ciddi şekilde artmıştır. Bu artış da doğal olarak yeni türde bir arz yaratarak savaş amaçlı üretilen oklara yönelik talebi azaltırken sportif amaçlı üretilen oklara yönelik talebi gözle görülür şekilde artmasına sebep olmuştur.

XVIII. yüzyıl öncesi okçu esnafının sattıkları oklardan ne kadar kâr elde ettikleri hakkında, okların satış fiyatlarını ve yasal kâr marjının üst sınırını bildiğimiz için, bazı tahminlerde bulunabiliriz. Buna göre Osmanlı ok ustalarının 1600 ve 1640 tarihlerinde sattıkları oklardan elde ettikleri tahmini kâr, Tablo 11 ve Tablo 12’de belirtildiği gibidir.

Tablo 11: 1600 Tarihinde Okların Satış Fiyatları

Ürün Tanımı	Satış Fiyatı (Akçe)	Tahmini Kâr Oranı	Tahmini Maliyet (Akçe)	Tahmini Kâr (Akçe)
1. Kalite Tirkeş Oku	40	%20	33,3	6,7
2. Kalite Tirkeş Oku	20	%20	16,6	3,4
3. Kalite Tirkeş Oku	10	%20	8	2
Tatar Oku (Tirkeş)	6	%20	5	1
Pişrev Oku	10	%20	8	2

1600 tarihli narh kayıtları uyarınca İstanbul okçu esnafının sattıkları her oktan ne kadar kâr elde ettiklerini gösteren Tablo 11’de, zanaatkârların sattıkları ürünlerden yasal olarak alabilecekleri maksimum kâr yüzdesi olan %20 oranı esas alınmıştır. Ayrıca satılan tirkeş oklarının ürün tanımlarına ve satış fiyatlarına göre kalite farklılıkları belirtilmiştir. Buna göre “*Gezi Balık Dışinden ve Yeleği Göçmen Kuşların Tüyünden Yapılan Avrupa Tarzı Temrenli ve İşlemeli, Sultanlara Layık Ok*” birinci kalite, “*Kırmızı Yelekli Tirkeş Oku*” ikinci kalite ve “*Tavşancıl Yelekli Tirkeş Oku*” üçüncü kalite olarak tasnif edilmiştir.

Tablo 12: 1640 Tarihinde Okların Satış Fiyatları

Ürün Tanımı	Satış Fiyatı (Akçe)	Tahmini Kar Oranı	Tahmini Maliyet (Akçe)	Tahmini Kâr (Akçe)
1. Kalite Menzil Oku	30	%20	25	5
1. Kalite Tirkeş Oku	30	%20	25	5
1. Kalite Pişrev Oku	35	%20	29	6
2. Kalite Pişrev Oku	16	%20	13	3
1. Kalite Haki Oku	16	%20	13	3

2. Kalite Haki Oku	13	%20	11	2
1. Kalite Azmayış Oku	8	%20	6,5	1,5
2. Kalite Azmayış Oku	7	%20	6	1

1640 tarihli narh kayıtlarına göre İstanbul’da faaliyet gösteren okçu esnafının sattıkları okları kaç akçeye ürettikleri ve bu okların satabilecekleri en üst sınırdan sattıklarında elde ettikleri tahmini kâr Tablo 12’de gösterilmiştir.

Osmanlı esnafının devletin koyduğu narh oranlarını hangi aşamaya kadar kabul ettiği, ya da belirlenen satış fiyatlarının üst sınırını ne kadar esnettiği tartışmaya açık bir husustur (Farooqi, 2018, s. 30). Örneğin zaman zaman yukarıda belirlenen üst sınırın aşıldığı görülmektedir. Ancak bu gibi durumlarda sektörün tüketicileri olan “tirendazların” yani ok atıcılarının durumu derhal bir arz-ı hal yazarak saraya bildirdikleri anlaşılmaktadır. Halim Baki Kunter arşivinde bulunan 1679 tarihli bir dizi arz-ı halde ok işleyen ustaların imalatı kullandıkları okluk çubukları eskiden doğrudan tüccarlardan satın alırken, ayakkabıcıların okluk çubukları ve yeleklik tüyleri toptan satın aldıkları ve üzerine kar koyup okçulara daha yüksek fiyattan sattıkları anlaşılmaktadır (OV. HBK, 56/880). Bu durum da doğal olarak satılan ok fiyatlarının artmasına sebep olmuş ve pişrev okunun bir tanesi altmış akçeden, hâki okunun tanesi yirmi beş akçeden, azmayış okunun tanesi on beş akçeden ve puta okunun tanesi de on on iki akçeden satılmaya başlanmıştır (OV. HBK, 56/878). Her iki arz-ı halde de imza olarak “bendeğân-ı tirendezân” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu durumda şikâyetçi olanın satıcılar değil alıcılar olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yıl içinde Osmanlı sarayından İstanbul kadısına durumun teftiş edilmesi ve ok üretiminde kullanılan malzemelerin okçular haricinde herhangi bir esnaf grubuna satılmasının engellenmesi yönünde bir emirname çıkarılması, atıcıların devletin yüksek mevkilerine seslerini rahatlıkla duyurabildiklerini ve hızla sonuç alabildiklerini göstermektedir (OV. HBK, 56/891).

1.2.1.2 Yay Üreticileri

Osmanlı Devleti’nde yaycılar loncasının faaliyetlerine dair elde edilebilen en eski belge 1524 tarihli bir mahkeme kayıdır. Bu belgeden Kanuni Sultan Süleyman döneminde Üsküdar’da yay üretimi yapan dükkânların olduğu anlaşılmaktadır (BOA. İSTM.ŞSC.06.d, 9, vr. 16^b; İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı

Sicil, 2010, s. 115). Bu dükkanlarda XVIII. yüzyıl öncesi yapılan satışlarda üreticilerin ne kadar kazanç elde ettikleri hususunda yukarıda olduğu gibi yine narh kayıtlarına başvurmak gerekmektedir.

Ömer Lütfü Barkan'ın yayınladığı 1502 tarihli Edirne ihtisab Kânunnâmesine göre I. Murat zamanında Gelibolu'da üretilip Edirne'de satılan Çağa Yaylarının (Gelibolu Yayları) kırk akçeden daha fazla miktara satılmasının yasaklanmış ve bu karar 1502 tarihinde aynen uygulanmıştır (Barkan Ö. L., 1942, s. 168-177).

1600 tarihindeki İstanbul için geçerli olan yay fiyatları ise şöyledir;

- Padişahlara Layık Yay bin akçe
- Hanlara Layık Yay sekiz yüz akçe
- Mısır Tirkeş Yayı altı yüz akçe
- 1. Kalite Çağa Tatar Yayı yüz yirmi akçe
- 2. Kalite Çağa Tatar Yayı seksen akçe
- Altın Yıldızlı İstanbul Tirkeş Yayı üç yüz akçe

1600 tarihli narh kaydında belirlenen yay fiyatları altı kalem üzerinden değerlendirilse de, İstanbul Yayının yanına “sairleri dahi buna kıyas oluna. Enva'ını ehl-i hibresi tayin ede” notu düşülmüştür. Dolayısıyla XVI. yüzyılın başında İstanbul'da üretilen tirkeş yaylarının daha fazla çeşidi olduğu ve bunların satış fiyatlarının altın yıldızlı İstanbul Tirkeş Yayına kıyasla belirlendiği varsayılabilir. (Kütükoğlu M. S., 1978, s. 1-84).

Tablo 13: 1600 Tarihinde Yayların Satış Fiyatları

Ürün Tanımı	Satış Fiyatı (Akçe)	Tahmini Kâr Oranı	Tahmini Maliyet (Akçe)	Tahmini Kâr (Akçe)
1. Kalite Tirkeş Yayı	800	%20	1000	200
2. Kalite Tirkeş Yayı	640	%20	800	160
Mısır Yayı (Tirkeş)	480	%20	600	120
1. Kalite Tatar Yayı (Tirkeş)	96	%20	120	24
2. Kalite Tatar Yayı (Tirkeş)	64	%20	80	16
İstanbul Yay (Tirkeş)	240	%20	300	60

Tablo 13'de de görüldüğü üzere satış fiyatının 1000 akçe olduğunu bildiğimiz padişahlara layık yayın %20 karla satıldığını düşünürsek satıcının bu yayı 800 akçeye mal ettiği ve bu ticaretten 200 akçe kâr elde ettiği yorumu yapılabilir. Aynı şekilde hanlara layık yay %20 kârla 800 akçeye satılıyorsa bu yay satıcıya 640 akçeye mal

olmuştur ve bu satıştan 160 akçe kâr elde edilmiştir. Mısır yayı 480 akçeye mal edilip %20 kâr marjıyla 600 akçeye satılmıştır. Tatar yayının kalitelisinden 24 akçe kâr eldi edilirken kalitesizinden 16 akçe kâr elde edilmektedir. İstanbul yayı ise 240 akçeye mal edilip 300 akçeye satılmaktadır. Söz konusu satışı yapılan yayların hepsi de savaşta kullanılan tirkeş yayıdır.

1640 tarihli narh defterinde göre XVI. yüzyılın ortalarında imal edilen yayların satış fiyatları aşağıdaki gibidir.

- Padişahlara layık yay yedi yüz akçe
- Tatar Han'a layık yay dört yüz seksek akçe
- Siyah kemikli tirkeş yayı dört yüz akçe
- Azmayış Yayı yüz otuz akçe
- Menzil yayının iyisi iki yüz kırk akçe
- Orta seviye menzil yayı iki yüz akçe
- Düşük seviye menzil yayı yüz atmış akçe.

Zikr olunan yaylar, Yayıbaşı Usta Mehmed ve Usta Osman ve Usta Recep ve Usta Oruç ve Usta Ramazan ve Usta Şaban yaylarıdır. Diğer ustaların yayları züyuf akçe ile esedi kuruş yüz yigirmi hesabı üzere on iki hissedede beş hisseyi tarh idüb cedit akçe ile bakisine fûruht ideler (Kütükoğlu M. S., 1983, s. 218; Yücel Y. , 1992, s. 95).

Yukarıdaki ifadedden, evsafı belirtilen yayların adı geçen altı usta tarafından üretildiği ve diğer ustaların ürettikleri yaylardan on iki de beş oranında vergi alındığı ancak bu ustaların yaylarından vergi alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu altı ustanın ürettiği yaylardan vergi alınmamasının sebepleri düşünüldüğünde ilk akla gelen cevap bu ustaların ehl-i hiref üyesi oldukları ve Osmanlı sarayı için ürettikleri yüksek kalitede yayları yayıbaşı loncasına bağlı dükkânlarda sergiledikleridir. 1639 tarihli ehl-i hiref mevacic defterleri kontrol edildiğinde Osman, Ramazan ve Mehmed gibi isimlerle karşılaşılmıştır (BOA, YB.04.d. 55). Ancak bu isimlerin aynı kişilere ait olduğuna yönelik bir yorum yapmak mümkün değildir.

Tablo 14: 1640 Tarihinde Yayların Satış Fiyatları

Ürün Tanımı	Satış Fiyatı (Akçe)	Tahmini Kar Oranı	Tahmini Maliyet (Akçe)	Tahmini Kâr (Akçe)
1. Kalite Tirkeş Yayı	700	%20	560	140
2. Kalite Tirkeş Yayı	480	%20	384	96
3. Kalite Tirkeş Yayı	400	%20	320	80
Azmayış Yayı	130	%20	104	26

1. Kalite Menzil Yay1	240	%20	192	48
2. Kalite Yay1	200	%20	160	40
3. Kalite Menzil Yay1	160	%20	128	32

1640 tarihinde padişahlara layık yaydan 140 akçe kâr elde edilmektedir. Hanlara layık yay 384 akçeye mal edilip 96 akçe kârla 480 akçeye satılırken normal bir tirkeş tayı 320 akçeye mal edilip 80 akçe kâr ile 400 akçeye satılmaktadır. Menzil yarışmalarında kullanılan Azmayış Yay1 ise 104 akçeye mal edilip 130 akçeye satılmaktadır. Menzil yayından ise, yine %20 kâr marjı ile satıldığını düşünürsek, kalitelisinden kalitesizine doğru sırasıyla 48 akçe, 40 akçe ve 32 akçe kâr elde edilmektedir.

1.2.2 XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı Osmanlı Devleti'nde Ok ve Yay Üretimi

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Okçular Çarşısı'ndaki dükkânlar ok ve yay üretimi yapıldığına yukarıda değinilmişti. Ayrıca XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Usta İbrahim, Küçük Hüseyin ve Süleyman Usta adında ustaların üretim ve satış yaptıkları da bilinmektedir(Yücel Ü. , 1999, s. 333). XIX. yüzyılın başında ise Alman seyyah Ulrich Jasper Seetzen bugünkü simkeşhane yakınlarında (muhtemelen Okçularbaşı Çarşısı kastedilmektedir) ok ve yay satışı yapıldığını ancak Osmanlıların yabancılara ok ve yay gibi silahların satılmasını uygun görmedikleri için bunlardan satın alamadığını anlatmaktadır (Seetzen, 2017, s. 294). Dolayısıyla Okçularbaşı Çarşısında üretimin yanı sıra satışın yapıldığı da anlaşılmaktadır. Ancak yaptığımız araştırma sırasında incelediğimiz narh kayıtlarının hiç birinde bu satışlara dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Dolayısıyla XVII. yüzyılda gayet sarıh ve tasnifli bir şekilde oklara ve yaylara getirilen narhın XVIII. yüzyılda getirilmediği anlaşılmaktadır. Mezkûr dönemde piyasada ok ve yay satan dükkânların olduğuna yönelik kayıtların bulunmasına rağmen, buralarda üretilen okların ve yayların narh dışı bırakılması ilginçtir. Bu durumun birbiri ile bağlantı birkaç sebebi olduğunu düşünüyoruz. İlk olarak artık XVIII. yüzyıl itibariyle toplu bir üretimden söz edilememektedir. Bu nedenle artık üreticiler lonca statüsü varlığını kaybetmiş ve narh dışı kalmış olabilir.

Buna bağlı olarak da var olan üreticilerin giderek azalması ve ok ve yay üretiminin giderek daha maliyetli olması, ok ve yay fiyatlarında ciddi bir artışa sebep olduğu düşünülebilir. Bu da XVIII. yüzyıldan itibaren okçuluğu, artık giderek sadece Osmanlı

yüksek tabakasının karşılayabileceği bir maliyetli bir faaliyet haline getirdiği tahminini doğrulamaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde incelediğimiz yaylardan XVIII. yüzyıl ve sonrasına tarihlenenlerin giderek daha sanatkârane bir üslupla süslenmesi de mezkûr tahminimizi kuvvetlendirdiği kanaatindeyiz. Bu dönemde üretilen daha süslü ve daha pahalı yaylar, doğrudan üst düzey Osmanlı tabakasına yönelik üretildiğinden bunlara narh konulmamış olabilir. Zira satılan ürünlere narh konulmasının temel sebebi satıcılar ve alıcılar arasında ekonomik bir denge kurarak devletin piyasaları kontrol etme çabasıdır. Bu gibi sebeplerden dolayı artık lonca sistemi içerisinde ekonomik faaliyet gösteremeyen okçu ve yaycıların daha ziyade saraya bağlı olarak çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu dönemde saraya bağlı olarak çalışan ehl-i hiref üyesi zanaatkâr okçu ve yaycı ustaların mevacicp defteri adı verilen maaş defterleri üzerinde ne kadar gelir elde ettikleri bilinmektedir. Bu defterlerde XVIII. yüzyıla söz konusu ustaların çıraqları da kaydediliyorken XVIII. yüzyıl itibarıyla çıraqların isimlerine rastlanmaz.

1.2.2.1 Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticileri

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ok ve yay üretimi, çok büyük oranda saraya bağlı olarak çalışan ehl-i hiref cemaati içindeki Kemangerân Teşkilatı ve Tirgerân Teşkilatı üzerinden ilerlemektedir. Bu tarihte saray dışındaki dükkânların sayıları da giderek azaldığından bu dükkânlarda süren üretimin aynı zamanda saraya çalışan ustalar tarafından yürütüldüğü düşünülmektedir. Bu ustaların maaşları ise Ehl-i Hiref Mevacip Defterleri adı verilen defterlere kaydedilmektedir. Bu tez çalışmasında ulaşılabilen bütün defterler tek tek incelenmiş olup konu bütünlüğü açısından önem arz edenler metin içerisinde gösterilmiş, diğer defterlerden elde edilen kayıtlar, birbirini tekrar eden rakamlar içerdiğinden toplu olarak 43 numaralı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1111 Masar Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD. d. 3733 s. 216	1111 Masar 1699	İbrahim Murtaza İstanbul Ser-Bölük	18	Ali Abdullah Ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-oda	2	Mehmed Ramazan Kethüda	4

	Hasan Hüseyin	2	Mehmed İbrahim Ser-Bölük	3
	Mustafa Ahmed	5,5	Süleyman Abdullah	2
	Mehmed Osman	4	Abdullah Ahmed	2
	Dilaver Abdullah	2	Ali Mehmed	2,5
	Hüseyin Nam	2	Mustafa Ahmed	2
	Ali Mustafa	2	Halil Abdullah	2
	Mehmed Ahmed	2	Mustafa Abdullah	0,5
	Toplam	39,5	Toplam	23

XVII. yüzyılın son maaş defterinde Kemangerân-ı Hassâ'nın lideri olarak İstanbullu İbrahim Usta'nın günlük on sekiz akçe maaş aldığı görülmektedir. Bu hesaplara İbrahim Murtaza'nın 1111 Masar Mevacibinde aldığı maaş, 90 günden hesaplandığında, toplam 1620 akçedir. Ünsal Yücel İbrahim Usta'nın 1670 yılında Kemangerân teşkilatına girdiğini 1690 tarihinde ser-bölük olarak atandığını ve 1713 tarihinde vefat edene kadar bu görevde kaldığını bildirmekte ancak kaynağını açıklamamaktadır (Yücel Ü. , 1999, s. 333). Bizim ulaşabildiğimiz kayıtlara göre 1073 Reşen/1663 mevacicini ihtiva eden defterde İbrahim Murtaza adına rastlanmamaktadır (BOA, MAD. d. 7250. s. 12). Buna mukabil İbrahim Murtaza adına ilk rastlanan defter 1099 Masar/1688 mevacicini ihtiva eden defterdir ki burada da ser-bölük olarak yevmi 5,5 akçe maaş aldığı ancak ser-kemanger olarak görev yapan ve yevmî 16 akçe maaş alan Ömer Abdullah adında bir ustanın altında çalıştığı anlaşılmaktadır (BOA, TSMA. d. 9613/12, s. 4). 1692 tarihli ehl-i hiref muhasebe kayıtlarına göre ise bu tarihte yine ser-bölük olduğu ancak hala ser-kemanger olan Ömer Abdullah'ın altında çalıştığı anlaşılmaktadır (BOA, TSMA. d. 6505, s. 2). 1127 Reşen/1715 mevacicini ihtiva eden defterde ise İbrahim Murtaza ismine rastlanmaz. Ulaşabildiğimiz mevacic defterleri içinde İbrahim Murtaza adının son olarak geçtiği defter 1125 Masar/1713 mevacicini ihtiva eden defterdir. Dolayısıyla İbrahim Usta'nın 1663 ile 1692 arasında ehl-i hiref kemanger teşkilatına dâhil olduğunu ve bu süre zarfında ser-bölüklüğe atandığını ancak 1692'ye kadar ser-kemanger olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Ayrıca 1714 tarihli deftere ulaşamadığımızdan 1713 tarihinde vefat ettiği de söylenemez. Buna ek olarak Çukadar Ahmed, İbrahim Usta'nın 1715 tarihinde vefat ettiğini bildirmektedir (Hazine, nr. 626, vr. 35^b). Dolayısıyla İbrahim Usta'nın 1715 tarihinde vefat edene kadar görevine devam ettiği kabul etmek gerekmektedir.

Ünsal Yücel, Usta İbrahim Murtaza'ya ait olduğunu iddia ettiği farklı türlerde kırk beş adet oku tespit ettiğinden söz etmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 334). Biz yaptığımız araştırmada bunlardan dört tanesine ulaşabildik (TSM, Env No. 1050, 1069, 8977, 9336). Bu yaylar arasındaki 1050 numaralı yayın üzerinde “*Niyyetü'l Gaza Şevketlü Mehabetlü Efendimizi Pehlivan Olduğu Kemandır. Gazi Sultan Ahmed-i Salis kasdü'l-a'da*” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden söz konusu yayın III. Ahmed'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Ser-Tirger Ali Abdullah hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Belgelerde ilk defa ser-tirger olarak 1110 Masar/1698 mevacibinin kayıtlı olduğu defterde adı geçmektedir (BOA. MAD. d. 3733, s. 204). 1129/1716-17 tarihinde ise vefat etmiştir.

Tablo 16: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1112 Masar Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d. 3733 s. 228	1112 Masar 1700	İbrahim Murtaza İstanbul Ser-Kemanger	18	Ali Abdullah Ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-oda	2	Mehmed Ramazan Kethüda	4
		Hasan Hüseyin	2	Mehmed İbrahim Ser-Bölük	3
		Mustafa Ahmed	5,5	Süleyman Abdullah	0
		Mehmed Osman	4	Abdullah Ahmed	2
		Dilaver Abdullah	2	Ali Mehmed	2,5
		Hüseyin Nam	2	Mustafa Ahmed	2
		Ali Mustafa	2	Halil Abdullah	2
		Mehmed Ahmed	2	Mustafa Abdullah	0,5
				Süleyman Mehmed	2
		Toplam	39,5	Toplam	23

XVIII. yüzyılın ilk maaş defterinde bir önceki yıla kıyasla ciddi bir değişim gözlenmemektedir. Sadece bu dönemde Tirgerân Cemaatinden Süleyman Abdullah vefat etmiş ve Süleyman Mehmed adında bir usta iki akçe maaşla onun yerine getirilmiştir.

Tablo 17: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1131 Lezez Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04.d. 98 v. 37	1130 Lezez 1718	Hüseyin Abdullah Ser-Kemanger	2	Ali Mehmed ser-Tirger	4,5
		Hasan Abdullah Ser-oda	2	Abdullah Ahmed	4,5
		Mustafa Ahmed	5,5	Mustafa Ahmed	3
		Mehmed Osman	4,5	Mustafa Abdullah	2
		Dilaver Abdullah	2	İsmail Mehmed	2
		Ali Mustafa	2	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Ahmed Mustafa	2	Mehmed Süleyman	2
		Ali Mehmed	2	Musa veled-i Halim	2
		Toplam	22	Toplam	22

1130 Lezez / 1718 Mevacibi kayıtlarını gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ lideri Hüseyin oğlu Hasan'ın vefat ettiği ve cemaat lideri olarak Abdullah Oğlu Hüseyin'in atandığı anlaşılmaktadır. Ünsal Yücel Topkapı Sarayı'nda yaptığı incelemelerde Hüseyin oğlu Hasan tarafından üretildiğini tahmin ettiği üç adet menzil yayı ile karşılaştığını belirtmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 331). Abdullah oğlu Hüseyin'in ise 1716 tarihinde cemaate dâhil olmasına rağmen iki sene içinde Ser-Kemanger olarak atanması ilginçtir. Arşiv kayıtlarından Abdullah oğlu Hüseyin Usta'nın 1724 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20). Topkapı Sarayı Müzesinde Abdullah Oğlu Hüseyin'in Kemangerân Teşkilatı'nda görev yaptığı 1716 ile 1724 tarihleri arasına rastlayan Hüseyin imzalı bir adet menzil tespit edilmiş ve ölçüleri Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tirgerân-ı Hassâ cemaatinde ise 1129/1717 tarihinde vefat ettiği anlaşılan Ser-Kemanger Abdullah oğlu Ali yerine Mehmed oğlu Ali atanmıştır. Boşalan bir kişilik kadro boşluğuna ise Musa veled-i Halim'in getirildiği görülmektedir. Mehmed oğlu Ali'nin adı ilk defa 1099 Masar/1688 mevacibinde geçmektedir (BOA, TSMA. d. 9613/12).

Tablo 18: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1132 Recec Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
TT.d. 891 s. 84	1132 Recce 1720	Hüseyin Abdullah Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-oda	2,5	Abdullah Ahmed	3
		Mustafa Ahmed fevt	2	Mustafa Ahmed	2
		Mehmed Osman	4	İsmail Mehmed	2
		Dilaver Abdullah fevt	2	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Ali Mustafa	3	Mehmed Süleyman	2
		Ahmed Mustafa	2	Musa veled-i Halim	2
		Ali Mehmed	2	Hasan Abdullah	2
		İbrahim Abdullah Fevt	2	Süleyman Mehmed	2
		İbrahim veled-i Ömer	2	Hasan Abdullah	2,5
		Toplam	25	Toplam	24,5

1132 Recce/1720 mevacibini gösterir yukarıdaki tablo incelendiğinde her iki cemaatinde mevcudunun ona yükseldiği anlaşılmaktadır. Cemaat yöneticilerinin değişmediği görülen tabloda, nüfus arttığından cemaatlerin toplam maaşlarında da bir yükselme görülmektedir. 1130 Lezez mevacibinde her iki cemaatin toplam nüfusu sekizer kişi ve toplam altıkları maaşlar da yirmi ikişer akçe iken, 1132 Recce Mevacibinde her iki cemaatin de mevcudu ikişer kişi artarak ona yükselmiştir. Aldıkları toplam maaş ise Kemangerân Teşkilatında yirmi beş akçe iken Tirgerân Teşkilatında yirmi dört buçuk akçedir.

Tablo 19: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1134 Lezez Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04.d. 100 v. 41	1134 Lezez 1722	Hüseyin Abdullah Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed Ser-Tirger	2
		Hasan Abdullah Ser-oda	2,5	Mustafa Abdullah	2,5
		Mehmed Osman	4,5	İsmail Mehmed	2,5
		Ali Mustafa	3	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Ahmed Mustafa	2,5	Mehmed Süleyman	2
		Ali Mehmed	2	Mustafa Hüsam	2
		İbrahim Veled Ömer	2	Hasan Abdullah	2

		Süleyman Şam	2	Süleyman Ahmed	2
				Hasan Abdullah	4
				Mehmed Veled-i Ömer	2
		Toplam	22	Toplam	23

1134 Lezez/1722 mevacibini ihtiva eden deftere göre Kemangerân ve Tirgerân cemaatlerinin yönetici kadrosunda herhangi bir değişiklik gözlemlenmemektedir. Ancak Tablo 19’da da görüldüğü üzere Abdullah Oğlu Dilaver, Ahmed Oğlu Mustafa ve Abdullah Oğlu İbrahim vefat etmiş ve bunların yerine Şam’lı olduğu anlaşılan Süleyman Usta getirilmiştir. Bu değişikliklerle beraber Kemangerân teşkilatının mevcudunun sekize düştüğü görülmektedir.

Tirgerân Cemaatinde ise bir önceki kayda göre ustalarda değişiklik olduğu gözlemlense de toplam mevcutta herhangi bir değişiklik görülmemektedir.

Tablo 20: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1136 Reşen Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d 4697	1136 Reşen 1724	Hüseyin Abdullah Ser-Kemanger Fevt	3,5	Ali Mehmed Ser-Tirger	5
		Süleyman Şam Ser-Kemanger	3	Mustafa Abdullah	2,5
		Hasan Abdullah ser-oda	3	İsmail Mehmed	2,5
		Mehmed Osman	4	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Ali Mustafa	3	Mehmed Süleyman	2
		Ahmed Mustafa	2,5	Mustafa Hüsam	2
		Ali Mehmed	2	Hasan Abdullah	2
		İbrahim Veled-i Ömer	2	Süleyman Ahmed	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2	Hasan Abdullah	4,5
				Mehmed Diğer	2
		Toplam	25	Toplam	26,5

1136 Reşen/1724 mevacibini ihtiva eden defterdeki kayıtlardan Abdullah Oğlu Hüseyin’in vefat ettiği ve yerine Şam’dan gelen Süleyman Usta’nın Ser-Kemanger olarak atandığı anlaşılmaktadır. Abdullah oğlu Hasan’ın uzun yıllardır Ser-Oda olarak çalışıyor olmasına rağmen Süleyman Usta’nın kısa sürede Ser-Kemangerliğe yükselmesi ilginçtir.

Ünsal Yücel Topkapı Sarayı Müzesi'nde 1115-1155/1703-1743 yılları arasında Süleyman Usta tarafından üretilen on beş puta yayı, altı menzil yayı olduğunu iddia etmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 348). Ancak 1132 Recec/1720 mevacibinde Şamlı Süleyman Usta'nın adı geçmemektedir. Şamlı Süleyman Usta'nın adı geçen defterler 1132 Recec/1720 ve 1154 Reşen/1741 tarihleri arasındadır. Bu nedenle ustanın Kemangerân teşkilatında bu tarihler arasında faaliyet gösterdiği kabul edilmelidir. Dolayısıyla Ünsal Yücel'in bahsettiği yirmi bir adet yayın pek çoğunun Şamlı Süleyman Ustaya ait olma ihtimali oldukça düşüktür.

Tez çalışması sırasında karşılaştığımız 1720-1741 tarihleri arasında Usta Süleyman imzalı bir adet puta yayı ve üç adet menzil yayı ölçüleri ile beraber Tablo 9'da ve Tablo 10'da gösterilmiştir. Bunlardan 117/1075 envanter numaralı menzil yayında “*ma rameyte iz rameyte sırrını fehm eyleyüb kuvvet-i bazuya mağrur olma hakdan bil heman / irdiren menziline tiri nida-i hakdır, yohsa alettir elinde tuttuğun tir-ü keman*” dizeleri bulunmaktadır.

Tablo 21: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1164 Lezez Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04.d. 110 s. 52	1164 Lezez 1751	Ahmed Mustafa Ser-Kemanger	2	İsmail Mehmed Ser-Tirger	7
		Ali Mehmed	2,5	Mehmed Süleyman	3
		Ali Veled-i Hüseyin	2,5	Mustafa Hüsam	2
		İbrahim Mehmed	2,5	Lütfullah Mehmed	2
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Ömer Mehmed Fevt	2
		Mehmed Ali	2	Mehmed İsmail İstanbul	2
		Ahmed Mehmed	2	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		İbrahim Osman	2	Abdurrahim Ahmed	2
				İsmail Hasan	2
				İbrahim Hasan	2
				Osman Veled-i Ömer	2
		Toplam	19	Toplam	28

1164 Lezez/1751 mevacibinin ihtiva edildiği yukarıdaki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere vefat eden Ser-Kemanger Süleyman Usta'nın yerine Mustafa Oğlu Ahmed adında bir kemanger atanmıştır. Ahmed Mustafa adına ilk defa 1722 yılı kayıtlarında rastlanmaktadır (Bkz. Tablo 19). Ünsal Yücel Topkapı Sarayı Müzesi'nde yaptığı

araştırma sırasında beş XVIII. yüzyıl boyunca farklı Ahmed usta tarafından üretilen on dört yay tespit etmiştir (Yücel Ü. , 1999, s. 324, 325, 326). Bunlardan yedi tanesi Solak Ahmed, dördü Ahmed, biri Bodur Ahmed ve bir tanesi de Seyyid Ahmed adıyla imzalanmıştır. Ancak mevacic defterlerinin hiç birinde bu isimlere adına rastlanmamakta sadece ustalar baba adı üzerinde kayıt altına alınmışlardır. Dolayısıyla Ünsal Yücel tarafından kaydedilen bu yayların defterlerde adı geçen Ahmedlerden hangisine ait olduğu tespit edilememiştir.

Tirgerân Cemaati'nde ise Mehmed oğlu İsmail adında bir ok ustasının Ser-Tirger olarak atanmış olduğu görülmektedir. Mehmed Oğlu İsmail 1710 tarihinden beri Tirgerân Cemaati üyesidir.

Tablo 22: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1177 Masar Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK.d 7226 s. 313	1177 Masar 1763	Ahmed Mehmed Ser-Kemanger	7	Mehmed İsmail İstanbul Ser-Tirger	5
		Mehmed Mustafa Ser-Kemanger Fevt 1178	5	Mehmed Veled-i Mehmed	2,5
		Ali Mehmed	2,5	Abdürrahim Ahmed	2,5
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	İbrahim Hasan	2,5
		Ahmed Mehmed Fevt 1178	7	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Hasan İbrahim	2	Mustafa veled-i İbrahim	2,5
		Mehmed İbrahim Veled-i	5,5	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		İsmail Mehmed	2	Mehmed İsmail İstanbul	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	İbrahim Şam	2
		Salih Şam	2	İshak Veled-i Mehmed Veled-i	2
		Toplam	38,5	Toplam	26,5

1177 Masar/1763 mevacicinin kayıtlarının da gösterdiği gibi yukarıdaki tablo bir önceki senenin mevacic kayıtları Osmanlı yay üretiminde Şam'lı ustaların sayılarında bir artışın yaşandığı da gözlemlenmektedir. Bu sene, 1761 yılından beri Tirgerân Cemaatinde görev yapan Şamlı İbrahim'e ek olarak Kemangerân Teşkilatı'na Şamlı olduğu anlaşılan Salih Usta gelmiştir. Ünsal Yücel 1789 tarihine kadar Kemangerân Teşkilatında görev yaptığı anlaşılan Salih Usta adına kayıtlı otuz iki adet yay tespit

etmiştir (Yücel Ü. , 1999, s. 347). Ancak bunların hiç birinin ölçümlemlerini yayınlamamıştır. Buna mukabil tarafımızca yapılan araştırma esnasında incelediğimiz ve ölçülendirdiğimiz Salih Usta imzalı iki adet puta yayı Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 23: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1182 Masar Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK.d 7228 s. 30	1182 Masar 1768	Ahmed Mehmed Ser-Kemanger Fevt 1183	13,5	Mehmed Veled-i Mehmed Fevt 1183	3,5
		Ali Mehmed Fevt 1183	2,5	Abdürrahim Ahmed	4,5
		İbrahim Veled-i Süleyman Fevt 1183	9,5	İbrahim Hasan	2,5
		Hasan İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		İsmail Mehmed	2	Mustafa veled-i İbrahim	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		Salih Şam	2	Mehmed İsmail İstanbul	2,5
		Mustafa Veled-i Mehmed	2	İbrahim Şam	2
		Ali Mustafa	2	İshak Veled-i Mehmed Veledeş	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	Ali veled-i Mustafa	2
				Mustafa Mehmed	2
		Toplam	39,5	Toplam	28,5

1182 Masar/1768 mevacibini ihtiva eden defterde hem Ser-Kemanger Mehmed oğlu Ahmed’in hem de Ser-Tirger Mehmed oğlu Mehmed’in vefat ettiği kaydedilmiştir. Ayrıca Kemangerân Teşkilatından Mehmed oğlu Ali’nin ve Süleyman oğlu İbrahim’in de vefat kayıtları düşülmüştür. Yapılan araştırma neticesinde Topkapı Sarayı Müzesi envanterine Mehmed oğlu Ali tarafından imal edildiği anlaşılan bir adet puta ve bir adet menzil yayı Tablo 9 ve Tablo 10’da gösterilmiştir.

Kemangerân Teşkilatı’nın mevcudu ona yükselirken aldıkları toplam maaş da otuz dokuz buçuk akçeye yükselmiştir. Tirgerân Teşkilatı’nın ise mevcudu on bire yükselmiş ve buna karşılık olarak cemaatin aldığı toplam maaş yirmi sekiz buçuk akçeye çıkmıştır.

Tablo 24: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1183 Reşen Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7228 s. 162	1183 Reşen 1769	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11	Abdürrahim Ahmed	6
		İsmail Mehmed Ser- Kemanger	13	İbrahim Hasan	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Salih Şam	4	Mustafa veled-i İbrahim	2,5
		Mustafa Veled-i Mehmed	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		Ali Mustafa	2,5	Mehmed İsmail İstanbul	2,5
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	İbrahim Şam	2
		Süleyman Veled-i Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veled-i	2
				Ali veled-i Mustafa	2
				Mustafa Mehmed	2
		Toplam	38,5	Toplam	26,5

1183 Reşen/1769 mevacibini ihtiva eden kayıttan da anlaşılacağı üzere bir önceki kayıta vefat ettiği anlaşılan cemaat liderlerinin yerine yenileri atanmıştır. Kemangerân Teşkilatı'nın başına Ser-Kemanger olarak İbrahim Oğlu Hasan ve Mehmed oğlu İsmail getirilmiştir. Tirgerân Cemaatinin başına ise Ser-Tirger olarak Ahmed oğlu Abdürrahim getirilmiştir.

İbrahim oğlu Hasan'ın 1756 ile 1790 tarihleri arasında Kemangerân teşkilatında çalıştığı anlaşılmaktadır. Yaptığımız araştırma neticesinde bu tarihler arasında Hasan Usta imzalı bir adet puta yayı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 9). Kemanger Usta Mehmed oğlu İsmail adına ise 1759 tarihli defterden 1801 tarihli ulaşabildiğimiz son deftere kadar rastlanmaktadır. Ünsal Yücel XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Usta İsmail imzalı altı adet yaya ulaştığını bildirmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 336).

Tablo 25: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1201 Masar Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7233 s. 242	1201 Masar 1787	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	İbrahim Şam	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	3
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mustafa Mehmed	2
		Salih Şam	4	Salih bin Mustafa	2
		İbrahim Veled-i Mehmed Fevt	2	İbrahim İsmail	2
		Abdullah Mehmed	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Veli bin Hasan	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		Abdullah bin İbrahim	2	İbrahim bin İsmail	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
		Toplam	29,5	Toplam	26,5

1201 Masar/1787 mevaciplerini ihtiva eden kayıtlar bir önceki yılın kayıtları ile kıyaslandığında okçuluk üreticilerinde ciddi bir değişiklik gözlemlenmemektedir. Sadece Kemangerân Teşkilatına Mehmed oğlu İbrahim'in vefat Abdullah bin İbrahim adında bir ustanın girdiği anlaşılmaktadır.

Ünsal Yücel 1765'den sonra Kemangerân Teşkilatı'na girdiği anlaşılan İbrahim Usta tarafından imal edilen Topkapı sarayı Müzesi envanterine kayıtlı yedi adet yaydan bahseder ancak yine bu yaylar hakkında detaylı bilgi vermekten kaçınır (Yücel Ü. , 1999, s. 335). Tarafımızca yapılan araştırma neticesinde Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir adet menzil yayının ve Türk İslâm Eserleri Müzesi Envanterine kayıtlı olan ve Ünsal Yücel'in görmediği anlaşılan iki adet puta yayının ölçüleri Tablo 9 ve Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 26: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1205 Masar Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7235 s. 35	1205 Masar 1790	Mehmed Sadık İbrahim Ser-Kemanger	13,5	İbrahim Şam	6,5
		Hasan İbrahim Ser-Kemanger Fevt	13,5	İshak Veled-i Mehmed Veledeş	3
		İsmail Mehmed	2	Mustafa Mehmed	2
		Abdullah Mehmed	2	Salih bin Mustafa	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	İbrahim İsmail	2
		Veli bin Hasan	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Abdullah bin İbrahim	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Osman Mehmed	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		İbrahim Mustafa	2	İbrahim bin İsmail	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
		Toplam	41	Toplam	26,5

1205 Masar/1790 mevacibini ihtiva eden defter incelendiğinde Ser-Kemanger olarak görev yapan İbrahim oğlu Hasan'ın vefat ettiği anlaşılmaktadır. İbrahim oğlu Hasan'ın 1756 tarihinde Kemangerân teşkilatına girdiği bilinmektedir. 1756 ile 1790 tarihleri arasında Hasan Usta imzalı bir adet puta yayı tespit edebilmiştir (Yücel Ü. , 1999, s. 331).

Yukarıdaki kayıtlardan İbrahim oğlu Hasan'dan sonra yerine Solak İbrahim oğlu Mehmed'in Ser-Kemanger olarak atandığı görülmektedir. Solak İbrahim oğlu Mehmed 1759 tarihinden beri Cemaati-i Kemangerân-ı Hassâ üyesi ve Ünsal Yücel XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir adet Mehmed imalı yay tespit edebilmiştir (Yücel Ü. , 1999, s. 338).

Tablo 27: Ehl-i Hiref Üyesi Ok ve Yay Üreticilerinin 1216 Masar Mevacibleri

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. D.PYM. d. 5417/4	1216 Masar 1801	Mehmed Sadık İbrahim <i>Ser-Kemander</i>	13,5	İsmail veled-i İbrahim Ser-Tirger	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	3
		Abdullah Mehmed	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Veli bin Hasan	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		Abdullah bin İbrahim	2	Mustafa Veled Mustafa	2
		İbrahim Mustafa	2	Osman Veled-i Ahmed	2
		İdris Veled-i Seyyid Mustafa	2	Mustafa bin İbrahim	2
		Ömer veled-i Ahmed	2	Abdurrahman bin İbrahim	2
		Selim bin Ömer	2	Ömer bin İbrahim	2
				Süleyman veled-i İsmail	2
				Hüseyin bin Ömer	2
		Toplam	31,5	Toplam	30,5

Yaptığımız araştırma neticesinde XVIII. yüzyıl Osmanlı okçuluğunun üretim aşamasında çalışan zanaatkar ustaların ulaşabildiğimiz son maaş defteri 1216 Masar (m. 1801) tarihli mevacip defteridir. Bu defterde geçen kayıtlara göre Kemangerân teşkilatının toplam mevcudu iki kişi artmıştır.

Tirgerân Cemaatinde ise Ser-Tirger olarak İbrahim Ustanın yerine atanan İsmail veled-i İbrahim'den açılan kadroya Süleyman Veled-i İsmail atanmıştır.

1.2.2.2 Ağakapısı Kârhanesi Yayıcıları

Yeniçeri Ağasının resmi makamı ve ikametgâhı olan Ağa Kapısı'nda çalışma atölyeleri ve talimhane gibi mekânlar bulunduğu bilinmektedir (Eyice, 1988, s. 462-464). XVIII. yüzyılda bu atölyeler Ağakapısı Karhaneleri olarak adlandırılmıştır. İlkine 1727 yılında rastladığımız kayıtlardan bu kârhanelerde “yayıcı” başlığı altında yeniçeri sınıfına mensup kişilerin maaş aldıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu “yayıcı” mensubunun aldıkları maaşlar ve toplam mevcutları Tablo 28'de gösterilmiştir.

Tablo 28: Ağa Kapısı Karhanesi Yayıncılarının Toplam Mevcunu ve Maaşları

Defter	Tarih	Toplam Sayı	Toplam Maaş
MAD.d.17008	1139 LEZEZ - 1727	11	79
MAD.d.17107	1149 MASAR - 1736	40	296
MAD.d.17107	1149 LEZEZ - 1736	40	296
MAD.d.17107	1150 MASAR - 1736	39	288
MAD.d 17131	1150 LEZEZ - 1738	50	365
MAD.d 17131	1151 MASAR - 1738	44	323
MAD.d 17131	1151 LEZEZ - 1739	52	378
MAD.d 17163	1152 MASAR - 1739	47	343
MAD.d 17208	1162 LEZEZ - 1749	27	198
MAD.d 17208 - S. 38	1163 MASAR - 1749	26	190
MAD.d. 17219 - S. 38	1163 RECEC - 1750	26	190
MAD.d. 17219 - S. 38	1163 REŞEN - 1750	26	190
MAD.d. 17219	1164 MASAR - 1751	26	190
MAD.d 17264	1172 LEZEZ - 1759	22	159
MAD.d 17264	1173 REŞEN - 1760	22	159
MAD.d 17353 - s. 130	1183 MASAR - 1769	47	334
MAD.d 17353 - s. 130	1183 REŞEN - 1769	47	334
MAD.d 17353 - s. 130	1183 LEZEZ - 1770	47	334
MAD.d 17353 - s. 130	1184 MASAR - 1770	47	334
MAD.d 17353 - s. 130	1184 REŞEN - 1770	47	334
MAD.d 17353 - s. 130	1184 LEZEZ - 1771	47	334
MAD.d 17353 - s. 130	1185 MASAR - 1771	47	334
MAD.d 17316 - s. 35	1185 LEZEZ - 1772	47	334
MAD.d 17316 - s. 35	1186 MASAR - 1772	47	334
MAD.d 17316 - s. 35	1186 REŞEN - 1772	47	334
MAD.d 17316 - s. 35	1186 LEZEZ - 1773	46	299
MAD.d 17316 - s. 35	1187 MASAR - 1773	41	292
MAD.d 17316 - s. 35	1187 RECEC - 1773	40	285
MAD.d 17316 - s. 35	1187 REŞEN - 1773	39	278
MAD.d 17316 - s. 35	1188 MASAR - 1774	38	271
MAD.d 17420 - s. 32	1189 RECEC - 1775	36	257
MAD.d 17420 - s. 32	1189 REŞEN - 1775	36	257
MAD.d 17420 - s. 78	1189 LEZEZ - 1776	36	257
MAD.d 17420 - s. 78	1190 MASAR - 1776	36	257
MAD.d 17420 - s. 78	1190 RECEC - 1776	36	257
MAD.d 17455 - s. 80	1193 LEZEZ - 1779	34	243
MAD.d 17455 - s. 80	1194 MASAR - 1780	34	243
MAD.d 17455 - s. 80	1194 RECEC - 1780	34	243
MAD.d 17476 - s. 74	1194 LEZEZ - 1781	34	243
MAD.d 17476 - s. 74	1195 MASAR - 1781	34	243
MAD.d 17476 - s. 74	1195 RECEC - 1781	33	246
MAD.d 17489 - s. 36	1195 LEZEZ - 1781	33	236
MAD.d 17489 - s. 36	1196 MASAR - 1781	33	236
MAD.d 17489 - s. 36	1196 RECEC - 1781	33	236
MAD.d 7441 - s. 36	1196 LEZEZ - 1782	33	236

MAD.d 7441 - s. 36	1197 MASAR - 1783	33	236
MAD.d 7441 - s. 36	1197 RECEC - 1783	33	236
MAD.d 17521 - s. 36	1197 LEZEZ - 1783	32	236
MAD.d 17521 - s. 36	1198 MASAR - 1784	23	229
MAD.d 17521 - s. 36	1198 RECEC - 1784	23	229
MAD.d 17589 - s. 39	1206 REŞEN - 1792	37	264
MAD.d 17589 - s. 39	1207 MASAR - 1792	37	264
MAD.d 17589 - s. 39	1207 RECEC - 1793	37	264
MAD.d 17590 - s. 18	1208 MASAR - 1793	37	264
MAD.d 17590 - s. 18	1208 RECEC - 1794	37	264
MAD.d 17590 - s. 18	1208 REŞEN - 1794	37	264
MAD.d 17590 - s. 18	1209 MASAR - 1794	37	264
MAD.d 17590 - s. 18	1209 RECEC - 1794	37	264
MAD.d 17590 - s. 18	1209 REŞEN - 1795	37	264

Ağakapısı Kârhanesi Yayıncılarının Ehl-i hiref cemaati Kemangerân ve Tirgerân cemaatlerine kıyasla sayılarının ve alınan maaşların bir hayli yüksek olması bu kârhanede gerçekten bir üretim yapıp yapılmadığı sorusunu akla getirmektedir. Bu hususta herhangi bir belgeye ulaşamadığımızı bildirmeliyiz. Ancak örneğin 1736 tarihinde Cemaat-i Kemangerân mensubu yalnızca sekiz ve Cemaat-i Tirgerân mensubu da on iken, Ağakapısı Kârhanesi Yayıncılarının nüfusu kırk kişidir. Bununla beraber XVIII. yüzyıl sonunda Kemangerân Cemaatinin maaş ortalaması 3,43 akçe iken (Bkz. Grafik 2) Ağakapısı 7,13 akçedir. Bununla beraber ehl-i hiref mensuplarının ürettikleri oklar ve yaylar Topkapı Sarayı Müzesi depolarında koruma altındadır. Ancak Ağakapısı kârhanelerde üretilen herhangi bir ürün günümüze de ulaşmış değildir.

Bütün bu hususlar göz önüne alındığında karşımıza iki ihtimal çıkmaktadır. Birincisi bu kârhanelerde herhangi bir üretim yapılmamakta, bu kayıtlarda adı yazılı olan kişiler yeniçeri ocağı içinde ek kadrolara yerleştirilerek fazladan maaş almaktadır. İkincisi ise, İstanbul'da XVIII. yüzyıl sonunda toplam on beşi usta, atmış beşi çırak ve kalfa olmak üzere toplam seksen adet okçu ve yaycının olduğunu yukarıda bildirmiştir. Ustaların ehl-i hirefe bağlı olduklarını çırak ve kalfalarında Ağakapısına bağlı olduğunu ve bu şekilde bu kişilerin gelir elde ettiklerini var sayabiliriz. Ancak Ağakapısı yayıcılarının maaş ortalaması ehl-i hiref mensuplarının neredeyse iki katından fazla olduğundan birinci ihtimalin daha kuvvetli olduğunu düşünmekteyiz.

Osmanlı Devleti'ndeki ok ve yay üretimine genel olarak baktığımızda üretimin yavaş yavaş şekil değiştirdiğini görmek mümkündür. XVII. yüzyılın başında üretim savaş

okçuluğu üzerine yoğunlaşmış iken, yüzyıl ortasında spor okçuluğuna yönelik yapılan üretimde ciddi bir artışın gözlemlendiği söylenebilir. Ancak narh kayıtlarından elde ettiğimiz bu bilgilere XVIII. yüzyılda ulaşamamaktadır. XVIII. ve XIX. yüzyılda incelediğimiz kadı sicillerinin hiç birinde ok ve yay fiyatlarına narh konulduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca Osman Nuri Ergin tarafından yayınlanan XVIII. yüzyıl narhlarının hiçbirinde ok ve yay fiyatları yer almamaktadır (Ergin O. N., 1995). Bunun sebebi olarak, XVIII. yüzyılda ok ve yay fiyatlarının ciddi şekilde yükseldiğini ve üretimin narh uygulamasına tabi tutulmadığını düşünüyoruz.

XVIII. yüzyıldaki ok ve yay fiyatlarındaki artışın emareleri XVII. yüzyıl ortasından itibaren takip edilebilir. Buna göre yüzyıl ortasında Bayramiç'e bağlı Evciler ve Çavuş köyü ahalileri, 1657 tarihinde İstanbul'a göndermekle yükümlü oldukları yirmişer bin okluk çubuğu göndermemişlerdir (BOA. C. BH. 35/1647). Bu durumun İstanbul'da ok üretimini sekteye uğrattığı ve bu nedenle arzın talebi karşılayamadığından ok fiyatlarının yükseldiği düşünülebilir. Buna ek olarak 1679 tarihli bir belgede (OV. HBK, FOTO 880) İstanbul'a gelen okluk çubukların ayakkabıcılar tarafından piyasadan hızla toplandığından ve bunun da ok fiyatlarını ciddi şekilde yükseldiğinden yukarıda bahsedilmişti. Dolayısıyla XVII. yüzyıl boyunca ok ve yaydaki fiyat artışının devam ettiği söylenebilir. Ayrıca arşiv belgelerinden XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde de benzer durumların yaşandığı anlaşılmaktadır. 1731 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere, 1695 ile 1730 arasında İstanbul'a sorunsuz devam eden okluk çubuk akışı sekteye uğramış ve Evciler ve Çavuş karyelerinden 1730 tarihinde gönderilmesi gereken yirmişer bin okluk çubuk ancak 1731 tarihinde tahsis edilebilmiştir. 1777 tarihli bir başka belgeden ise Okçubaşı Hacı Abdurrahman'ın beş yıldır İstanbul'a okluk çubuk getirtmediği ve durumun teftişi için Salih adlı bir okçunun Evciler ve Çavuş köylerine gönderilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Okçuluk sektöründeki fiyat artışlarının bir diğer sebebi ise sportif okçuluğa yönelik imal edilen okların ve yayların, savaş ve av için üretilenlere kıyasla daha çok işçilik ve özen gerektirmesidir. Müsabakalar için üretilen menzil okları, savaş oklarından çok daha kısa, hafif ve endamlıdır. Bu sebeple daha çok işçilik ister. Müsabakalar için üretilen menzil yaylarının da aynı şekilde hem üretimi daha çok işçilik istemekte hem de üretildikten sonra da sık sık tımar edilmesi gerekmektedir. Bu da sportif okların ve yayların, savaş oklarına ve yaylarına kıyasla daha pahalı olmasına neden olmaktadır.

XVIII. yüzyılda savaşlarda artık ok ve yay kullanılmaması tirkeş oklarına ve yaylarına olan talebi düşürmüş ve daha pahalı olmasına rağmen, sportif okçuluğa yönelik talebi arttırmıştır. Ancak, sportif okçulukta oluşan bu arzı karşılayabilecek talep grubu alt ve orta tabaka Osmanlı tebaası değil üst düzey devlet görevlileridir. Zaten Okçuluk Sicil Defteri'ne bakıldığında XVIII. ve XIX. yüzyılda buraya kaydedilen kişilerin % 96'sının devlet ve saray görevlisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla fiyatlarda belirlenen bir üst sınır olan narhın, alt ve orta gelir düzeyine sahip insanlara yönelik olması ve XVIII. yüzyılda okçuluğun bu gelir düzeyine artık hitap etmemesi, bu yüzyılda okçuluk malzemelerini narhın dışında tutmuş olabilir.

Ehl-i hiref üyesi ok ve yay üreticilerinin maaş tabloları incelendiğinde ilk dikkat çeken husus tirgerlerin maaş ortalaması istikrarlı bir çizgide ilerlerken, kemangerlerin maaş ortalamasında özellikle XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde ciddi dalgalanmaların görülmesidir. Bu dalgalanmaların temel sebebi ise cemaatte Ser-Kemanger olarak görev yapan ustalardır. 1713 ile 1715 arasındaki ilk dalgalanmaya bakıldığında, bu tarihler Murtaza oğlu İbrahim Usta'nın kaydının defterden düşürdüğü tarihtir. İbrahim Usta'nın son defa adı geçen bu defterde Kemangerân Teşkilatının toplam maaşının neredeyse yarısını tek başına oluşturduğu görülmektedir. İbrahim Usta ile çağdaş olan Çukadar Ahmed, Hediyyetü'l-Keman fî İrşadü'r-Rumat adlı eserinde İbrahim Usta vefat ettikten sonra onun gibi usta yaycının gelmediğini iddia etmektedir (Çukadar Ahmed, XVIII. Yüzyıl, vr. 35^b). Dolayısıyla İbrahim Usta'nın çok başarılı bir yay üreticisi olduğunu bu nedenle yüksek fiyatlara sarayda çalıştığını düşünebiliriz. Onun vefatından sonra bu rakamlara kimse çalışamayacağı için de Grafik 1'de görülen dalgalanmalar yaşanmıştır.

1769 yılındaki dalgalanmanın sebebi de yine çalışan ustaların maharetleri dolayısıyla aldıkları yüksek maaşlardır. Bu tarihte hem İbrahim oğlu Hasan'ın hem de Mehmed oğlu İsmail'in Ser-Kemanger olarak on bir akçe ve on üç akçe maaş almaları, (Bkz. Tablo 24) cemaatin maaş oranını bir hayli yükseltmiştir. Bir sonraki kayıtta Mehmed oğlu İsmail Usta'nın Ser-Kemangerlikten alınması ile cemaatin maaş ortalaması yeniden istikrarlı bir çizgiye inmiştir.

Esasen cemaat gruplarının grafikte gösterilen maaş ortalamaları, gerçekte aldıkları maaşlardan daha yüksek görünmektedir. Örneğin 1776 tarihinde Kemangerân Cemaati'nin maaş ortalaması 3,27 akçedir. Ancak Hasan Oğlu İbrahim on bir buçuk

akçe, Şamlı Salih dört akçe ve diğer yedi üye ikişer akçe maaş almaktadır. Bu yedi üye mezkûr tarihte maaş ortalamasının altında kalmıştır ki bu durumu yüzyıl boyunca hem kemangerler hem de tirgerler için benzer olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ustaların aldıkları maaşlarda da bir dengesizlik ve eşitsizlik olduğunu da burada belirtmek gerekmektedir.

Ehl-i Hiref Cemaati'ne bağlı kemanger ve tirger ustaların aldıkları maaşlara dair son kayıt Tablo 41'den de anlaşılacağı üzere 1801 tarihlidir. Bu tarihten sonra Osmanlı sarayında üretim yapıldığı burada bulunan yaylardan da anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 9 ve Tablo 10). Ancak bu yapılan üretimin karşılığında ne kadar maaş alındığına dair sadece birkaç kayda ulaşabildik. Bunlardan ilki 27 Safer 1264 / 3 Şubat 1848 tarihli bir belgedir. Bu belgeye göre Kahvecibaşı iken vefat eden Hacı Mehmed Emin Ağa'nın aylık 1500 kuruş maaşı Okçubaşı Emin Ağa'ya tahsis edilmiştir (BOA, İ. DH, 164/8622). Bu minvalde ulaşabildiğimiz XIX. yüzyıla ait son kayıt ise yukarıda bahsedilen Hımhım Mehmed Ağa'nın aldığı aylık 150 kuruş maaştır.

1.2.3 Osmanlı Okçuluğunun Diğer Araç ve Gereçleri

Osmanlı okçuluğunda ok ve yay haricinde kullanılan belli başlı ekipmanlar bulunmaktadır. Bunlar genellikle ok ve yay taşımak, ya da yay kurmak için kullanılan ekipmanlardır.

1.2.3.1 Kiriş/Çile

Yayları kurmaya yarayan ipe kiriş ya da çile adı verilir. Tahminimizce Osmanlılar, tasavvuftaki “çile çekmek” kavramına atfen, yay çektikleri kirişi bu şekilde adlandırmışlardır. Osmanlıda ipekten ve deriden olmak üzere iki çeşit kiriş örüldüğü görülmektedir. Deriden üretilen kirişlerde en makbul olanı deve derisidir. Ancak deve derisi bulanmadığı zamanlarda yaban eşiği derisi o da bulunamazsa keçi derisi kullanılabilir. Kirişin püf noktası yayın çekiş mesafesine tam olarak uyum sağlamasıdır (Çukadar Ahmed, 18. yy, vr. 11^b). Eğer kiriş haddinden uzun olursa yayı gereği gibi geremez ve oka uygulanan kuvvet hafif kalacağından ok uzağa gitmez. Eğer kiriş kısa kalırsa bu sefer de uygun çekiş mesafesine ulaşabilmek için yayı daha fazla germek

gerekir ki bu da hem yaya hem de atıcıya zarar verir. Bununla beraber deriden imal edilen kirişlerin sıcaklığa göre genişleşip büzüşmek gibi bir dezavantajı vardır. Deve derisi bu dezavantajı aza indirdiği için makbuldür (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 37). Ancak bu dezavantajı en aza indiren malzeme Çin ipeğinden üretilen ibrişim kirişlerdir. Sadece sıcak havalarda atışa etki etmeyecek kadar az bir genişlemeye maruz kalan ipek ibrişimden üretilen kirişler Osmanlı atıcıları için en makbul olanlardır. İpekten örülen kirişler nemden arınması için güneşte bekletilir daha sonra da balmumu ve sakız ile terbiye edilir. Son olarak da kirişin iki ucuna yayın tonç kertiklerine takılması için tonç halka düğümleri atılır.

Kiriş boyunu belirlemek için “İpin bir ucu puta ya da tirkeş yayı olarak üretilen yayın tonç kertigine tutturulur ve diğer tonç kertigine kadar yayın etrafından kısa kısa döndürülerek getirilir. Bu şekilde ölçü alınan ip, on ikiye katlanır ve kalanı kesilir. Kalan kısım tekrar on ikiye katlanır ve artanı kesilip atılır. Elde edilen uzunluk, ölçü alınan puta ya da tirkeş yayı için uygun kiriş uzunluğudur. Menzil yayları için, aynı şekilde alınan ölçü bu sefer altıya katlanarak alınır.” (Yücel Ü. , 1999, s. 272).

Ünsal Yücel Topkapı Sarayı Müzesinde incelediği yedi adet yayın ve ucuna takılı kirişlerinin boylarından bahsetmektedir. Buna göre bu yayların boyları ve kiriş boyları Tablo 29’da gösterilmiştir.

Tablo 29: Yay ve Kiriş Boyu Örnekleri

Envanter No	Yay Boyu (cm)	Kiriş Boyu (cm)
8869	126	99
2712	114	88
8842	112	88
8845	111	88
9136	110	87
9113	108	88
9376	106	85

1.2.3.2 Kemend

Kemend yay kurmak için kullanılan bir çeşit sargıdır. Gerek Kâtip Abdullah Efendi, gerekse de Mustafa Kâni Bey kemendin önemine vurgu yapmaktadırlar. Kemend ile yay kurmak için, okçu yere oturur, kemendi belinden dolayı, yay başlarından birine kemendin bir ucunu takar daha sonra ayak tabanlarını kabzanın iki tarafına yerleştirir ve

yayın diğer ucunu kendine doğru çekerek yayı gerer. Gerili vaziyetteyken diğer eliyle yayın kirişlerini takar. Daha sonra yayda herhangi bir eğrilik olup olmadığını kontrol eder. Yay kurulduktan sonra atış yapılmadan önce bir kaç kere yavaşça çekilip yavaşça bırakılır. Buna kullablama adı verilir (Yücel Ü. , 1999, s. 308). Kâtip Abdullah Efendi, kemendsiz de yay kurulduğunu ve bunun yüz yirmi farklı metodu olduğunu izah etmektedir (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 52)

1.2.3.3 Zihgir

“Zihgir (زھگیر)” kelimesi Farsça “yay kirişi” anlamına gelen “zih/zıh (زھ)” kelimesine sonuna geldiği kelimeleri, birleşik sıfat yaparak “tutan, tutucu” anlamına getiren (–gir) (گیر) ekinin getirilmesi sonucu, Türkçe “yay tutan” anlamına gelen kelimedir. Okçu yüzüğü olarak da adlandırılan zihgir, İngilizce literatürde “başparmak yüzüğü (Thumbring)” olarak adlandırılmaktadır. İranlılar ise “yüksük” anlamına gelen “engüştvane” terimini kullanırken Arap kaynaklarında zihgir “küştiban” olarak yer almaktadır. (Yücel Ü. , 1999, s. 309).

Zihgir kullanımı, “mandallama” adı verilen yay çekme üslubundan ileri gelen bir okçu yüzüğüdür. Mandallama üslubunda, ok kabzanın sağına gelecek şekilde kirişe takılır. Buna oku gezleme denir. Daha sonda başparmak ilk boğumdan itibaren okun altından yay kirişine yerleştirilir ve işaret parmağı, başparmak tırnağının üzerine kapanarak oku yaya sabitler. Bu esnada diğer parmaklar kapanır ve avuç içi yere bakacak şekilde yumruk yapılır. Ancak diğer parmaklar serbest bırakılmamalı onlarda avuç içine doğru kapatılmalıdır. Yay kirişi çekildiğinde ise işaret parmağı altında kalan baş parmak kesinlikle karşıdan görünmemelidir.

Mandallama üslubunun atıcıya verdiği en önemli avantaj okun yaya sabitlenmesidir. Akdeniz Çekişi gibi üç parmak ya da Flaman Çekişi gibi iki parmak kullanılarak yapılan yay çekişlerinde, ok yaya kabzanın solundan gezlenir (Özveri, 2011) ve ok yaya sabitlenmediği için atıcının yayı hafifçe sağa doğru yatırması gerekmektedir. Bu da atıcının hem seri atış yapabilmesini engeller hem de isabet yüzdesini düşürür.

Mandallama üslubunda okun sağdan gezlenmesi ve yaya sabitlenmesi özellikle atlı okçuluk için son derece faydalıdır. Bu sayede, süvariler dörtnala giderken oku hızlı bir

şekilde yaya sabitleyip atın salınımının yaya etki etmesini engeller ve dört tarafa rahatlıkla atış yapabilirler. Mandallama üslubunun olmazsa olmazı ise zihgirdir. Bu üslupta yayın bütün germe kuvveti sadece başparmağa bindiğinden, başparmağın zarar görmemesi ve daha uzun süre atış yapılabilmesi için başparmağa zihgir takılması şarttır. Bu çekiş üslubu Türk, Moğol, Çin, Kore, Japon ve İran okçuları gibi Asyalı okçuların karakteristik üslubudur. Dolayısıyla bütün bu milletlerin zihgir kullandığı bilinmektedir (Morse, 1885, s. 3-56).

Atış sırasında işaret parmağı, başparmağın üzerine geldiğinde oluşan şekil Arap parmak hesabına göre altmış sayısına denk gelmektedir. Bu nedenle Osmanlı okçuları zihgire zaman zaman *şast* demişlerdir (Yücel Ü. , 1999, s. 309).

Pek çok farklı malzemeden zihgir yapılabilir. Ancak Kâtip Abdullah Efendi en uygun malzemenin kemik ve boynuz olduğunu, bunlardan da balık dişi, şir-i mahi yani deniz aslanı (mors) dişi ve geyik boynuzu en makbul olanlarıdır (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 53). İranlıların ise Yeşim taşı, mermer ve akikten zihgir imal ettikleri bilinmektedir (Erdoğan, 2019, s. 193). Zihgirin üretiminde bakır ya da gümüş gibi madeni bir cevher ya da herhangi bir taş malzeme kullanılmayacak, kemik, boynuz ya da ağaç gibi bir malzeme kullanılacaksa ilk olarak keser ve köprü yardımıyla oval bir şekil verilir. Daha sonra kalın uçlu bir matkap kullanılarak bir tarafı uzun bir tarafı kısa kalacak şekilde ovalde bir delik açılır ve ince dişli bir törpü ile deliğin içi düzeltilir. Uzun bırakılan tarafa kenarına *damak* ya da *kaş* denilir.

Bütün okçuluk üretiminde olduğu gibi zihgir üretimi de atıcıya özel olmalıdır. Bunun için Osmanlı zihgir üreticileri, atıcının parmak ölçülerini mühür mumu ile alarak bu kalıba göre zihgirin çağını ayarlar. Zihgirin parmağa tam oturması çok önemlidir. Zira Kâtip Abdullah Efendi “atın gemden haz aldığı gibi atıcı da zihgirden haz almalıdır” der (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 53). Dolayısıyla zihgir yapımı oldukça ustalık gerektiren bir zanaattır. Evliya Çelebi XVII. yüzyıl ortasında bu zanaat erbabı zihgirciler loncasının toplamda elli adet dükkanı olduğunu ve bu dükkanlarda yüz beş adet kişinin çalıştığını bildirmektedir. Ayrıca zihgircilerin pirinin de sad bin ebi vakkas oğlu ebu tahir şaggal olduğunu söylemektedir (Evliya Çelebi, 2016, s. 373).

Tez çalışmamız esnasında farklı müzelerde karşılaştığımız elli üç adet zihgirin ölçüleri ve envanter numaraları Tablo 30’da gösterilmiştir.

Tablo 30: Zihgirler

Çapı (cm)	Ağırlık (gr)	Malzemesi	Bulunduğu Yer	Envanter No
1,9	5,94	Zihgir	Amasya	F.66.34.11
2,9	11,97	Zihgir	Amasya	F.66.34.9
3	21,47	Zihgir	Amasya	F.76.14.2
2,2	6,49	Zihgir	Amasya	F.79.1.18
2,2	5,72	Zihgir	Amasya	F.75.18.17
2,5	7,14	Zihgir	Amasya	F.77.21.1
2,4	10	Zihgir	Amasya	F.79.15.2
3,2	11,64	Zihgir	Amasya	F.83.2.1
2,6	11,42	Zihgir	Amasya	F.79.10.76
2	2,91	Zihgir	Amasya	E.2009.3
2,9	20,86	Zihgir	Antalya	11.01.1973
2,6	13,97	Zihgir	Antalya	E.1.5.94
2,6	16,51	Zihgir	Antalya	E.2006/78
2,5	9,46	Zihgir	Antalya	E-519
2,4	15,49	Zihgir	Antalya	2.12.1992
2,9	14,59	Zihgir	Antalya	2009,79
2,5	3,49	Kemik	Antalya	E..2012.5
2,5	10,83	Zihgir	Bursa	2017/1
2,8	14,22	Zihgir	Konya	3020
1,9	15,15	Zihgir	Konya	6298
2,8	10	Zihgir	Konya	6300
2,7	3,65	Kemik	Konya	8277
3,2	17,71	Zihgir	Konya	6579
2,1	3,36	Kemik	Konya Ereğli	E-758
3	8,79	Zihgir	Konya Ereğli	E-734
2,2	6,16	Zihgir	Manisa	2994
2,6	15,26	Zihgir	Manisa	2988
2,9	11,96	Zihgir	Manisa	2971
2,2	10,59	Zihgir	Manisa	2953
2,3	9,01	Zihgir	Nevşehir	3081
2,3	14,18	Zihgir	Nevşehir	3081
2,9	6,25	Kemik, Deri	OTM	12758
2,8		Kemik, Kumaş	OTM	12760
2,5		Madeni	OTM	12767
2,6		Madeni	OTM	12794
2,5		Madeni	OTM	12795
2,3	11,62	Madeni	OTM	12796
2,2		Madeni	OTM	12797
1,8	4,8	Madeni	OTM	12798
2		Madeni	OTM	12799
2,4	4,19	Madeni	OTM	12800
2	8,25	Madeni	OTM	12801
2,3	8,36	Zihgir	TİEM	4020
		Yeşim Taşı	(Ayhan, 2010)	10743
		Yeşim Taşı	(Ayhan, 2010)	10744

		Gümüş	(Ayhan, 2010)	10409
		Gümüş	(Ayhan, 2010)	10739
		Akik	(Ayhan, 2010)	10741
		Fil Dişi	(Ayhan, 2010)	1328
		Fil Dişi	(Ayhan, 2010)	10103
		Yeşim Taşı	(Ayhan, 2010)	10745

1.2.3.4 Sadak ve Tirkeş, Kubur ve Kandil

Günümüzde “sadak” yay çantası olarak, “tirkeş, kubur ve kandil” ise ok çantası olarak kullanılmaktadır. Sadak kelimesi Moğolcadan Türkçeye geçmiş bir sözcüktür (Tuna O. N., 1972, s. 209-250; Akalın, 2020, s. 438). Kaşgarlı Mahmud ise yay kılıfı anlamına gelen “kurman” ve “yasık” kelimelerini kullanmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 2005, s. 452 ve 670). Günümüzde kurulu bir yayı kırıışinden çıkartma işlemine “yasma” adı verilmektedir. “Tirkeş” ise farsça bir terimdir. “Tir” kelimesinin Farsçada “ok” anlamına geldiğine yukarıda değinilmiştir. Buradaki “keş” kelimesi ise “keman-keş” kelimesinde olduğu gibi Farsçadaki çekmek anlamına gelen “keş” ekinden değil, Türkçedeki çanta anlamına gelen “keş” kelimesinden ileri gelmektedir. “ol okın keşte çalrattı / ok keşte çaldır çaldır etti” (Kaşgarlı Mahmud, 2005, s. 219). Dede Korkut hikâyelerinde ise ok torbası için Bilük, Sadak ve Tirkeş kelimelerine yer verilmektedir (Gökyay, 2007, s. 1129).

Osmanlı Türklerinin ise “tirkeş” kelimesini hem yay çantası hem de ok çantası olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Örneğin kuruluş dönemi kroniklerinde tirkeş kelimesi ok çantası olalar kullanılmıştır; “Gazi Evrenüz sünüsünü def idüb tirkeşinden bir ok çıkarıp ol kafiri göğsünden urup...” (Mehmed Neşri, 2013, s. 115). Bugyetü’l-Meram’ın XVI. yüzyılda Hasan Derbendi tarafından yapılan tercümesinde ise “andan tirkeşinden ok çıkara ve okun üçde bir kısmından duta ve yüni dirseğinden yana ola ve anı sol elinün parmaklarıyla duta ve bu tarikle ok gezlemek Türklerün tirkeşinden ok almağa kolaydır” ifadeleri yer almaktadır. XVII. yüzyıl sonunda ise Kâtip Abdullah Efendi’nin anlattığı tirkeş faslından yay çantasının kastedildiği anlaşılmaktadır; “Bu fasl tirkeş ne resm ve tul ve arz gerekdür anı beyan eder. Enva-i tirkeş çokdur lakin her birinde kac mukarrerdür mısır kesimi cümleden eyüdü. Evvela kayık olan şöyle gerekdür ki yayun bir tarafı kabzasıyla tamamen tirkeş gire, kabza taşrada kalmaya.” (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 49).

Söz konusu bu tirkeşler 1640 yılında kalite sırasına göre 3500 akçe, 3000 akçe, 2500 akçe, 1450 akçe, 1300 akçe, 550 akçe ve 500 akçeye satılmaktadır (Kütükoğlu M. S., 1978, s. 237; Yücel Y. , 1992, s. 104)

Ahmet Ayhan tarafından yayınlanan Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu kataloğunda iki adet sadak, tirkeş olarak kaydedilmiştir. (Ayhan, 2010; TSM, Env No. 10989 ve 1300) Bu sadakların biri 75 cm, diğeri 65 cm uzunluğundadır. Dolayısıyla 65 cm olanın menzil yayları için kullanıldığını düşünmek mümkündür. Ahmet Ayhan mezkur katalogda 42 cm uzunluğunda bir adet de tirkeş örneğine yer vermektedir. (Ayhan, 2010; TSM, Env No. 1305).

Kubur ve kandil ise yine ok çantaları olarak kullanılmaktadır. Kuburlar meşinden silindirik biçiminde imal edilmiştir (Yücel Ü. , 1999, s. 316). Kâtip Abdullah Efendi'ye göre kubur, ok boyunun en az üçte ikisi kadar olmalıdır. Ok kubura yerleştirildiğinde okun üçte ikisi kuburun içine girmelidir. Aksi taktirde at üzerinde giderken oklar kuburdan düşer (Kâtip Abdullah Efendi, 2013, s. 49). Kandil ise dört köşeli olarak ahşaptan üretilmektedir. İçine, üzerinde bir ok yerleşecek kalınlıkta delikler olan ahşap bir aparatın yer aldığı kandiller, menzil ve puta yarışlarında kullanılan okların güvenle muhafaza edilmesi için üretilmiştir.

Tablo 31: Kubur ve Kandil

Ürün	Yükseklik	Genişlik	Boy	Bulunduğu Yer	Envanter No
Kubur	45	4		OTM	12766
Kubur	75,5	12		OTM	12768
Kubur			49	OTM	12769
Kubur	7	11,5	70	OTM	12770
Kubur				Ankara	24672
Kandil	7	11,5	70	OTM	12764
Kandil			64,5	Ankara	15507
Kandil			65	Edirne	282
Kandil		12	68	(Ayhan, 2010)	10463
Kandil		8	70	(Ayhan, 2010)	1228
Kandil		12	70	(Ayhan, 2010)	1230
Kandil		14	66,5	(Ayhan, 2010)	1214

1.2.3.5 Bilek Siperi ve Muşamma

Bilek siperi ve muşamma menzil atışlarında kullanılan yardımcı aletlerdendir. Bilek siperi kabza tutan ele takılan ve oku kabzanın gerisine çekmeye yarayan bir alettir.

Muşamma ise kabzaya sarılan ve her çeşit kumaş ve deriden imal edilen uzun bir şerittir. Bu aparat bilek siperi takılı iken yay kabzasını kavramaya yarar. Yaptığımız araştırma neticesinde karşılaştığımız tek muşamma örneği Edirne Arkeoloji Müzesi'nde 302 numarada kayıtlıdır.

Düz bir tabla üzerine oluklu bir parçanın yerleştirilmesiyle üretilen Bilek siperi, bir kemer yardımı ile bileğe bağlanır. Üzerindeki oluklu kısma Osmanlı zamanda ibik adı verilmektedir. Osmanlı okçuluk ürünlerinin hemen hepsinde olduğu gibi ibiğinde kişiye özel üretilmesi ve boyunun uzunluğunun da çekiş mesafesine göre ayarlanması gerekmektedir. İbik sayesinde ok, kabzadan daha geriye çekilebilir ve bu oluk, ok için bir fırlatma rampası görevi görür. Çukadar Ahmed ilk olarak okun yumruğa vereceği zararı önlemek için bilek siperinin kısımlarından olan siper tablasının oluksuz bir şekilde olması gerektiğini dile getirmiştir (Karasu, 2022, s. 46).

Ünsal Yücel bilek siperinin XVII. yüzyılda kullanıldığını iddia etmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 311). Ancak ne XVII. yüzyıl kavsânâmelerinde ne de öncesinde yazılanlarda sipere dair bir bilgi geçmektedir. Sipere dair ilk ve en ayrıntılı bilgiler Çukadar Ahmed'in *İrşadür'r-Rumat fî Hediyyetü'l-Keman* adlı eserinde geçmektedir. Bu kayıtlarda Çukadar Ahmed siperin kendisinden önceki atıcıların sahip olmadıkları bir alet olduğunu ve kendi zamanında Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi tarafından icad edildiğini bildirmektedir; (Çukadar Ahmed, XVIII. Yüzyıl, vr. 6^b ve 12^b).

Siperin icadı menzil müsabakalarına getirilen büyük bir yeniliktir. Bilek siperinin atıcıya ok boyundan daha fazla çekiş imkânı sunması, ok ve yay ölçüleri ile formlarının değişmesine sebep olmuştur. Yay, ok boyundan daha fazla girmek oka uygulanacak kuvvetin artması anlamına gelir. Dolayısıyla XVIII. yüzyıldan sonra okların hem kendine uygulanacak bu kuvvete mukavemet gösterebileceği hem de aerodinamik dengesinin bozulmayacağı bir formda üretilmesi gerekmiştir. Menzil yarışlarında kullanılan oklar yukarıda da bahsedildiği üzere, pişrev işe şem endam haki ise tarz-ı has endam formunda üretilmiştir. XVIII. yüzyıldan sonra bu formların yapısı aynı kalmakla beraber ölçülerinin değiştiğinden söz edilebilir.

Tablo 32: Bilek Siperi

Türü	Malzeme	Bulunduğu Yer	Envanter No
Bilek Siperi	Kemik, Deri, Ahşap	OTM	12757
Bilek Siperi	Kemik, Deri, Ahşap	OTM	12759
Bilek Siperi		(Ayhan, 2010)	10465
Bilek Siperi		(Ayhan, 2010)	1316
Bilek Siperi		(Ayhan, 2010)	2726

2. BÖLÜM: KURUMSAL BİR FAALİYET OLARAK OSMANLI OKÇULUĞU: OKMEYDANILARI VE ATICI TEKKELERİ

Okmeydanları geniş ve açık arazi koşulları sayesinde hem sportif faaliyetlerin hem de çeşitli törenlerin düzenlendiği mesire alanlarıdır. Osmanlı tarihi boyunca pek çok şehirde kurulan Okmeydanlarında okçuluk eğitimleri verilmiş, müsabakalar düzenlenmiş, törenler tertibedilmiş ve bu faaliyetlerin de ekserisine halk iştirak etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk defa Orhan Gazi zamanında Bursa'da bir Okmeydanı tesis edilmiş ve burası Yıldırım Bâyezid tarafından vakfa bağlanarak okçuluğun kurumsallaşması adına ilk adım atılmıştır (Kepecioğlu, 1936, s. 13-16). Daha sonra toprakların genişlemesine paralel olarak Gelibolu'da, Edirne'de, İstanbul'da, Ayazmend'de, Akhisar'da, Manisa'da, Bergama'da, Balıkesir'de, Kütahya'da, Ankara'da, Amasya'da, Konya'da, Maraş'ta, Tokat'ta, İpsala'da, Tire'de, Diyarbakır'da, Sofya'da, Üsküp'de, Vardar Yenicesi'nde, Ustrumca'da, Vezdeçe'de, Avlonya'da, Belgrad'da, Peşte'de, Cidde'de, Mekke'de, Dem'de, Şam'da, Halep'de, Bağdat'ta, Kahire'de, İskenderiye'de, Kandiye'de (Kâtip Abdullah, 2020, s. 51), Hersek'te (BOA, A.DVNSMHM. d, 70/78), Limni Adası'nda (BOA, A.DVNSMHM. d, 111/1186) ve Sakız Adası'nda (BOA, ŞD, 941/74) da Okmeydanları tesis edilmiştir.

Atıcı tekkeleri ise, yukarıda belirtilen faaliyetlerin sistemli bir şekilde yürütülmesi için kurulan müesseselerdir. Atıcı tekkelerin birincil görevi, sporcu yetiştirmektir. Bu müesseseler vasıtasıyla okmeydanlarında atıcılık eğitimi verilmiş ve yarışmalar düzenlenmiştir. Atıcı tekkelerinde düzenlenen üç çeşit yarışma vardır. Bunlardan ilki puta yarışmasıdır. Puta yarışları hedef okçuluğudur. Belli bir mesafeden sabit hedefe atılan oklarda, hedefi en fazla vuran kazanır. Atıcı tekkelerinde düzenlenen bir diğer yarışma darp yarışmasıdır. Ahşap bir kütük ya da metal bir plakayı en fazla delip geçen kazandığı bu yarışmaya Osmanlı okçuluğunda pek fazla itibar edildiği söylenemez. Üçüncü yarışma türü ise, en makbul ve prestijli olan menzil yarışmasıdır. Menzil yarışları en uzağa ok atma yarışması olarak tabir edilebilir. Belirli bir noktadan, belirli bir istikamete doğru ve belirli bir rüzgâr esiyorken atılan ok, eğer diğer yarışmacıların oklarından daha uzağa düşmüşse, o yarışmacı adına menzil taşı adı verilen mermer bir taş dikilir. Ok atışları için dikilen bu taşlar, tüfek ya da gürz atışları

için dikilen nişan taşları ile karıştırılmamalıdır. Osmanlı tarihi boyunca özellikle de İstanbul'un pek çok noktasında pek çok nişan taşlarına rastlanmaktadır. Ancak her nişan taşı ok atışları için dikilen menzil taşı değildir. Bu taşlardan bazıları tüfek atışları sonrasında dikilen taşlardır.

Eğitimi tamamlayan ve gerekli şartları yerine getirerek müsabakalarda başarı elde eden atıcıların isimleri kemankeş sicil defterine kaydedilmiş ve bu sporcular adına “kabza alma töreni” adı verilen bir icazet/mezuniyet töreni düzenlenmiştir. Hatta 1169/1755-56 tarihli bir belgeye göre müzehhiban sınıfı dahi, icazet törenlerini “mutad-ı kadim üzere” Okmeydanı Atıcı Tekkesi'nde gerçekleştirmek istemektedir (BOA. C. MF. 54/2672). Aşağıda daha detaylı olarak anlatılacağı üzere kabza alma/icazet törenlerinde sergilenen ritüellere bakıldığında, bu etkinliğin fütüvvet anlayışı ve ahilik geleneklerinden oldukça etkilendiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde tahsis edilen her okmeydanının spor kulübü olarak işleyen bir atıcı tekkesi kurulduğunu düşünmek yanlış olur. Elimizdeki bilgilere göre İstanbul haricinde Bursa'da ve Kandiye'de atıcı tekkesi bulunmaktadır. Bursa'da kurulan tekkenin Yıldırım Bâyezid zamanında kurulduğu anlaşılmaktadır. Zira yukarıda da izah edildiği gibi burası Yıldırım Bâyezid zamanında vakfa bağlanmıştır. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi I. Ahmed'in 1604 tarihinde Celaliler üzerine yaptığı seferde Bursa Okmeydanı'nda ordugâh kurulduğunu bildirmektedir (Abdülkadir Efendi, 2003, s. 426). Ancak burada tekke şeklinde bir yapı hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. 1790 tarihli bir belgeden ise, Bursa kemankeşlerinin şeyhi Hacı Mehmed Eşrefi'nin vâriissiz vefat etmesi üzerine kemankeş şeyhi olarak Hafız Feyzullah Halife atanmıştır (BOA, C. MF, 81/4021). Dolayısıyla bu kayıttan hareketle Bursa'da bulunan Okmeydanı'nda bir tekke olduğunu söyleyebiliriz. Kandiye'deki Atıcılar Tekkesi ile alakalı ilk bilgiler ise Kâtip Abdullah Efendi tarafından sağlanmaktadır. Buna göre Girit kuşatması sırasında Kandiye'de okçuluk eğitimi veren bir kurum tahsis edilmiştir. Hatta burada Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa, adada olduğu bir sırada buraya gelerek okçuluk talimi yapmıştır (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 514). 1733 yılına ait bir belgeden ise, kandiye'deki bu tekke hakkında daha edaylı bilgiler elde edilmektedir. Söz konusu belgede eski vezir-i azamlardan Siyavuş Paşa tarafından Kandiye Kalesi'nin dışında Topaltı denilen yerde, okçuluk eğitimi verilmesi için bir bina inşa ettirilmiştir. 1733 yılına gelindiğinde ise burada Kürkçü Halil adlı birisi okçuluk eğitimi vermekte ancak

kendisi atıcılık ilminden bi-haber olduğu için hizmet edememektedir. “Münteyâ-i İslâm serhaddi olan bu memlekette sanayi-i harbiyenin mesnûn ve mümtazı olan bir maddenin metruk ve madum olması bais” olduğundan buraya atıcılığı daha iyi bilen Kemankes Pehlivan Ahmed tayin edilmiştir (BOA, AE. SMHD. I, 176/13682).

Söz konusu bu tekkeler, vakıf sistemi üzerinden finanse edilmektedir. Aşağıda daha da detaylandırılacağı üzere gerek padişah vakıfları, gerek valide sultanlar ya da üst düzey devlet adamları tarafından kurulan vakıflardan, bu tekkelerin vakıflarına tahsisat ayrılmıştır. Atıcı tekkelerinin maaş giderleri, erzak giderleri, temizli ve tamirat giderleri hep bu vakıflardan aktarılan nakdi ve devlet tarafından yapılan aynı tahsisatlar üzerinden karşılanmaktadır. Söz konusu bu tahsisatlar ise tekkelerdeki sportif faaliyetlere, kabza alma törenlerine, tekke görevlilerinin maaşlarına ve diğer giderlere harcanmaktadır.

2.1. İSTANBUL OKMEYDANI VE ATICILAR TEKKESİ’NİN KURULUŞU, İDARESİ VE MUHASEBESİ

İstanbul Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi’nin tarihine yönelik, aşağıda da belirtileceği üzere, çeşitli iddialar bulunmaktadır. Biz yaptığımız tez çalışmasında bu iddiaların hepsine yer vererek Okmeydanı’nın ve Atıcılar Tekkesi’nin tarihine yönelik en kapsamlı çalışmayı burada sunmaya çalışacağız.

2.1.1. İstanbul Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi’nin Tarihi Gelişimi

Yukarıda da bahsedildiği gibi, İstanbul’un fethinin hemen akabinde Haliç sırtlarındaki tepeler, Fatih Sultan Mehmed tarafından ok atıcıları için Okmeydanı olarak bağışlanmıştır. Daha sonra II. Bâyezid zamanında buraya bir tekke ve mescit yapılmış, IV. Murad zamanında bir namazgâh inşa edilmiş ve III. Mustafa zamanında ise bir minare eklenerek mescid camiye çevrilmiştir. Okmeydanı arazisinin vakıf arazisi olduğu ve gelirlerinin burada bulunan atıcılar Tekkesi’ne ait olduğuna yönelik oldukça fazla sayıda ferman ve berat türünden belgeler varsa da, Okmeydanı’nın ve atıcılar Tekkesi’nin vakfiyesi günümüze ulaşmadığından buranın kuruluşuna dair ciddi spekülâtif iddialar bulunmaktadır. Bu iddialardan en yaygın olanı, Fatih Sultan

Mehmed'in İstanbul'un fethi sırasında tekkenin bulunduğu alana otağ kurdurması ve İstanbul'un düştüğünün haberini burada alması üzerine bu araziye atıcılara vakfettiği iddiasıdır;

Merhûm cennet-mekân Firdevs-âşiyân Sultân-ı ebu'l-Feth Mehmed Hân-ı 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretleri sekiz yüz elli yedi târihinde mahrûse-i Edirne'den Akşemseddin hazretleri ve bunun emsâli 'azîzlerin himmetleri ve Hak Te'âlâ hazretlerinin 'inâyetiyle İstanbul fethinden hâliyâ Okmeydânı'na tekve yerine nasb-ı hiyâm ve feth-i ol makâm-ı mübârekden müyesser olmak ile sulehâya ve ulemâya bu mübârek makâmdan İstanbul'un fethi müyesser olmağın "bu mahalli ne itmek ma'kuldür" buyurdıklarında, cümlesi "Okmeydânı olub du'âda cümle bu mahalle takdîm olunub musalla olmak ma'kuldür" dimeleriyle ve 'alâ hâzâ ol meydân-ı muharrirler tâ'yin buyurub, sınır taşları koyub, defterhâneye tahrîri olunub, atıcı tâ'ifesine mahsûs olub, min ba'dehu yerine binâ ve mezâr ve suyuolları ve bağlar ve gayrı olmayub mümkün ise o semtinden kuş dahi geçürilmeyeler ve atıcı tâ'ifesine vakf ve hükm-i şerîf velirmeğın ok atmağa mahsûs olub... (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 204).

Daha önce de bahsedildiği üzere bu iddia XVII. yüzyıl sonlarında Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Şeyhi Kâtip Abdullah Efendi'nin Tezkîre-i Rumât adlı eserinde geçmektedir. Kâtip Abdullah Efendi öncesinde İstanbul'un fetih haberinin buradan alındığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Okmeydanı'nın kuruluşuna dair elimizdeki en eski belge ise Halim Baki Kunter arşivinde bulunan, II. Bâyezid dönemine ait bir fermanıdır. Ne yazık ki fermanın yarısı günümüze ulaşabilmiştir (OV. HBK. 28/288). Elimizde olan kısmında ise sadece Fatih Sultan Mehmed tarafından Galata civarında atıcılar için tahsis edilen alanın tasarrufu hakkında yaşanan hilafın çözülmesi adına Keşan Kadısı Mevlana Muslihiddin'in müfettiş olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastlayan 1523 tarihli başka bir fermanı da ise, II. Bâyezid zamanındaki bu fermana atıf yapılmasından dolayı, eksik kısım hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir (Ayanoğlu, 1974, s. 37). 1523 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Keşan Kadısı Mevlana Muslihiddin tarafından yapılan teftişte, Faik Paşa ve Midillili Davut adında bir subaşı tarafından padişahın emriyle atıcılara tahsis edilen alanda gayr-ı müslimlere ait bazı bağ ve bahçeler satın alınarak Okmeydanı'na dâhil edilmiş ve buranın sınırları belirlenerek kayıt altına alınmıştır. Ancak söz konusu her iki fermanı da Fatih Sultan Mehmed'in fethi sırasında burada bulunduğuna dair bir bilgi geçmemektedir. Ayrıca en eski Osmanlı kavsnâmelerinden biri olan Bahtiyarzade Risâlesi'nde ve bundan kopya edilen Künhü'l-Ahbâr'ın ilgili faslında da yine Fatih Sultan Mehmed'in fethi sırasında Okmeydanı'na geldiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla söz konusu bu fermanlarda ve kavsnâmelerde Okmeydanı'nın Fatih Sultan Mehmed tarafından bağışlandığı anlaşılmakla birlikte, kendisinin buraya

geldiğine, burada karargâh kurduğuna ve fetih haberini buradan aldığına yönelik bir bilgiler doğru değildir. Ancak gerek Halim Baki Kunter, gerekse de Ünsal Yücel bu bilgiyi teyit etmeden aynen kabul ederek yayınlarında kullanmışlardır (Kunter, 1942A, s. 253-275; Kunter, 1942B, s. 12-15; Kunter, 1942C, s. 12-14; Yücel Ü. , 1999, s. 81).

Okmeydanı'nın kuruluşuna dair en tutarlı bilgiler ise Evliya Çelebi seyahatnâmesinde geçmektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler tarihi olarak daha doğrulanabilir olduğundan, Okmeydanı arazisine yönelik bu bilgiler daha makul görünmektedir. Buna göre;

Mehmed Hân bütün Müslümân gazilere bütün ganimet mallarını yükleyip Ayasofya içindeki mücevher putlardan Vüdd, Yağus, Ya'uk, Süvva' ve Nesir gibi putlarla Tersane Bahçesi'ne varıp ondan putları Okmeydanı'nda nişângâh edip bütün Müslüman gaziler putlara oklar attılar. Hâliyâ kemankeşler arasında puta oku dedikleri ok o hadengdir ki hâlâ Puta Oku derler. Hatta o putun parçalarının Sultan Ahmed Hân 'asrına kadar durduğu muhakkaktır. Bir putun ismine âzmâyış dediler ki lodos yönüne koyup yıldız rüzgârıyla ona ok atarlardı. Hâliyâ o yere Tozkoparân Ayağı derler. Bir puta Hekî dediler. Hasköy tarafına koyup kuzeyden ok attılar. Hâliyâ o oka Hekî derler. Bir puta pîşrev dediler, yıldız tarafına koyup kıbleden ok atarlardı. Hâliyâ o puta pîşrev derler. Beş dirhemi 800 gez menzil seğirdir. Bir puta Pelenk dediler, batı tarafına konulup doğu tarafından Moğol sufarı atılırdı. Hâliyâ bütün ok atıcıların arasında o oka Pelenk derler. Sözün özü Okmeydanı'nın dört tarafında on iki tür putları koyup on iki tür zenbur oku ile anılan putlara ok atıp bütün dost gaziler atıcılar pîri Hz. Sa'd oğlu Vakkas ruhunu şad eylediler. Hâlen tatil günleri İstanbul halkı o tören üzere Okmeydanı'na giderler. Sonra Sultan Mehmed Hân Tersane Bahçesi'ne gelip üç gün üç gece bütün Müslüman gazilere ziyâfetler verip... (Evliya Çelebi, 2016, s. 46)

Evliya Çelebi'nin anlatımına göre, İstanbul'un fetih kutlamaları, Tersane Bahçesi'nde gerçekleştirmiş ve bu kutlamalar sırasında Ayasofya'da bulunan putlar/haçlar/ikonlar, Tersane Bahçesi'nin hemen üstündeki yere getirilerek bunlara ok atışı yapılmış ve bu durum gelenek halini almıştır. Bizce, Fatih Sultan Mehmed'in Ayasofya'da bulunan haçların/putların/ikonaların buraya taşınarak ok hedefi getirilmesi üzerine bu alanı ok atıcılarına bağışlamış olması daha muhtemeldir. Fatih Sultan Mehmed, Okmeydanı arazisini ok atıcıları için bağışladıktan sonra, Faik Paşa ve Subaşı Midillili Davud'u, arazi sahiplerini arazilerini satmaları için ikna etmekle görevlendirmiştir. Toplamda yedi dönüm arazi satın alınarak kaydedilmiş ve bu alan atıcıların tasarrufuna bırakılmıştır (Ayanoğlu, 1974, s. 37).

Okmeydanı'nın sınırları konusunda çeşitli ferman, berat ve hükümlerde oldukça net ifadelerle rastlanmakla birlikte, sınırların ağaç, taş ve gölet gibi zaman içinde ziyadesiyle değişime uğrayan nesnelerle işaretlenmiş olması, günümüzde Okmeydanı'nın tarihi sınırlarını belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Ancak Neşet

Köseoğlu'nun Beyoğlu Vakıflar Dairesinde bulunan bir hayrat defterinde, günümüzde de var olan pek çok nesne sınır alameti olarak belirtmesi tarihi Okmeydanı'nın sınırlarını tahayyül etmemizi sağlamaktadır. Buna göre Okmeydanı'nın doğu sınırı boyunca Sinan Paşa Mahallesi, Büyük Piyale Paşa Mahallesi ve Kâğıthane İlçesi uzanmaktadır. Batısında ise Şahkulu Türbesi ve Aynalı Kavak Kasrı bulunmaktadır. Meydanın güney tarafında Kulaksız Mezarlığı bulunmaktadır. Kuzeyde ise Keçecipiri Mahallesi ve Arabacılar Mahallesi ile Rum Mezarlığı ve Yahudi Mezarlığı uzanmaktadır (Köseoğlu, 1953, s. 11-15; Kahraman, 1995, s. 248). Bu alan günümüzde Beyoğlu Belediyesi ilçe sınırları dâhilinde bulunmaktadır (Bkz. Ek. 14).

Fatih Sultan Mehmed'in ok atıcıları için bağışladığı bu arazi, hem İstanbul'a yakın olması hem de geniş ve yüksek bir konumda bulunuyor olması bakımından oldukça değerlidir. Bu kadar geniş ve değerli bir arazinin sadece ok atıcılarına ait olmasının toplum nazarında bir takım infiallere sebep olduğu söylenebilir. Bu nedenle Okmeydanı arazisi, neredeyse kurulduğu günden itibaren sürekli gayr-ı meşru müdahalelere maruz kalmıştır. Bu durum Okmeydanı arazisinin korunması problemini doğurmuştur. Hatta Okmeydanı Atıcılar Tekkesi idarecilerinin neredeyse en önemli görevlerini güvenlik sorunlarının teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Tekke yöneticileri, hemen hemen her dönemde Okmeydanı arazisinin atıcılarına ait olduğuna yönelik ferman ve berat talebinde bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu hususta ilk ferman yukarıda da belirtildi gibi Fatih Sultan Mehmed'den hemen sonra II. Bâyezid tarafından çıkartılmıştır. Fermanın sadece yarısı elimizde olduğundan buradan sadece Okmeydanı arazisine yönelik bir anlaşmazlık olduğu ve bu anlaşmazlığın çözülmesi için Keşan Kadısı Mevlana Muslihiddin'in müfettiş olarak tayin edilmiştir (OV. HBK. 28/288). Bu hususta elimizdeki ikinci ferman ise Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastlanmaktadır. 1523 tarihli bu fermana, Okmeydanı'nda mezar yeri kazmanın ve kiremit toprağı çıkarmanın yasak olduğu belirtilmektedir. Ancak bu gibi müdahalelerin önüne geçilememiş olunacak ki 1527 ve 1549 tarihli fermanlarda aynı sorunların tekrar edildiği, Galata kadısının ve yeniçeri ağasının meydan korucuları ile beraber durumu teftiş ederek suçluların cezalandırılması emredilmektedir (Ayanoğlu, 1974, s. 38-42).

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi sakinlerine tahsis edilen ve başkalarının kullanımına yasak olan bir diğer unsur ise, buradaki su kuyularıdır. Atıcılar Tekkesi'nin son bekçisi ve aynı zamanda da son şeyh Muti Efendi'nin oğlu Süleyman Celaleddin Bey, Okmeydanı sınırları içindeki beş adet su kuyusu bulunduğunu, tekkenin bu kuyulardan senelik 500 lira kira aldığını, Terkos Suyu Hasköy'e getirilince bunlardan üçünün belediye tarafından kapatıldığını ancak iksinin 1936 tarihine kadar kullanıldığını anlatmaktadır (OV. HBK. 45/736-5). Halim Baki Kunter Arşivi'nde bulunan bir belgeden anlaşıldığı üzere XVII. yüzyılda Kasımpaşa ahalisinden daha önce vefat eden Emir Efendi'nin oğlu Süleyman Celaleddin Bey'in bahsettiği bu kuyulara bağlı bir çeşmeden evine su çekmektedir. Tekkedeki tirendazların durumu saraya şikâyet etmesi üzerine padişah arz-ı halin üzerine “min-ba'd dahl” olunmaya diyerek, bu çeşmenin atıcılara mahsus olduğunu kesinleştirmiştir (OV. HBK. 56/886).

İstanbul Okmeydanı tarihinin en uzun gayr-ı meşru müdahalesi ise, okçu ve yaycı esnafının Okmeydanı arazisini işgal etmesidir. Bu meseleyi en detaylı anlatan Kâtip Abdullah Efendi'nin *Tezkîre-i Rumât* ve *Kâunnâme-i Rumât* adlı eserleridir. Buna göre Atıcılar Tekkesi Şeyhi Eski Saray İmamı Mehmed Efendi vefat ettikten sonra, bu zatın elinde bulunan tekkenin vakıf belgelerinin kaybolduğunun anlaşılması üzerine okçu ve yaycı esnafı “Okçular ve Yayılar Vakfı” adında bir vakıf kurarak, Okmeydanı arazisini ve Atıcılar Tekkesi'ni ele geçirmişlerdir. Bu sırada Kâtip Abdullah Efendi bir menzil taşı dikmek istemiş ancak adı geçen esnaf gruplarının başı olan Okçubaşı ve Yayıbaşı buna izin vermemiştir. Bunun üzerine İstanbul kadısından naib talep edilerek durum mahkemeye taşınmış ve naib menzil taşının dikilmesi yönünde karar almıştır. Mahkeme atıcılar adına olumlu sonuçlanmış olmasına rağmen adı geçen esnaf grupları durumu Vezir-i Azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya taşıyarak işgale devam etmişlerdir. Durum böyle olunca atıcı taifesi de durumu, IV. Mehmed'e bildirmişlerdir. Bunun üzerine IV. Mehmed, yeniçeri ağalarından Mustafa Ağa'yı durumu teftiş etmesi için görevlendirmiştir. (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 210-220). Mustafa Ağa her iki tarafı da dinledikten sonra IV. Mehmed'e bir rapor sunmuştur. Söz konusu rapor, adı geçen esnaf gruplarının haksız olduğunu bildiren bir Tenbihnâme niteliğindedir ve arkasında da IV. Mehmed tarafından yazılan “mucebince Galata Kadısına hitaben hükm-i emrimdir” hattı yer almaktadır.

... fil-hakika Yayıbaşı ve Okçubaşının Tirendazlar Taifesiyle olan davalarında şer'an hasım olamadıklarından gayrı hukuken dahi bir veçhile münasebetleri olmayub tahakkümen dahi lağv olduğu aşikar olduğundan ilzam olmaları ile bundan böyle bu davayı itmezüz deyu Yayıbaşı ve Okçubaşı ve sair üstadlar Tirendaz Taifesinin kavillerine razı ve mukirr olub... ba'de'l-yevm dahi min-ba'd niza olunmayub tahrir olduğu üzere amel olunub nezaretimiz hasebiyle tenbih ve tekid ve düstürü'l-amel olmak için iş bu Tenbihnâme tahrir ve Tirendaz Taifesine virildi. Bir dahi niza olunur ise ibraz olunub mucebince amel oluna. Min-ba'd dahi niza ve bu Tenbihnâme muhalif iş itdirmeyeler. Tahriran fi'l-yevmi's-sabi' ve'l-işrin fi şehr-i Cemaziye'l-Evvel sene İsneyn ve Tis'in ve Elf (OV. HBK. 116/2405).

14 Haziran 1681 tarihli bu tenbihnâmeden sonra yaycı ve okçu esnaf gruplarının Atıcılar Tekkesi ve Okmeydanı arazisi üzerinde hak iddia etmelerinin kanun-ı kadime aykırı olduğuna ve 8150 gezlik arazinin İstanbul'un fethinden beri atıcılara ait olduğunu belirten üç ayrı divan-ı hümayun kararı daha çıkartılmıştır. Bu hükümlerden ilki 11 Eylül 1692 (BOA, A. DVNSMHM. d, 103/139), ikincisi 25 Mart 1696 (BOA, A. DVNSMHM. d, 108/545) ve üçüncüsü de 11 Temmuz 1707 (BOA, A. DVNSMHM. d, 115/1448) tarihlidir.

Söz konusu divan-ı hümayun kararları ve tenbihnâme Kâtip Abdullah Efendi'nin *Tezkîre-i Rumât*'ta verdiği 8150 gezlik sınırı onaylar ve Okmeydanı üzerindeki okçu ve yaycı esnafının işgalini önlemeye yönelik hazırlanmış metinlerdir. Bu anlaşmazlığın ele alınabilecek en üst makamda üç kere görüşüldüğü ve atıcıların lehine karara bağlandığı açıktır. Ancak kararın uygulamasında bir takım zafiyetler gösterilmiş olunmalı ki aynı konu tekrar tekrar divana taşınmıştır. 1691 ile 1695 yılları, devletin çok ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı 1683 Viyana Bozgunu ile 1699 Karlofça Antlaşması arasındaki süreçtir. Bu dönemde bir taraftan içeride mali problemlerle diğer taraftan da dışarda Viyana Bozgunu sonrası kurulan kutsal ittifakla mücadele edilmektedir. Türk imajına ciddi bir darbe vuran Avusturya ve Polonya'nın Macaristan'dan, Venedik'in ve Malta'nın denizden ve Rusya'nın da Karadeniz'in kuzeyinden başlattığı harekâtlar sonucunda devlet aynı anda pek çok cephede savaşmak mecburiyetinde kalmıştır (İnalçık H. , 2015, s. 206). Böyle bir konjonktürde devlet merkezli bakıldığında arazi anlaşmazlığı gibi algılanabilecek bir meselenin çözümü noktasında ciddi adımların atılarak, 1691 ve 1695 yıllarında iki kere mesele divan-ı hümayunda tartışılmıştır. Ancak alınan kararları uygulanıp uygulanmadığının takibi noktasında aynı ciddiyet gösterilememiştir. Bu nedenle mesele 1707 yılına kadar sürmüş gibi görünmektedir.

Söz konusu meselenin ne kadar sürdüğüne yönelik Ünsal Yücel, Eski Saray İmamı Mehmed Efendi'nin vefat tarihini 1665 olarak verip, *Tezkîre-i Rumât*'a dayanarak

işgalin bu vefattan sonra başladığını ve yukarıda verilen 1681 tarihli Tenbihnâme'ye kadar yaklaşık olarak 15 yıl sürdüğünü iddia etmektedir (Yücel Ü. , 1999, s. 108). 1707 yılında dahi aynı konunun devlet merkezine taşındığı düşünülürse, meselenin 1681 tarihli Tenbihnâme ile çözüme kavuşmadığını söylemek yanlış değildir. Ayrıca Tezkîre-i Rumât'ta Mehmed Efendi'nin vefat tarihi geçmemektedir. Dolayısıyla Ünsal Yücel'in 1665 tarihini hangi kaynağa dayanarak verdiği bilinmemektedir. Kâtip Abdullah Efendi ise Kânunnâme-i Rumat adlı eserinde “*Atıcı killetinden tekyeyi ve meydanı yaycı ve okçu füzuli zabtidüb üç dört senede hezar zahmet ile bu Kanun-nâme'ye muvaffak olabilüp*” ifadelerine yer vermektedir (Kunter, 1942A, s. 253-275). Bizce Kâtip Abdullah Efendi'nin “üç dört sene” ifadesine yer vermesinin sebebi, işgalin kaldırılması noktasında kendini öne çıkarma çabası ile açıklanabilir. Çünkü Kâtip Abdullah Efendi Eminönü Yeni Valide Cami'nin Kâtibi'dir ve bürokratik açıdan Haremeyn-i Şerefeyn Nazırı Darüssade Ağası Yusuf Ağa'nın tabiiyetindedir. Yusuf Ağa ise, Osmanlı tarihinde en uzun süre Darüssade Ağalığı yapanlardan birisidir ve aynı zamanda IV. Mehmed'in de en yakınındaki devlet admaları arasındadır (Turan A. N. 1999, s. 123-148). Ayrıca Yusuf Ağa'nın kethüdası diğer Yusuf Ağa'da Poyraz Menzili'nde taş dikmeye hak kazanmış bir kemankeştir. Bu bağlantıları sayesinde atıcıların sesini padişaha duyurabilecek tek isim olan Kâtip Abdullah Efendi, 1679 tarihinde Atıcılar Tekkesi'ne şeyh olduktan sonra sarayla olan 1681 tarihinde yukarıda bahsedilen Tenbihnâmenin hazırlanmasında etkili olmuş ve kendi açısından “3-4 sene” içinde meseleyi halletmiştir. Bununla beraber Yusuf Ağa'nın 11 Şevval 1093 (13 Ekim 1682) ve 16 şevval 1093 (18 Ekim 1682) tarihli divan-ı humayna sunduğu iki ayrı arz-ı halden Atıcılar Tekkesi'ni patronajı altına aldığını da söyleyebiliriz (OV, HBK, 116/2406; OV, HBK, 116/2407), Kaldı ki Kâtip Abdullah Efendi de Yusuf Ağa'dan “Darü's-sa'ade Ağası Efendimüz Yusuf Ağa Hazretleri” ifadeleri ile bahsetmektedir (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 222).

Abdullah Efendi, şeyhlik döneminden önce başlayan söz konusu gayr-ı meşru müdahalenin kendisi şeyh olduktan sonra tamamen sona erdiğini ve bu problemi kendisinin çözdüğünü iddia ederek, işgal süresini 3-4 yıl olarak vermiştir. Hâlbuki söz konusu anlaşmazlığın çözüme kavuşmadığı ve 1707 tarihine kadar divan-ı hümayna taşındığı açıktır. Dolayısıyla Yusuf Ağa'nın 1687 tarihinde azledildiği ve Kâtip Abdullah Efendi'nin de 1691-92 tarihinde vefat ettiği göz önüne alınırsa, bu mesele bu

aktörlerden çok daha uzun süren bir problemdir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 41; Turan A. N., 1999, s. 145-162; Hathaway, 2022, s. 150; Arslantürk & Arslanboğa, 2015, s. 15-39).

Okçu ve yaycı esnaf gruplarının buradaki işgallerini meşrulaştırmak için öne sürdükleri argüman ise, sektörün üretim ayağını oluşturdukları için asıl iş gücünü kendilerinin teşkil ettiğini ve bu nedenle de meydanın gelirlerinin kendilerinin hakkı olduğudur. Burada okçu ve yaycı loncalarının Okmeydanı arazisine el koyarak kendilerine yeni bir gelir kapısı yaratma çabalarının, artan fiyatların ve düşük satış oranlarının bir sonucu olduğu düşünülebilir. Çünkü birinci bölümde de değinildiği üzere XVIII. yüzyıl itibariyle ok ve yay fiyatlarında ciddi bir artış gözlemlenmekte ve satışlar, belirli bir çevre ile sınırlı kaldığı için, düşmektedir. Buna mukabil, aşağıda daha da detaylı olarak inceleneceği üzere Atıcılar Tekkesi'nin ciddi bir gelir kaynağı olduğu söylenemez. Buranın bütün geliri ya hanedan ya da idareci vakıflarından ayrılan tahsisatlar ve saray mutfağından gönderilen bir takım erzak maddeleridir ki bu bile tekkenin rutin giderlerini ancak karşılamaktadır. Buradaki idareciler maaşlı olarak hayatlarını idame ettiren sıradan kişilerdir. Atıcıların ise vakıftan aldıkları herhangi bir meblağ yoktur, sadece burada çıkan yemekten istifade hakkına sahiptirler. Hatta bu sebeple evlenmekte bile güçlük çekerler. 1600 tarihli bir belgeye göre Yusuf adlı bir ok atıcısı beş altı yıldan beri evlenmek istediğini ancak “la-kıy” bir okçu olduğu için kimse kız vermediği için evlenememekte ve sarayda işe girerek evlenmek istemektedir (BOA. TSMA. e. 969/115). Dolayısıyla buradaki ok atıcılarının ve görevlilerinin de maddi durumlarının pek iç açıcı olduğunu söylenemez.

Okçuların ve yaycıların burayı ele geçirmeye çalışmalarının asıl amacını Kâtip Abdullah Efendi “Meydandan garazları mezar yeri bey’ itmekmiş. Otuz kırk bin mezar bey’ ve akçasın almışlardır” şeklinde ifade etmektedir. (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 221). Bu esnaf gruplarının bizce bir diğer amacı da padişahın huzurunda ok atarak maddi manevi bir çıkar elde etmektir. Atıcılığa ilgisi olan padişahların sık sık Okmeydanı’na geldiği ya da Okmeydanı’ndaki atıcıları huzuruna çağırdığı bilinmektedir. İşte bu gibi durumlardan dolayı okçu ve yaycı grupları XVII. yüzyıl sonundan XVIII. yüzyılın ilk yıllarına kadar Okmeydanı arazisinin sınırlarına gayr-ı meşru müdahalelerde bulunmuşlardır.

Okmeydanı arazisine yönelik uzun süreli anlaşmazlıkların bir diğeri ise Yahudilerle yaşanmıştır. Arşiv kaynaklarından tarihi Okmeydanı arazisi içinde yer alan ve sınırları belli olan Yahudi Mezarlığı için Yahudi cemaatinin Atıcılar Tekkesi Vakfına yıllık belli bir miktar kira verdiği anlaşılmaktadır. (BOA. EV. d. 41150). Ancak zaman zaman Yahudilerin belirlenen sınırların dışına çıkarak mezarlıklarını genişletmeye çalıştıkları görülmektedir. Bizim ulaşabildiğimiz belgelere göre Yahudilerle olan bu anlaşmazlıkların ilki III. Mustafa döneminde yaşanmıştır. Buna göre, Yahudilerin dini günlerinden birini Okmeydanı'nda kutladıkları ve bu kutlamalar sırasında burada şarap içip dans ettikleri, durumun saraya şikâyeti üzerine Yahudilerin Okmeydanı'na girişleri yasaklanmıştır (BOA, A. DVNSMHM. d, 146/12; VGM. Defter No: 950, s. 248). Ancak Yahudilerin burada bulunan mezarlıkları anlaşmazlığın devam etmesine sebep olmuştur. Zira meydan şeyhi tarafından III. Selim'e yazılan 1804 tarihli bir arz-ı halde Okmeydanı'nın sefer zamanlarında halkın gelip zafer için dua ettikleri bir alan ve müminlerin secdegahı olması bakımından buranın Yahudi ve Hristiyanlardan arındırılması gerektiğine dikkat çekilmektedir (BOA. AE. SSLM. III. 183/42). Benzer ifadelerin 1856 tarihli başka bir arz-ı halde daha geçiyor olması ilginçtir. Buna göre, tekkede Okmeydanı sınırlarını gösteren bir harita ve pek çok emirnâmenin bulunmasına rağmen, Yahudiler adı geçen haritada belirtilen mezarlıklarının sınırlarını geçerek elli kadar yeni mezar yeri açıp mezar taşı dikmişlerdir. Bu arz-ı halin üzerine Yahudi cemaati lideri olan hahambaşının tenbih edilerek açılan mezar yerlerinin kapatılması ve kendilerine ait olan mezarlık sınırlarının ihlal edilmemesi emredilmiştir (BOA. HR. MKT. 183/42). Ancak özellikle İstanbul'daki en eski Yahudi yerleşim bölgesi olan Hasköy'de (Güncüoğlu, 1997, s. 388-390) ikamet eden Musevi Cemaati'nin de bir mezarlığa ihtiyacı olduğu da unutulmamalıdır. 1879 tarihinde bu ihtiyacın karşılanması için İstanbul Şehremanetliği tarafından İmam Deresi taraflarının Yahudilere mezarlık olarak tayin edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Atıcılar Tekkesi kemankeşleri bu alanın vakıf arazisi olması hasebiyle bu tayine de karşı çıkan bir arz-ı hal yazmışlardır (BOA. ŞD. 2895/48). Ancak yazılan bu arz-ı hal karşılığında İstanbul Şehremanetinden gelen dönüşe dair bir belgeye ulaşılamamıştır. Ayrıca Okmeydanı sınırları dâhilinde bir de Rum Mezarlığı vardır. Söz konusu Rum Mezarlığı 1842 ile 1864 tarihleri arasında İstanbul Rum Patrikliğine kiralanmıştır (OV. HBK. 45/736-8).

Atıcılar Tekkesi şeyhlerinin XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca buranın dini önemine dikkat çekerek Müslüman olmayanların Okmeydanı'na alınmamalarını talep etseler de devletin bir takım acil ihtiyaçlarının bu taleplerin önüne geçtiği muhakkaktır. Buna göre 1856 tarihinde Kırım savaşı için İstanbul'a gelen ve burada ikamet etmesi gereken İngiliz Askerleri için, Okmeydanı'nın ok atılmayan kısımlarında pek çok baraka inşa edildiği anlaşılmaktadır (BOA, HR. MKT, 134/8; BOA, HR. MKT, 134/94; BOA, HR. SYS, 1355/25). Ayrıca Balkan Savaşları sonrası İstanbul'a göç etmek mecburiyetinde kalan pek çok muhacir de yine Okmeydanı'na yerleştirilmiştir. Halim Baki Kunter arşivinde bulunan ve son şeyh Muti Efendi'den sonra Okmeydanında ve Atıcılar Tekkesi'nde yaşananların gün gün kaydedildiği Okmeydanı Vukuat Defteri'ne göre 1330-1340 (1911-1921) yılları arasında Okmeydanı'nın büyük bir kısmının buraya yerleşen muhacirlere tahsis edildiği görülmektedir (OV. HBK. 24/212).

Okmeydanı arazisi buradaki tekke için tek gelir kaynağı olduğundan, kemankeşlerin burayı korumak için oldukça titiz davrandıkları açıktır. Ancak İstanbul'da ok atılan tek geniş alanın Okmeydanı olmadığı da bilinmelidir. Ordunun sefere çıkarken İstanbul yakınlarında konakladığı alanlarda da ordudaki şevki arttırmak için okçuluk gibi çeşitli müsabakalar düzenlenmektedir. Örneğin Osmanlı ordusunun batı seferi sırasında toplanma merkezi olarak konakladığı ilk yer olan Davut Paşa Sahrası'nda padişahlar ok atıp menzil taşı dikmişlerdir. Tahirü'l-Mevlevi XX. yüzyıl başındaki yazılarında Necmeddin Okyay ve Vakkas Okatan gibi bazı dostlarıyla Davut Paşa Sahrası'nda ok atmaya gittiklerini, burada III. Mehmed ve I. Ahmed'e ait menzil taşları bulunduğunu ve bunların kitabelerinde yazanları bildirmektedir. Buna göre III. Mehmed'in menzil taşı kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır;

Hazret-i Sultan Mehmed Han
Padişah-ı dîn ü zill-ı müstean
Fatih-i Eğri ve Tabur-ı metin
Şah-ı âlem-i Sürur-ı sahibkiran
Bu fezâ-yı dil-küşayı seyr idüb
Devlet ve şân ile ol şah-ı cihan
Kavs burcun gün gibi menzil kılub
Kabzasına aldı bir zerrin keman
Tir-i maksudu o dem pür-tab idüb
Şast-ı pakinde o tir-i canistan
...
...
Ya ilahi Sa'd Vakkas-ı Veli
Destgir ola o şaha her zaman
...

...
Yümn-i ikbaliyle hoş tarihtir
Menzil-i şahî bu sultanî nişan

1012 (Tahirü'l-Mevlevi, 2020, s. 237)

Tahirü'l-Mevlevi I. Ahmed'in ayak taşında ise şu iki dizenin yazılı olduğunu bildirir;

Hafıza Dikildi çün ayak taşı tarihtir
Menziline konu Sultan Ahmed'in ayak taşı

1015 (Tahirü'l-Mevlevi, 2020, s. 237)

Davutpaşa Sahrası haricinde de İstanbul'un çeşitli mekânlarında ok atışı yapıp menzil taşı dikildiği bilinmektedir. Okmeydanı haricinde dikilen bu menzil taşlarının Kağıthane'de olan iki tanesinden biri belediye önündeki parkın içinde, diğeri ise Çağlayan Kasrı harabelerinin önünde yer almaktadır. Bunlardan ilkinin 1704-05 tarihinde Baltacı Mehmed Paşa, ikincisini 1790-91 tarihinde Başçukadar Hüseyin Ağa dikmiştir (Acar, 2013, s. 181 ve 194). Okmeydanı dışında bulunan bir diğer menzil taşı ise Sultan II. Mahmud'a aittir. İhlamur'dan Yıldız'a çıkan Yıldız Caddesi üzerindeki parkın içinde bulunan menzil taşı 1811 tarihinde dikilmiştir (Acar, 2013, s. 213). Okmeydanı dışındaki bir diğer menzil taşı ise yine II. Mahmud tarafından dikilen 1831-32 tarihli menzil taşıdır. Söz konusu taş, günümüzde 3. Kolordu Komutanlığı bahçesindedir (Acar, 2013, s. 229). Zikredilen bu menzil taşların günümüze ulaşabilmiş ve kataloglanmış olmaları sebebiyle kitabelerine yer verilmemiştir.

İstanbul'un farklı yerlerinde ok atışı yapıp menzil taşları dikilmiş olsa da sadece Okmeydanı'nda bir tekke ve bu tekkenin yanına bir mescid inşa edilmiştir. Atıcılar Tekkesi'nin ve mescidin inşası ile ilgili, ilk ve en detaylı bilgileri Gelibolulu Mustafa Ali bildirmektedir.

Amma meydandaki tekke bünyadına bani olan Vezir İskender Paşa'dır ki evahir ömrinde Bosna Sancağı virilüp anda fevt olmuşdur. Sultan Bâyezid zamanına dek atıcılar Sivrikoz Çartakı dimekle ma'ruf bir yercügez var idi. Tirendazan-ı pay-i taht anda eda-i salavat idüp eğlenürler idi. Paşa-yı mezbur Sivrikoz nam şahsın bağına haridar oldukda havaledür diyü ol Çartakı yıkdurmuş idi. Pehlevanlar edebe ri'ayet idüp tınmamışlar idi. Ba'de-zamanin Pehlevan Bâyezid nam tirendaz ki Bâyezid Han Amasya'da şehzade iken buluşmuş idi. Tekrar Acem'den gelüp pişkeş çekdükte Tirendazan-ı Rum anı ziyafet itmek buyurulmuş idi. Anlar dahi çadırlar kurup külli at'imeler pişürüp ziyafetleri gününde paşa-yı mezbur kendü bağında bulunmağın bir iki sofraya yimekle varmışlar ya'ni ki arz-ı hulusla ubudiyyet kılmışlar. Çadırlarla oturduklarını gördükde sabıkan Çartakı yıkduğına nadim olup nice itizardan sonra yanlarında ol tekke ve mescidi yapmışlar (Gelibolulu Mustafa Ali, 2019, s. 841).

Kâtip Abdullah Efendi'de *Tezkîre-i Rumât* adlı eserinde benzer ifadelere yer vermektedir;

Mukaddema atıcı taifesinin fakat bir çartakı olup ana Sivrikoz Çartakı dirler imiş. Tersane Bahçesi sahibi Vezir İskender Paşa'nın biraz haremine nazır olmak ile yıkdurmuşlar. Badehu bir gün atıcılar ziyafetinde vezir-i mezbur bahçeye gelmek ile bir sofra taam gönderilüp sual buyurdularında “Atıcı taifesinin mutatlarıdır ziyafetlerinde etrafına gelenlere bir sofra taam viregeldiklerinden naşı göndermişler” denildükde evvel itdüklerine pişman olup haliya tekye olan mahalle tekye bina buyurmuşlar (Kâtip Abdullah Efendi, 2020).

Okmeydanı Tekkesi'nin ve mescidinin banisinin Vezir İskender Paşa olduğuna yönelik bu gibi bilgilerin bulunmasına rağmen, Ayvansarayı, *Hadikatü'l-Cevâmi* adlı eserinde buranın asıl banisinin Fatih Sultan Mehmed olduğunu, daha sonra II. Bâyezid zamanında bir vakfa bağlandığını bildirmekte ancak İskender Paşa'dan bahsetmemektedir (Ayvansarayı Hüseyin Efendi, 2001, s. 413). Dolayısıyla Ayvansarayı'yi kaynak alan hiçbir çalışmada İskender Paşa'nın adına rastlanmamaktadır. Hâlbuki 1546 tarihli Vakıf Tahrir Defteri'nde (Barkan & Ayverdi, 1970, s. 222) ve 1600 tarihli Vakıf Tahrir Defteri'nde (Canatar, 2004, s. 342) buranın banisinin Vezir İskender Paşa olduğu ve kendisinin vakfına bağlı olduğu kaydedilmiştir. Buna ek olarak XX. yüzyılda Galata Mevlevihanesi Postnişini Şeyh Ahmed Celâleddin Efendi, Atıcılar Tekkesi'nin İskender Paşa tarafından Mevlevihane olarak inşa ettirdiği ve oranın aslında Galata Mevlevihanesine ait olduğu iddiası üzerine Galata Mahkemesi'ne başvurması sonrasında yapılan tetkik neticesinde, Atıcılar Tekkesi'nin atıcılar için Vezir İskender Paşa tarafından inşa ettirilmiş olduğunu tasdik edilmiştir (VGM, BOA, EV. MKT, 3501/436; VGM, TKGM. TADB. TTD. EVKAF, 543). Dolayısıyla Okmeydanı arazisi üzerinde inşa edilen tekkenin ve mescidin banisi ilk olarak 1475-1481 tarihleri arasında, ikinci olarak 1485-1490 ve son olarak da 1498 yılında vefat ettiği 1507 yılına kadar Bosna Beylerbeyi olan Vezir İskender Paşa'dır (Süreyya, 1996, s. 880; Yardımcı, 2006, s. 189).

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin inşa tarihi ile ilgili olarak da bir takım doğru olmayan iddialar vardır. XVIII. yüzyıl Ermeni kaynaklarından Sarkis Sarraf Hovhannesyan, Fatih Sultan Mehmed'in Arnavutların üzerine sefere giderken buranın ok atışları için çok uygun olacağını düşünerek, Okmeydanı adını vermiş ve İskender Paşa'ya atıcıların rahatça dua edebilmeleri için bir tekke yaptırmasını emretmiştir. Bunun üzerine h. 883 (m. 1478-79) tarihinde İskender Paşa, Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'ni inşa ettirmiştir (Hovhannesyan, 1997, s. 13). Hovhannesyan h. 883 (m. 1478-79) tarihini vermiş olsa da yukarıda bahsedilen vakıf defterlerinde İskender Paşa'nın vakıf kaydı h. 911 (m. 1505-

06) tarihlidir. Dolayısıyla Atıcılar Tekkesi'nin ve mescidinin bu tarihte inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi kurulduktan sonra pek çok restorasyon geçirmiştir. Elimizdeki kayıtlara göre Atıcılar Tekkesi'nin geçirdiği ilk restorasyon III. Mehmed zamanına rastlamaktadır (Ayanoğlu, 1974, s. 39). Bir sonraki restorasyon daha geniş çaplı olduğunu tahmin ettiğimiz IV. Murad zamanında Silahtar Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu restorasyon sırasında, tekkenin etrafı duvar ile çevrilmiş ve tekke mutfağına bakır kap kakacak alınmıştır (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 224). Ayrıca Gürcü Mehmed Paşa tarafından bir de namazgâh inşa edilmiştir. Namazgâhın kitabesi şöyledir;

Bu makamı yaptı çün Gürcî Mehmed Paşa
Gördiler anı yerinde hayli tahsin itdiler

Bu namazgâh oldu hakka şimdi Okmeydanı'na
Bu feza-yı b.-nazirenecm-i hayrı saçdılar

Olmamışdı bu araya bundan evvel hiç nazar
Bu binayı gördiler candan dua itdiler

Bu makamı göricek Hatîf didi tarihini
Hay mahallinde aceb mihrab ve minber yaptılar

Namazgâhın kitabesine herhangi bir tarih düşülmemiştir. Ancak Ayvansarayı 1034/1624-25 yılını vermektedir (Ayvansarayı Hüseyin Efendi, 2001, s. 414). Ünsal Yücel bu tarihi aynen kullanmış (Yücel Ü. , 1999, s. 94), Sedat Bayrakal da ebced hesabı üzere bu tarihi doğrulamıştır (Bayrakal, 2018, s. 5). Ancak Okmeydanı'nda toplu olarak dua edilmesine yönelik ilk kayıtların namazgâhın inşa edildiği tarihten eskiye dayanmaktadır. 109 numaralı Üsküdar Şerriye Siciline göre 1012/1603-04 tarihinde Okmeydanı'nda yağmur duasına çıkılmış; 148 numaralı Üsküdar Şerriye Siciline göre ise vebadan kurtulmak için 1034/1624-25 tarihinde toplu olarak Okmeydanı'nda dua edilmiştir (Tak, 2019, s. 85). Bu kayıtlardan ilki Ayvansarayı'nın verdiği tarihten on iki yıl kadar eskidir. Bu durum da namazgâhın daha önceden inşa edilmiş olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Buradaki namazgâh Mihraplı-Minberli ordugâh tipi bir namazgâhtır (Tiryaki, 2006, s. 359-360). Bu namazgâh tekkenin inşasından önce İstanbul kuşatması sırasında Okmeydanı'nda konuşlanan Zağanos Paşa'nın kuvvetleri için yaptırılmış daha sonra da IV. Murad dönemindeki restorasyon sırasında yenilenmiş ve Gürcü Mehmed Paşa adına tarih düşülmüş olabilir.

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nde bir namazgâhın bulunuyor olmasının, burayı üstlendiği sportif misyonun haricinde, bir de dua merkezi haline getirdiğinin kanıtıdır. XX. yüzyıla kadar bu namazgâhta yağmur yağması, salgın hastalıkların def edilmesi ya da seferdeki ordunun muzafferiyeti için toplu olarak dua edildiği bilinmektedir. Özellikle de namazgâhın inşasından/restorasyonundan sonra burada dua için toplanılması adet halini almış gibi görünmektedir. Naima, 1648 tarihinde devam eden Girit kuşatması sırasında adaya gönderilecek askerlerin zafer kazanması için Okmeydanı'nda dua edildiğini bildirmektedir (Naima Mustafa Efendi, 2014, s. 1179). 1687 tarihli bir belgeden ise yine ordunun zafer kazanması için “mutad-ı kadim” üzere bütün devlet ricalinin Okmeydanı'nda dua etmeye gittiği anlaşılmaktadır (BOA, TSMA. e, 780/58). 1787-92 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında da yine Okmeydanı'nda zafer için dua edildiği ve bütün halkın devlet ricali ile birlikte burada toplandığı bilinmektedir (BOA, C. AS, 627/26458; BOA, C. AS, 1138/50540). Okmeydanı'nın bir dua alanı olarak üslendiği misyon XIX. yüzyılda da devam etmiştir. 1844 yılında gazeteci ve asker olan Charles White'ın İstanbul'da bulunduğu sırada Okmeydanı'nda şahit olduğu bir dua töreninden oldukça etkilendiği anlaşılmaktadır. Zira White bu toplu dua ritüelini oldukça canlı bir anlatımla betimlemektedir. Buna göre, bir Cuma namazı sonrası Ayasofya imamı, şehrin ileri gelen âlimleri ve diğer pek çok imam ile beraber, Okmeydanı'na gelerek namazgâhın minberine çıkmış ve buradan “yüzbinlerce” Müslümanla beraber yağmur için dua etmiştir. Dua sırasında da pek çok kişi dayanamayarak hıçkırığa hıçkırığa ağlamıştır (White, 1845, s. 65). Burada zikredilen sayının abartılı olduğu muhtemel olmakla beraber, Charles White'ın oldukça kalabalık bir organizasyon ile karşılaştığı muhakkaktır. Ayrıca White, bu tarihte Okmeydanı'ndan Marmara Denizi'nin, Anadolu yakasında, bugün Ümraniye ile Üsküdar sınırları arasında kalan Alemdağ'ın ve hatta Bitinya sıradağlarının dahi görüldüğünü bildirmektedir. Günümüzde maalesef bu mümkün değildir.

Atıcılar Tekkesi'nin başka bir restorasyonu da 1720 şenlikleri öncesidir. III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bâyezid'in 1720 yılındaki on beş gün devam eden sünnet törenleri Okmeydanı'nda düzenlenmiş ve Atıcılar Tekkesi bu törenlere ev sahipliği yapmıştır. Törende çadırların kurulacağı alan Vezir-i Azam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa bizzat teftiş etmiştir. Buna göre namazgâh tarafında III. Ahmed'in çadırı kurulacak, padişahın çadırının sağına ise ziyafet çadırı

yerleştirilecektir. Bunun hemen yanına Vezir-i Azam'ın çadırı kurulacak ve bu çadırın da sağından itibaren de Hasköy'e doğru diğer vezirlerin çadırları olacaktır (BOA. AE. SAMD. III, 229/22039). Atıcılar Tekkesi ise elden geçirilerek padişahın haremine tahsis edilmiştir (Vehbi, 2008, s. 379). Bu arada bu sünnet töreni Seyyid Vehbî tarafından *Surnâme-i Vehbi* adı ile kaleme alınmış ve dönemin en ünlü nakkaşlarından Levni tarafından minyatürleri yapılmıştır. Nakkaş Levni tarafından yapılan 10^b ve 12^b varaklarındaki minyatürler Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin ve buradaki namazgâhın en detaylı çizimleridir (TSMK, Ahmed III, 3593, vr. 10^b ve 12^b; (Vehbi, 2008, s. 47 ve s. 53; Ayrıca Bkz. Ek. 7 ve Ek. 8). Atıcılar Tekkesi ve namazgâhın bilinen en eski çizimleri ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Gazneli Mahmud Mecmuası içerisinde (İÜ, NEK. TY, 5461, vr. 25^b; Ek. 9).

Düğün yeri olarak Okmeydanı'nın seçilmesinde İstanbul'a yakınlığı, geniş ve boş olması ile burada kurumsal bir faaliyet gösteren Atıcılar Tekkesi'nin bulunmasının etkili olduğu söylenebilir. Zira III. Ahmed'in burada eğitim alarak menzil sahibi bir atıcı olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Ayrıca III. Ahmed'in farklı farklı tarihlerde Okmeydanı'na gelerek buradaki atıcılık faaliyetine katıldığı ve bu sırada atıcılara çeşitli ihsanlarda bulunduğu bilinmektedir. Saltanatının ilk yıllarında Okmeydanı'na gelen III. Ahmed buradaki kemankeşlere yedişer altın ihsan etmiştir (BOA. TS.MA.d. 2352/305). Ayrıca 17 Recep 1115 (17.07.1714) tarihinde tekrar Okmeydanı'na gelmiş ve dönemin meşhur okçularından Râhikîzade Efendiye yirmi altın ihsanda bulunmuştur (BOA. TS.MA.d. 2353/82). 28 Recep 1120 (13 Ekim 1708) tarihindeki ziyaretinde ise menzil yarışında ilk koşu birincisi Hasodalı Ali Ağa'ya 6 altın, ikinci koşu birincisi Hazine Çukadar Halil Ağa'ya 4 altın, üçüncü koşu birincisi Kilerli Ahmed Ağa'ya 5 altın ve aşağı koşu birincisi Hacı Osman Ağa'ya 3 altın ödül verilmiştir (BOA. TS.MA.d. 2352/334). 19 Şaban 1134 (04.06.1722) tarihinde ise Okmeydanı'nda okçulara ziyafet verilmiş ve padişah bizzat teşrif etmiştir (BOA. TS.MA.d. 2365/8).

Yalnız Okmeydanı değil, III. Ahmed'in Okmeydanı dışında ziyaret ettiği yerlerde de ok atışlarını seyretmekten keyif aldığı bilinmektedir. Hatta bu müsabakalara çoğu kez Atıcılar Tekkesi kemankeşleri de iştirak etmişlerdir. Örneğin III. Ahmed 10 Rebiyülevvel 1119 (11.06.1705) tarihinde Alibeyköy'de saray baltacıları ve Atıcılar Tekkesi kemankeşleri arasında menzil yarışı düzenlenmiş ve birinci olan Teberdar Ahmed'e dört altın ihsan edilmiştir (BOA, TS.MA.d. 2352/319).

Atıcılar Tekkesi'nin geçirdiği bir diğer restorasyon ise h. 1147 (m. 1734-35) yılındadır. I. Mahmud bu tarihte tekkeyi elden geçirmiş ve tekkenin içindeki şeyh odasını yeniden inşa ettirmiştir. Bu restorasyon sonrası mezkur odanın girişine şu kitabe asılmıştır;

Okmeydânı'nda Tekyede Kemankeşlerin Müceddeden Binâ Olunan Büyük Odanın Kapısı
Üstündeki târihtir.

Hazret-i Sultân Mahmûd Hân Gâzi peykerin
Nusret ü tevfiğe makrûn işte âyât u nişân

Kıldı ihyâ sünnetini şevk ile peygamberin
İşbu mesnûngâh-ı zemân şevketinde buldu şân

Bir karâr ide serîr-i saltanatda lâ-yezâl
Oldı el-hak şimdi ma'mûr tekye-i kemankeşân

Fâtih'indir bu eser bil sonra Sultân Bâyezid
Aslına vâkıf olur vakfiyelerin okuyan

Kabza virir bu odada ramiyân tâliblere
Bunda ta'lîm olunur hem sünnet-i peygamberân

Sâl-i tecdîdin dahi bilmek dilerler dilerlerse eğer
Okusun târihlerimiz naz itmesün dânişverân

Şasta kaçmaz kabze itmez ok gibi düz doğruca
Sâlim olmuş ta'miyeden ekleye pîr ü civân

Ok yukarı çavmadan kabze sipere çarpmadan
Hem dahi şaşkın burup çille fesâdından emân

Gez yerin bulub gez-i gavî selâmet kurtula
Hûb sadâ keskin küşada dar gelür meydân inan

Kürsüden düşürmeden hem meks eyle kurtarmadan
Böyle bir târih gerekdir buna ey sâhib-i kemân

Bunlar atış 'ilmidir hüsn-i 'amelle gider ok
İstîlâhât-ı rumatdan nebzedir bu zikr olan

Bu tarihin pirleri ile tekyenin dervişleri
Birbiri ile şöylesüb hayretde iken ramiyan

Bitevakkuf bende lafzen söyledim târihini
Sal-i bin yüz kırk yedide oldı mücedddi 'ayân

Şâd olup erbabı işbu târihime didiler
Bir ağızdan ok tamam kabza tamam ey pehlivan

Ramyetin min-gayr-ı ramin gibi remy-i târihin
Tozkoparan menziline dikdi bi-keman

Taş-sah sene 1153 (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud
Efendi. Nr. 3506)

III. Mustafa ok atıcılığına en çok ilgi duyan padişahlardan biridir. 28 Muharrem 1177/08 Ağustos 1763 tarihinde Atıcılar Tekkesi'ndeki hünkar kasrını yenilemiştir

(Irmak, 1991, s. 118). Mescidin camiye çevrilmesi ise yine III. Mustafa döneminde 1184/1770-71 yılında yapılan restorasyon sırasında. Bu tarihte Kazasker muhızlılarından Muhzırbaşı Hacı Ebubekir Ağa, burada bir minare inşa ettirerek mescidi camiye çevirmiştir (Ayvansarayı Hüseyin Efendi, 2001, s. 413; Yücel Ü. , 1999, s. 94).

III. Mustafa'nın Okmeydanı'na gelerek Atıcılar Tekkesi'nde okçuluk eğitimi aldığı da bilinmektedir. Okçuluk müsabakalarını seyretmekten oldukça hoşlandığı anlaşılan III. Mustafa 18 Şevval 1172/10 Aralık 1759 tarihinde buradaki menzil yarışlarını takip etmiş, aşağı koşuda hava alan bir ihtiyar kuluna 15 kuruş, dokuz yüzcülerde hava alan bir taşralı kuluna 15 kuruş, bincilerde hava alan bir taşralı kuluna 15 kuruş ve Kilerci Hasan Ağa'ya da 15 kuruş ihsanda bulunmuştur (BOA, TSMA. d, 1055, s. 4). Burada "taşralı" olarak ifade edilen kişiler Atıcılar Tekkesi kemankeşleridir. III. Mustafa'nın 14 Muharrem 1173/7 Eylül 1759 tarihindeki Okmeydanı ziyaretinde ise büyük bir menzil müsabakası düzenlenmiş ve çeşitli ödüller dağıtılmıştır. Buna göre aşağı koşuda rekor kıran Mustafa 15 kuruş dokuz yüzcüler koşusunu kazanan diğer Mustafa 15 kuruş, binciler koşusunu kazanan Enderun ağalarından Baş Çukadar Ağa 15 kuruş ve bin yüzcülerde hava alan Hasan kullarına 15 kuruş ödül ve ihsan dağıtılmıştır (BOA, TSMA. d, 2404/05, s.3). 8 Muharrem 1179/27 Haziran 1765 tarihindeki yarışmada ise padişahın huzurunda düzenlenen menzil yarışlarından ikisini Enderun ağaları kazanırken iki tanesini de Atıcılar Tekkesi kemankeşleri üstün gelmiştir. Buna göre dokuz yüzcüler koşusu alan Enderun-ı Hümayun ağalarından Mehmed Bey ve İsmail Ağa, binciler koşusunu alan Enderun-ı Hümayun ağalarından Said Ağa, bin yüzcüler koşusunu alan Taşralı Emir İbrahim Bey, ve aşağı koşuda hava alan Taşralı Mustafa 10'ar kuruş ödül almışlardır (BOA, TSMA. d, 2410). Ayrıca III. Mustafa'nın yalnız Okmeydanı değil gittiği pek çok yerde menzil yarışmaları düzenlediği ve başarı elde edenlere altın ihsan ettiği de bilinmektedir (Irmak, 1991, s. 24).

Tekkenin bir diğer restorasyonu ise III. Selim'in saltanatının ilk aylarına rastlamaktadır. Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi III. Selim'in okçuluğa merakının şehzadelik yıllarında başladığını ve daha bu zamanlardan beri tekkeyi imar etmeyi düşündüğünü bildirmektedir (Emecen, 2003, s. 385). Ağustos 1789 tarihinde yapılan restorasyonda duvarlar yenilenmiş, tekkenin ve köşkün tamire muhtaç alanları elden geçirilmiş ve III. Selim için büyük bir kapı yaptırılmıştır. Bu restorasyonun kitabesi ise açılan yeni kapının üzerine yerleştirilmiştir;

Hak te‘âlâ ömrin efzûn ide bâ-nasr u fütûh
Âlemi memnûn-ı ihsân eyledi Sultân Selîm

Bâ-husûsâ sünnet-i peygamberi icrâ için
Eyler ol zill-i Îlâhî dem be-dem sa‘y-i azîm

Şimdi Okmeydanı’nın her cânibi ta‘mir idüb
Eyledi bâ-avn-ı Hakk manend-i tîr-i müstakîm

Böyledir daim du‘âmız hazret-i Mevlâ’ya kim
Her umûrunda mü‘eyyed eyleye Rabb-i Rahîm

Geldi Naşid güzel bir tarih ol dem hatıra
Tekye-i meydanı ihya eyledi şâh-ı kerîm (Emecen, 2003, s. 403).

III. Selim’in ciddi bir atıcılık meraklısı olduğu bilinmektedir. İstanbul’un çeşitli semtlerinde III. Selim tarafından ok ya da tüfek atıcılığı sonrası dikilen nişan taşlarına rastlanabilir. On sekiz yıllık saltanatı boyunca Okmeydanı’na pek çok kez teşrif edip menzil yarışmalarını takip eden III. Selim, yarışlara katılan kemankeşlere ve enderun ağalarına ihsanlar dağıtmıştır. Örneğin Şevval 1203/Haziran 1789 tarihinde meydan şeyhine 60 kuruş, meydan korucularına 40 kuruş ve havacılara 30 kuruş ihsanda bulunmuştur (BOA, TSMA. d, 2434/122). 6 Zilkade 1207/15 Hazira 1793 tarihindeki ziyaretinde ise sekiz yüzçülere 15, havacılara 15, okçu ve yaycıya 10 kuruş ihsanda bulunmuştur (BOA, TSMA. d, 2438/209). Daha pek çok tarihte Atıcılar Tekkesi’ne gelip buradaki tekke yöneticileri ve cami görevlilerine ihsanlar dağıtan III. Selim’in buraya son gelişi, elimizdeki belgelere göre Reiülevvel 1217/Temmuz 1802 tarihlidir. Bu tarihte kabza alan 78 adet Enderun ağasına çeşitli hediyelerde bulunmuştur (BOA, TSMA. d, 2439/11; BOA, TSMA. d, 2439/57; TSMA. d, 2440/182, BOA, TSMA. d. 2448/40).

III. Selim, sadece Okmeydanı değil, Okmeydanı dışında gittiği hemen hemen her yerde de ya menzil ya da puta atışı yapmıştır. Örneğin III. Selim’in Okmeydanı dışında sık sık gittiği İshakiye Kasrı, Levent Çiftliği ve Fenerbahçe Sahil gibi yerlerde menzil ve puta atışları yapmaktan çok zevk aldığı bilinmektedir (Arıkan, 1988).

Okmeydanı Tekkesi’nin bir sonraki restorasyonu II. Mahmud tarafından yapılmıştır. Hatta II. Mahmud dönemini Okmeydanı’nın ve Atıcılar Tekkesi’nin son altın çağı olarak nitelendirmek dahi mümkündür (Yücel Ü. , 1999, s. 227). Zira II. Mahmud’un gerek kendi vakıflarından gerekse de saray mutfağından Atıcılar Tekkesi için ayırdığı tahsisatlar bir hayli fazladır. Bu dönemde tekke ciddi bir şekilde elden geçmiş ve iki defa minare yenilenmiştir. II. Mahmud’un tamir ettirdiği minare 2 Mart 1819 tarihinde

sert esen lodos dolayısıyla yıkılınca tekrar inşa edilmiştir (BOA, HAT, 554/2744; Ayvansarayı Hüseyin Efendi, 2001, s. 413; Kolağası Mehmed Raif, 2021, s. 317). Ayrıca 1247/1831-32 yılında 4130 kuruşa Kasr-ı Humâyun tamir ettirilmiştir.

Hızır İlyas Ağa, II. Mahmud'un 11 Zilkade 1232/22 Eylül 1817 tarihinde okçuluğa başladığını bildirmektedir (Hafız Hızır İlyas Ağa, 2016, s. 167). Bu bilgiyi Osmanlı Arşivleri ile doğrulamak mümkündür zira II. Mahmud'un Okmeydanı'na geldiğini gösteren ulaşabildiğimiz en eski tarihli, belge Zilkade 1232/Eylül 1817 tarihlidir (BOA, TSMA. d, 121/1, s. 40). Ancak II. Mahmud'un kabza aldığı tarihte kaynaklar farklılıklar göstermektedir. 121 numaralı Cib-i Hümayun Defteri'ne göre II. Mahmud 6 Recep 1233/12 Mayıs 1818 tarihinde kabza alma töreni düzenlemiştir (BOA, TSMA. d, 121/1, s. 52). Okçuluk Sicil Defteri'nde ise 6 Şaban 1233/11 Haziran 1818 tarihi verilmiştir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 122). Cib-i Humâyun Defterleri padişahın şahsi harcama kayıtları olduğundan tarihlendirmede daha dikkatli davranıldığını düşünebilir. Dolayısıyla II. Mahmud'un 6 Recep 1233/12 Mayıs 1818 tarihinde kabza almış olması daha muhtemeldir. II. Mahmud'un tıpkı III. Selim gibi Enderun Ağalarını okçuluğa yönlendirdiği görülmektedir. Bu tarihte II. Mahmud'la birlikte kırktan fazla Enderun ağası da kabza almıştır. Daha sonra Şevval 1233/Eylül 1818 tarihinde bir kabza alma töreni düzenlenmiş ve yüzün üzerinde Enderun ağası ve saray görevlisi kabza almıştır (BOA, TSMA, d. 2464/5).

II. Mahmud dönemi Cib-i Humâyun kayıtlarından anlaşıldığı üzere, padişah kabza aldıktan sonra da atıcılığa devam etmiş ve hemen hemen her ay Okmeydanı'na gelerek hem yeni menzil taşları dikmiş hem de tekke görevlilerine çeşitli ihsanlarda bulunmuştur (BOA, TSMA. d, 2469; BOA, TSMA. d, 2473).

Tablo 33: II. Mahmud'un Diktiği Menzil Taşları

Tarih	Mesafe (Gez)	Mesafe (metre) (1 gez= 0,61 cm)	Menzil Alanı
18 Rebiülevvel 1245 (m. 17 Eylül 1829)	1157,5	706,075	Cerrah Menzili
1247 (m. 1831-32)	1172	714,92	Cerrah Menzili
12 Cemaziyelahir 1247 (m. 18 Kasım 1831)	1199	731,39	Emin Menzili
1248 (m. 1832-33)	1196,5	729,865	Ekşi Menzili
1249 (m. 1833-34)	1215,5	741,455	Gündoğusu Menzili
1250 (m. 1834-35)	1177	717,97	Yeksuvar Menzili
20 Cemaziyelahir 1250 (m. 24 Ekim 1834)	1102,5	672,525	Nakkaş Menzili
10 Recep 1250 (m. 12 Kasım 1834)	1111	677,71	Dirhem Menzili

1251/ (m. 1835-36)	1225,5	747,555	Gündoğusu Menzili
29 Rebiülahir 1251 (m. 24 Ağustos 1835)	1184,5	722,545	Cerrah Menzili
14 Cemaziyelevvel 1251 (m. 07 Eylül 1835)	1219,5	743,895	Ekşi Menzili
20 Cemaziyelahir 1251 (m. 13 Ekim 1835)	1121	683,81	Top Yeri menzili
13 Recep 1252 (m. 24 Ekim 1836)	1128	688,08	Top Yeri menzili
20 Recep 1252 (m. 31 Ekim 1836)	1201	732,61	Emin Menzili

Yukarıdaki tabloda II. Mahmud'un Okmeydanı'nda diktiği menzil taşlarının yerleri ve menzil mesafeleri gösterilmektedir. Görüldüğü gibi II. Mahmud Osmanlı tarihinde 1200 gezden daha uzağa ok atan sayılı birkaç kemankeşten bir tanesidir. Bunun yanı sıra II. Mahmud'un Okmeydanı dışında da pek çok yerde ok atışı yaptığı bilinmektedir. Özellikle de Abdülhak Molla, yazdığı *Tarih-i Liva* adlı eserinde Sultan II. Mahmud'un iki sene kadar yerleşerek devleti buradan idare ettiği Rami Kışlası önündeki ok atışlarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır (Abdülhak Molla, 2013; Çelik Y. , 2018, s. 227-266). II. Mahmud'un okçuluk merakı yabancı seyyahların da ilgisini çekmiş gibi görünmektedir. İrlandalı bir vaiz olan Robert Walsh II. Mahmud'un ok atışlarına oldukça meraklı olduğundan bahsetmektedir. Ancak padişahın menzil atışlarında ulaştığı mesafeyi 140 m gibi çok kısa bir mesafe olarak zikreder (Walsh, 2021, s. 440). Ayrıca II. Mahmud'un yaptığı ok atışlarının devletin resmi yayın organı olan Takvim-i Vekayi'nin pek çok sayısında ilk sayfadan anılması ilginçtir (*Takvim-i Vekayi*, 28.C.1247, s. 1; *Takvim-i Vekayi*, 6.R.1247, s. 1; *Takvim-i Vekayi*, 29.R.1248, s. 1; *Takvim-i Vekayi*, 27.Ra.1249, s. 1). Bizce bu gibi haberler, okçuluğun hem dini bir arka plana sahip olması hem de güçlü ve muktedir padişah imajına hizmet eder olması bakımından, II. Mahmud'un yürüttüğü merkezileşme politikasının bir parçası olarak yorumlanabilir.

II. Mahmud sonrası Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi eski hareketliliğini kaybetse de tümünden başıboş bırakıldığı da söylenemez. 23 Cemaziyelahir 1266/6 Mayıs 1850 tarihinde Okmeydanı Kasrı Humâyunu, Atıcılar Tekkesi ve cami 47.960 kuruşa Tersane-i Amire tarafından restore edilmiş ve bu restorasyon sırasında sadece Okmeydanı Kasrı Humâyununun tamirâtı 16.998 kuruş tutmuştur (BOA, İ. DH, 214/1249; BOA. A.MKT.MVL, 30/9) 1277/1861-62 yılında ise tahta yeni çıkmış olan Sultan Abdülaziz Okmeydanı'nda menzil atışı yapacağı ve kabza alma töreni düzenleneceği için tekkeyi ve camiye tamirattan geçirtmiştir (BOA, TSMA.e. 511/7). Okmeydanı Atıcılar Tekkesi ve Kasr-ı Humâyunu'nun bir sonraki tamirâtı ise

1299/1881-82) tarihinde gerçekleşmiştir. Daha sonra 1894 depreminde tekkenin ve caminin zarar gören kısımları yine Tersane-i Amire tarafından 2000 lira verilerek tamir edilmiştir. Bu tamiratta Ermeni ustalar çalıştırıldığından Anadolu'da patlak veren Ermeni İsyanları sebebiyle inşaat yarım kalmıştır. 1897 yılında yeniden başlayan tamirat bu sefer de Yunan Harbi nedebiyle yarım kaldığından tamirata Muti Bey'in cebinden karşılayarak tamamlamıştır (OV, HBK, Ev-45/736-3).

Bu dönemde Osmanlı idaresi Muti Bey ve diğer tekke görevlilerinin maaşlarının sadece yarısını ödeyerek geri kalanının tekkenin tamirine harcamıştır. Bu durumun da bir hayli uzun sürmesi sebebiyle Muti Efendi 1908 tarihinde Evkaf Nezareti'ne yazdığı bir arz-ı halde, kendisinin ve tekke görevlilerinin maaşları ile taamiye parasının bir kısmının, tekkenin tamiratına harcanması adına Tersane-i Amire'ye aktarıldığını ve bu durumun büyük bir maduriyete sebebiyet verdiğini belirtmiştir (BOA, ŞD, 3052/20). Ancak Atıcılar Tekkesi yönetimi bekledikleri cevabı alamamış olacak ki, 10 Cemâziyelevvel 1327/30 Mayıs 1909 tarihinde meseleyi Kasımpaşa Mahkeme-i Şerriyesi'ne taşımışlardır (VGM, BOA, EV.MKT, 3315/270). Bunun üzerine 11 Cemâziyelahir 1327/30 Haziran 1909 tarihinde Meşihat-i İslâmiye Dairesi, Şeyhülİslâm imzalı bir fetvayı Evkaf-ı Humâyun Nezareti'ne göndererek, kesilen tahsisatın şerren Şeyh Muti Efendi ve diğer tekke çalışanlarının hakkı olduğunu bildirmiştir (VGM, BOA, EV.MKT, 3315/272). Bunun üzerine tekke çalışanları Evkaf-ı Humâyun Nezaretine, Meşihat makamından alınan fetvayı hatırlatarak ilgili tahsisatın yapılmasını rica ettikleri bir dilekçe daha yazmışlardır (VGM, BOA, EV.MKT, 3315/274). 1328/1910 tarihinde ise son tekke şeyhi Muti Bey' vefat etmiştir. Ancak söz konusu sürecin hala devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira 17 Kasım 1912 tarihli bir belgede Evkaf-ı Humâyun Nezareti Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin II. Mahmud'un evkafından olup olmadığının ve buranın tasarrufu ve işleyişine dair herhangi bir vakıf şartının bulunup bulunmadığının tahkik edilmesini talep etmiştir (VGM, BOA, EV.MKT.CHT, 891/142). Söz konusu tahkikat bir gün sonra sonuçlanmış ve 18 Kasım 1912 tarihinde II. Mahmud evkafından Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Şeyhi Kanibeyzade Ahmed Efendi için aylık beş yüz kuruşluk bir tahsisat yapıldığı ancak bu tahsisatın Ahmed Efendi'nin vefatından sonra tekke şeyhi olan oğlu Muti Bey'e geçeceğine dair herhangi bir kaydın bulunmadığı belirtilmiştir (VGM, BOA, EV.MKT.CHT, 891/152).

Bu tarihten sonra Okmeydanı gibi büyük ve geniş bir arazinin nasıl tasarruf edilmesi gerektiğinin devlet ve çeşitli Osmanlı aydınları arasında tartışıldığı görülmektedir. Evkaf-ı Humâyun Nezareti Okmeydanı arazisinde büyük bir orman yetiştirmeyi düşünmektedir (VGM, Defter No: 4641/74, s. 139). Tahirü'l-Mevlevi gibi Osmanlı aydınları ise, buranın olduğu gibi korunması gerektiğine dair yazılar yazmışlardır (Tahirü'l-Mevlevi, 1329). Bu sırada Evkaf-ı Humâyun Nezareti'nin Okmeydanı arazisine ve Atıcılar Tekkesi'ne yönelik eski ferman ve beratları toplayarak bunları incelediği anlaşılmaktadır. Zira Muti Efendi'nin vefatından sonra şeyh dairesinde bekçi olarak ikamet etmeye devam eden oğlu Süleyman Celaleddin Bey, Halim Baki Kunter'e verdiği notlarda 1911 tarihinde Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi'ne ait şeyh dairesinde saklanan sekiz kıta fermanı beyoğlu vakıf müdürlüğüne teslim ettiğini belirtmektedir (BOA, BEO, 4299/322365). Yapılan uzun tahkikatların ardından 29 Zilkade 1335/17 Eylül 1917 tarihinde bir Şura-yı Devlet kararıyla Atıcılar Tekkesi daha sonra poligona çevrilmek üzere tamamen kapatılmış ve Okmeydanı'nda bulunan menzil taşları ise yerinde muhafaza edilmek üzere koruma altına alınmıştır (VGM, Defter, 950/82, s. 160). Ancak söz konusu karardan Kasımpaşa'da ikamet eden müslüman ahalinin rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Zira 22 Mayıs 1922 tarihli bir belgeye göre Kasımpaşa ahalisi Şura-yı Devlet Hey'et-i Umumiye-i Aliyyesi'nden “harb-i ha'il” sırasında Okmeydanı'na yerleştirilerek ziraat ile uğraşmalarına izin verilen muhacirlerin buralardan çıkartılarak meydanın eski haliyle korunmasını talep etmektedirler (BOA, ŞD, 3187/42). Hatta Şura-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi'nden olumlu bir dönüş dahi alınmış olmasına rağmen (BOA, BEO, 4722/354128), Atıcılar Tekkesi yeniden açılmamış ve Okmeydanı olduğu gibi meydan olarak korunamamıştır.

Atıcılar Tekkesi okçuluğa ilgili padişahların en sık uğradıkları mekânlardan biri olduğu için, belli zamanlarda tekke etrafında gelişen bir nüfuz ağı oluştuğunu söylemek mümkündür. Padişahın Okmeydanı'na gelerek buradaki kemankeşlerle ok atışları yapması ya da gideceği yere çağırarak onların atışlarını izlemesi, padişaha yakın olmak isteyen kişiler için Atıcılar Tekkesi'ni cazip bir merkez haline getirmiştir.

Fethizade Seyyid Mustafa Efendi, *Tuhfetü'l-Hasib* adlı kavs-nâmeye yazdığı şerhte normal zamanda Okeydanı'na gelmeyen pek çok kişinin padişah buraya teşrif ettiğinde tirkeşlerini kuşanıp geldiklerinden bahsetmektedir (Fethizade Seyyid Mustafa, 2022, s. 90). Hafız Hızır İlyas Ağa da *Letaif-i Vekayi-i Enderuniyye* adlı eserinde Enderun

ağaları içinde atıcı olanların padişah ile daha yakın olduklarını bu nedenle de kendisi dahil pek çok Enderun ağasının atıcılığı öğrenmeye çalıştığını anlatmaktadır. Atıcılar Tekkesi'nden gelen kemankeşler için ise “aslı var yok bin gez ok atarlar” demek ve bir şey istifade eder etmez “avdete kıyam” ettiklerinden bahsetmektedir (Hafız Hızır İlyas Ağa, 2016, s. 167). Cabi Ömer Efendi ise *Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni* adlı eserinde, III. Selim'in en yakın adamlarından Sırkatibi Ahmed Efendi'nin okçu olduğu ve Atıcılar Tekkesi'nde vakit geçirdiği için pek çok üst düzey devlet görevlisi tanıdığını ve bu sayede hızla sırKâtipliğine kadar yükseldiğini anlatmaktadır (Cabi Ömer Efendi, 2003, s. 136).

2.1.2. İstanbul Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin Görevlileri ve İdarecileri

Yukarıda da belirtildiği gibi Okmeydanı Atıcılar Tekkesi bir spor kulübüdür. Bu spor kulübünün yönetiminde “Şeyhü'l-Meydan, Şeyhü'r-Ramiyan, Reis-i Kemankeşan, Reis-i Tirendazan ya da Şeyhü'l-Kemankeşan” gibi “Atıcılar Şeyhi ya da Okçular Reisi” gibi anlamlara gelen ünvanlar kullanan bir yönetici vardır. Atıcılar Şeyhi'nin görevi, tekkenin idari ve mali işlerini takip etmek, vakıf arazisine yönelik müdahaleleri önlemek ve menzil müsabakalarının kurallara uygun olarak yürütülmesini sağlamaktır. Atıcılar Şeyhi'nin idari işlerden sorumlu yardımcısına **Tekye-nişin/Tekke-nişin** adı verilir. Tekye-nişin Atıcılar Tekkesi'ne ait belgeleri saklar ve tamirat-tadilat işlerini düzenler. Atıcılar Şeyhi'nin mali işlerden sorumlu yardımcısına ise **Vekil-i Harc** adı verilir. Vakıf muhasebesinin çıkarılması ve vakıf hesabına giren-çıkan paranın kontrolü vekil-i harcın görevidir. Bunların yanı sıra tekke yönetiminde **İhtiyarân-ı Meydan** adı verilen bir heyet de söz sahibidir. Bu heyet aynı zamanda eğitimleri ve yarışmaları düzene sokmakla görevlidir. En az üç kişiden oluşan ihtiyar heyetinin başına **Mütevelli** adı verilir. Bir diğer ihtiyar heyeti üyesi **Rikab-ı Humâyun Atıcıbaşısıdır**. Bu kişi padişahın huzurunda ok atacak kemankeşleri belirlemekle görevlidir. Bir diğer ihtiyarın görevi ise menzil yarışlarını koordine etmek ve kurallara uygun olup olmadığını takip etmektir. Ünsal Yücel bu kişiyi **Sermüdü** olarak adlandırmıştır (Yücel Ü. , 1999, s. 118). Biz de bu adlandırmaya uyarak bu kişiden sermüdü olarak bahsedeceğiz. İhtiyar heyetinin tekke kurallarına uymayan sporcuları uyarmak gibi bir görevi daha vardır. Eğer sporcu uyarıları dikkate almazsa, ihtiyar heyeti bu kişiyi **Meydan Nazırı**'na şikâyet ederler. Meydan Nazırı da emrindeki korucularla bu sporcuyu tekkeden

uzaklaştırmakla görevlidir (Kunter, 1942, s. 253-275). Vaka-i Hayriye'ye kadar meydan nazırı Yeniçeri Ağasıdır. Yeniçeri Ağası ocaktaki Talimhanecibaşı vasıtasıyla Okmeydanı'nın asayişini sağlamakla görevlidir (Evliya Çelebi, 2016, s. 51). Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra asayiş ve tekke ile ilgili sorunlar Tersane-i Amire Nazırı olan Kaptan-ı Derya tarafına havale edilmeye başlanmıştır.

Atıcılar Tekkesi'nin yönetim kurulunun altında maaşlı olarak görev yapan çalışanlar ise, menzil yarışlarında görev yapan havacılar, cami imamı, müezzini ve farraşı ile tekkenin güvenliğinden sorumlu korucu ve bekçilerdir. Elimizdeki kayıtlardan hareketle bu görevlerde bulunan şahısların maaşlarının genellikle III. Mustafa'nın Laleli Çeşme yakınlarında bulunan vakfından ödendiği görülmektedir. Buna ek olarak bazı kayıtlarda imam ve müezzin gibi dini görevlilerin maaşlarının Büyük Ayasofya Camii Evkafı'ndan ödendiği gözlemlenmiştir.

Atıcılar Tekkesi'nin idarecileri ve görevlilerinin bir diğer gelir kaynakları da padişah tarafından aldıkları ihsanlardır. Okçuluğa meraklı olan XVIII. ve XIX. yüzyıl padişahları okmeydanına geldiklerinde ya da okçuluk gösterileri izlemek için Atıcılar Tekkesi'nden kemankeş çağırdıklarında, bu kişilere ciddi miktarda ihsan ve hediye bağışladıkları Cib-i Humâyun Defterleri'nden takip edilebilmektedir.

Atıcılar Tekkesi'nde sporcu olarak bulunan, maaş almayan ancak ziyafet günlerinde ziyafete katılma hakkı bulunan kişiler de vardır. Bunların içinde mertebe olarak en kıdemlisi **bin iki yüzcüler**dir. Bin iki yüzcüler bin iki yüz gez ve üzeri menzil atan kemankeşlere verilen isimdir. Osmanlı tarihi boyunca 1200 gezi yani 732 metreyi geçebilen sadece on kemankeşin kaydına ulaşabildik. Bu kişiler; Sinan Subaşı, Havandelen Solak Bali, Bursalı Şüca, Tozkoparan İskender, Miralem Ahmed Ağa, Deve Kemal, Lenduha Cafer, Çullu Ferah, Parpul Hüseyin Efendi Ali Ağa ve II. Mahmud'dur. Bunların içinde son ikisi hariç diğer hepsi XVII. yüzyıl öncesinde rekor kırdığı bilinen sporculardır. Ali Ağa ve Sultan II. Mahmud ise XIX. yüzyıl sporcularıdır. Dolayısıyla gittikçe atıcılıktaki başarının düştüğü söylenebilir.

Atıcılar Tekkesi hiyerarşisine göre bin iki yüzcü kemankeşlerden sonra **bin yüzcüler** gelir. Bin yüzcüler ise bin yüz ve bin iki yüz gez arası menzil atan kemankeşlerdir. Bir sonraki kademedede **binciler** gelir ki bunlar da bin gez ile bin yüz gez menzil atmaya başaran kemankeşlerdir. Bunlardan sonra **sahib-i menzil** denen ve dokuz yüz gez ve

üzeri menzil atıp, menzil taşı diken kemankeşler gelmektedir. Onlardan sonra ise dokuz yüz gez ve üzeri menzil atan ancak menzil taşı dikmeyen kemankeşler gelir ki bunlara da **dokuz yüzçüler** adı verilir. Şimdiye kadar saydıklarımızın hepsi aynı zamanda **defterli kemankeş** olarak anılmaktadır. Defterli kemankeşler, eğitimlerini tamamlayıp dokuz yüz gez ve üzeri menzil atışı yaparak isimlerini Okçuluk Sicil Defteri'ne yazdırmaya ve kemankeş olarak anılmaya hak kazanmış kişilerdir. Bu kişiler ayrıca tekkede pişen yemekten yeme hakkına da sahiplerdir. Defterli kemankeşlerden sonra **talib-i kabza** adı verilen sporcular gelmektedir. Bunlar eğitimlerini tamamlayıp kurallara uygun bir şekilde menzil atışı yapan ve kabza almayı bekleyen sporculardır. Bunlardan sonra da **talib-i menziller** gelir ki bunlar da menzil yarışmalarına katılmak için eğitim alan sporculardır. Daha sonra da **müstahak-ı menziller** gelir. Bunlar da başlangıç seviye eğitimi tamamlayan sporculardır. En son olarak da henüz sadece hafif yayları çekerek başlangıç seviyesinde okçuluk eğitimi alan sporcular gelir. Bu sporculara da **kepaze** adı verilir.

2.1.2.1. Meydan Şeyhleri

Atıcılar Tekkesi'nde meydan şeyhi olarak görev yapan kişilere yönelik şimdiye kadar iki liste yayınlanmıştır. Bunlardan ilki İsmail Fazıl Ayanoğlu'na aittir ve akademik bir çalışmada değerlendirilemeyecek kadar eksiktir (Ayanoğlu, 1974, s. 26). Ünsal Yücel'in verdiği liste ise Ayanoğlu'na kıyasla çok daha iyi olmasına rağmen eksik isimlerle beraber yer yer hatalı kronolojik sıralamalar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tez çalışmasında yeni bazı belgeler ışığında daha derli toplu bir liste sunulmaya çalışılacaktır.

Atıcılar Tekkesi'nin ilk şeyhinin kim olduğuna dair muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Bu kayıtların en eskisi Gelibolulu Mustafa Ali'ye aittir. Gelibolulu, *Künhü'l-Ahbâr*'da ilk şeyhin, Şeyh Süleyman Efendi'den Mahmud Dede adlı aziz olduğunu, onun vefatından sonra da Kovacı Dede fukarasından Hamza Dede'nin bu göreve getirildiğini anlatmaktadır (Anık, 2022, s. 94). Daha sonra XVIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen *Oknâme* adlı eserde, Akşemseddin hademesinden Şeyh Ali namından birisinin İstanbul fethedildikten sonra Okmeydanı'nda atış talimleri yaptırdığının kaydı geçmektedir (Ali Emiri, Tarih, 917, v. 11^a). Ünsal Yücel ise, XIX. yüzyılda yazılan *Kevserü'l-Hayat* adlı

eserde ilk şeyh olarak Akşemseddin'in adının geçtiğini iddia etmektedir. Eserde Akşemseddin'in atıcılık ilmini çok iyi bilenlerden biri olduğu yazılmaktadır (Geyveli Hüseyin, 2021, s. 112). Ancak burada şeyh olduğuna dair bir kayıt geçmemektedir. Bizce bu kayıtlardan en itibar edilmesi gerekeni Gelibolulu Mustafa Ali'nin bilgileridir. Zira hem zikredilen kayıtlar arasında en eski tarihli olanıdır hem de kaynak olarak Osmanlı sahasında yazılan ilk telif Kavsnâme olan Bahtiyarzade Risâlesi'ni kullanmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Bahtiyarzade Risâlesi Okmeydanı'nın kuruluşundan tahminen yüz yıl kadar sonra dönemin en meşhur ok ustası tarafından yazıldığı için, buradan alınan bilgiler, diğerlerine kıyasla daha güvenilir olabilir.

Bununla beraber Osmanlı hat sanatının en önde gelen isimlerinden biri olan Şeyh Hamdullah'ın II. Bâyezid'in davetiyle atıcılar Tekkesi'nde şeyh olduğu da bilinmektedir. Kendisine ait olan ve şuan Okçular Tekkesi Müzesi'nde sergilenen menzil taşında "*Reisü'l-Hattatîn ve Şeyhü'r-Ramiyan*" ifadeleri geçmektedir (Bkz. Ek 25 ve Ek 26). Dolayısıyla Şeyh Hamdullah'ın tekkenin kurulduğu yıl olan h. 911'den (m. 1505-06) inzvaya çekildiği, 1512 yılına, ya da vefat ettiği 1520 yılına kadar atıcılar tekkesi şeyhi olarak görev yaptığı söylenebilir. Şeyh Hamdullah'dan sonra, Eski Saray İmamı Mehmed Efendi'ye kadar gelen sürede şeyh olarak görev yapanların kişilerin sadece isimleri bilinmekte, görev tarihleri ve süreleri hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Kâtip Abdullah Efendi kendisinden önce ve gelen şeyhlerden bahsederken, Hacı İsmâil'in, Ali Hâce'nin, Hacı Süleyman'ın ve Eski Saray İmamı Mehmed Efendi'nin (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 216) isimlerini zikretmektedir. Bunların haricinde Ünsal Yücel Şeyh Hamdullah ile Kâtip Abdullah arasında Uncu Şüca adında bir kemankeşin de adının geçtiğini iddia etmektedir (Yücel, Ü., 1999, s. 89). Bunun yanı sıra Ünsal Yücel'in listesinde yer vermediği ancak sicil defterinde "meydan şeyhi" olarak kayeddilen Recep Ağa ve Şahin Ağa adında iki şeyh daha vardır (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 42). Hülâsa Atıcılar Tekkesi açıldıktan sonra Kâtip Abdullah Efendi'ye kadar gelen şeyh isimleri şöyledir; 1) Şeyh Hamdullah Efendi. 2) Uncu Şüca: Uncu Şüca tahminen XVI. yüzyılda Atıcılar Tekkesi'nde şeyh olarak görev yapmıştır. Ayrıca kendi adı ile anılan menzil açmış ve 983,5 gez uzaklığa ok atarak bu menzilin ana taşını dikmiştir (Yücel, Ü., 1999, s. 107). 3) Hacı İsmail: Kâtip Abdullah Efendi tekkenin ünlü şeyhlerinden bahsederken Hacı İsmail adını da zikretmektedir (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 216). Bunun dışında kendisi hakkında herhangi bir

bilgiye ulaşamamıştır. XVI. yüzyıldaki şeyhlerden biri de bu zattır. 4) Ali Hoca: Kâtip Abdullah'ın kendinden önce bahsettiği şeyhlerden biri de Ali Hoca'dır. 1070 ve 1078 gez uzaklığa menzil oku atan ayrıca ok ve zihgir imalatında çok başarılı olan Ali Hoca, aynı zamanda da Rüstem Paşa Evkafı Câbisi'dir (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 522). Büyük ihtimalle XVI. yüzyıldaki şeyhlerden birisi de Ali Hoca'dır. 5) Hacı Süleyman: Kemankeş Mustafa Efendi yazığı kavsnâmede Hacı Süleyman'ın dönemin en meşhur atıcılarından biri ve kendisinin de hocası olduğunu bildirmektedir. Hangi tarihler arasında meydan şeyhi olarak görev yaptığı tam olarak bilinmese de XVII. yüzyıl ortalarında şeyh olduğu kesindir. Zira kendisi IV. Murad'a da bizzat hocalık yapmıştır. Gençlik yıllarında ise III. Murad'ın huzurunda ok atışlarında bulunmuş ve I. Ahmed zamanında Çavuşbaşı olmuştur (Yücel, Ü., 1999, s. 107). Zihgirci Yeri ve Nakkaş Menziliinde taş dikmiş aynı zamanda kendi adıyla anılan bir menzil açmıştır. 6) İmam Mehmed Efendi: Eski Saray İmamı Mehmed Efendi XVII. yüzyıl kemankeşleri arasında en fazla saygı duyulan şeyhlerden biridir. Hem atıcı hem de hattat olmasının yanı sıra çok iyi bir ok ustasıdır. Kendi döneminde artık Atıcılar Tekkesi'ne ve menzil yarışlarına yönelik rağbet düşmüş olacak ki, usule aykırı olduğu halde normalden daha yakın bir mesafeye ana taşı dikerek kendi adıyla anılan bir menzil açmıştır. Ayrıca Uşşaki Menzili'nde 971 gezlik bir rekoru bulunmaktadır. Ünsal Yücel İmam Mehmed Efendi'nin vefat tarihini 1655 olarak vermektedir (Yücel, Ü., 1999, s. 91). İmam Mehmed Efendi'nin vefatından sonra tekkeye ait vakıf ve berat kayıtları okçu ve yayıcı esnaf gruplarının eline geçmiş ya da kaybolmuştur. Böylece XVIII. yüzyıl başlarına kadar sürecek olan atıcılar ile üreticiler arasında Okmeydanı arazisi ve vakfı üzerine olan münakaşa başlamıştır. 7) Recep Ağa ve 8) Şahin Ağa: Recep Ağa ve Şahin Ağa isimleri Okçuluk Sicil Defteri'nde meydan şeyhi olarak geçmektedir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 42). Kendileri hakkında başka bir malumata ulaşamamıştır.

9) Kâtip Abdullah Efendi

Kâtip Abdullah Efendi 5 Cemaziyelevvel 1090/14 Temmuz 1679 tarihinde Atıcılar Tekkesi Şeyhi olmuştur (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 42). Aynı zamanda Eminönü Yenivalide Cami Kâtibi olan Abdullah Efendi, Eski Saray İmamı Mehmed Efendi'nin vefatından sonra başlayan ok-yay üreticileri ile atıcılar arasındaki anlaşmazlığı, sarayla olan bağlantıları sayesinde atıcılar lehine çözüme kavuşturmuştur. Yaşanan bu anlaşmazlıkların tekrarlanmaması için, *Kâunnâme-i Rumat* ve *Tezkîre-i Rumât* adında

iki adet risâle kaleme almıştır. Ayrıca *Kavâidü'r-Remy* adında ok ve yay üretimi ve kullanımı ile ilgili teknik bilgileri ihtiva eden bir eseri daha bulunmakla beraber *Okçuluk Sicil Defteri* de Abdullah Efendi'nin meşihati zamanında tutulmaya başlamıştır.

İp altından puta atışı yapmakta son derece usta olan Abdullah Efendi aynı zamanda çok iyi bir menzil atıcısıdır. Lodos havasında dokuz yüz gezden fazla ok atarak ana taşı dikmiş ve kendi adına menzil açmıştır. Abdullah Efendi bu menzili seksen dört dirhem yay ile açmış ve menzilde dikilen her taşın en fazla iki dirhem daha ağır yay kullanılarak dikilmesini şart koşmuştur. Bu hesaplâ Kâtip Abdullah Efendi'den sonra burada menzil taşı dikmek isteyen bir atıcı en fazla seksen altı dirhem yay kullanabilir. Bu nedenle bu menzil Dirhem Menzili olarak da adlandırılmıştır.

1103/1691-92 yılında vefat eden Kâtip Abdullah Efendi'nin mezarı Sicil Defteri'ne göre "Eyyüb-el-Ensâri'de Veli Efendi Bahçesine gider yol üstünde sağ canibde" bulunmaktadır (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 41). Eyüp Sultan Belediyesi kayıtlarına göre bu alan günümüzde Düğmeciler Caddesi üzerinde ve Bıçakçı Eyüb Sokağı karşısındadır. Ancak Kâtip Abdullah Efendi'nin mezar taşı burada mevcut değildir (Eyüp Sultan Belediyesi, 2023).

10) Râhikî Ali Ağa

Râhikî Ali Ağa, Kâtip Abdullah Efendi'den sonra Atıcılar Tekkesi Şeyhi olmuştur. 1056, 984,5 ve 1031 gezlik rekorları bulunmaktadır. (Yücel, Ü. 1999, s. 92). Vefat ettiği yıl olan 1129 (m. 1716-17) tarihine kadar meydan şeyhliği görevini devam ettirmiştir.

11) Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi

Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'nin adı Okçuluk Sicil Defteri'nde ilk defa 1686 sonrasında kabza alan kemankeşlerin arasında "sahibü'l-menzil" notu düşülerek zikredilmektedir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 52). Çukadar Ahmed, Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'nin atıcılık ve üreticilik konularında dönemin en önde gelen isimlerinden biri olduğunu ve bilek siperini icadettiğini söylemektedir (TSMK, H. 626, vr. 6^b). Ayrıca kendisinin 1065,5 gezlik bir tekoru da bulunmaktadır.

Ünsal Yücel Râhikî Ali Ağa'dan sonra 1129 – 1133/1716-17 – 1720-21 arasında Kaddî İbrahim Efendi'nin şeyh olduğunu daha sonra 1134/1721-22 tarihinde Kırkçeşmeli'nin

zorla şeyhliği ele geçirdiğini, ondan sonra da Kâtip Ahmed Efendi'nin şeyh olduğunu söylemektedir (Yücel, Ü. 1999, s. 91). Ancak bize göre Ali Ağa'dan sonra 1129 – 1133/1716-17 – 1720-21 tarihleri arasında şeyh olan kişi Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'dir. Zira döneme şahitlik eden Seyyid Halil Hasip Efendi *Tuhfetü'l-Hasib* adlı eserinde Kırkçeşmeli'nin Râhikî Ali Ağa'nın vefatından sonra devlet ricalinin Edirne'de bulunmasından faydalanıp kimseye onaylatmadan, bazı destekçileri sayesinde şeyh olduğunu bildirmektedir. Daha sonra Kırkçeşmeli ile Kâtip Ahmed Efendi arasındaki 1133/1720-21 yılında yaşanan anlaşmazlık sonunda, Kâtip Ahmed Efendi'nin haklı olduğunu bile bile ona hakızlık ettiği gerekçesiyle kemankeşler Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'yi şeyh olarak görmek istemememiş ve Kaddî İbrahim Efendi'yi şeyh olarak seçmişlerdir (Ölçülü, 2014, s. 96).

12) Kaddî İbrahim Efendi

“Kaddî” mahlası ile şiirler yazan İbrahim Efendi (Yücel, Ü. 1999, s. 92) yukarıda da iddia ettiğimiz üzere 1133/1720-21 yılında Atıcılar Tekkesi'ndeki kemankeşlerinin oyu ile şeyh olmuştur. Ancak bu görevi ne kadar sürdürdüğü konusunda bir bilgiye sahip değiliz.

13) Kâtip Ahmed Efendi

Kâtip Ahmed Efendi 21 Rebiülahir 1127/26 Nisan 1715 tarihinde III. Ahmed'in huzurunda kabza almıştır (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 52). 8 Rebiülahir 1133/6 Şubat 1721 tarihinde ise 1031,5 gez uzaklığa menzil oku atarak menzil taşı dikmek istemiş ancak, o sırada Meydan Şeyhi olan Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi, çeşitli bahanelerle Ahmed Efendi'nin taş dikmesine müsaade etmemiştir. Bunun üzerine Ahmed Efendi durumu saraya bildirmiş ve Galata Kadısı Fa'iz Efendi durumu hal yoluna koyması için görevlendirilmiştir (Ölçülü, 2014, s. 96). Yapılan tahkikat neticesinde Kâtip Ahmed Efendi'nin haklı olduğu anlaşılmış ve menzil taşı dikilmesine izin verilmiştir. Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'nin haksızlık ettiği ortaya çıkınca diğer kemankeşler, Kaddî İbrahim Efendi'yi şeyh olarak seçmişlerdir. Fa'iz Efendi'nin durumu padişaha bildiren bir mektup yazması üzerine de, Kâtip Ahmed Efendi bir berat ve hatt-ı hümayun ile atanan meydan şeyhi olmuştur.

Kâtip Ahmed Efendi aynı zamanda Eminönü Yenivalide Cami kâtibidir. Dolayısıyla Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi ile olan husumetinde sesini saraya duyurma ve şeyhliğinin

tartışılmaması için de berat ile meşruiyetini kuvvetlendime konusunda daha şanslı olduğu söylenebilir. Böylece otuz yıla yakın bir süre meydan şeyhi olarak görev yapan Ahmed Efendi 1164/1751-52 tarihinde vefat etmiştir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 64).

14) Yayıbaşızade İsmail Çelebi

İsmail Çelebi, 1722'de Kemangerân Cemaati'ne giren, 1724'de ser-kemanger olan ve 1754'de de vefat eden Şamlı Süleyman Usta'nın oğludur (Ölçülü, 2014, s. 103; Bkz. Tablo 20 ve 42). Bir süre Üsküdar kadılığı da yaptığı anlaşılan İsmail Çelebi, 1136/1723-24) yılında kabza almış ve Kâtip Ahmed Efendi'den sonra 1164/1751-52) yılında meydan şeyhi olmuştur (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 65, 75). Ayrıca 1758 tarihli bir belgeden III. Mustafa'nın tahta çıkması üzerine beratının yenilenmesi talebinde bulunduğu dolayısıyla berat ile atanan ikinci şeyh olduğu anlaşılmaktadır (BOA, AE.SMST.III, 42/2968). Küçük Yeksuvar Menzili'nde 1152,5 gezlik bir rekoru bulunan Yayıbaşızade İsmail Çelebi 1777 tarihinde vefat etmiştir (Yücel, Ü. 1999, s. 93).

15) Fethizade Seyyid Mustafa Efendi

Fethizade Seyyid Mustafa Efendi 21 Safer 1151/10 Haziran 1738 tarihinde kabza almış ve 10 Muharrem 1191/18 Şubat 1777 tarihinde meydan şeyhi olmuştur (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 56, 95). 1782 tarihli bir belgeden Duhan Gümrüğü gelirlerinden Yayıbaşızade İsmail Çelebi'ye bağlanan günlük yirmi akçelik meydan şeyhi maaşını kendisine verilmediği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine bu maaşın vakıf şartı olduğunu belirterek saraydan kendisine verilmesini rica eden bir arz-ı hal yazmıştır (TSMA. e, 765/40; Seyyid Mustafa, 2022, s. 17). Daha sonra 20 akçelik bu maaşa, Edirne Mukatası malından 20 akçe daha eklenerek maaşı 40 akçeye yükseltilmiştir (OV, HBK, 116/2424).

Divitçi Menzili'nde 1097 gez uzaklığa ok atarak menzil taşı diken Fethizade Seyyid Mustafa, iyi bir ok atıcısı olmasının yanı sıra tüfek atışlarına da meraklıdır. Aynı zamanda sülüs ve nezih hat ile yazdığı hatlarıda bulunmaktadır. Ayrıca Seyyid Halil Hasip Efendi'nin *Tuhfetü'l Hasib* adlı kavs-nâmesinin sonuna uzun bir zeyl eklemiş ve kendi şeyhliği döneminde atıcılar Tekkesi'ndeki sosyal ve sportif yaşantıyı anlatmıştır (TSMK, H. 627; Seyyid Mustafa, 2022)

7 Zilkade 1204/19 Temmuz 1790 tarihinde vefat eden Fethizade Seyyid Mustafa Efendi'nin varisi olmadığı için yazdığı hatlar Süleymaniye Kütüphanesine bağışlanmıştır. (Seyyid Mustafa, 2022, s. 139, 140, 141, 142, 143, 144 ve 145). Ayrıca kendisinin terekesine bakıldığından evinden ve Atıcılar Tekkesi'ndeki odasından çıkan parası ve eşyaları da bulunmaktadır. Seyyid Mustafa'nın Beykozdaki evindeki bir miktar nakit parayla beraber eşyalarının değeri toplam değeri 6000 kuruştur. Atıcılar Tekkesi'ndeki odasından ise 857 kuruş çıkmıştır (BOA, HAT, 273/16058; HAT, 273/16090; Seyyid Mustafa, 2022, s. 18).

Kulaksız mezarlığında medfun bulunan Fethizade Seyyid Mustafa Efendi'nin kabri ve mezar taşı, 2022 yılında restore edilmiştir. Söz konusu mezar taşında şu beyitler yer almaktadır;

Hüve'l-Baki
El çeküb bi'l-cümleden etdim bekaya rıhleti
Bırakdum gerüye malı mülkü devleti
Kim gelüb kabrimi ziyaret eyleyen ihvanın
Okusunlar ruhuma kulhüvallahu ayeti
Şeyh-i tir-endazam-ı merhum
es-Seyyid Fethizade es-Seyyid
el-Hac Mustafa Efendi
Ruhi-çün el-Fatiha sene 1204
Fi 7 Za (Seyyid Mustafa, 2022, s. 19)

16) Halil Efendi

Yaycıbaşızade İsmail Efendi'nin öğrencisi Halil Efendi, Fethizade Seyyid Mustafa'nın vefatı sonrası 10 Zilkade 1204/22 Temmuz 1790 tarihinde III. Selim'in beratıyla şeyh olarak atanmıştır (BOA, TSMA. e, 255/49). Ayrıca Memiş Efendi Menzili'nde 985,5 gezlik bir menzil taşı sahibidir.

17) Nazîfî Mustafa Ağa

Nazîfî Mustafa Ağa, Halil Efendi'nin vefatı üzerine “cümle ehl-i kabzanın ittifakıyla” 1213/1798-99) yılında meydan şeyhi olarak seçilmiş ve III. Selim'in bir hatt-ı hümayunu ile şeyhliği onaylanmıştır (BOA, HAT, 1471/48; Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 64).

III. Mustafa zamanında Enderun'dan چراغ edilen Nazîfî Mustafa Ağa, 1166/1752-53 yılında kabza almış ve 1178/1764-65 tarihinde Küçük Yeksuvar Menzili'nde 1072 gez uzaklığa ok atarak menzil taşı diktirmiştir. Nazîfî Mustafa Ağa, Okmeydanı Atıcılar

Tekkesi şeyhliği yaptığı sırada Bosna'ya gönderilmiş ve orada vefat etmiştir. (Yücel, Ü. 1999, s. 94).

18) Bizeban Tatar Ali Ağa

Aslen Kırımlı olan Bizeban Ali III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde baş dilsiz olarak enderunda bulunmuş daha sonra çerağ edilmiştir (Ölçülü, 2014, s. 106) Okçuluk Sicil Defteri'nden kendisinin 1223/1808-09) yılında meydan şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şeyh olmadan önce 22 Cemaziyelevvel 1167/16 Nisan 1754 günü yapılan ziyafette kabza almış ve Rebiülahir 1178/1763 tarihinde Memiş Efendi Menzili'nde 988,5 gez uzaklığa ok atarak menzil taşı dikmiştir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 78, 89, 119).

1224/1809-10 ve 1225/1810-11 tarihli iki belgede, Bizeban Tatar Ali Ağa'nın bu görevi idame ettiremeyeceği için kendisi yerine bir vekil tayin etmek şartıyla şeyhliği kabul edebileceğini, ancak yerine bir vekil tayin edilmediği için tekkenin idari ve mali işlerinin yarım kaldığı anlaşılmakta ve bunun üzerine şeyhlik görevinin Eski Anadolu Kazaskeri Aşir Efendi-zade Mehmed Hafid Molla'ya havale edilmesi rica edilmektedir (BOA, C. MF, 182/9093-1; C. MF, 182/9093-2; HAT, 543/26848).

19) Mehmed Hafid Molla Efendi

Yukarıda belirtilen belgelerden de anlaşıldığı üzere Bizeban Tatar Ali Ağa şeyhlik görevini idame ettiremediği için Mehmed Hafid Efendi bu görevi ifa etmiştir. Ancak Okçuluk Sicil Defteri'nde kendisinin adı meydan şeyhi olarak kaydedilmemiştir. Tahminimizce Hafid Molla Bizeban Ali'nin yerine vekaleten atanan bir kişidir.

30 Recep 1189/26 Eylül 1775 tarihinde kabza almış ve 13 Zilkade 1193/22 Kasım 1779 tarihinde kendi adı ile de anılan Hafid Molla (Beşir Ağa) Menzili'nde 951,5 gez uzağa menzil oku atarak menzil taşı dikmiştir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 95 ve 97)

20) Tacirzade Mehmed Emin Ağa

9 Muharrem 1227/24 Ocak 1812 tarihli bir belgede, Mehmed Hafid Efendi vefat ettikten sonra meydan şeyhi olarak Tacirzade Emin Ağa'nın atandığı ancak kendisinin bu hususda na-malum olduğu için yerine Ser-Müşahib Şakir Ağa'nın atanması onun da işleri tek başına idare edemeyeceği için kendine vekâlet etmesi adına Üsküdarlı Hafız

Ahmed'in kendisine vekil olarak tayin edilmesi rica edilmektedir (BOA, C.EV, 145/7247).

Tacirzade Emin Ağa devlet erkânından olmadığı halde en fazla menzil taşı diken kemankeşlerden bir tanesidir. Menzil taşı dikmek ve tekkede ziyafet vermek bir hayli masraflı olduğundan, kendisinin oldukça varlıklı olduğu düşünülebilir. Dirhem Menzili'nde 1072 gez, Nakkaş Menzili'nde 1095 gez, Ekşi Menzili'nde 1190,5 gez ve Emin Menzili'nde de 1160 gez mesafeye ok atarak menzil taşı diktirmiştir (Yücel, Ü. 1999, s. 212). Ancak bunların hiçbiri maalesef günümüze ulaşamamıştır.

Tacirzade Mehmed Emin Ağa'nın adı Meydan Şeyhi olarak Okçuluk Sicil Defteri'nde yer almamaktadır. Ancak 1794 tarihli bir Cib-i Humâyun defterinde Kaptanpaşalı Tacirzade Emin Ağa olarak adı geçmektedir. Bu defterdeki kayıttan anlaşıldığı üzere III. Selim'e bir yay sunmuş ve karşılığında da beş yüz kuruş ihsan almıştır (BOA, TSMA. d, 2440/31).

21) Şakir Ağa

Şakir Ağa'nın 1226/1809-10 tarihinde Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi ile beraber meydan şeyhi olduğu bilinmektedir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 121). Ancak bu tarihte henüz vekaleten bu görevi sürdürdüğü düşünülmektedir.

5 Zilhicce 1203/27 Ağustos 1789 tarihinde kabza alan Şakir Ağa (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 105), Cafer Menzili'nde 975 gezlik bir rekora sahiptir (Yücel, Ü. 1999, s. 95)

22) Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi

Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi'ye yönelik elimizdeki ilk kayıtlar III. Selim dönemine rastlamaktadır. Buna göre III. Selim'in Okmeydanı'na teşrif ettiği Zilakade 1207/Haziran 1793 Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi'ye 30 kuruş ihsanda bulunmuştur (BOA, TSMA. d, 2438/208). 1226/1809-10 yılından itibaren Şakir Ağa'nın yanında meydan şeyhi olarak görev yapan Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi, daha sonra 13 Cemaziyelahir 1232/30 Nisan 1817 tarihinde kemankeşler tarafından meydan şeyhi olarak seçilmiştir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 121). Üç gün sonra da meydan şeyhi olarak seçilmesinin padişah tarafından onaylanması ricasıyla saraya bir arz-ı hal yazmış ve II. Mahmud hatt-ı Humâyunuyla Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi'nin şeyhliğini onaylamıştır (BOA, HAT, 1538/32).

Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi'nin şeyhliği onaylandıktan sonra II. Mahmud'un okçuluk hocası olmuş ve 11 Zilkade 1232/22 Eylül 1817 tarihinde torba gezi antrenmanı ile eğitimlere başlamışlardır (Hafız Hızır İlyas Ağa, 2016, s. 146). Mehmez Zeki Kuşoğlu'nun yayınladığı Sultan Mahmud'un Ok Günlüğü'nde Hafız Ahmed Efendi'nin iki üç günde bir Sultan II. Mahmud ile çalıştıkları görülmektedir (Kuşoğlu, 2006, s. 118-190).

Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi vefat ettiği 1217/1821-22 tarihine kadar meydan şeyhliği görevine devam etmiştir. Mezarı bugün Karacaahmed Mezarlığı'nda bulunmaktadır (Yücel, Ü. 1999, s. 96).

23) İshak Efendi

Mehmed Süreyya'nın Sicil-i Osmani adlı meşhur eserinin birinci cildinde İshak Efendi adında bir zatın kemankeşler şeyhi olup 1229/1812-14 yılında vefat ederek Okmeydanı'na gömüldüğü kaydı bulunmaktadır (Süreyya, 1995, s. 318; Yücel, Ü. 1999, s. 92). Ancak şimdiye kadar bu zata dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

24) Üsküdarlı Mustafa Ağa

Üsküdarlı Mustafa Ağa, Fethisade Seyyid Mustafa'nın şeyhlik döneminde kabza almış ve Üsküdarlı Bin Yüzcü Hafız Ahmed Efendi'den sonra Sultan II. Mahmud'un hatt-ı hümayunuyla 9 Zilkade 1237/28 Temmuz 1822 tarihinde meydan şeyhi olarak atanmıştır (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 102, 126; BOA, AE. SMHD. II, 114/9658).

25) Câbizâde Buldânî İbrahim Ağa

Câbizâde Buldânî İbrahim Ağa II. Mahmud ile okçuluğa başlayan Enderun ağaları arasındadır (Kuşoğlu, 2006, s. 118-190; BOA, TSMA. e, 645/52; TSMA. e, 408,47). 1 Recep 1255/10 Eylül 1839 ile 19 Muharrem 1272/1 Ekim 1855 tarihleri arasında meydan şeyhi olarak görev yapmıştır (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 102).

1263/1846-47 yılında Sultan Abdülmecid'e okçuluğu öğretmiş ve kabza vermiştir (Yücel, Ü. 1999, s. 97). Hizmetlerinin karşılığı olarak da 12 Cemaziyelahir 1263/28 Mayıs 1847 tarihinde Dördüncü Derece Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir (BOA, C. MF, 146/7282; A. MKT, 83/44). Ayrıca 1847 tarihli bir dizi belgeden Hamidiye Vakfı'ndan aldığı maaşa ek olarak Sultan Abdülmecid Vakf-ı Celilinden de kendisine maaş bağlandığı ve maaşının aylık 150 kuruş olmak üzere senede 1800 kuruşa

yükseltildiği anlaşılmaktadır (VGM, BOA, EV. RZN, 54/85; VGM, Defter, 997/14; Defter 999/10).

26) Serasker Rıza Paşa

Son Şeyh Muti Efendi'nin Oğlu Süleyman Celaleddin Efendi'nin Halim Baki Kunter'e verdiği notlarda "Kalaycibahçe Deresinde Rum Mezaristanı Sultan Aziz zamanında Serasker Rıza Paşa Okmeydanı Şeyhi iken 1275/1858-59 senesinden 1281/1864-65 senesine kadarki bir zamanda verilmiştir" ifadelerine rastlanmaktadır (OV, HBK, 45/736-5). Bu zatın Sultan Abdülaziz devrinde 1857-61, 1866-67 ve 1875-76 tarihlerinde üç kere Seraskerlik görevinde bulunan Serasker Hasan Rıza Paşa olduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Okçuluk Sicil Defteri'nde de Câbizâde Buldânî İbrahim Ağa'dan sonra İbrahim Naşid'in adına yer verilmekte Rıza Paşa adında birine rastlanmamaktadır.

27) İbrahim Naşid Ağa

1233/1817-19 tarihindeki II. Mahmud'un kabza alma töreninde kabza alan Enderun ağalarından biri olan Kiler-i Hassâ Ağası İbrahim Naşid Ağa, 17 Zilhicce 1272/19 Ağustos 1856 tarihinde şeyh olmuştur (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 123, 138). Daha sonra 12 Zilkade 1272/15 Temmuz 1856 tarihinde şeyhliğinin padişah tarafından onaylanması için saraya bir arz-ı hal yazılmış ve 16 Zilkade 1272/19 Temmuz 1856 tarihinde şeyhliği onaylanmıştır (BOA, İ. DH, 358/236491272; A. MKT. MHM, 94/10)

1272/1856 tarihli bir sıra belgeden anlaşıldığı üzere XIX. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nde Şeyh olarak görev yapan bir kişi tahminen yıllık 3600 kuruş civarı maaş almaktadır. Söz konusu belgelerde Câbizâde Buldânî İbrahim Ağa'nın pınarbaşı kazasındaki gediklerden ve zeametlerden aldığı yıllık 2500 kuruş, Ahi Çelebi Kazasındaki vakıflardan aldığı 550 kuruş ve Sultan Abdülmecid Vakfından aldığı senelik 550 kuruş, İbrahim Naşid Ağa'nın uhdesine tayin edilmiştir. (BOA, İ. DH, 352/23250; İ. DH, 352/23251; A. MKT. MHM, 95/97)

İbrahim Naşid Ağa vefat ettiği 5 Ramazan 1282/22 Ocak 1866 tarihine kadar yaklaşık on yıl boyunca Atıcılar Tekkesi'ni idare etmiştir. Vefat ettikten sonra ise gelirlerinin bir kısmı eşi ve çocuklarına miras kalmıştır. Buna göre İbrahim Naşid Ağa vefat ettikten sonra eşi Cemile Vehibe Hanım'a, oğlu es-Seyyid Mehmed Suedâ Efendi'ye ve kızları Fatma Zehra Hanım ile Şerife Atiye Hüsna Hanım'a 2566,5 kuruş 80 Para maaş

bağlanmıştır (VGM, BOA, EV. MH, 1190/187; VGM, BOA, EV. MH, 1190/187). Ayrıca 1283 tarihli bir belgeden de İbrahim Naşid Ağa'nın Ayşe ve Emine adında iki kızı daha olduğu anlaşılmaktadır. İbrahim Naşid Efendi'nin bu kızlarına da babaları vefat ettikten sonra toplam 208 kuruş maaş bağlanmıştır (BOA, İ. DH, 56/38694).

28) Rıza Paşa

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 17 Ramazan 1295/14 Eylül 1878 tarihli bir belgeden Rıza Paşa adında bir şahsın Atıcılar Tekkesi'nde uzun süre şeyh olduğunu ve bu süre zarfında Mustafa Kâni Bey'in oğlu Ahmed Abdurraf Beyefendi'nin kendisine vekillik ettiği anlaşılmaktadır (VGM, BOA, EV. MKT, 920/240).

29) Ahmed Abdurrauf Beyefendi

Ahmed Abdurrauf Bey en meşhur Osmanlı kavsnâmelerinden biri olan Telhîs-i Resâilât-ı Rumat adlı eserin yazarı Mustafa Kâni Bey'in oğludur. Uzun süre Rıza Paşa'ya vekâlet ettikten sonra 14 Şevval 1282/5 Mart 1866 tarihinde meydan şeyhi olmuştur (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 139). Ünsal Yücel Ahmed Abdurrauf Bey'in II. Mahmud tarafından düzenlenen bir ziyafette kabza aldığından bassetmektedir (Yücel, Ü. 1999, s. 115). Hâlbuki Okçuluk Sicil Defteri'nde Sultan Abdülmecid Han'ın 28 Cemaziyevvel 1236/14 Mayıs 1847 tarihindeki ziyafetinde kabza aldığı kaydedilmiştir (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 135).

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde bir belgenin özetinde “*Kani Bey'in Okmeydanı Dergahı Meşihati*” ifadeleri yer almaktadır. Ancak bu belge Mustafa Kânibey'in oğlu Ahmed Rauf Beyefendi'nin Rıza Paşa'nın vekaletinden çıkıp asaleten Atıcılar Tekkesi Şeyhi olduğunun belgesidir. Bu özetteki hataları önlemek amacıyla bu belgenin çeviri yazısını ekler kısmında vermeyi uygun buluyoruz (BOA, İ. DH, 773/62946; Bkz. Ek 10).

Ahmed Abdurrauf Bey'in doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak 1836 tarihinde II. Mahmud'un şehzadeleri Abdülmecid ve Abdülaziz için yapılan sünnet merasimi sırasında, düzenlenen sünnet töreninde sünnet olduğu bilinmektedir (Arslan, 2011, s. 163). Buradan hareketle XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında doğmuş olabileceği düşünülebilir. 17 Mayıs 1903 tarihinde vefat eden Ahmed Abdurrauf Beyefendi'nin Mustafa Muti Bey, Tahire Hanım, Şemsiye Hanım, Mehmed Abdülhalim Bey ve Mehmed Mürşid Bey isminde beş çocuğu olmuştur (OV, HBK, EV-2366/1).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv kayıtlarından Sultan Abdülmecid Han Evkaf-ı Şerifinden Okmeydanı meşihatine aylık 125 kuruş maaş tahsis buyrulduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Abdurrauf Bey adına kayıtlı makbuzlardan bu maaşın 1286 Cemaziyelevvelinden, 1287 Şabanında/Ağustos 1869 – Ekim 1870 kadar alındığı anlaşılmaktadır (VGM, BOA, EV. MH,1413/536; VGM, BOA, EV. MH,1413/542; VGM, BOA, EV. MH,1413/540). Ancak bu tahsisatın merhum tarih aralığından sonra da devam edip etmediğine dair bir kayıt bulunamamıştır.

30) Mustafa Muti Bey

Atıcılar Tekkesi'nin son şeyhi olan Mustafa Muti Bey, İbrahim Naşid Ağa'nın şeyhliği döneminde 16 Rebiülevvel 1274/4 Kasım 1857 tarihinde kabza almıştır (Okçuluk Sicil Defteri, 2016, s. 135). 25 Şaban 1304/19 Mayıs 1887 tarihinde ise Mihrişah Valide Sultan Türbesinin Türbedar-ı Evvel-i Mehmed Eşref Efendinin vârisiz vefat etmesi üzerine bu görevin Ok Meydanı Dergâh-ı Şerîfi Şeyhi Ahmed Beyzade Mustafa Mutî Bey uhdesine tevcihi söz konusudur (VGM, BOA, EV. MKT, 1364/94). Ancak Mustafa Muti Bey'in babasının vefatı üzerine Atıcılar Tekkesi'ne meydan şeyhi olarak atanması uzun bir tahkikat sonrasındır. Aslında, Mustafa Muti Bey, 17 Safer 1321/15 Mayıs 1903 tarih ve 643 numaralı karar ile Okmeydanı şeyhi olarak atanmışsa da 06 Zilkade 1321/24 Ocak 1904 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere hakkında daha fazla tahkikat yapılması gerektiği düşünüldüğünden bu atama ertelenmiştir (BOA, BEO, 2260/169457). Mustafa Muti Bey hakkında daha geniş bir tahkikat yapılması talebinin sebebi ise 24 Rebiülahir 1320/31 Temmuz 1902 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre evinden çalıntı Kur'an-ı Kerimlerin çıkmış olmasıdır. Muti Bey'in meydan şeyhi olarak atanmasından bir yıl kadar önce II. Bayezid'in türbesinin tadilatı sırasında burada bulunan XV. yüzyıla ait Kur'anlar kaybolmuştur. Daha sonra bu Kur'an Mushafları Mustafa Muti Bey'in evinde bulunmuştur. Bu sebeple Muti Bey tevkif edilmiş ve bir gün nezarethanede alıkonulmuştur. Ancak Kur'an-ı Kerimlerin Muti Bey tarafından çalındığına yönelik bir delil bulunamadığından salıverilmiştir (BOA. MF. MKT, 648/22). Dalayısıyla Mustafa Muti Bey'in sicilinde böyle bir aksaklık bulunduğundan meydan şeyhi olarak atanması yapılmamış ve Atıcılar Tekkesi iki sene kadar şeyhsiz kalmıştır. Daha sonra Muti Bey'in "Bir günâ vukû'âtı olup olmadığı" Mahakeme-i Tefîşden'den soruşturulmuş ancak tatmin edici bir karara ulaşılamamıştır (VGM, BOA, EV. MKT, 2874/114). Bunun üzerine Darü'l-Hayr'da görevli olması hasebiyle Beyoğlu

Mutasarrıflığından soruşturulmuş ve hatta Maarif Nazırına “şifahen istifsâr olunarak kendisinin hüsn-ı hali tasdik” edilmiştir (VGM, BOA, EV. MKT, 2894/133). Bunun üzerine masum olduğu anlaşıldığından, Bab-ı Ali’ye bir dilekçe yazarak Atıcılar Tekkesi şeyhliğinin kendisine verilmesini rica etmiştir (BOA. BEO, nr. 2303. 172657). Bu dilekçe neticesinde 15 Rebiyülahir 1322/29 Haziran 1904 tarihinde Mustafa Muti Efendi’nin şeyhlik ataması gerçekleşmiş ve kendisine II. Mahmud Vakfı’ndan 550 kuruş maaş bağlanmıştır. (BOA. İ. EV, 36/49; BOA. BEO, 2361/177056; VGM, BOA, EV. MKT, 2911/232; VGM, Defter, 944/64 s. 118; VGM, BOA, EV. MKT, 3289/297). Daha sonra Okmeydanı Dergâhı şeyhi Muti Efendi’den on dört lira alacağı olan Hamza Ağa adında bir şahıs, alacağına karşılık Muti Efendinin 550 kuruşluk maaşının yüz kırk buçuk kuruşuna haciz koydurmuştur (VGM, BOA, EV. MKT, 3078/282). Mustafa Muti Bey’in Süleyman Celaledin adında 1291/1874-75 doğumlu bir oğlu vardır (OV, HBK, EV-2366/2). Süleyman Celaledin, tekke tamamen yıkılncaya kadar aylık 59 kuruş maaş alarak burada ikamet etmiştir (OV, HBK, EV-2366/3).

Atıcılar Tekkesi’nin şeyhleri genel olarak incelendiğinde ilk şeyhlerin halk içinde muteber bir yere sahip olan tasavvuf ehli kişiler olduğu görülmektedir. Ancak hemen hemen hepsinin ortak özelliği sarayla bir şekilde bağlantısı olan ve sesini padişaha duyurabilecek bağlantıları bulunan aynı zamanda da varlıklı kişilerdir. Kâtip Abdullah Efendi ve Kâtip Ahmed Efendiye baktığımız zaman her ikisi de Yenivalide Cami kâtibidir ve dönemlerindeki sıkıntılarını padişaha iletebilmişlerdir. Yine Yayıcıbaşı İsmail Çelebi’nin babasının ehl-i hirefte uzun süre Ser-Kemanger olarak görev yapmasından ve kendisinin de Şeyhülİslâm Veliyüddin Efendi’nin kethüdalığı daha sonra da Üsküdar Kadılığı yapmış olmasından hareketle hem saray içinde hem de ulema zümresi içinde saygın bir çevreye sahip olduğu yorumunu doğurmaktadır. Fethizade Seyyid Mustafa ve Tacirzade Mehmed Emin’in ise zengin ve varlıklı insanlar olduğunu düşünebiliriz. Fethizade’nin babsının Bezirgân olması bu düşüncemizi kuvvetlendirebilir ki zaten terekesinden de bir hayli nakit para çıkmıştır. Tacirzade ise zengin bir aileye sahip olmasının yanı sıra Küçük Hüseyin Paşa’nın en yakın adamlarından biridir. Dolayısıyla her isim de XVIII. yüzyılın farklı dönemlerinde karşımıza çıksa da aynı sosyal çevreye sahip olduklarından söz edebiliriz.

Bu arada XVIII. yüzyılın sonlarına doğru özellikle de Halil Efendi’den itibaren Meydan şeyhi olma konusunda Enderun ağalarının ciddi bir ağırlığı olduğu söylenebilir. Halil

Efendi, Nazîfi Mustafa Ağa, Bizeban Ali Ağa, Mehmed Hafid Efendi ve Şakir Ağa Enderun III. Selim'in Enderun ağalarıdır ve padişahın okçuluğa meyletmesi Enderunda da okçuluğa karşı ciddi bir teveccüh oluşmasına vesile olmuş gibi görünmektedir. Hatta Enderun ağaları bu yolla padişahın sevgisine ve ihsanına mahsar olmayı gözden geçirmiş olabilirler.

Bununla birlikte belli bir süre sonra, Bizeban Tatar Ali Ağa ile beraber meydan şeyhliğinn artık vekaten atanan bir memuriyete doğru evrildiği de söylenebilir. Eski meydan şeyhlerine bakıldığında Şeyh Hamdulah öncesi isimler güçlü tasavvuf ehli kimselerdir. Şeyh Hamdullah ise döneminin kaynaklarda Reisü'l-Hattatin ve Şeyhü'l-Ramiyan" olarak anılan ve II. Bâyezid'e olan yakınlığı vesilesiyle toplumun pek çok kanadından teveccühle anılan bir kişiliktir. Kemankeş Mustafa, yazdığı Kavsnâme'de Hacı Süleyman'ı son derece bilgili ve atıcılık hususunda döneminin en önde gelen ismi olarak tanımlar ki IV. Murad'a hocalık yapmış olması bu tanımlamanın doğruluğunu kuvvetlendirmektedir. Kâtip Abdullah Efendi ise Hacı Süleyman, Ali Hoca ve Eski Saray İmamı Mehmed Efendi'lerin okçuluk alanında kendi dönemlerinin en bilge ve başarılı kişileri olarak yorumlar. Kendisi ise, kendi adına menzil açmış olmasının ve XVII. yüzyılın en önemli üç kavsnâmesini yazmış olmasının haricinde özellikle puta atışlarında döneminin en başarılı okçular arasındadır. Ayrıca yazdığı Kâunnâme ve başlattığı sicil kaydı sayesinde Atıcılar Tekkesi'nin çok daha kurumsal ve sistemli bir yapı dâhilinde ilerlemesini sağlamıştır. İrşad'ür-Rumat'da Kırkçeşmeli Mustafa'nın döneminin en başarılı ok ustası ve siperi icad eden kişi olduğu yazmaktadır. Halil Hasip Efendi ise Kâtip Ahmed Efendi'nin son derece kültürlü ve çok iyi bir atıcı olduğunu yazar. Dolayısıyla bu saydığımız kişilerin Atıcılar Tekkesi içinde çok ciddi bir teveccühe ve buna bağlı olarak da iktidara ship olduklarını düşünebiliriz. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi özellikle XVIII. yüzyıl sonlarında meydan şeyhliği artık sıradan bir memuriyet gibi görülmeye başlamıştır. Okçuluk Sicilinde isimleri yazmasa da devlet arşivlerinden meydan şeyhlerinin aslında vekâleten o makamda bulundukları anlaşılmaktadır. Bizeban Tatar Ali Ağa, Ser-asker Mustafa Paşa ve Rıza Paşa bunun örnekleridir. Padişahların atıcılar Tekkesi'ne yönelik teveccühü arttıkça doğal olarak meydan şeyhlerinin de gücü artmış ve vekâleten değil asaleten makamlarında bulunmuşlardır. Örneğin Üsküdarlı Binyüzcü Hafız Ahmed Efendi vekâleten meydan şeyhi iken II. Mahmud'un okçuluğa meyletmesi üzere onun hocası olmuş ve asaleten

atanmıştır. Keza Câbizâde Buldânî İbrahim Ağa'da Sultan Abdülmecid'in okçuluk hocasıdır ve hizmetlerinin karşılığında devlet nişanı almış asaleten meydan şeyhi olarak görev yapmış bir isimdir. Ancak Sultan Abdülmecid'den sonraki padişahların okçulukla ilgilenmemesi şeyhlik makamının iyiden iyiye bir memuriyete dönüşmesine vesile olmuştur.

2.1.2.2. Cami Görevlileri

Atıcılar Tekkesi h. 911/1506-07 tarihinde İskender Paşa tarafından inşa edilirken buraya bir de mescid yapıldığını, daha sonra bu mescidin Muhzırbaşı Hacı Ebubekir Ağa tarafından h. 1184/1770-71 yılında bir minare eklenerek camiye çevirildiğini yukarıda beyan etmiştik. Dolayısıyla bu tarihten itibaren buraya bir imam ve müezzin tayini söz konusudur. Yapılan araştırmaya göre burada görev yapan imam ve müezzinlerin maaşları III. Mustafa'nın Laleli Çeşme yakınlarındaki vakfından ve Büyük Ayasofya Cami Evkafından ödenmektedir. Buna göre 11 Muharrem 1231/13 Aralık 1815 tarihli bir vakıf kaydından aynı zamand da Ayasofya-i Kebîr Cami-i şerifinin kayyum başısı olan Halil Halife ibn-i Ahmed Atıcılar Tekkesi Cami imamı olarak günlük 5 akçe maaş almaktadır (VGM, Defter, 94/54, s. 99). Otuz yıl Atıcılar Tekkesi Cami İmamlığını devam ettiren Halil Halife'nin vârisiz bir şekilde vefat etmesi üzerine bu imamlık görevinin mezkûr caminin hali hazırdaki hatibi olan Hafız Süleyman Halife'ye geçtiği görülmektedir (VGM, BOA, EV. EMH, 227/24). Hafız Süleyman Halife ise hatiplik görevine h. 1220/1805-06) yılında Sultan III. Mustafa'nın "izn-i hümayunu" ile atanmıştır (BOA, HAT, 1494/82). İmam olduksan sonra bir süre bu görevi ifa eden Hafız Süleyman 21 Şevval 1264/20 Eylül 1848 tarihinde bu görevden ayrılmış ve aynı yıl onun yerine Kemankeş Şeyhizade Hafız Yahya Efendi bin İbrahim Efendi, Atıcılar Tekkesi Cami İmamı olmuştur.

Atıcılar Tekkesi Camii'nde müezzin olarak görev yapanlar daha fazla kayıt bulunması ilgi çekicidir. Zira bu hususta ulaşabildiğimiz en eski kayıt 22 Muharrem 1204/12 Ekim 1789 tarihlidir. Bu tarihte Sultan III. Mustafa'nın Laleli Çeşme Evkafından, Atıcılar Tekkesi Camii müezzinleri olan el-Hac Hafız Mehmed Emin, Mehmed bin Hüseyin ve Ahmed İsmail günlük onar akçe maaş almaktadır. Ayrıca Sadık Halil adında bir kişi de yine günlük on akçe maaşla farraş olarak atanmıştır. (VGM, Defter, 374/76, s. 145)

1251/1835-36 yılında ise aylık 7,5 kuruş olduğu anlaşılan müezzin maaşının (VGM, BOA, EV. HMH. BELGE. SRG, 4/2; VGM, BOA, EV. HMH. BELGE. SRG, 2/206), 1252/1836-37 tarihinde 22,5 kuruş zam ile 30 kuruşa yükseldiği görülmektedir (VGM, BOA, EV. HMH. BELGE. SRG, 23/8; VGM, BOA, EV. HMH. BELGE. SRG, 30/387). Müezzin Yahya Efendinin maaş kaydından 1862 yılı sonuna kadar da müezzinlere verilen bu aylık 30 kuruşun değişmediği anlaşılmaktadır (VGM, BOA, EV. HMH. BELGE. SRG, 34/128; VGM, BOA, EV, MH, 914/256)

2.1.2.3. Güvenlik Görevlileri

Okmeydanı ve Atıcılar Tekkesi'nde asayiş sağlamak amacıyla korucu ve bekçilerin görev yaptıkları bilinmektedir. Korucular Okmeydanı çevresinde devriye gezerek herhangi bir arazi ihlali ya da asayiş problemi olduğu zaman bunu şeyhe, şeyhe ulaşılammışsa tekke-nişine bildirmekle görevli kişilerdir. Bekçiler ise tekkenin güvenliğinden sorumlu kişilerdir. Söz konusu bu güvenlik görevlilerinin maaşları ekseriyetle III. Mustafa'nın Laleli'deki vakfı üzerine kayıtlıdır. Örneğin Câbizâde Buldânî İbrahim Ağa döneminde tekkenin güvenliğinden sorumlu Bekir'in mezkûr vakıf üzerinden ödenen maaşı, Bekir'i vefatı üzerine yine tekkenin bekçisi Mehmed'e tahsis edilmiştir (BOA, A. MKT. MHM, 66/55). O vefat edince de 80 kuruş olan söz konusu maaş bu sefer tekkede bulunan Kasr-ı Hümayun hademelerinden Süleyman adlı kişiye tahsis ediliyor (BOA, İ.DH, 400/26499). Ancak söz konusu maaş vakıf giderlerinde bekçilik için ayrılan bir tahsisat olduğundan Süleyman Ağa bekçi olarak istihdam edilmiştir (VGM, BOA, EV. MH, 670/28). Süleyman Ağa'nın vefatı üzerine, Ahmed Abdurrauf Bey'in, merhum 80 kuruşluk maaş tahsisatının ayrı bir bekçi istihdam etmek yerine tekkenin genel akaratı içine dâhil edilmesini önerdiği görülmektedir (VGM, BOA, EV. MH, 1709/146). Ancak Süleyman'dan kalan maaş dergâh-ı mezkûrun hademesi emekdârânından Ali Tahir Ağa'ya tahsis edilmiştir (VGM, BOA, EV. MKT, 737/90)

Ahmed Abdurruf Bey'in bu şekilde bir öneride bulunmasının sebebinin kâfi miktarda bekçi ve korucunun hali hazırda zaten istihdam edilmiş olması olabilir. Zira 16 Kanun-ı evvel 1301/28 Aralık 1885 tarihli bir belgeden Atıcılar Tekkesi'nde bir korucu başı ile on bir korucu ve bekçi olmak üzere toplamda on iki güvenlik görevlisi bulunduğu

anlaşılmaktadır (VGM, BOA, EV. MKT, 1323/153). Bu on iki güvenlik görevlisi içinden, bunların amiri olduğu anlaşılan Hacı Ömer Ağa 20 para 105 kuruş maaş almaktadır. Diğer güvenlik görevlileri olan Mustafa Ağa, Hacı Ömer Ağa, diğer Hacı Ömer Ağa, Ali Efendi, Hacı Hafız Efendi, Mustafa Ağa, Mehmed Ağa, Hacı Halil Ağa, Hafız Salih Efendi, Osman Ağa ve Şükrü Efendi ise 15'er para ve 59'ar kuruş maaş almışlardır.

2.1.2.4. Hakemler

Atıcılar Tekkesi'nde hakem olarak görev yapan kişiler, menzil yarışlarında okun düştüğü yeri tespit eden havacılarıdır. Havacıların oku düştüğü yerden çıkartmak gibi bir görevleri yoktur. Menzil alanında daha önceden dikilen taşların yanında bekleyen havacılar, eğer atılan ok o havacının beklediği menzil taşını geçmişse sarığını çözüp havaya atar. Buna *destar bozmak* ya da *tülbend atmak* adı verilir. Daha sonra okun düştüğü yeri bulan havacılar, sermüdü, sporcuyu ve atışlara iştiaak eden diğer şahitleri okun başına çağırarak görevlidirler.

Menzilde havacı olarak görevlendirilen havacılar mutlaka tekke görevlisi olmalıdır. Tekke dışından herhangi biri, çok bilgili dahi olsa, menzil atmış bir kemankeş ya da tekkede görev yapan bir görevli olmadıktan sonra onların hakemliğine güvenilmemektedir (Kemankeş Mustafa, 2021, s. 116)

Havacılar genellikle Atıcılar Tekkesi'ne çeşitli vakıflardan ayrılan tahsisat kayıtları üzerinden maaş almışlardır. Bizim ulaşabildiğimiz kayıtların hemen hemen hepsinde havacılar yine III. Mustafa'nın Lale Vakfı'ndan maaş almaktadırlar. Örneğin 1268/1851-52 tarihli bir belgede Havacı Hasan'ın Lale Vakf-ı Şerifi'nden aldığı 150 kuruş maaşı yine havacılardan Bekir adlı kişiye tahsis edilmiştir (BOA, A. MKT. MHM, 40/89; BOA, İ.DH, 245/14934). 1271/1854-55 tarihli bir başka belgeden anlaşıldığına göre ise, Yine Lale Vakf-ı Şerifi'nden aylık aylık 50 kuruş maaş alan Sağır adlı havacının vefatı üzerine maaşı Havacı Ali'ye tahsis edilmiştir (BOA, A. MKT. MHM, 70/61; BOA, İ.DH, 321/20807). Burada alınan maaşların, maaş alan kişinin vefatı üzerine yine tekke içinde kalmak şartıyla aynı amaçta kullanıldığı görülmektedir. Havacılık görevinde bir kişi vefat ettiğinde o maaş yine başka bir havacıya bağlanmaktadır. Ancak XIX. yüzyıl sonlarına doğru artık söz konusu

tahsisatın, farklı yerlere aktarıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Okmeydanı Dergâhı havacısı Ahmed Naci Efendi'nin 290 kuruş olan maaşı, kendisinin vefatı üzerine Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne bekçi hademesi Kapuçukadarı Mehmed Receb Ağa'nın aldığı 75 kuruş maaşına zam olarak aktarılmış ve bu şahsın maaşı 365 kuruşa çıkarılmıştır. Dolayısıyla XIX. yüzyıl sonlarında artık yavaş yavaş Atıcılar Tekkesi'nin gelirlerinin kesildiği söylenebilir.

2.1.3. İstanbul Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin Muhasebesi

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin gelir-gider muhasebesine dair şimdiye kadar yapılmış ilk çalışma Özbay Güven'in 2008 yılında yayınladığı İstanbul Okmeydanı Tekkesi Vakfı'nın 1831 yılı muhasebesidir (Güven, 2008, s. 463-470). Daha sonra tarafımızdan 2022 yılında XI. Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu'nda sunulan bildiride Atıcılar Tekkesi'nin 1840-1880 yılları arasındaki muhasebe çizelgesine havi bir belge yayınlanmıştır (Anık, 2022, s. 507-519). Bu tez çalışmasında daha geniş bir tarih aralığında daha detaylı belgelere dayanarak bir araştırma yapılmıştır.

2.1.3.1. Gelir Kalemleri

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin bütün gelirleri, çeşitli vakıfların gelirlerinden Atıcılar Tekkesi'ne ayrılan tahsisatlardandır. Gerek padişah ve hanedan üyeleri, gerekse de devlet adamları tarafından kurulan vakıfların bazı gelirlerinin buraya aktarılmasıyla Okmeydanı Atıcılar Tekkesi kendini idame ettirebilmektedir.

Hanedan üyelerinin ya da devlet adamlarının vakıflarından yapılan söz konusu gelir tahsisatlarına dair ulaşabildiğimiz en eski belge Şevval 1093/Ekim 1682 tarihliidir. Söz konusu bu belgeye göre, aynı zamanda Haremeyn-i Şerefeyn Nazırı olan Darssaade Ağası Yusuf Ağa, Divan-ı Humâyuna bir dizi arz-ı hal vererek, Atıcılar Tekkesi'nin kendine has gelirleri olmadığı için Üsküdar'daki Atık Valide Sultan Evkafı ile Bahçekapı'daki Yeni Valide Sultan Evkafı'ndan günlük 20'şer kuruş tahsisat ayrılmasını rica etmektedir (OV, HBK, 116/2406; OV, HBK, 116/2407). Yusuf Ağa'nın Atıcılar Tekkesi'ne tahsisat yapılmasını rica ettiği arz-ı hallere Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız

araştırmada ulaşılamamıştı. Ancak Halim Baki Kunter Arşivi'nde karşımıza çıkan 26 Ramazan 1104/31 Mayıs 1693 tarihli bir berat tecdidinde Atik Valide Sultan Evkafından Atıcılar Tekkesi'ne günlük 20 akçe tahsisat yapıldığına havi beratın cülis-ı Humâyun dolayısıyla yenilendiği anlaşılmaktadır (OV, HBK, 116/2432). Dolayısıyla Darüssade Ağası Yusuf Ağa'nın divana sunduğu arzlara olumlu sonuç aldığını söyleyebiliriz.

Atıcılar Tekkesi'ne kendi vakfından tahsisat ayıran bir diğer devlet görevlisi ise Hacı Beşir Ağa'dır. 10 Rebiülevvel 1150/8 Temmuz 1737 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere Hacı Beşir Ağa kendi vakfından, Atıcılar Tekkesi'nde kullanılmak üzere günlük 20 akçe tahsisat yapılmıştır (OV, HBK, 116/2416).

Muhzırbaşı Hacı Ebubekir Ağa'da kendi vakfından Atıcılar Tekkesi'ne ciddi tahsisatlar ayıran devlet görevlilerindedir. 1256/1840 tarihli bir belgeye göre Muhzırbaşı Hacı Ebubekir Ağa vakfından atıcılar Tekkesi'ne okçuluk sezonu olan Ruz-ı Hızır ile Ruz-ı Kasım (6 Mayıs – 8 Kasım) arasında kullanılmak üzere sezonluk 600 kuruşluk bir tahsisat yapılmıştır. 1323/1905 tarihinde Hacı Ebubekir Ağa Evkafı muhasebesi üzerine yapılan bir tahkikatta ise, Muharrem 1302 ile Zilhicce 1323 (Ekim 1884 – Ocak 1906) arasında Atıcılar Tekkesi'ne toplam 32400 kuruş aktarıldığı anlaşılmıştır (VGM, BOA, EV. HMH. SRG, 85/292).

Atıcılar Tekkesi için hanedan üyeleri ve devlet görevlileri tarafından ayrılan tahsisatların yanı sıra, buranın en büyük gelir kaynağı padişah vakıfları taafından yapılan tahsisatlardır. Özellikle de atıcılığa muhabbeti olan padişahların Atıcılar Tekkesi'ne ciddi bağışlarda bulunduğu bilinmektedir. Örneğin III. Ahmed kendi vakfından düzenli olarak sezonluk 2000 kuruş tahsisat ayırmıştır (VGM, BOA, EV. SRG, 338; VGM, BOA, EV. MH, 880/221; VGM, DEFTER, 2886/64; VGM, BOA, EV. MKT, 1433/210). I. Mahmud zamanında ise Filibe Mukatasından Osmanlı Saraya gönderilen 1 şinik pirinç doğrudan Atıcılar Tekkesi mutfağına tahsis edilmiştir (OV, HBK, 116/2423). III. Mustafa'nın Laleli Çeşme'deki Evkafından Atıcılar Tekkesi'nin maaş giderlerinin çoğunun karşılandığı yukarıda belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yine aynı yerden aylık 60 kuruştan senelik 720 kuruşluk hinta bedeli tahsisatı da yapılmaktadır (VGM, BOA, EV. HMH. d, 7995, s. 3). Atıcılar Tekkesi'ne aynı ve nakdi olarak en fazla tahsisat ayıran padişahlardan biri de II. Mahmud'dur. II. Mahmud saray

mutfağından Atıcılar Tekkesi'ne her sezon 100 kile pirinç, 240 okka sadeyağ, 600 okka koyun eti ve Tersane-i Amireden haftada 160 adet ekmek göndermiştir (OV, HBK, 116/2425; OV, HBK, 116/2426; OV, HBK, 116/2427). 1240 (m. 1824/25).

Atıcılar Tekkesi Vakfı'nın bir diğer gelir kaynağı da geliri çeşitli vakıflara ait olan ancak Atıcılar Tekkesi Vakfı'na tahsis edilen taşınmaz kiralardır. Yaptığımız araştırma neticesinde bu taşınmazlardan altısına ulaşabildik. Bunlardan biri Kasımpaşa'da dördü Tativla'da, biri Beşiktaş'da ve biri de Fatih'dedir. Kasımpaşa'da bulunan taşınmaz Kulaksız Mahallesi Hamam Sokağı 15 numarada Mehmed bin İbrahim üzerine kayıtlıdır. 168 zira arsa üzerine kurulu bir bahçe ve bir menzilden müteşekkil bu gayr-ı menkulun geliri aylık 30 akçedir (VGM, TKIBM. TMSK, 3776/4). Günümüzde Şişli Belediyesi ilçe sınırları dahilinde yer alan Tativlada geliri II. Mahmud Evkafına ait olan ancak Atıcılar Tekkesi'ne bağışlanmış dört adet taşınmaz gayr-ı menkul bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi senelik 120 akçe gelir getiren 97 zira arsa üzerine yapılmış ve Kaliçe adlı bir Hristiyan Osmanlı vatandaşı tarafından kullanılan evdir. Bir diğeri 463 zira arsanın 36 zirasında Zatvan adında bir Rum'un yaptığı evdir. Atıcılar Tekkesi'ne buradan aylık 10 akçe gelir gelmektedir. Bir diğeri ise Tativla Kethüda sokağında bir bab dükkân ve üzerindeki bir bab evdir. Buradan tekke senelik 12.000 kuruş kira geliri elde etmektedir (VGM, TKIBM. TMSK, 3776/72). Atıcılar Tekkesi'nin Tativladaki son kira geliri de 1805 zira 18 parmak arsadan alınan aylık 49 akçedir (VGM, TKIBM. TMSK, 263/14).

2. Mahmud Evkafı'na ait olup geliri Atıcılar Tekkesi'ne bağışlanan gayr-ı menkullerden biri de Beşiktaş İlçesi dâhilindedir. Sinan Paşa-i Cedid Mahallesi'nde 300 zira arsa üzerindeki bahçe ve menzilin kirası aylık 20 akçedir (VGM, TKIBM. TMSK, 263/15). Atıcılar Tekkesi'nin tespit edebildiğimiz son kira geliri günümüzde Fatih ilçesinde bulunan Kapıağası Mahmud Ağa Mahallesi Fenerli Sokak 5 numarada yer alan konaktır. Bu konağın yıllık kira getirisi 22.500 kuruş olarak kaydedilmiştir (VGM, BOA, EV. d, 21770/24).

37 Numaralı Tablo, Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin 1238-1253/1822-1837 yılları arasındaki gelir kalemlerini göstermektedir. Söz konusu tablo Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılan muhasebe kayıtlarını ihtiva etmektedir (BOA, MAD.d, 4949; BOA,

EV.d, 38550; BOA, EV.d, 9292; VGM, BOA, EV. HMH. d, 9348; VGM, BOA, EV. d, 9542; VGM, BOA, EV. d, 9819; BOA, EV. d, 10464). Bu kayıtlara göre Atıcılar Tekkesi'nin gelirleri temelde dört ana kalemde sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki Evkaf-ı Humâyun Hazine'sinden Atıcılar Tekkesi'ne aktarılan tahsisatı içermektedir. Bu kalem altında Sultan Selim Han Vakfı, III. Mustafa Vakfı, Valide-i Atik Vakfı, Valide-i Cedid Vakfı, Hacı Beşir Ağa Vakfı ve Muhzırbaşı Hacı Ebubekir Vakfı sıralanmaktadır. İkinci ana kalemi Maliye ve Hazine-i Hassâ'dan ayrılan tahsisatlar oluşturmaktadır. Burada Darphane-i Amirenin 6000 kuruş, İstanbul Gümrüğü'nden 178 kuruş ve Duhan Gümrüğü'nden 78 kuruş nakdi tahsisat ayrıldığı görülmektedir. Atıcılar Tekkesi gelirlerinin bir diğer ve en geniş kalemini ise tekkenin Okmeydanı sınırları dahilinde olan yerlerden aldığı çeşitli kiralardır. Son olarak Atıcılar Tekkesi'nin sadece nakdi değil aynı tahsisatları da olduğu mezkur tablodan anlaşılmaktadır. Buna göre Tekke mutfağına Hazine-i Hassâdan pirinç ve sadeyağ, Maliye Hazinesi'nden Koyun Eti ve Tersane-i Amireden ekmek gönderilmektedir.

Tablo 38'de ise Atıcılar Tekkesi'nin eksiksiz olarak 1256-1296/1840-1880 yılları arasındaki gelir kalemleri yer almaktadır. Tablo 37 sadece 1238/1822, 1243/1827, 1246/1830, 1247/1831, 1248/1832, 1250/1834, 1253/1837 yıllarındaki vakıf gelirleri yer almaktadır. Tablo 38 ise eksiksiz olarak kırk yıllık bir gelir dağılımını göstermektedir (BOA, EV.d, 41150). Burada Tablo 37'ye kıyasla ana gelir kalemleri değişmese de bu ana kalemlerin altındaki birimlerde değişiklik gözlemlenmektedir. Buna göre merhum yıllar arasında Evkaf-ı Humâyun Hazinesi'nden Atıcılar Tekkesi'ne tahsisat ayıran vakıflar şunlardır; II. Mahmud Vakfı, III. Ahmed Vakfı, III. Mustafa Vakfı, Valide-i Atik Vakfı, Valide-i Cedid Vakfı Hacı Beşir Ağa Vakfı ve Muhzırbaşı Hacı Ebubekir Vakfı. Maliyeden ve Hazine-i Hassâ'dan ayrılan gelirler ise Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa Vakfı'ndan ve Maliye Hazine'sinden aktarılmaktadır. Tekkenin üçüncü gelir kalemini Okmeydanı arazisindeki çeşitli yerlerin kirası oluştururken dördüncü ana gelir kaynağını da yine aynı yapılan yardımlar teşkil etmektedir.

Atıcılar Tekkesi işte bu gelir kalemleri sayesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Hanedan ve devlet görevlileri tarafından fazlaca destekleniyormuş ve bu kalemler olmasa vakıf ayakta kalamayacakmış gibi görünse de, aynı yapılan yardımları saymazsak tekkenin bir numaralı nakit kaynağı, kendi arazisi üzerinden aldığı kira gelirleridir. Ek 19'dan da

anlaşılacağı üzere, Atıcılar Tekkesi'nin en büyük gelir kaynağı %35 ile devlet tarafından yapılan ayni yardımlardır. Bu yardımlar yukarıda da bahsedildiği üzere saray mutfağından tekke mutfağına gönderilen yiyecek maddeleridir. Tekkenin önemli nakit akışını sağladığı alan ise %32 ile topladığı kiralardır. Okmeydanı arazisi üzerindeki kar kuyuları, su kuyuları, çeşitli mezarlıklar ve dükkanlardan alınan kiralar tekkenin nakit ihtiyacını büyük ölçüde karşılamaktadır. Daha sonra %27 ile çeşitli vakıflardan aktarılan tahsisatlar gelmektedir. Son olarak da tekkenin gelirlerinin %6'sını devletin yaptığı nakdi yardımlar oluşturmaktadır.

2.1.3.2. Gider Kalemleri

Atıcılar Tekkesi'nin bir spor kulübü olmasından dolayı gider kalemleri oldukça geniş bir yelpaze çizmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda Atıcılar Tekkesi'nin gider kalemleri tek tek belirlenerek Tablo 37 ve 39'de belirtilmiştir. Söz konusu tablolar incelendiğinde tekkenin en önemli gider kaleminin yiyecek maddeleri olduğu görülmektedir. Burada haftada iki gün düzenli olarak bütün sporculara ziyafet verilmesi, toplam giderlerin neredeyse yarısının iâşe giderleri olmasına neden olmuştur. Ek 20 incelendiğinde Atıcılar Tekkesi'nin bu giderlerinin %46'nın iâşeye ayrıldığı görülmektedir. Tekkeye alınan yiyecek maddeleri incelendiğinde, buradaki sporcuların oldukça iyi beslendikleri söylenebilir. Zira süt, koyun ve kuzu eti, safran ve bal gibi yiyecekler kalsiyum ve protein açısından yüksek değerli yiyecek besinlerdir. Bunların yanında sebze kalemine bakılacak olursa sebze türü besinlerin de fazlaca tüketildiği ve protein ağırlıklı beslenmektense dengeli bir diyet uygulandığı söylenebilir.

Bunların yanı sıra tekkenin asıl misyonu olan okçuluk yarışması düzenlemek için ayrılan gider kalemi ise toplam giderlerin %18'ini oluşturmaktadır. Dolayısıyla tekkenin asli görevi olan yarışma düzenlemenin çok da maliyetli olmadığı anlaşılmaktadır.

2.1.3.3. Atıcılar Tekkesi'nin Genel Muhasebesi

Atıcılar Tekkesi'nin bir yıllık gelir ve gider muhasebesinin kayıtlı olduğu belgelerden ulaşabildiğimiz en eskisi 1822 tarihlidir (BOA, MAD. d, 4949). Bu kayıtlarda bu kayıtlarda ilgili senede Atıcılar Tekkesi'ne toplam ne kadar gelir sağlandığı ve bu

gelirlerin nerelere harcandığı yazılmaktadır. Bu kayıtlar arasında bulabildiğimiz en düzenli kayıtları içeren belge ise Tablo 38’de ve Tablo 39’da gösterilen bilgileri ihtiva eden “*Okmeydanı Dergâh-ı Şerîfinin Varidat ve Masarifatını Mübeyyin Defter*” isimli belgedir. Söz konusu belge kesintisiz olarak Atıcılar Tekkesi Vakfı’na ait 1840-1880 yılları arasındaki bütün gelir ve gider kalemlerini toplu olarak ihtiva etmektedir (BOA, EV.d, 41150). 5 Temmuz 1880 tarihinde Atıcılar Tekkesi Vakfı muhasebesinin uzun süredir incelenmediğinden, tekke yöneticilerinin ilgili muhasebe kayıtları ile birlikte Evkâf-ı Hümâyûn Vâridât-ı Umûmiyye İdâresine müracaat etmeleri istenmiştir (BOA, EV.MH. 2049/246). Atıcılar Tekkesi’nin muhasebe kayıtlarının incelenmek istenmesinin bir sebebi de Okmeydanı’ndaki kar kuyularının dışarıya usulsiz bir şekilde kiralandığına yönelik iddialardır (VGM, BOA, EV. MKT, 1062/100; VGM, BOA, EV. MH, 2079/254). Bunun üzerine tekke yönetimi tekkenin 40 yıllık gelir gier çizelgesini 14 Aralık 1880 tarihinde mezkûr idareye teslim edilmiştir.

Biz 34 numaralı tabloda ve 3 numaralı grafikte Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri’nden hareketle Atıcılar Tekkesi’nin 1822’den 1880’e kadar ki gelir dağılımını incelemeye çalıştık. Buna göre 1833 yılını saymazsak 1822 yılından 1840 yılına kadar tekkenin gelirleri giderlerinin hep üzerinde görünmektedir. Ayrıca gelir ve gider çizgisinin artışında da bir düzen görünmektedir. Zaman zaman tekkenin gelirleri düşse ve buna bağlı olarak da giderlerde kısıtlamaya gidilse de grafiğin genel seyri artış yönündedir. Gelir gider dengesi ise korunmuş gibi görünmektedir. 1840 öncesinde gelirler giderlerin üstünde olsa da 1840’dan sonra çok da ciddi bir fark görünmemektedir. Ancak şu hususa dikkat çekmekte fayda vardır ki 1822, 1827, 1830, 1831, 1832, 1833 ve 1837 yılı kayıtları Kasımpaşa Mahkemesi’nin naibi tarafından yapılan muhasebe tahkikatının tutanaklarıdır. 1840 yılından itibaren verilen rakamlar ise kar kuyularının usulsüz bir şekilde kiralandığı iddiası üzerine istenen ve tekke yönetimi tarafından hazırlanan kayıtlardır. Dolayısıyla 1880’den bakıldığında 1840 yılı verileri 40 yıl, 1850 yılı verileri 30 yıl eski verilerdir. Bu nedenle bu veriler, günümüzden bakıldığında doğrulukları sorgulanabilir verilerdir. Buna bir örnek olarak elimizde Kasımpaşa Mahkemesi naibi ve kadılık tarafından tayin edilen katibin Atıcılar Tekkesi Şeyhi Câbizâde Buldânî İbrahim Efendi’nin odasında vekil-i harcı Süleyman Efendi ve kemankeşler Hasan Bey, Hacı İzzet Efendi ve Behçet Efendi’nin şahitliğinde Zilhicce 1262/Kasım 1846 tarihinde hazırlanan bir tutanak

bulunmaktadır. Bu tutanağa göre 1846 yılı Atıcılar Tekkesi'nin toplam geliri 6457 kuruş, toplam gideri ise 6299,5 kuruş olarak, aradaki fark ise +157,5 kuruş olarak hesaplanmıştır (VGM, BOA, EV. d, 12122). Ancak Tablo 34'den de görüleceği üzere tekke yönetiminin Evkâf-ı Hümâyûn Vâridât-ı Umûmiyye İdâresine bildirdiği tekke gelirleri 9342 kuruş, giderleri 9187 ve aradaki fark da +155 kuruş olarak hesaplanmıştır (BOA, EV.d, 41150). Dolayısıyla Kasımpaşa Mahkemesinin 1846 yılında tuttuğu tutanak ile, tekke yönetiminin 1880 yılında ilettiği veriler uyuşmamaktadır.

Tablo 34: Atıcılar Tekkesi'nin 1238-1296/1822-1880 Yılları Arası Muhasebe Kayıtları

Tarih	Toplam Gelir (Kuruş)	Toplam Gider (Kuruş)	Fark (Kuruş)	Tarih	Toplam Gelir (Kuruş)	Toplam Gider (Kuruş)	Fark (Kuruş)
1822	2586	2014	572	1857	10974	10943	31
1827	3033	2620	413	1858	11862	11851	11
1830	3162,5	2363,5	799	1859	12012	11986	26
1831	3285	2504	781	1860	12262	12221	41
1832	3224	3028	196	1861	12562	12538	24
1833	3817	3777	40	1862	12562	12522	40
1837	5524,5	5153	371,5	1863	11167	11141	26
1840	8437	8516	-79	1864	13001	12873	128
1841	8682	8668	14	1865	13030	12896	134
1842	9012	8971	41	1866	13180	13317	-137
1843	8987	8963	24	1867	13290	13218	72
1844	9302	9273	29	1868	13168	13083	85
1845	9217	9190	27	1869	13318	13270	48
1846	9342	9187	155	1870	13492	13374	118
1847	9532	9479	53	1871	12757	12599	158
1848	9442	9402	40	1872	12697	12642	55
1849	9512	9438	74	1873	12987	12940	47
1850	9567	9523	44	1874	12138	12115	23
1851	10057	10029	28	1875	12312	12254	58
1852	9177	9140	37	1876	13623	13206	417
1853	8967	8956	11	1877	13263	13135	128
1854	9437	9371	66	1878	13300	13273	27
1855	9917	9869	48	1879	13282	13228	54
1856	10012	9995	17	1880	13671	13609	62

Atıcılar Tekkesi şeyhi Ahmed Abdurrauf Bey tarafından hazırlanan ve Atıcılar Tekkesi'nin 1840 ve 1880 yılları arasındaki yıllık gelir gider muhasebesini ihtiva eden mezkur kayıtlar, kendinden önceki kayıtlar 1840 öncesi kayıtlarla beraber Tablo 34, Tablo 37 ve Tablo 38'de verilmiştir. Ahmed Abdurrauf Bey'in bildirdiği kayıtların, 34

yıl öncesine ait tek bir muhasebe tutanağı ile örtüşmemiş olması genele teşmil yorumlar yapabilmemiz için yeterli değildir. Bir kere her şeyden önce EV. d, 12122'deki kayıt ile BOA, EV.d, 41150 arasında 34 yıllık bir zaman farkı vardır. bu süre zarfında farklı gelir ve gider kalemleri oluşmuş olabilir. Ayrıca EV. d, 12122'deki kayıtlara göre tekke muhasebesi 157,5 kuruş fazla veriyorken EV.d, 41150'deki kayıt 155 kuruş fazla vermektedir. Burada genel toplamda sadece 2,5 kuruşluk bir fark söz konusudur. Binaenaleyh burada tek bir belge üzerinden 40 yıllık tablonun tamamının yanlış olduğuna dair bir yorum yapabilmek mümkün değildir. Söz konusu dönem ile alakalı daha fazla belge ve kayıt bulunduğu daha sarıh yorumlar yapmak mümkün olacaktır.

2.2. İSTANBUL OKMEYDANI ATICILAR TEKKESİ'NDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

İstanbul Okmeydanı Atıcılar Tekkesi, daha önce de pek çok kez bahsedildiği üzere, spor kulübü gibi işletilen bir kurumdur. Yönetim şemasını yukarıda sunduğumuz bu spor kulübünün adı tekke olmasına rağmen, burada yürütülen faaliyetler dini faaliyetlerden ziyade sportif faaliyetlerdir.

2.2.1. Eğitim Faaliyetleri

Busbecq Türklerin 7-8 yaşında okçuluk eğitimine başladıklarını ve 10-12 sene aralıksız eğitim aldıklarını anlatmaktadır (Busbecq, 1939, s. 172). Kas gelişimi göz önüne alındığında günümüzde de bu yaş aralığı okçuluk eğitime başlama yaşı olarak kabul edilmektedir. Başarılı bir atıcı olabilmek için, sporculara bu yaşlardan itibaren oldukça yoğun bir eğitim programı uygulanır. Bu programda atıcının ok atarken kullandığı kaslar, diğerlerine göre daha fazla uyarılmalıdır. Dolayısıyla doğru kas grubunun çalıştırılması her sporda olduğu gibi atıcılıkta da son derece önemlidir. Bu çalışma sonucunda atıcının fizyolojik görüntüsünde de bir takım değişikliklerin olması beklenebilir. Örneğin 1545 yılında batan bir İngiliz gemisinin batığından çıkartılan atıcı iskeleti incelendiğinde bu kişinin ön kol kemiğinin, belkemiğinin üst kısmının ve sağ elinin bu kemiklere bağlı kasların fazlaca çalıştırılması dolayısıyla deforme olduğu tespit edilmiştir (Crosby, 2003, s. 75). Osmanlılar İngilizlerden farklı türde yaylar ve

çekiş stili kullansalarda bu veriler doğru kas gruplarının çalıştırılmasının önemi noktasında kanaatimizce önem arz etmektedir.

Osmanlı kavsnâmelerinde atıcılık eğitime bakıldığında sistemli bir müfredat olmadığı görülür. Hatta başlangıç seviye atıcılık eğitimlerini saymazsak, atıcılık müfredatına yönelik birkaç kavsnâmelerin satır aralarından yakalanan bazı notlar haricinde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Geleneksel okçuluk eğitimlerinde bilinmesi gereken en önemli husus, bunun olimpiik okçuluk gibi olmadığıdır. Geleneksel okçulukta sporcular genellikle kendi vücut ölçülerine göre ok ve yay kullanmaktadır. Bu nedenle atıcının kol ve vücut boyuna göre ok ve yay boyu da değişiklik gösterir. Doğal olarak bu durum atıcının duruş ve tutuş pozisyonunu etkileyecektir. Olimpiik okçulukta da yay boyu ve ağırlığı atıcıya özel olarak ayarlanabilse de atıcının duruş ve tutuş pozisyonu stabildir. Ancak geleneksel okçulukta stabil bir duruş ve tutuş pozisyonundan söz edilemez. Örneğin Türk-İslâm okçuluk geleneğinde atıcılık sanatının kurucu babaları olarak anılan Ebu Haşim el-Bâverdî, Tâhir el-Belhî, İshak er-Raffâ gibi atıcıların duruş ve tutuş pozisyonları birbirinden farklıdır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 45). Ancak her atıcı için ortak olan bir takım kaideler de yok değildir. Bunlardan ilki ayağın yere sağlam basması bunun içinde ayakların omuz genişliği kadar açılmasıdır. Yere sağlam bir şekilde basıldıktan sonra dik bir duruş sergilenmelidir. Yayı çekerken ekseriyetle omuz ve sırt kasları çalıştığından, bu bölgelerin güçlü ve sırtın da dik bir pozisyonda durması gerekmektedir. Bu kas gruplarını çalıştırmak duruş pozisyonunu mükemmeleştirmek için Atıcılar Tekkesi'nde eğitim almak isteyen sporculara önce kepaze eğitimi verilmektedir.

2.2.1.1. Kepaze Eğitimi

Kemankeş Mustafa Efendi atıcılığın öğrenilebilmesi için mutlaka bir antrenörden ders alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Kemankeş Mustafa, 2021, s. 62). Daha sonra antrenör ile birlikte kepaze eğitime başlanmalıdır. Kepaze eğitimi başlangıç seviyesi için öngörülen temel eğitimidir. Kepaze yayı adı verilen küçük ve gayet yumuşak yaylarla uzun süre tutuş ve çekiş hareketleri yapılır. Burada amaç yayın doğru bir pozisyonda tutulmasını ve yayın gerildiği sırada doğru kas gruplarının gelişmesini sağlamaktır. Buna göre doğru duruş ve doğru tutuş pozisyonu sağlandığında üç farklı

boyda kepaze yayı ile sadece çekiş ve bırakış antrenmanı yapılır. Umdetül Mütenasilin'de kepaze eğitimi için üç farklı ağırlıkta yay ve üç farklı boyda ok kullanılması tavsiye edilmektedir (Umdetü'l-Mütenasilin, 2022, s. 70). Buna göre sporcu en hafif yay ve en kısa ok ile çalışmaya başlar. Oku yaya yerleştirerek başını sol omzunun tam üzerine getirir çenesini boynu ile köprücük kemiği arasındaki boşluğun üzerinde sabitler. Yay kirişini, zihgiri kulak memesine ve okun temreni kabzayı tuttuğu elin baş parmak tırnağına gelinceye çeker ve yavaşça bırakır. (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 60). Bu hareket yapılırken yayı tutan kol dirseğinin kabzanın arkasına gelmemesine dikkat edilmeli ve bu dirsek hafifçe dışa doğru kırılmalıdır. Aksi taktirde kiriş ön kola çarparak yaralanmalara sebep olur. Kiriş çekilip bırakılırken hızlı hareket edilmemeli, yay yavaş hareketlerle gerilmeli ve tekrar salınmalıdır. Kırk gün boyunca bu antrenmana devam edilir. Kırk günden sonra daha ağır yay ve daha uzun bir ok ile aynı antrenmana devam edilir. Yay ağırlığı arttığı ve ok boyu uzadığı için çekiş gücü de artacaktır. Kırk gün bu antrenmana devam edildikten sonra bir sonraki seviyeye geçilir ve daha uzun ok ve daha ağır yay ile kırk gün daha antrenman yapılır.

Bu eğitim atıcılığın en temel eğitimidir. Burada amaç ok atmaya değil yay çekmeyi öğrenmektir. Zira Osmanlı okçuluğunda yay çekmek ok atmaktan daha evla sayılmaktadır. Atıcılar Tekkesi'deki geleneklere göre çok sert yayları kolaylıkla çekmek tabîi ki önemlidir. Ancak menzil atıcılığının asıl mahareti hafif yaylarla rekor kırmaktır. Bu nedenle Kâtip Abdullah Efendi, kendi adına açtığı Abdullah Efendi Menzili'nde 84 dirhem yay kullanmış ve bu menzilde kendinden sonra taş dikmek isteyen herkesin bir öncekinden 2 dirhem daha düşük yay kullanmasını şart koşmuştur. Bu nedenle Abdullah Efendi Menzili aynı zamanda Dirhem Menzili olarak da anılmaktadır. İşte kepaze eğitimi tam olarak bu amaca hizmet etmektedir. Bu eğitimi hakkıyla tamamlayan sporcular doğru kas gruplarını çalıştırdıkları için en sert yayları bile çekebilecek kadar kuvvetli olurken duruş ve çekiş pozisyonları da kusursuz hale getirebilirler.

Kepaze eğitiminin bir diğer faydası da yay çeken baş parmağı güçlendirmektir. Osmanlılar yay çekerken mandallama usulünü kullandıklarından yayın bütün gücü tek bir parmağa binmektedir. Bunun için başparmağı korumak amacıyla zihgir kullanılsa da paşparmağın son derece kuvvetli olması gerekir ki savaş esnasında uzun süreli atış yapılabilsin. Baş parmağı kuvvetlendirmek için Umdetü'l-Mütenasilin parmak derisini nasırlaştırmayı öğütlemektedir. Buna göre kırk günlük kepaze çekışı sırasında haftada

bir hamama gitmeden önce baş parmak ateşle hafifçe yakılır ve üzerine kına sürülür. Daha sonra hamamda zeytin yağı tuz karışımı ile ovularak iyileştirilir ve o gün hiç kepaze çekilmez. Ertesi gün tekrar kepaze çekişine başlanır ve hafta bitimine üç gün kala tekrar baş parmak üç gün boyunca ateş ile yakılıp kına sürülür. Bütün kepaze eğitimi sırasında bu her hafta rutin olarak tekrarlanır ve 120 günlük kepaze eğitiminin sonunda başparmağın üzeri birkaç kat nasırlaşmış olur. Bu sayede çekilen yaylar her ne kadar sert olursa olsun baş parmak zarar görmeyecektir.

2.2.1.2. Torba Gezi Eğitimi

Torba gezi eğitimi kemankeş eğitimini tamamlayan sporcuların başladığı ikinci seviye eğitimidir. Bu aşamada sporcu artık antrenörünün gözetimi altında yukarıda bahsedilen torba gezi okları kullanılarak atışı yapar. Atış yapılan yer ise salum çuvalı ya da abadan yapılan yaklaşık 95 cm uzunluğunda bir çuvaldır. Bu çuvalın içine, sabit durması için en alta gelecek şekilde on kat kalın keçe yerleştirilir. Keçelerin üzerine bir kat pamuk atılır ve çuval ağzına kadar talaş, pamuk çekirdeği ve ok kırıntıları ile doldurulur. Sonra ağzı sıkıca bağlanan çuval yerden 47 cm yukarıya sabitlenir. Menzil antrenmanı için çuvalar daha yukarıya yerleştirilir (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 144). Torba gezi antrenmanları alanda yapılmalıdır. Bunun ilk sebebi güvenlik önlemidir. İkinci sebebi ise, atıcı henüz bırakış pozisyonu gibi temel bir eğitim üzerine çalıştığı için açık havada rüzgar ve nem gibi değişkenleri hesaplayamaz. Torba gezi antrenmanları ile bırakışını geliştirmek isteyen sporcu için en az altı bin atış yapılmalıdır. Eğer sporcu bin gezlik bir menzil sahasında yarışacaksa en az on bin torba gezi atışı yapılmalıdır. Bin yüz gez menziline katılacaksa o zaman en az yirmi bin atış yapılmalıdır. Bin iki yüz gez atmayı hedefleyen bir sporcu ise kırk binden fazla hava gezi oku atarak eğitimini tamamlamalıdır. Ancak günde yüz elli atıştan fazlası vücuda zarar vereceğinden tavsiye edilmez (TSMK, Hazine, nr. 626, vr. 31^b)

Bu eğitimin amacı kepaze eğitiminde duruş ve çekiş pozisyonunu geliştiren sporcunun bırakışını geliştirmesi ve odaklanmayı öğrenmesidir. Kepaze eğitimini tamamlayıp duruş ve çekiş pozisyonunu mükemmelleştiren bir sporcunun bırakışını da mükemmelleştirebilmesi için, oku doğru anda bırakmayı öğrenmesi gerekmektedir. Bu da sabır ve odaklanmayı gerektirmektedir. Çukadar Ahmed torba atışları için “meşkin

eşrefî torba darb eylemektir” tabirini kullanır (TSMK, Hazine, nr. 626, vr. 26^b). Burada “eşref” kelimesinin oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Zira “eşref” sözcüğü “en şerefli” anlamına gelse de “bir şeyin yapılması için en uygun olan zaman, bir kimsenin uysallık ve iyiliğinin üstünde olduğu zaman” gibi anlamlarında da kullanılmaktadır. Dolayısıyla “meşkin eşrefî torba darp eylemektir” demek ok atmak için en doğru anın sabırla beklenmesi, odaklanması gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

2.2.1.3. Hava Gezi Eğitimi

Hava gezi eğitimi, atıcılık antrenmanlarındaki üçüncü ve son seviye eğitimidir. Bu eğitimi tamamlayan sporcu menzil yarışmalarına katılmaya hak kazanır. Hava gezi ok ile yapılan bu eğitimde menzil yarışlarındaki gibi havaya ok atılır ancak bu antrenmanlarda kullanılan oklar uzağa gidemeyecek şekilde üretildiğinden oklar fazla uzaklaşmaz. Burada amaç rüzgar, nem ve sıcaklık gibi açık hava koşullarında ok atmayı öğrenmektir. Bunun için sporcular günde en az 300 atış yapmalıdır (Yücel, 1999, s. 117). Atış yaparken de üç farklı sertlikte yay tercih edilmelidir. Önce sert bir yay ile atışa başlanır ve 100 kadar ok atılır. Sonra biraz daha hafif bir yayla geçilir ve bir yüz ok daha atılır ve son yüz okluk atış antrenmanı en hafif yayla tamamlanır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 64).

2.2.2. Müsabaka Faaliyetleri

2.2.2.1. Puta Müsabakaları

Put a atışları puta okları ve puta yayları kullanılarak yapılan atışlardır. Bahtiyarzade Hasan Çelebi puta atışı için “Put a atmak ok atmanın atasıdır” tabirini kullanır (Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, 2017, s. 21). Put a atışlarının önemine vurgu yapan bu söz, eğitimi tamamlayan her atıcının mutlaka puta atışı yapmaya devam etmesi gerektiğini anlatmaktadır. Zira puta atışı kapalı alanlarda da yapılabildiğinden, menzil atışı yapılamasada atıcıyı zinde tutar.

Evliya Çelebi “Put a Atışı” kavramının putlara ok atma eyleminden geldiğini ileri sürmektedir (Evliya Çelebi, 2016, s. 245). Şair Baki Fezâil-i Cihâd adlı tercüme

eserinde Arapça’da putaya “hedef” dendiğini yazmaktadır (Anık, 2022, 64). Bu kelimenin Türkçesi “amaç” kelimesidir. Bu puta hedefler için ağaç ya da sepet kullanılabilir. Hedeflerin üzerine deri ya da kağıt parçaları yerleştirilir. Bu parçaya ise “garaz” adı verilir. Garaz adı verilen bu parçalar bazen yarım daire şeklinde olabilir. Bu dairenin üzerine de *hatem* adı verilen bir işaret konulur. Atış yapılmadan önce hedefin neresinin vurulacağı belirlenmelidir. Ayrıca hedefler makul bir uzaklığa yerleştirilmelidir. Çok uzağa ya da çok yakına yerleştirilen hedefler üzerine yapılan müsabakaların meşruiyeti tartışmalı olur (Anık, 2022, 58). Hedefin ne şekilde olursa olsun vurulmasına *kur* denir. Eğer ok hedefi delip geçerse buna *havarık* adı verilir. Eğer ok hedefin üzerine saplanıp kalmışsa bu duruma *havasık* adı verilir. Okun hedefe saplanmadığı ama yakınına düştüğü durumlara *havasır* adı verilir. Okun yerden sekip hedefe saplandığı duruma *harabi* adı verilir (Anık, 2022, 58). Atılan okun değerlendirmeye alınması için mutlaka temrenin hedefe deymesi gerekmektedir. Okun temreni haricinde bir yeri hedefe dokunduğu taktirde hedef vurulamamış olur. Eğer ok atıldığı sırada rüzgar okun yönünü değiştirir ve hedef ıskalanırsa, hedef vurulamamış olur. Zira atıcı esen rüzgarı hesaba katmak zorundadır. Eğer ok havada iken esen rüzgar hedef üzerindeki kağıdı uçurmuş ve ok kağıdın eskiden bulunduğu noktaya isabet etmişse, atış kabul edilir. Ancak ok atıldığı sırada yağmur yağar ve bu nedenle ok hedefi ıskalarsa yağmur dindikten sonra atış tekrar edilmelidir. (Anık, 2022, 58). Kemankeş Mustafa Efendi Okmeydanı’nda günümüzde Kalaycibahçe olarak adlandırılan semtte yer alan Çınaraltı denen mahalde puta atışları yapıldığını ve hedeflerin 300 gez (183 m) uzaklığa yerleştirildiğini anlatmaktadır (Kemankeş Mustafa, 2021, s. 96). Atıcılar Tekkesi’nin son bekçisi ve Muti Efendi’nin oğlu Süleyman Celaleddin Efendi ise okçuluk sezonunun başladığı Ruz-ı Hızır (6 Mayıs) gününde puta atışların Atıcılar Tekkesi’nin arkasındaki minberin yanında yapıldığını anlatmaktadır (OV. HBK. 45/736-1). Minber Sofası denilen bu yerde yapılan puta atışları 250 gez uzaklıktan atılmıştır (Yücel, Ü. 1999, s. 47). Bu atışlarda yedişer ok atılır ve hedefi en fazla vuran kemankeşe şeyh tarafından bir top kumaş ödül olarak verilmektedir.

Put a okçuluğunun en prestijli ve zor olanı ip altından putaya ok atmaktır. Remy-i sedad denen bu atışta yerden 2,5 mimari zira (1,9 m) yüksekliğe bir ip gerilir ve atıcı bu ipten 2,5 mimari zira geriye oturarak putaya atış yapar (Yücel, Ü. 1999, s. 48).

Okmeydanı'nda Karılar Çeşmesi olarak adlandırılan yerde yapılan remy-i sedad atışları 250 gez uzaklıktan yapılmıştır (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 57).

2.2.2.2. Darp Müsabakaları

Darp müsabakaları demir bir plakaya, ahşap bir kütüğe ya da çan ve ya zil gibi metal bir objeye yapılan atışlardır. Burada amaç söz konusu bu objeleri delip geçmektir. Darp müsabakalarına hazırlanmak için sporcular ahşap bir sandığın içine pamuk çekirdeği doldurur ve on dört tutam yayla bu sandığa günde üç yüz atış yapar (Kemankeş Mustafa, 2021, s. 98). Darp atışlarının püf noktası ok boyunu çok iyi ayarlamaktır. Ok kulak memesine kadar çekildiğinde temren kabzanın dışında kalmamalı tam kabza ile beraber olmalıdır. Bunun için de ok boyunun kol boyuna göre ayarlanması gerekmektedir (Kemankeş Mustafa, 2021, s. 100).

Atıcılar Tekkesi'nde yapılan darp atışlarına dair çeşitli eşyalar günümüzde çeşitli müzelerde sergilenmektedir. Ünsal Yücel bunların bir listesini çıkarmıştır (Yücel, Ü. 1999, s. 50). Ünsal Yücel'in listesinde bulunmayan bir örnek de Okçular Tekkesi Müzesi'nde sergilenmektedir (OTM, Envanter No. 12783).

2.2.2.3. Menzil Müsabakaları

İslâmiyet öncesinde de uzağa ya da havaya ok atma gibi geleneklerle karşılaşmak mümkündür. *Divanü Lügati't-Türk*'de “çuram atışı” olarak adlandırılan bir ok atış türü vardır. Buna göre atıcı sırt üstü yere yatar ve oku havaya atar. Bu atışın yapıldığı küçük ve hafif oklara ise “çuram oku” adı verilir (Kaşgarlı Mahmud, 2005, s. 244). Osmanlı haricinde Türk hakimiyeti altında bulunan İran ve Mısır'da da menzil müsabakaları yapıldığı hatta menzil taşları dikildiği bilinse de, bu organizasyonlar bir müessese çatısı altında düzenlenmediği için oyun ya da şölen olarak kalmıştır (Yücel, Ü. 1999, s. 50). Menzil müsabakalarının sistemli bir sportif organizasyon olarak düzenlenmesi Osmanlı vakıf sistemi dahilinde işletilen Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin varlığı sayesinde.

Daha önce de belirtildiği üzere menzil yarışları, en uzağa ok atma yarışmasıdır ve bu yarışmalarda rekor kıran kemankeşler adına menzil taşı adı verilen bir nişan taşı dikilir. Okmeydanı'nda ilk menzil taşını diken kişinin Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'nin

Babası Usta Bahtiyar olduğu rivayet edilir (Bahtiyarzade, 2017, s. 7). Ancak bu taş XVII. yüzyıl sonuna kadar dahi ulaşmamıştır (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 260). Menzil taşlarında rekor kıran kişinin adı, menzilin atıldığı tarih ve menzil mesafesi gibi bilgiler yer almaktadır. Eğer üst düzey bir devlet görevlisi ya da bizzat padişah tarafından taş dikilecek ise, menzil taşının dönemin mimari üslubunu yansıtacak şekilde üretildiği ve üzerine de dönemin edebi anlayışına göre bir şiir işlendiği görülmektedir. Menzil müsabakalarında okun atıldığı yere dikilen taş *ayak taşı* adı verilir. Okun düştüğü yere dikilen taşlar *ana taşı* ve *baş taşı* ya da *ser-efraz taşı* olmak üzere iki farklı şekilde adlandırılır. Eğer o menzil sahasında ilk defa taş dikilecek ise, bu taş *ana taşı* adı verilir. Menzil alanındaki en uzağa dikilen taş ise *baş taşı* ya da *ser-efraz taşı* denilir.

Menzil yarışlarına katılmaya hak kazanılabilmesi için önce gerekli eğitimin tamamlanarak meydan şeyhinden izin alınması gerekmektedir. İzin alındıktan sonra şahitlerin huzurunda pişrev oku ile 900 gez, yeksuvar oku ile 850 gez ya da haki oku ile 830 gez uzaklığa menzil oku atılmalıdır (TY. 334, vr. 27^a). Sporcunun bu yeterliliklerden birine sahip olduğunu kanıtlayabilmesi için 2 hava 2 ayak şahidi olmak üzere en az dört kişinin şahitliğine ihtiyacı vardır. Havacı olarak adlandırılan bu şahitler günümüzdeki hakemler gibi düşünülebilir. Ayak şahitleri okun atıldığı yerde bekleyerek atıcının kurallara uygun bir şekilde ok atıp atmadığını denetler. Eğer sporcu ayak taşından önde duruyor ya da kendi sırası gelmeden atış yapmış ise rekor kırsa bile yaptığı atış kabul edilmez. Hava şahitleri ise atılan okun uygun görülen istikamet içerisinde uygun mesafeye ulaşp ulaşmadığını denetleyen hakemlerdir. Eğer menzil alanında daha önce ana taşı dikilmiş ise, yapılan atışın kurallara uygun olması için atılan ok ana taşının en fazla otuz adım sağına ya da soluna düşmelidir. Gelibolulu Mustafa Ali'nin aktarımına göre her beş ayak boyu iki adım ve her beş adım üç gez olarak kabul edilir (Anık, 2022, s. 96). Bu hesaba göre atılan ok ana taşının en fazla 18 gez yani 11 metre sağına ya da soluna düşebilir. Dolayısıyla ana taşı merkez kabul edilse 22 metre genişliğinde bir hat menzil alanı olarak itibar görmektedir. Bu hattın dışına atılan oklar için “*salkıya düşmek*” deyimini kullanılmıştır. Atış sırasında zihgir genellikle sağ parmağa takıldığı ve yay kabzası da sol elle tutulduğu için ana taşın sağ tarafı “*şast*” sol tarafı ise “*kabza*” olarak adlandırılır. Hatta menzil yarışlarının kayıtlarının tutulduğu kavs-nâmelerde, okun ana taşın sağına düştüğünü belirtmek için, mesafenin yanına

“şast” kelimesinin ilk harfi olan “şın (ش)”; ana taşın soluna düştüğünü belirtmek için de kabza kelimesi’nin ilk harfi olan “kef (ك)” harfi koyulur.

Salkıya düşme kurallarının XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde değiştiği görülmektedir. Zira bu tarihlerde yazılan *Tuhfetü'l-Hasib*’e göre ana taşın 40 gez şast ve kabza tarafarı menzil istikamet alanı olarak belirlenmiştir (Ölçülü, 2014, s. 74). Bu itibarla yine ana taşı merkeze alındığında menzil hattının 22 metre olan açıklığı, XVIII. yüzyılda yaklaşık 53 metreye çıkarılmıştır.

900 gez uzaklığa ok atarak adını Okçuluk Sicil Defterine kaydettirmeye hak kazanan defterli kemankeşler, bin yüzcü ya da bin iki yüzcü koşusuna katılamaz. Önce binci koşusuna katılarak bin gezden uzağa ok atmak zorundadır. Bunu başaran sporcular atık binci olarak adlandırılır ve bin yüzcü koşusuna katılmaya hak kazanır. Eğer bunu da başarsa bin yüzcü olarak anılmaya başlar ve artık atıcılık sporundaki zor yarış olan bin iki yüz koşusuna katılmaya hak kazanır (Ölçülü, 2014, s. 95).

Atılan okun kurallara uygun olduğuna kanaat getirildiğinde hava şahitleri, diğer şahitlerle beraber meydan ihtiyarlarından birini, atıcıyı ve atıcının hocasını çağırarak herhangi bir şüpheye mahal vermemek adına okun düştüğü yeri gösterirler. Daha sonra meydan ihtiyarları okun düştüğü yeri çakıl vb bir malzeme ile işaretleyerek oku düştüğü yerden çıkartırlar.

Okmeydanı’nda menzil taşı dikilmeksizin düzenlenen üç farklı menzil müsabakası/menzil koşuları da düzenlenmektedir. Birinci koşu adı verilen yarışmaya binci kemankeşler katılabilir. Genellikle pişrev oku atılan bu yarışmada en uzağa ok atan kemankeş yarışı kazanır ve ona koşusu yani ödülü verilir. Bu da eğer padişah yarışları takip etmiyorsa şeyh tarafından verilen bir top kumaştır. Eğer padişah yarışları takip etmişse, padişahın gönlünden kopan ihsan olarak kazananlara dağıtılır. İkinci koşuya dokuz yüzcü kemankeşler katılabilir. Bu yarışdamada da kazananın ödülleri aynıdır. Ancak ikinci koşuda haki oku atılır. Eğer padişah yarışları takip ediyorsa pişrev oku da atılabilir.

Üçüncü koşuya sala koşusu ya da aşağı koşu adı verilmektedir. Genellikle çok sert yayları çekemeyecek kadar yaşlanan kemankeşler bu yarışa katılmışlardır. Burada en yaşlı olanın çekebildiği en sert yay itibar alınır. Diğer bütün yarışmacılar onun çektiği

türden yaylar ile yarışmaya katılırlar. Bu yarışda da ödüller ilk iki koşuda olduğu gibi aynıdır ancak bu yarışmada azmayiş oku kullanılmıştır. (Kunter, 1942A, s. 253-275)

Menzil okçuluğundaki kuralların bu şekilde oldukça sarıh görünmesine rağmen, zaman zaman bu kuralların esnetildiği de görülmüştür. Örneğin Yıldız / Deliklikaya Menzili'nde Tozkoparan İskender ile Bursalı Şüca arasındaki bir müsabakada Bursalı Şüca 1251,5 gez (763 metre) uzaklığa ok atmış; Tozkoparan İskender ise 1279,5 gez (780 metre) uzaklığa ok atmıştır. Ancak Tozkoparan İskender'in attığı ok salkıya düşmüş olmasına ve atışın iptal edilmesi gerekmesine rağmen, kabul edilmiştir. Kâtip Abdullah Efendi, Bursalı Şüca'nın bu menzilde baş taşı olarak kabul edilmesi ve Tozkoparan İskender'in diktiği taşın ise ayrı bir menzilin ana taşı gibi itibar görülmesi üzerine ittifaka varıldığını yazar (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 308). Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren bütün kavsânâmelerde bu menzilin birincisinin Tozkoparan İskender olarak geçmektedir.

Tozkoparan İskenderin başka bir kural dışı hareketi ise, yine Bursalı Şüca ile arasındaki farklı bir müsabaka sırasında yaşanmıştır. Bahtiyar / Lodos Menzili'nde Bursalı Şüca'nın kendi okunu geçmesi üzerine sinirlenen Tozkoparan İskender kendi sırasını beklemeden kalkıp ardı ardına pek çok ok atar, menzili bozar ancak Bursalı Şüca'yı geçemediği için yaptığı bu kural dışı hareketi görmezden gelinmiştir (Kâtip Abdullah Efendi, 2020, s. 300).

Bahtiyar / Lodos Menzili Okmeydanı'nda açılan ilk menzil olması bakımından buranın belki de en önemli menzildir. Bahtiyarzade Hasan Çelebi, yazdığı risâlede bu menzilin İstanbul'da açılan ilk menzil olduğunu ve ilk taşın babası tarafından dikildiğini anlatmaktadır (Bahtiyarzade, 2017, s. 7). Ancak zamanla bu taş kaybolduğu için ana taşı olarak Kemangüreci Arap adında bir kemankeşin diktiği taş kabul edilmiştir.

Bu menzilde baş taşına sahip olmak ise çok son derece önemli ve itibarlı bir husus olduğundan çoğu zaman oldukça rekabetli tartışmalara şahit olunmuştur. Zira bu menzilde baş taşına sahip olmak için Benli Karagöz ve Deve Kemal, Fatih Sultan Mehmed zamanında, Bursalı Şüca ve Tozkoparan İskender de II. Bâyezid zamanında kıyasıya mücadele etmişlerdir. Ancak menzilin baş taşı Kanuni Sultan Süleyman zamanında Miralem Ahmed Ağa tarafından dikilmiştir.

Kâtip Abdullah Efendi'nin anlatımına göre XVII. yüzyılda ve öncesinde bu ve bunun gibi pek çok kural ihlali yapıldığı ve menzil taşı dikildiği anlaşılmaktadır. Kâtip Abdullah Efendi bu şekilde dikilen menzil taşlarının hepsini meydandan çıkardığını bildirmektedir ancak bu durum XVIII. yüzyıl öncesinde tekkenin tam olarak kurumsallaşmamı olduğunun en net göstergesidir. Kâtip Abdullah Efendi'nin müsabaka kurallarını net bir şekilde belirlediği Kânunnâme-i Rumat adlı eseri ve başlattığı sicil defteri sayesinde Atıcılar Tekkesi XVIII. yüzyıla çok daha düzenli bir müsabaka sistemi ile girmiştir.

Okmeydanı'nda düzenlenen menzil müsabakaları şimdiye kadar çeşitli yayınlarda detaylıca incelenmiştir. Atıf Kahraman "Osmanlı Devleti'nde Spor" adlı eserinde birkaç farklı nüshada verilen menzillerle karşılaştırma yaparak Okmeydanı'ndaki 44 menzil alanı hakkında bilgi vermektedir. Ancak her bir menzilde farklı nüshayı karşılaştırdığı için bir tutarlılık söz konusu değildir. Örneğin 19 sıra numarası ile verdiği Abdullah Efendi Menzili'nde Kemankeş Mustafa'nın *Kavsnâmesi* ile Mustafa Kâni Efendi'nin Telhîs'ini karşılaştırmış, 20 numarada verdiği İmam Menzili'nde ise *Tezkîre-i Rumât*'ı, *Tuhfetü'l-Hasib*'i ve yine Telhîs'i kıyaslamıştır (Kahraman, 1995, s. 300 ve s. 301). Buna ek olarak Tezkîre-i Rumât'da ile *Tuhfetü'l-Hasib*'de geçen menziller kanaatimizce birbirleri ile kıyaslanamaz niteliktedir. Zira farklı ölçü birimleri ile ölçüldüğü için menziller arasında ciddi farklılıklar doğacaktır. Ünsal Yücel ise Mustafa Kâni Bey'in Telhîs-i Resâilât-ı Rumat adlı eserinde geçen 50 adet menzil hakkında bilgi vermektedir. Ancak Yücel'in kullanmadığı farklı kavsnâmelerde Telhîs'de geçmeyen menziller bulunmaktadır. Biz burada mümkün mertebe ulaşabildiğimiz bütün kavsnâmelerde geçen menzilleri inceleyerek bir liste sunmaya çalışacağız. Aynı incelemeyi XIX. yüzyılda Mustafa Kâni Bey'in ve XX. yüzyılda da Ünsal Yücel'in yaptığını düşünürsek bizim verdiğimiz menziller çok da farklı olmayacaktır. Ayrıca menzillerin muhtevaları her iki eserde de detaylıca açıklanmış olduğu için burada tekrar etmeye gerek duymuyoruz. Bizim vereceğimiz listenin Mustafa Kâni Bey'in ve Ünsal Yücel'in verniş oldukları listelerden farkı her iki müellifin de kullanmadığı bazı kavsnâmelerde geçen menzillere, menzil atan kemankeşler hakkında mezkur müelliflerin bahsetmediği bazı bilgilere ve söz konusu bu menzillerin günümüz metrik sistemine göre hesaplanmış mesafelerine yer verilmiş olmasıdır.

Aşağıda sunacağımız liste XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yazılan kavsnâmelerdeki listelerin hûlasasıdır. Bu liste hazırlanırken Seyyid Halil Hasip Efendi tarafından yazılan *Tuhfetü'l-Hasip*, Berberzade Seyyid Mustafa tarafından yazılan *Haza Tomar-ı Sahib-i Menazil-i Meydan-ı Tîrendâzi*, Anonim *Risâle-i der-Beyan-ı Menzil-i Okmeydanı*, Ağazade Ahmed tarafından yazılan *Oknâme*, Vahid Paşa tarafından yazılan *Mihacü'r-Rumat*, Geyveli Hüseyin b. Mehmed tarafından yazılan *Kevserü'l-Hayat Meclisü'r-Rumat*, Mustafa Kâni Bey tarafından yazılan *Telhîs-i Resâilât-ı Rumat* ile bunun müsveddesi olan *Risâle-i Menzilan-ı Meydan* ve *Sultan Mahmud-ı Sani Zamanındaki Kemankeşler* adlı eserler kullanılmıştır. Eserlerde birkaç menzil hariç isim ve menzil mesafesi konusunda ciddi farklılıklar bulunmamaktadır. Örneğin Ağalar Menzili'nde *Tuhfetü'l-Hasib*, *Minhacür'-Rumat* ve *Telhîs-i Resaliat-ı Rumat* arasında çok ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın anlaşılabilmesi için sadece bu menzili ayrı bir tablo halinde vermeyi uygun gördük.

2.2.3. Kabza Alma Töreni

Menzil yarışlarında kurallar dahilinde başarılı olan sporcuların eğitimleri tamamlandığına hükmedilmiştir. İsimleri sicil defterine kaydedilen bu sporculara “*kabza alma töreni*” adı verile bir tür tören düzenlenmiştir. Günümüzün mezuniyet törenleri olarak algılanabilecek kabza alma törenleri, uygulanan ritüeller açısından teorik olarak büyük ölçüde ahilik kültüründen etkilendiği görülmektedir (Güven, 2003, s. 69-106). Ancak *Telhîs-i Resâilât-ı Rumat*'da geçen diyaloga bakıldığında pratikte bu törenlerin aslında mahkemelerdeki dava duruşmalarına benzediği de düşünülebilir. Buna göre; *talib-i kabza* adı verilen, dokuz yüz gez uzağa ok atan ve “mezun olmayı” yani kabza almayı talep eden sporcu şeyh odasına çağırılır. Burada şeyh ona “*sen kabza almayı talep edersin, öyle mi?*” diye sorar. Talib-i kabza başını sallayarak cevap verir. Bunun üzerine meydan şeyhi “*peki yerinden ok attın mı?*” diye sorar. Talib-i kabzanın tekrar başını sallayarak cevap vermesi üzerine meydan şeyhi “*şahidin var mıdır?*” diye sorar. Bunun üzerine ayak şahitleri odaya çağırılır. Şeyh ayak şahitlerine “*bu talip ayak yerine ayağını düzgün bastı mı? Havacıların destar bozduğunu gördünüz mü?*” diye sorar. Ayak şahitlerinden kabza talibinin lehine bir cevap gelmesi üzerine hava şahitleri şeyh odasına çağırılır. Şeyh bu defa hava şahitlerinin yeterliliklerini sorgular. Zira hava şahitleri mutlaka ya defterli bir kemankeş ya da tekke görevlisi olmalıdır. Bu nedenle

şeyh onlara “mahalinden öteye ok kondurdunuz mu” diye sorar. Havacılar “*kondurduk*” diye cevap verirler. Bunun üzerine şeyh “*menzil talibinin mahalinden öteye ok kondurduğuna şahit misiniz?*” diye sorar. Havacılar “*şahitiz*” derler. Kabza almayı talep eden kişinin gerekli yükümlülükleri yerine getirdiği dört şahidin huzurunda ispatlanınca, şeyh “varın üstadı kabza versin” der. Kabza talibi de şeyhin elini öperek dışarıda bekleyen hocasının yanına gider (Mustafa Kâni Bey, 2010, s. 289). Daha sonra hocası öğrencisine şunları söyler;

Bu kabzayı Cebrail aleyhisselam Hak sübhanehu ve teala hazretlerinin emr-i şerifiyle cennetten çıkarub ibtida ayruca teberüken peygamber aleyhisselama getirdi. Badehu hazret-i sultan-ı enbiyaya izn-i şerifi ile Sa'd bin ebi Vakkas radiyallahu anhu pirimiz olub kabzayı ashab-ı güzine rıdvanullahu teala aleyhim ecmain virüb emanet birbirinden gelerek üstadım bana virdi. Ben dahi emaneti sana teslim eyledim. Fisebilillah niyyet idüb ok at gaza ile ve dahi talip olan kabza aşıkına sen dahi bu minval üzere hayr dua ile et (Kemankeş Mustafa, 2021, s. 117).

Hocası daha sonra kabza talibnine yayı uzatır kabza talibi yayı alır ve sonra da ustası kabza talibinin koluna kolçak bağlayarak kulağına kemankeş sırrını okur.

Görüldüğü gibi kabza alma töreninin ilk kısmı aslında bir sembolik bir davadır. Şeyh kabza almayı talep eden sporcunun üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirip getirmediğini denetler. Kabza alma ritüelleri ile ilgili ilk kaynaklar XVII. yüzyılda Kâtip Abdullah Efendi'nin Kânunnâme-i Rumat adlı eserinde geçmektedir. Ancak yukarıda anlatıldığı gibi mizansen bir anlatımdan ziyade Atıcılar Tekkesi'ndeki hiyerarşiye ve kemankeşlerin buranın kadim kanunlarına uyması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ahilik geleneklerinin ve dini motiflerin çokça hissedildiği yukarıdaki anlatım ise XVIII. yüzyıl başlarındaki Kemankeş Mustafa'nın kavsnâmesi ve XIX. yüzyıl ortasında yazılan Telhîs-i Resâilât-ı Rumat'da geçmektedir.

Fütüvvet anlayışının Ahi gelenekleri içinde yoğrularak okçuluğa sirayet etmesini ile ilgili gerekli izahata yukarıda yer verilmişti. Bu gibi dini motifler, okçuluğun içinde hep var olmakla beraber XVII. yüzyıldan itibaren okçuluğun önemini kaybetmemesi için her kavsnâmede tekrarlanan hususlardır. Dolayısıyla yazma eserlerde geçen kabza alma töreni gibi faaliyetleri sonradan üretilmiş ya da yeniden keşfedilmiş gelenekler olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Bununla beraber bu gibi ritüellerin günümüz okçuluk tarihi çalışmalarında birhayli teveccüh bulduğu da bir gerçektir. Öyleki çoğu akademik çalışmada kabza alma

törenlerinin Atıcılar Tekkesi'nin kuruluşundan kapatılışına kadar bu törenin yukarıda anlatıldığı şekliyle düzenlendiği yönünde ciddi bir algı oluşmuş durumdadır. Hatta Atıf Kahraman, bu kabza törenlerini ikiye ayırarak küçük kabza alma töreni ve büyük kabza alma töreni şeklinde incelemektedir (Kahraman, 1995, s. 198). Buna göre Atıf Kahraman eğitime başlama ritüeline küçük kabza töreni, eğitimi tamamlama ritüeline de büyük kabza töreni demektedir. Ancak yapılan araştırma neticesinde hiçbir kavsnâmede ya da belgede “*küçük kabza*” şeklinde bir tabire rastlanmamıştır. Sadece Kânunnâme-i Rumat'da “*üstaddan büyük kabza almak*” tabiri vardır (Kunter, 1942A, s. 253-275).

Kemankeş sırrı olarak üstadın kabza alan öğrencisinin kulağına okuduğu dua ile ilgili ise çeşitli rivayetler mevcuttur. Ancak Osmanlı Arşivlerinde bulunan iki adet belge kabza alma töreni sırasında atıcıya hangi öğütlerin verildiğini net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Buna göre 1786 tarihli (BOA, TSMA. e, 698/53) ve 1840 tarihli (BOA, TSMA. e, 153/9) belgelere göre atıcılığın dini önemi ve yayın cennetten nasıl çıkıp hangi silsileyi takip ederek bu güne kadar geldiği anlatılmakla beraber atıcıya güvenlik önlemlerine riayet etmesi yönünde öğütlerde bulunmaktadır. 1786 tarihli olan belge Kemankeş Mustafa'nın yukarıda verilen pasajı ile hemen hemen aynıdır. (Bkz. Ek 27 ve Ek 28.; Ayrıca Bkz. Şahintürk, Karaca, Özkılınç, Kırca, Temel, & Gurulkan, 2019, s. 150 ve s. 153).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıl sonlarında başlayarak XVIII. ve XIX. yüzyıllar boyunca devam eden kurumsal değişim ve dönüşümüne paralel olarak okçulukta da bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Okçuluk tarihine yönelik yapılan akademik çalışmalarda sık sık karşılaşılan kültürel ve teknik konuların haricinde okçuluğun ekonomik ve kurumsal cepheleri incelenmiş ve okçuluk birbiri ile dirsek teması içerisinde hareket eden iki ayrı faaliyet alanı olarak görülmüştür.. Bu faaliyet alanlarının ilki okçuğun üretim sürecini oluşturan iş kolları iken, diğeri üretilen malzemelerin kullanıldığı olan sportif kurumlardır. Dolayısıyla bir okun ve bir yayın üretiminden tüketimine geçirdiği süreç bir bütünlük arz etmektedir.

Son yirmi yıldan bu yana Osmanlı okçuluk tarihine yönelik artan teveccühün tezahürü olarak geleneksel bir faaliyetin modernite karşısında nasıl hayatta kaldığını ekonomik ve sosyal saikler çerçevesinde anlamak ve açıklamak çeşitli zorlukları içermektedir. Bu tespiti dayalı olarak literatürde ciddi bir eksiklik olarak görülen okçuluk faaliyetinin sosyal ve ekonomik arka planına yoğunlaşılması tercih edilmiştir. Böylece ilk önce Osmanlı okçuluğuna yönelik günümüz literatürü ve bu literatürün tarihi kaynakları ortaya konmaya çalışılmış, bu kaynakların temelinde oku ve yayı üreten kişiler ile bunları kullanan kurumlar araştırmaya dahil edilerek bu kişi ve kurumların XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki geçirdiği değişim ve dönüşümler anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu sayede Osmanlı okçuluğunun dünden bu güne hangi aşamalardan geçtiği ve geleneksel bir faaliyetin modernite karşısında nasıl varlığını koruduğu sorusunun cevapları aranmaya çalışılmıştır. Bu perspektiften bakıldığında oluşturulan metin, haddizatında, bir yönüyle de Türk okçuluğunun XVIII. yüzyıldaki değişiminin ve XIX. yüzyıldaki inhitatının hikâyesidir. Yapılan araştırma neticesinde ortaya çıkan sonuçlar ise şu şekilde sıralanabilir.

1. Atıcılar Tekkesi'nin kuruluşuna dair *Tezkîre-i Rumât* ya da *Künhü'l-Ahbâr* gibi çeşitli yazmalarda bir takım bilgiler bulunuyor olsa da Ayvansarayi'nin *Hadikatü'l-Cevami* adlı eserinde geçen bilgilerden dolayı tekkenin kuruluş tarihi ve banisi hakkında bir takım spekülasyonlar mevcuttur. Buna göre *Tezkîre-i Rumât* ve *Künhü'l-Ahbâr* Okmeydanı'nı Fatih Sultan Mehmed'in atıcılara bağışladığını, İskender Paşa'nın da daha sonra burada bir tekke ve mescid inşa

ettirdiğini bildirmektedir. Ayvansarayı ise mescidin banisinin Fatih Sultan Mehmed olduğunu daha sonra da II. Bâyezid'in tekke ve mutfak inşa ettirdiğini söylemektedir. Halbuki yukarıda verilen vakıf tahrir kayıtları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan mahkeme kayıtları tekkenin ve mescidin II. Mehmed ve II. Bâyezid dönemlerinde vezaretlikle görevlendirilen Bosna Valisi İskender İskender Paşa tarafında 911/1505-06 tarihinde inşa ettirilmiştir.

2. Osmanlı Devleti'nin savaş alanlarındaki ok ve yay ihtiyacının yerini tüfeğin almasıyla okçuluk etrafında oluşan üretim ve tüketim ağı ciddi bir ekonomik buhranın içine girmiştir. Özellikle bu dönemde ok ve yay üretimi için gereken hammaddelerin temini problemi fiyatları arttırmıştır. Özellikle XVII. yüzyılın ortalarından sonra savaş alanlarında kullanılacak oka ve yaya ihtiyaç duyulmadığından sportif okçuluğa yönelik üretime geçilmiş olsa da artan fiyatlar nedeniyle düşen satışların üreticileri tatmin etmediğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle de XVII yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren, üretici kesim Atıcılar Tekkesi'nin arazisi üzerinde hak iddia ederek ekonomik olarak girdikleri darboğazdan kurtulmayı hedeflemişlerdir. Bu sayede hem tekkenin vakıf gelirlerinin bir kısmına sahip olmayı, hem Okmeydanı arazisinden mezar yeri satmayı hem de padişahlar ok atışlarını seyretmek istediğinde huzura çıkıp ihsan almayı ümit ederek Okmeydanı'na ve Atıcılar Tekkesi'ne el koymuşlardır. Tek gelir kaynakları tekke etrafındaki ekonomik yaşantı olan Atıcılar Tekkesi kemankeşleri ise, bu durumdan kendilerini ve müesseselerini kurtarabilmek için hem Fatih Sultan Mehmed'e İstanbul'un fetih haberinin Okmeydanı'ndan gelmesi üzerine burayı atıcılara tahsis ettiğine yönelik bir tarih yazımı geliştirmişler hem de buranın sadece irfan sahiplerinin vâkıf olabileceği bir takım mistik olaylara evsahipliği yaptığına yönelik bir gelenek oluşturmuşlardır. Bu sayede Okmeydanı arazisinin tarihi ve kültürel olarak önemine vurgu yaparak buradaki tek söz sahibinin atıcılar olduğuna yönelik bir takım argümanlar geliştirmişlerdir.

Bunun yanı sıra İslâm dininin çeşitli hadisler üzerinden ok atıcılığını teşvik etmesi de, XVII. yüzyıl sonrasında okçuluğun dayandığı en önemli sac ayaklarından bir tanesidir. Özellikle XVIII. yüzyıl boyunca yazılan kavsnâmelerin hemen hemen hepsinde ok atıcılarının Hz. Muhammed tarafından övgüyle anıldığına dair argümanlarla okçuluğun savaş alanlarında kaybettiği

prestiji yeniden kazandırmaya çalışıldığı görülmektedir. XIX. yüzyıl kavsânâmelerine ve bu dönemin ilk yarısındaki padişahların okçulukla ciddi şekilde ilgilenmelerine bakılacak olursa yukarıda bahsedilen çabanın meyve verdiği görülmektedir. Özellikle bu dönemde okçuluğa giydirilmeye çalışılan mistik gömlek sayesinde, padişahların devletin resmi yayın organı olan Takvim-i Vekayi üzerinden eski muktedir padişahlar gibi ok attışı yaparak rekorlar kırdığına ve peygamberin sünnetini yeniden ihya ettiğine dair propagandalar yaptığı görülmektedir.

Dolayısıyla okçuluğun bünyesinde barındırdığı dini ve tarihi argümanlar onun kendini revize ederek savaş alanlarında olmasa da spor sahalarında varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Bu perspektiften bakıldığında günümüzde “geleneksel” olarak tabir edilen sanatsal ya da sportif faaliyetlerin de gelecekte devam ettirilebilmesi, okçuluk örneğinde olduğu gibi bünyesinde barındırdığı dini ve kültürel argümanlar üzerinden yeniden üretilebilir olup olmadığına bağlıdır.

3. Artan ok ve yay fiyatlarıyla da bağlantılı olarak XVIII. yüzyıl itibariyle okçuluğun çok büyük oranda Osmanlı seçkinlerine hitab eden elit bir spor olduğu yönünde bir yorum yapılabilir ki Okçuluk Sicil Defteri’nde kayıtlı olan isimlerin %96’sının saray ve çevresi ile bağlantılı olması bu yorumu kuvvetlendirmektedir. Okçuluğun saray ve çevresinde bu kadar büyük bir teveccüh görmesinin bir sebebi de XIX. yüzyıl başında III. Selim ve II. Mahmud gibi padişahların okçuluk ile bizzat ilgilenmiş olmalarıdır. Bu padişahların okçuluğa meyletmeleri ve ciddi bir şekilde bu sporu icra etmeleri, padişahların etrafında olmaktan memnuniyet duyan enderun ve birun halkı arasında okçuluğu teşvik etmiş gibi görülmektedir. Bu da saray ve çevresinin kurduğu vakıflardan Atıcılar Tekkesi’ne tahsisat ayırmaları ve buranın tamiri ile meşgul olmalarını sağlamıştır ki XVII. yüzyılda Silahdar Mustafa Paşa ile Gürcü Mehmed Paşa, XVIII. yüzyılda Muhzırbaşı Hacı Ebubekir Ağa ile Harem Ağası Hacı Beşir Ağa bunun örnekleridir
4. XVIII. yüzyıl sonlarında Okçular Çarşısında 15 dükkanda görev yapan 15 usta ve 65 kalfanın oluşturduğu toplam 80 kişilik bir esnaf grubunun varlığı bilinmektedir. Ancak XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nde maaşlı olarak faaliyet gösteren sadece iki adet ustanın kayıtlarına

ulaşılabilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı okçuluğunun üretiminin adım adım yok olduğunun izleri bu şekilde sürülebilir. XX. yüzyılın hemen başında ise son ok ustasının vefat etmesi üzerine ok ve yay üretimi resmen sona ermiştir.

5. Atıcılar Tekkesi, işletimi bakımından bir spor kulübüdür. Burada şeyh, mütevellî, havacı, cami ya da güvenlik görevlisi olarak görev yapanlar çeşitli vakıflardan ayrılan tahsisatlar yoluyla maaş alan çalışanlardır. Bu vakıfların ekserisi hanedan üyeleri ya da ya da devlet görevlileri tarafından kurulan vakıflardır. Bu vakıflardan ayrılan tahsisatlarla yukarıda da belirtildiği gibi çalışanların maaşları ödenmekte ve düzenlenen yarışmalar finanse edilmektedir. Atıcılar Tekkesi'nin ise kendi içinde tasarruf edebileceği bir takım kira gelirleri vardır ancak bunlar da tekkenin yıllık iâşesine ve sezonluk tamiratına harcanmaktadır.
6. Okmeydanı'nın ve burada kurulan Atıcılar Tekkesi'nin tarihi ve kültürel değerlere sahip bir mesire alanı olarak korunmasına yönelik adımlar atılmıştır. En azından burada bir orman yetiştirme fikri ortaya atılmıştır. Ancak Balkan Savaşları neticesinde yurdundan göç etmek zorunda kalan muhacirlerin çoğunun Okmeydanı'na yerleştirilmesi burada çarpık kentleşmenin de önünü açmış gibi görünmektedir. Sonuç olarak 17 Eylül 1917 tarihinde Atıcılar Tekkesi faaliyetlerine Şura-yı Devlet kararıyla son verilmesinin üzerine hem Okmeydanı hem de Atıcılar Tekkesi kaderlerine terk edilmiş gibi görünmektedir.

Geleneksel okçuluğun da dahil olduğu geleneksel sanatların, zanaatların ya da sporların, modern dünyada kendi başlarına hayatta kalabilme ihtimalleri yoktur. Zira genellikle maddi bir karşılığı olmayan ya da zor bir maddi karşılık bulan okçuluk gibi geleneksel faaliyetlerin, maddi destek alarak yaşamını devam ettirmesinin tek yolu, siyaseten destek ya da teveccüh görmesinden geçmektedir. Bu destek ya da teveccühe mazhar olabilmesi içinde geleneksel faaliyetlerin bünyesinde yeniden üretilebilecek bir takım dini ya da kültürel nüveler barındırması gerekmektedir. Bu sayede siyaseten bir propaganda aracına dönüştürülebilir ve bu yolla maddi destek sağlanabilir. Aksi takdirde geleneksel faaliyetler maddi bir destek bulsa bile bu kısa süreli olacaktır.

XVII. yüzyılda geleneksel Türk okçuluğu ciddi bir inhitat sürecine girmiş, ancak bünyesinde barındırdığı dini ve kültürel nüveler üzerinden yeniden üretilerek ekonomik, sosyal ve kurumsal hayata yeniden entegre edilmiştir. Bu dini ve kültürel nüvelerin

zaman zaman iktidarlar tarafından uygun bir kullanım aracına dönüşmesi de söz konusu yeniden entegre olma sürecine katkı sağlamış gibi görünmektedir. Günümüzde geleneksel Türk okçuluğu yeniden siyasi destek bularak ekonomik, sosyal ve kurumsal yaşama entegre edilmiştir. 2013 yılında Atıcılar Tekkesi restore edilerek Okçular Vakfı adı altında yeniden faaliyet göstermeye başlamıştır. 2019 yılında ise Türkiye Geleneksel Türk Okçuluğu Federasyonu kurulmuş ve aynı yıl geleneksel Türk okçuluğu UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültür Mirası" listesine girmiştir. 2019 yılından bu yana kadar da Türkiye Geleneksel Türk Okçuluğu Federasyonu'na bağlı 561 adet kulüp faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla geleneksel bir faaliyet olan okçuluk gördüğü siyasi teveccüh sayesinde yeniden ekonomik, sosyal ve kurumsal yaşantıda varlık alanı bulabilmiştir. Söz konusu kulüplerde kullanılacak oklar ve yaylar üzerinden okçuluk yeniden hayat bulmuştur. Ancak burada şunun altı çizilmelidir ki söz konusu bu kulüpler Türkiye Geleneksel Okçuluk Federasyonu'nun ve UNESCO'nun oluşturduğu siyasi destek alanından uzak kalmamalıdır. Bunun için de kulüplerde verilen eğitimin daha sistemli ve düzenli bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir. Geleneksel okçuluğun eğitim programları kavsnâmelerde yazılan tarihi bilgiler ışığında moden rekreatif ve pedagojik metodlarla yeniden üretilmeli ve ciddi bir eğitim müfredatı hazırlanmalıdır. Aksi taktirde geleneksel Türk okçuluğunun yeniden bir inhitat sürecine girmesinin önüne geçilemeyeceğini tarih ilmi göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

Bab-1 Asafî. Mühimme Defterleri. Defter/Hüküm:

A. DVNSMHM. d, 103/139; BOA, A. DVNSMHM. d, 108/545; A. DVNSMHM. d, 111/1186; A. DVNSMHM. d, 115/1448; A. DVNSMHM. d, 115/1448; A. DVNSMHM. d, 14/1/44; A. DVNSMHM. d, 146/12; A. DVNSMHM. d, 16/245; A. DVNSMHM. d, 28/386; A. DVNSMHM. d, 28/436; A. DVNSMHM. d, 53/546; A. DVNSMHM. d, 70/78

Sadaret. Mektubi Kalemî Evrakı, Dosya/Gömlek:

A. MKT, 83/44

Sadaret. Mühimme Kalemî Evrakı, Dosya/Gömlek:

A. MKT. MHM, 40/89; A. MKT. MHM, 66/55; A. MKT. MHM, 70/61; A. MKT. MHM, 94/10; A. MKT. MHM, 95/97; A. MKT. MHM, 125/98; A. MKT. MHM, 66/82

Sadaret. Nezaret ve Devair Evrakı, Dosya/Gömlek:

A. MKT. NZD. 262/76

Sadaret. Meclis-i Vala Evrakı, Dosya/Gömlek:

A. MKT. MVL, 30/9

Ali Emiri. Sultan Abdülhamid I, Dosya/Gömlek:

AE. SABH.I, 100/6811

Ali Emiri. Sultan Ahmed III, Dosya/Gömlek:

AE. SAMD. III, 229/22039

Ali Emiri. Sultan Selim III, Dosya/Gömlek:

AE. SSLM. III. 183/42

Ali Emiri. Sultan Mahmud I, Dosya/Gömlek:

AE. SMHD. I, 176/13682

Ali Emiri. Sultan Mahmud II, Dosya/Gömlek:
SMHD. II, 114/9658

Ali Emiri. Sultan Mustafa III, Gömlek/Dosya:
AE. SMST. III, 281/22513; AE. SMST. III, 42/2968

Bab-ı Ali Evrak Odası, Dosya/Gömlek:
BEO, 2260/169457; BEO, 4299/322365; BEO, 4722/354128

Cevdet. Askerî, Dosya/Gömlek:
C. AS, 1138/50540; C. AS, 627/26458

Cevdet. Bahriye, Dosya/Gömlek:
C. BH, 35/1647; BOA. C. MF, 54/2672

Cevdet. Evkaf, Dosya/Gömlek:
C. EV, 145/7247

Cevdet. Maarif, Dosya/Gömlek:
C. MF, 146/7282; C. MF, 182/9093; C. MF, 182/9093-2; C. MF, 81/4021

Bab-ı Defterleri. Küçük Ruznamçe Kalemi, Defterler:
D. KRZ. d. 33457

Bab-ı Defterleri. Piyade Mukabelesi Kalemi, Defterler:
D. PYM. d. 5417/4

Evkaf. Defterler, Defter:
EV. d, 10464; EV. d, 38550; EV. d, 41150; EV. d, 9292

Evkaf. Muhasebe Kalemi:
EV. MH, 2049/246

Hatt-ı Humâyûn, Dosya/Gömlek:
HAT, 1471/48; HAT, 1494/82; HAT, 1538/32; HAT, 273/16058; HAT, 273/16090;
HAT, 543/26848; HAT, 554/2744

Hariciye Nezareti. Mektubi Kalemi, Dosya/Gömlek:
HR. MKT, 134/8; HR. MKT, 134/94; HR. MKT. 183/42

Hariciye Nezareti. Siyasi, Dosya/Gömlek:

HR. SYS, 1355/25

İrade. Dahiliye, Dosya/Gömlek

İ. DH, 214/1249; İ. DH, 315/20268; İ. DH, 352/23250; İ. DH, 352/23251; İ. DH, 358/23649; İ. DH, 56/38694; İ. DH, 773/62946; İ.DH, 245/14934; İ.DH, 321/20807; İ.DH, 400/26499; İ.DH, 411/27237

İbnülemin. Bahriye, Dosya/Gömlek:

İE. BH, 1/99; İE.BH, 1/24

İstanbul Müftülüğü. Şerriye Sicili Defterleri. 6 Numaralı Üsküdar Mahkemesi:

İSTM. ŞSC. 06. d, 9

Kamil Kepeci. Defterler;

KK. d, 7224; KK. d, 7225; KK. d 7227; KK. d, 7228; KK. d, 7231; KK. d, 7226; KK. d, 7229; KK. d, 7230; KK. d, 7232; KK. d, 7233; KK. d, 7234; KK. d, 7235

Maliyeden Müdevver Defterler, Defter:

MAD. d, 17131; MAD. d, 17163; MAD. d, 17208; MAD. d, 17264; MAD. d, 17316; MAD. d, 17353; MAD. d, 17420; MAD. d, 17455; MAD. d, 17476; MAD. d, 17489; MAD. d, 17521; MAD. d, 17589; MAD. d, 17590; MAD. d, 7441; MAD. d, 4949; MAD. d 17219; MAD. d, 3735; MAD. d, 17008; MAD. d, 17107; MAD. d, 17107; MAD. d, 17107; MAD. d, 4949; MAD. d, 7250; MAD. d, 204; MAD. d. 3728; MAD. d 4697; MAD. d, 4586; MAD. d , 5085; MAD. d, 19635; MAD. d, 3697; MAD. d, 6299; MAD. d, 688; MAD. d, 7443; MAD. d, 7444; MAD. d. 3733

Maarif Nezareti. Mektubi Kalemî Evrakı, Dosya/Gömlek:

MF. MKT, 648/22

Nüfus Defterleri, Defter:

NFS.d, 2

Şura-yı Devlet: Dosya/Gömlek:

ŞD, 3052/20; ŞD, 3187/42; ŞD, 941/74; ŞD. 2895/48

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. Defter:

TSMA, d. 2464/5; TSMA. d, 1055; TSMA. d, 121/1; TSMA. d, 2404/05; TSMA. d, 2410; TSMA. d, 2434/122; TSMA. d, 2438/208; TSMA. d, 2438/209; TSMA. d, 2439/11; TSMA. d, 2439/57; TSMA. d, 2440/182; TSMA. d, 2440/31; TSMA. d, 2469; TSMA. d, 2469; TSMA. d, 2473; TSMA. d, 2473; TSMA. d. 2434/0037; TSMA. d. 2434/0121; TSMA. d. 2434/0122; TSMA. d. 2434/0123 ; TSMA. d. 2438/0043; TSMA. d. 2438/0197; TSMA. d. 2438/0208; TSMA. d. 2438/0209; TSMA. d. 2438/0210; TSMA. d. 2439/0011; TSMA. d. 2439/0057; TSMA. d. 2440/0182; TSMA. d. 2448/0040; TSMA. d. 2473/0011; TSMA. d. 2473/0026; TSMA. d. 2473/0031; TSMA. d. 2473/0035; TSMA. d. 2352/319; TSMA. d. 2448/40; TSMA. d. 4104; TSMA. d. 6505; TSMA. d. 9613/12; TSMA. d. 121; TSMA. d. 2464/0005; TSMA. d. 2464/0010; TSMA. d. 2467/0011; TSMA. d. 2469/0031; TSMA. d. 2469/0032; TSMA. d. 2469/0033; TSMA. d.2469/0035; TSMA. d. 2469/0036; TSMA. d, 10010; TSMA. d, 1406; TSMA. d, 2924; TSMA. d, 2993; TSMA. d, 487; TSMA. d, 488; TSMA. d, 489; TSMA. d, 7253; TSMA. d, 9604; TSMA. d, 9613/13; TSMA. d, 9613/3; TSMA. d. 2352/305; TSMA. d. 2352/334; TSMA. d. 2353/82; TSMA. d. 2365/8; TSMA. d. 4104

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. Evrak:

TSMA. e, 153/9; TSMA. e, 255/49; TSMA. e, 408,47; TSMA. e, 645/52; TSMA. e, 698/53; TSMA. e, 780/58; TSMA. e. 513/9; TSMA. e. 127; TSMA. e. 511/7; TSMA. e. 969/115

Tapu Tahrir. Defter,

TT.d. 891; TT. d. 919

Yabancı Arşivler. Bulgaristan Arşivi, Defterler:

YB.04. d. 55; YB.04. d. 89; YB.04. d. 91; YB.04. d. 94; YB.04.d. 96; YB.04.d. 98; YB.04.d, 55; YB.04.d. 100; YB.04.d. 106; YB.04.d. 110

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM)

EV, MH, 914/256; EV. d, 12122; EV. d, 21770/24; EV. d, 9542; EV. d, 9819; EV. EMH, 227/24; EV. HMH. BELGE. SRG, 2/206; EV. HMH. BELGE. SRG, 23/8; EV. HMH. BELGE. SRG, 30/387; EV. HMH. BELGE. SRG, 34/128; EV. HMH. BELGE. SRG, 4/2; EV. HMH. d, 7995; EV. HMH. d, 9348; EV. HMH. SRG, 85/292; EV. MH, 1190/187; EV. MH, 1190/187; EV. MH, 1709/146; EV. MH, 2079/254; EV.

MH, 670/28, EV. MH, 880/221; EV. MH,1413/536; EV. MH,1413/540; EV. MH,1413/542, EV. MKT, 1062/100; EV. MKT, 1323/153; EV. MKT, 1364/94; EV. MKT, 1433/210; EV. MKT, 2874/114; EV. MKT, 2894/133; EV. MKT, 2911/232; EV. MKT, 3078/282; EV. MKT, 3289/297; EV. MKT, 737/90; EV. MKT, 737/90; EV. MKT, 920/240; EV. RZN, 54/85; EV. SRG, 338; EV.MKT, 3315/270; EV.MKT, 3315/272; EV.MKT, 3315/274; EV.MKT.CHT, 891/142, EV.MKT.CHT, 891/152; Defter 999/10; Defter: 1000/23; Defter: 4641/74; Defter: 950; Defter, 2886/64, Defter, 374/76, s. 145; Defter, 94/54, s. 99, Defter, 944/64 s. 118, Defter, 950/82, s. 160, Defter, 997/14; TKIBM. TMSK, 263/14, TKIBM. TMSK, 263/15; TKIBM. TMSK, 3776/4; TKIBM. TMSK, 3776/72

Okçular Vakfı Okçuluk Araştırmaları Enstitüsü Arivi (OV)

Halim Baki Kunter Dijital Arşivi, Zarf/Evrak:

HBK, 116/2406; HBK, 116/2407; HBK, 116/2416; HBK, 116/2423; HBK, 116/2424; HBK, 116/2425; HBK, 116/2426; HBK, 116/2427; HBK, 116/2432; HBK, 115/2366-1; HBK, 46/742; HBK, 56/878; HBK, 56/880; HBK, 56/891; HBK. 116/2405; HBK. 24/212; HBK. 28/288; HBK. 45/736-1; HBK. 45/736-5; HBK. 45/736-8; HBK. 56/886

Yazma Eserler

Abdullah b. Mehmed Salih el-Eyyubi, *Fezail-i Remy Hakkında Kırk Hadis*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, nr. 1418.

Ağazade Ahmed Nami, *Oknâme*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 917.

Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *Bahtiyarzade Risâlesi*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. TY 6923.

Çukadar Ahmed, *İrşadü'r-Rumat*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 626.

Dervazi, *Kitab-ı Kavsnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, nr.2229; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş Emîr Hoca, nr. 495, 496.

Ebi Sare Muhammed ibn-i Şeyh Mustafa, *Umdetü'l-Mütenasilin*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 911.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. Y/546.

Geyveli Hüseyin b. Mehmed, *Kevserü'l-Hayat Meclisü'r-Rumat*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 918.

Hacı Ahmed bin Hüseyin el-Müderriş, *Risâletü'l-Kavsiye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2229.

İbn Rüşen Muhammed, *Fezail-i Remy*, Bursa Orhan Gazi Halk Kütüphanesi, nr. OR 664; Burdur İl Halk Kütüphanesi, nr. 188.

Kâdî Asker Şerîf Mehmed Mollâ Efendî, *Risâle'i menzilân-ı meydan*, Ankara Milli Kütüphane, nr. Yz A 8695.

Kâtip Abdullah Efendi, *Kânunnâme-i Rumat*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4909; Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu, nr. 846-3.

Kâtip Abdullah Efendi, *Tezkîre-i Rumât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. TY 336

Kâtip Abdullah Efendi, *Kavâidü'r-Remy*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 914; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet, 1417.

Kemankeş Sicil Defteri, İstanbul Fetih Cemiyeti, Halim Baki Kunter Koleksiyonu.

Mahmud b. Mehmed Ezheri, *Kavsnâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü, nr. 1932.

Mehmed Hafid Efendi, *Fezail-i Remy*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Hafid Efendi, nr. 255; İstanbul Arkeoloji Müzesi Müzesi Kütüphanesi, nr. 1582.

Mustafa Kâni Bey, *Telhîs-i Risaliyat-ı Rumat*, Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. T 6891.

Prezrinli Mustafa, *Kavsnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 559; Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 1027; İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 919.

Risâle-i Kavsiyye der Beyan-ı Zümre-i Tir-Endazan, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 915.

Seyyid Halil Hasip Efendi, *Tuhfetü'l-Hasip*, Ankara Milli Kütüphane, nr. Yz. A. 8288.

Taalimü'r-Remy, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 4826.

Vahid Paşa, *Mihacü'r-Rumat*, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 823

Araştırma Eserler

Abdülhak Molla. (2013). Tarih-i Liva: Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit.

(M. Yıldız, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Acar, Ş. (2005). Osmanlı Yay ve Okları. *Yapı* (278), 87-94.

Acar, Ş. (2005, Ocak). Okmeydanı ve Nişan Taşları. *Yapı*, (279), 79-88.

Acar, Ş. (2006). İstanbul'un Okmeydanı Dışındaki Nişan Taşları. *Yapı*, (292), 83-89.

Acar, Ş. (2011). Son Bulunan Nişan Taşları. *Toprak İşveren Dergisi*, (91), 11-19.

Acar, Ş. (2013). *Osmanlı'da Sportif Atıcılık ve Nişan Taşları*. İstanbul: Yem Yayınları.

Acar, Ş., & Ateş, M. (2009). "Gez Uzunluğu Ne Kadardı". *Yapı* (330), 60-64.

Acar, Ş., & Özveri, M. (2007). "Yaycı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*(1-2), 119-136.

Acar, Ş., & Özveri, M. (2017). "Bir İstanbul Okçuluk Menzıl-nâmesi". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* (2), 24-58.

Agoston, G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*. (M. T. Akad, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Agoston, G. (2017). *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*. (K. Şakul, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Akalın, Ş. H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akbulut, A. (2001). Rasih'in Okçulukla İlgili Bir Manzumesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (17), 95-104.

Akdağ, M. (2018). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.

- Akdağ, M. (2019). *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- Akgün, Ö. F. (2002). "Koçi Bey" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopesi* , 26, 143-148.
- Aksoy, H. (2002). "Kavsnâme" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopesi* , 25, 70-71.
- Aksoyak, İ. H. (1995). Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (1), 81-94.
- al-Sarraf, S. (2004). Mamluk Furusiyah Literature and Its Antecedents. *Mamluk Studies Review* , 8 (1), 141-200.
- And, M. (2011). *16. Yüzyılda İstanbul: Kent-Saray-Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapıkredi Kültür Yayınları.
- Anafarta, N. (1969). *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*. İstanbul: Doğan Kardeş.
- Anık, Ş. S. (2018). *17. Yüzyıla Ait Bir Okçuluk Risâlesi: Tezkîre-i Rumât (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Anık, Ş. S. (2018). Kâtip Abdullah Efendi'nin Tezkîre-i Rumât Adlı Eserine Göre IV. Mehmed Döneminde Okmeydanı'na Yapılan Gayr-ı Meşru Müdahaleler. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (UHİVE)* , 19-23.
- Anık, Ş. S. (2022). *Okçuluk Risâleleri*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Anık, Ş. S. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nda Spor-Vakıf İlişkisine Dair Bir Kaynak: Okmeydanı Dergâh-ı Şerîfinin Varidat ve Masarifatını Mübeyyin Defter. *XI. Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu* (s. 507-519). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Anık, Ş. S. (2022). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'daki Ok Ustalarının Ekonomik Gelirleri. *Harp Tarihi Dergisi* (5), 73-99.

- Arbak, P. (1955). *Fatih Sultan Mehmed devrinden Sultan Mahmud II. Devrine Kadar İstanbul'da Ok Atışlarına İştirak Etmiş ve Menzil Almış Okçuların Kısa Hal Tercümeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi.
- Arbak, P. (1957). Fatih Devrinde Okmeydanı'nın Kuruluşu ve İlk Atışlar. *Bilgi* , XI (122), 31-32.
- Arbak, P. (1964). Ok ve Okçuluk Hakkında Bibliyografya. *Türk Kültürü [Ordu Sayısı]* , II (22), 134-136.
- Arık, S. (2016). *Kavsnâme-i Menzilat (1b-51a) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Arıkan, S. (1988). *III. Selim'in Sır Katibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Arslan, M. (2011). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 4-5: Lebib Surnâmesi, Hafız Mehmed Efendi Surnâmesi, Abdi Surnâmesi, Telhîsü'l-Beyan'ın Surnâme Kısmı*. İstanbul: Sarıburun Kitaplığı.
- Arslantürk, H. A., & Arslanboğa, K. (2015). 1668-1670 (H.1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları. *International Journal of Social Science* (34), 15-39.
- Aşık Paşa. (XIV. yüzyıl). *Garib-nâme*. (K. Yavuz, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aşıkpaşazade. (2013). *Aşıkpaşazade Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*. (N. Öztürk, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Ayanoğlu, İ. F. (1974). *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aydüz, S. (2006). *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi* . Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Aydüz, S. (2011). Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi. *Tarih Okulu* (10), 1-37.
- Ayhan, A. (2010). *Topkapı Sarayı Müzesi Silah Koleksiyonu*. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ayönü, Y. (2001). Anadolu'nun Türkler Tarafından Fethine Okçuluğun Katkısı. *Tarih İncelemeleri Dergisi* , XVI (1), 239-253.
- Ayvansarayı Hüseyin Efendi. (2001). *Hadikatü'l-Cevami (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)*. (A. N. Galitekin, Çev.) İstanbul: İşaret Yayınları.
- Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi. (2017). *Bahtiyarzade Okçuluk Risâlesi*. (İ. A. Yüksel, Çev.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Balfour, H. (1890). On the Structure and Affinities of the Composite Bow. *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* (19), 220-250.
- Balfour, H. (1897). On a Remarkable Ancient Bow and Arrows Believed to be Assyrian Origin. *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* (26), 210-220.
- Bang Kaup, W., & Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Barkan, Ö. L. (1942). XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar - I (İhtisab Kanunları). *Tarih Vesikaları Dergisi* , 1 (5), 326-340.
- Barkan, Ö. L. (1942). XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar - II (İhtisab Kanunları). *Tarih Vesikaları Dergisi* , 2 (7), 15-40.
- Barkan, Ö. L. (1970). XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri. *Belleten* , 34 (136), 557-607.
- Barkan, Ö. L., & Ayverdi, E. H. (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (943) 1546 Tarihli*. İstanbul: Baha Matbaası.

- Baş, U. (2002). *Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilimdalı İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .
- Başaran , B., & Kırılı, C. (2017). III. Selim Saltanatında (1789-1808) İstanbul Zanaatkarları Üzerine Bazı Gözlemler. S. Faroqhi içinde, *Ekmek Aslanın Ağzında: Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkarlar* (s. 277-294). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bayrakal, S. (2018). *İstanbul Okmeydanı Menzil Taşları*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Bayramoğlu Ali Ağa. (18. Yüzyıl). *Ümmü'l-Gaza: Harp Sanatı ve Aletleri*. (S. Ayduz, & Ş. Çan, Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Bıçak, A. (2009). *Türk Düşüncesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Bir, A., Kaçar, M., & Acar, Ş. (2006). Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları dergisi* , 8 (1), 39-67.
- Bowden, B. L. (2020, Ekim 30). The Origin and the Role of The Composite Bow. *Ancient Warfare Magazine* . İstanbul, Üsküdar, Türkiye.
- Bowden, B. L. The Origin and the Role of the Composite Bow in the Ancient Near East. *Ancient Warfare Magazine* . Dallas, Texas, United States of America. 2022 tarihinde https://www.academia.edu/30607013/The_Origin_and_the_Role_of_the_Composite_Bow_In_the_Ancient_Near_East adresinden alındı
- Bozkurt, N. (2007). "Ok" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 33, 333-335.
- Brockelmann, C. (1937). *Geschichte Der Arabischen Litteratur* . Leiden: Tuta Sub Aegide Pallas.
- Brown, F. E. (1937). A Recently Discovered Compound Bow. *Annales de L'institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum)* (IX), 1-10.

- Brown, K. S., Marean, C. W., Jacobs, Z., Schoville, B. J., Oestmo, S., Fisher, E. C., et al. (2012). An Erarly and Enduring Advanced Technology Originating 71.000 years ago in south Africa. *Nature* (491), 590-593.
- Busbecq, O. G. (1939). *Türk Mektupları*. (H. C. Yalçın, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cabi Ömer Efendi (2003). *Cabi Tarihi: Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni*. (M. A. Beyhan, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Can, B. (2019). Osmanlı Devleti Klâsik Çağ Savaşlarında Okçular. A. Uçar (Dü.) içinde, *Nişangah-ı İstanbul* (s. 128-162). İstanbul: Gürsoy Grup Kültür Yayınları.
- Canatar, M. (1997). Kavaslar ve Kavas Teşkilatı. *İlmi Araştırmalar Dergisi* (4), 67-88.
- Canatar, M. (2004). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Canatar, M. (2022). "Kavas" Maddesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* , 25, 66-68.
- Chotbayev, A. (2013). *The Armanent of the Ancient Nomads of the Kazakh Steppes*. Astana: Republic of Kazakhstan Ministry of Education and Science.
- Crosby, A. W. (2003). *Ateş Etmek: Tarihte Fırlatma Teknolojileri*. (A. Görey, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Cornetensis, F. (2009). *Kudüs Seferi-Kutsal Toprakları Kurtarak*. (İ. B. Barlas, Çev.) İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çağ, G. (2022). Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde (1284-1396) Stratejik Bir Unsur Olarak Türk Okçuluğu. *Journal of Literature and Humanities* (69), 53-59.
- Çanakçı, B. (2015). Neval Konuk, Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları / The Rumelia Journey of Sultan Mahmud II and Memory Stones. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* (27), 159-163.
- Çavuşoğlu, M. (1991). "Baki" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 4, 537-540.
- Çelik, B. (2002). *Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Çelik, B. (2018). Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , 3 (1), 136-147.

Çelik, Ş. (2007). Orducu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 33, 370-373.

Çelik, Y. (2018). II. Mahmud Devrinde İdari-Askerî Bir Üs: Rami Kışlası. *Osmanlı Araştırmaları* , 52 (52), 227 - 266.

Çerezci, J. Ö. (2017). Göktürk Devri Ok Uçları. *Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi* , 11 (16), 25-44.

Çetin, A. (2011). Memlük Devletinde Okçuluk. *Gazi Türkiyati Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* (9), 67-86.

Çetin, B. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanyı (1700-1900)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çoban, R. E. (2016). *Orta Asya İle Bereketli Hilal Arasında Bileşik Yayın Keşfi ve Gelişim Aşamaları (MÖ 3000 - MÖ 500)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çoban, R. E. (2018). Bir Kültür Mirasının Yeniden İnşası: Geleneksel Türk Okçuluğu. *I. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalıştayı Bildiri Kitabı (4-5 Nisan 2018)*, (s. 88-98). İstanbul.

Dadaş, C. (1995). *Baki Fezailü'l-Cihad (Değerlendirme-Metin-İndeks)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi - 3 (1574-1703)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Delice, İ. (2003). *Hülasa*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Delrue, P. (2007). Trilobate Arrowheads at ed-Dur (U.A.E, Emirate of Umm al-Qaiwain). *Arabian Archaeology and Epigraphy* (18), 239-250.

- Doğru, R. S. (2021). *Kevserü'l-Hayat Geyveli Hüseyin Efendi'nin Okçuluk Rehberi*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Durdu, A. (2022). *Gazneli Devleti'nin Askerî Teşkilatı*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa. (2022). *Umdetü'l-Mütenasilin*. İstanbul: Okçular Vakfı.
- Ekici, M. (2019). 13. Dede Korkut Destanı: "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" Boyunu Beyan Eder Hanım Hey! *Milli Folklor* (122), 5-13.
- Ekici, S. A. (2013). *III. Mehmed Döneminde 1596-1601 Tarihleri Arasında Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Sanatkarlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ekici, S. A. (2018). *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hassâ Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ekrem, N. H. (2002). Chang-Chien'in Seyahat Raporuna Göre Hunlar Dönemindeki Orta Asya. (H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca, Dü) *Türkler*, 1, 763-775.
- El-Câhiz. (1967). *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Fatiletleri*. (R. Şeşen, Çev.) Ankara : Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Emecen, F. (2001). "İstanbul" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23 (253-275).
- Emecen, F. (2003). *Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Tatav Yayınları.
- Eralp, N. (1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erarslan, K. (1986). Boz-ok ve Üç-ok Oğuz Kolu Adları Hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 34, 5-8.

- Ercilasun, A. (2015). Oğuz Adının Etimolojisi. T. Gündüz, & M. Cengiz (Dü.), *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri* içinde (s. 15-20). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Erçin, Z. Ş. (2019). *Ahmed bin Hüseyin el-Giridî'nin Risâletü'l-Kavsiye'si: Transkripsiyon ve İnceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erdoğan, E. (2017). Safevilerde Okçuluk ve Kabak Oyununa Genel Bir Bakış. K. Ç.-T.-E. ERDOĞAN içinde, *Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan* (s. 741-746). Ankara.
- Erdoğan, E. (2019). *Safevi Devleti'nin Askerî Teşkilatı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ergin, A. (2011). *Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu Risâle-i Bahtiyarzade Adlı Eserin Transkrip ve Değerlendirmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ergin, A., & Çetin, A. (2015). *Osmanlı'nın Yükseliş Çağında İslâmbol Okçuları*. Ankara: Astana Yayınları.
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umur-ı Belediye* (Cilt 2). İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı.
- Erkmen, S. E. (2019). *Klasik dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve teçhizatları)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Erkmen, S. E. (2005). *Türk Devletlerinde Savaş Araç-Gereçleri (X-XIV. Asırlar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erkoçoğlu, F. (2015). Okçuluk Üzerine ve Eski Okmeydanı Fotoğrafları. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* (3), 93-112.
- Ertuğ, N. (2019). *Sultan 3. Selim Dönemi İstanbul'unda Esnaf Grupları ve Medreseler*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.

- Esin, E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş (Türk Kültürü El Kitabı II. Cild 1/b'den Ayır Basım)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Evliya Çelebi. (2016). *Seyahatnâme* (Cilt I). (Seyit Ali Kahraman, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1988). "Ağakapısı" Maddesi. *Türkiyet Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 1, 462-464.
- Eyüp Sultan Belediyesi. (tarih yok). Ocak 26, 2023 tarihinde Eyüpsultanlı Meşhurlar: <https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/cundi-abdullah-efendi/1191> adresinden alındı
- Faris, A. N., & Elmer, R. P. (1945). *Arab Archery, An Arabic Manuscript of about A. D. 1500: A Book on the Excellence of The Bow and Arrow and the Description Thereof*. New Jersey: Princeton University Press.
- Faroqhi, S. (2004). Krizler ve Değişim 1590-1699. H. İnalcık, & D. Quataert (Dü) içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt 2, s. 543-743). İstanbul: Eren Yayınları.
- Faroqhi, S. (2011). *Osmanlı Zanaatkarları*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Faroqhi, S. (2018). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fener, K. (2021). Okı- Fiili “Ok”tan mı Geliyor? *Gazi Türkiyat* (29), 247-257.
- Fethizade Seyyid Mustafa Efendi (2022). *Okçuluk Risâlesi*. (H. Şahintürk, Çev.) İstanbul: Yazma Esrler Kurumu Yayınları.
- Fidan, G. (2011). *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Flavius Vegetus Renatus. (2019). *Roma Savaş Sanatı*. (S. Özgüler, & K. Çetinalp, Çev.) İstanbul: Kronik Yayınları.
- Gehlen, A. (1970). *İnsan Üzerine Sekiz Konferans*. (R. Döner, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Gelibolulu Mustafa Ali. (2019). *Kunhü'l-Ahbar*. (A. Çavuşoğlu, Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gemici, N. (2020). *Minhac-ı Rumat: Okçuluk Rehberi*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Genim, S. (2012). Okmeydanı-Okçular Tekkesi. *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi* (13), 86-92.
- Genim, S. (2017). Okçulukla İlgili Anıt Taşlarının Konservasyon Açısından Saha Çalışmaları. *Taç: Mimarlık, Arkeoloji, Kültür Dergisi* (9), 48-55.
- Golden, P. (2018). Ok ve Ogur-Oguz. T. O. Özgün içinde, *Dokuz Oğuzlar ve Oğuzlar Üzerine Araştırmalar* (H. İ. Erkoç, Çev., s. 9-64). Ankara: Gece Akademi.
- Göksu, E. (2010). Mardî et-Tarsûsî'nin "Tabsıratu Erbâbi'l-Elbâb fî Keyfiyyeti'n-Necât fî'l-Hurûb" Adlı Eseri ve Ortaçağ İslâm Tarihçiliği Bakımından Önemi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (43), 291-307.
- Göksu, E. (2010). Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri. *Turkish Studies* , 5 (2), 986-2011.
- Göksu, E. (2015). *Türk Kültüründe Silah*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Göksu, E. (2018). *Okla Yükselen Millet*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkut Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Baruthane-i Amire (XVIII. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1949-1950). İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları. , *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* , XI (1-4), 6-354.
- Gölpınarlı, A. (1953-1954). Burgâzî ve "Fütüvvet-Nâme"si. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası [İstanbul İktisat Dergisi]* , XV (1-4), 76-153.

- Gölpınarlı, A. (1955-1956). “Fütüvvet-Nâme-i Sultânî” ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası [İstanbul İktisat Dergisi]* , XVII (1-4).
- Gölpınarlı, A. (1955-1956). Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Said Huseyn ibni Gaybî. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası [İstanbul İktisat Dergisi]* , XVII (1-4), 73-126.
- Gumilev, L. N. (1999). *Eski Türkler*. (A. Batur, Çev.) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Gumilev, L. N. (2013). *Hunlar*. (A. Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Güç, B. B. (2018). Furusiyya: Eserleriyle İslâmî Savaş Sanatının Tarihi ve Konularının Özeti. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* , 2 (5), 46-58.
- Güncüoğlu, S. F. (1997). "Hasköy" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 16, 388-390.
- Gündoğdu, A. (2007). *Ümmetten Millete: Ahmet Ağaoğlu'nun Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerindeki Yazıları Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gündüz, G., Özden, S., & Tekçe, M. S. (2010). Türklerde Ahşap Ok Yapımı. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi* , 12 (17), 111-122 .
- Gündüz, G., Yaman, B., Özden, S., & Dönmez, S. C. (2013). Anatomy of Wooden Core of Ottoman Composite Archery Bows. *Sains Malaysiana* , 42 (5), 547–552.
- Gündüz, T. (2012). *Bozkırın Efendileri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gündüz, T. (2016). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gündüz, T. (2019). *Dede Korkut Destanları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gündüz, T. (2020). Bozoklar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , EK-1, 208-209.
- Gündüz, T. (2022). *Türklerin Kısa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gürbüz, F. (2019). *Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâcü'r-Rumât adlı eseri (inceleme-metin)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Gürgendereli, R. (2015). Bir Okçuluk Risâlesi: Kavsnâme. *Turkish Studies* , 10 (8), 1313-1324.
- Güven, Ö. (1995). Türk Kültüründe Kaybolan Miraslarımızdan İstanbul Okmeydanı ve Spor Alanı. *Toplumsal Tarih* , 3 (14), 14-19.
- Güven, Ö. (1997). Osmanlılarda Okçuluğun Kurumlaşma Parametreleri. *Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997* (s. 223-240). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Güven, Ö. (1999). Geleneksel Okçuluk ve Güreş Sporunda Ahiliğin Etkileri. 2. *Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*. Kırşehir: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (HAGEM) Yayınları.
- Güven, Ö. (1999). *Türklerde Spor Kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Güven, Ö. (2003). Geleneksel Okçuluk ve Güreş Sporunda Ahiliğin Etkileri. *Türk Kültürü ve Hacı Bayram Veli Araştırmaları Dergisi*(27), 69-106.
- Güven, Ö. (2010). İstanbul Okmeydanı Tekkesi Vakfı'nın 1831 Yılı Muhasebesi. *Türk Yurdu* (99), 68-72.
- Hafız Hızır İlyas Ağa. (2016). *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat: Letaif-i Vekayi-i Enderuniye*. (A. Ş. Çoruk, Çev.) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Hall, A., & Farrell, J. (2008). Bows and Arrows From Miran, China. *Journal of the Archer-Antiquaries* (51), 89-98.
- Hamilton, J. (2018). Tokuz-Oguz ve On-Uygur. T. O. Özgün içinde, *Dokuz Oğuzlar ve Oğuzlar Üzerine Araştırmalar* (Y. Koç, & İ. Birkan, Çev., s. 111-152). Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- Hathaway, J. (2022). *Dariüssaade Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hein, J. (1924-1925). Bogenhandwerk und Bogensport bei den Osmanen. *Der Islam* (14-15), 289-360, 233-294.

- Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhîsü'l-Beyan fî Kavanin-i Al-i Osman*. (S. İlgürel, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Horváth, S., Körtvélyesi, G., & Legeza, L. (2006). The Statics of the Traditional Hungarian Composite Reflex Bow. *Acta Polytechnica Hungarica* , 3 (2), 73-89.
- Hovhannesyan, S. S. (1997). *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*. (E. Hançer, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hudyakov, Y. S. (2014). Eski Türklerde Silah. *Türkler* , 3, 468-477.
- Irmak, Y. (1991). *III. Mustafa Ruznâmesi (H. 1171-1177 / M. 1757-1763)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ibn-i Bibi. (2014). *El-Evami'rü 'l-Ala 'iyye fî 'l-Umuri 'l-Ala 'iyye Selçuknâme*. (M. Öztürk, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn-i Haldun. (1983). *MuKaddîme* (Cilt 1). (Z. K. Ugan, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İbn-i Ruşen. (2020). *Feza'il-i Remy: Okçuluğun Faziletleri*. (R. S. Doğru, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- İhsanoğlu, E., Şeşen, R., Bekar, M., & Gündüz, G. (2004). *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*. (E. İhsanoğlu, Dü.) İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA).
- İnalcık, H. (1980). Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700. *Archivum Ottomanicum* (6), 283-337.
- İnalcık, H. (2013). *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları - I, Klasik Dönem (1302-161): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2014). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- İnalcık, H. (2015). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzeride Araştırmalar - III, Köprülüler Devri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - IV, Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2021). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - V*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1942). Doğu Türk ve Moğul Folklorundaki "Edrene" Kelimesine Dair. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(5), 133 - 135.
- İnan, M. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Okçuluk Spor ve Temel Teknikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İpçioğlu, M. (1990). Kanuni Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543 - Yeni Bir Kaynak. *Osmanlı Araştırmaları* , 10 (10), 137-161.
- İrtem, S. K. (1938). *Türk Kemankeşleri*. İstanbul: Ülkü Matbaası.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536)*. (2010). (K. Yıldız, Çev.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- İzgi, Ö. (2002). Orta Asya'nın En Eski Kùltürleri ve Çin Medeniyeti İle İlişkiler. (H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca, Dü) *Türkler* , 1, 463-477.
- Jallon, A. D. (1980). *Kitab fî Ma'rîfet 'İlm Ramy al-Siham, A Treatise on Archery: A Critical Edition of the Arabic Text Together With a Study of the Work in English*. Manchester: Manchester Victoria Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kaegi, W. E. (1964). The Contribution of Archery to Turkish Conquest of Anatolia. *Speculum* , 96-108.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk Milli Kùltürü*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde Spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalanasi, İ.-i. (2015). *Şam Tarihine Zeyl, I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. (O. Özatağ, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Karasu, S. (2022). *Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed'in İrşâdü'r-Rumât Adlı Eseri Transkripsiyon ve Değerlendirilme*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karpowicz, A. (2018). *Osmanlı Türk Yayları- İmali ve Tasarımı*. (M. Y. Akbulut, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005). *Divan-ı Lügati't-Türk*. (S. Erdi, & S. T. Yurteser, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kâtip Abdullah Efendi. (2013). *Kavâidü'r-Remy*. (İ. Uçar, Çev.) Sakarya: Mucize Yayınları.
- Kâtip Abdullah Efendi. (2020). *Tezkîre-i Rumât: Okçular Tezkiresi*. (Ş. S. Anık, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Kavanin-i Yeniçeriyân*. (2011). (T. Toroser, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaya, M. (2020). "İbn Ahi Hizam" Maddesi . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopesi* , Ek-1, 584.
- Kayapınar, L. (2010). "Emir Süleyman Çelebi" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 38, 82-85.
- Kazıcı, Z. (1988). "Ahilik" Maddesi . *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 1, 540-542.
- Kemankeş Mustafa. (2021). *Kavsnâme*. (H. Vural, & Y. M. Aksoy, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı.
- Kentli, A., Demir, S., & Ekici, B. (2011). Design and Shape Optimization of a Turkish Tirkeş Bow. V. Kostoglou , G. Arabatzis , & L. Karamitopoulos (Dü.), *1st International Symposium and 10th Balkan Conference on Operational Research (BALCOR 2011)*. içinde 2, s. 276-281. Thessaloniki: University of Macedonia, Economic and Social Sciences.

- Kepeci, K. (1999). Tarih Lugatı: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Temel Sözlüğü. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Kepecioğlu, K. (1935-1937). Türklerde Spor. *Uludağ: Bursa Halevi Mecmuası/Türkün* (2-11).
- Kepecioğlu, K. (1936). Türklerde Spor. *Uludağ: Bursa Halk Evi Mecmuası/Türkün* (6), 13-16.
- Kesimli, K. R. (2017). *Kavsnâme: İnceleme-Metin-Dizin*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kılıç, B. (2011). *İstanbul'un 100 Spor Olayı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları.
- Kırşan, N. (1937). Okçuluk. *Türk Spor Kurumu Dergisi* (43), 4-5.
- Klopsteg, P. E. (2016). *Turkish Archery and Composite Bow*. Eastford, United States of America: Martino Publishing Mansfield Centre.
- Klopsteg, P. E. (2019). *Türk Okçuluğu*. (Ö. S. Saruhanoglu, & U. K. Boyacı, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Koç, Y. (2013). Klasik Dönem Osmanlı Kânunnâmelerinde Halk Algısı ve Tasnifi. *Milli Folklor* (65), 32-45.
- Koç, Y. (2015). Eski Türklerde Töre ve Hukuk. İ. Çapcıoğlu, & H. Beşirli içinde, *Türk Kültürü El Kitabı* (s. 327-340).
- Koç, Y. (2020). Fatih'in Kanunları ve Kanun-ı Osmanî'nin Tekâmülündeki Rolü. (A. Aköz, S. İliç, D. Yörük, & D. Leovac, Dü) *Osmanlı İdaresine Balkanlar*, 407-420.
- Koç, Y. (2020A). Anadolu İskân Tarihi Bağlamında Osmanlı-Kayı İlişkisi. *Boydan Devlete Söğüt'ten İstanbul'a Sempozyum Bildirileri* (s. 144-153). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Koçi Bey. (2008). *Koçi Bey Risâleleri*. (S. Çakmakoglu, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- Kolağası Mehmed Raif. (2021). *Mir'at-ı İstanbul 1. Cilt - 2. Kitap: Rumeli Yakası*. (D. Yavaş, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köksal, M. (2000). Bir Okçuluk Terimi: "Kurban" ve Divan Şiirinde Kullanımı Üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (9), 191-210.
- Köksal, M. (2001). Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri'ne Ekler. *Türklük Araştırmaları* (10), 235-253.
- Köseoğlu, N. (1952). Fatih Sultan Mehmet ve Okmeydanı. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (130), 5-9.
- Köseoğlu, N. (1953). Okmeydanı'na Dair Fermanlar ve Dikili Taşlar. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (132), 11-15.
- Köymen, M. A. (2016). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt-1 Kuruluş Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kundak, A. N. (2013). Türk Okçuluğunun ve Yayının Osmanlı Minyatürlerine Yansımaları. *Uluslararası Türkiye Macaristan İlişkileri Sempozyumu ve Türk Sanatları Karma Sergisi*, (s. 313-319). Ankara.
- Kunter, H. B. (1938). *Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Kunter, H. B. (1942A). Atıcılar Kânunnâmesi. *Tarih Vesikaları Dergisi* , II (10), 253-275.
- Kunter, H. B. (1942B). Fatih'in İstanbul'da İlk Eseri. *Ülkü* , 3 (25), 12-15.
- Kunter, H. B. (1942C). Okmeydanı'nın Eski Teşkilatı. *Ülkü (2. Seri): Milli Kültür Dergisi* , III (29), 12-14.
- Kunter, H. B. (1943). Okmeydanı'nda Eski ve Yeni Çalışmalar . *Ülkü (2. Seri)* , III (31), 12-16.
- Kunter, H. B. (1944). Türk Spor Mimarisine Dair. *Güzel Sanatlar* (5), 148-159.
- Kuşoğlu, M. Z. (2006). *Türk Okçuluğu ve Sultan Mahmud'un Ok Günlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Kütükoğlu, B. (1989). "Ali Mustafa Efendi" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 2, 414-416.
- Kütükoğlu, M. (2006). “Narh” Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 32, 390-391.
- Kütükoğlu, M. S. (1978). 1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* (9), 1-84.
- Kütükoğlu, M. S. (1983). *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Lahr, M. M., Rivara, F., Power, R. K., Moinier, A., Copsey, B., Crivellaro, F., et al. (2016). Inter Group Violence Among Early Holocene Hunter-Gatherers of West Turkana, Kenya. *Nature* (529), 394 - 398.
- Latham, J. D. (1969). Notes on Mamluk Horse Archers. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* , XXII (2), 257-267.
- Latham, J., & Paterson, W. (1970). *Saracen Archery: An English Version and Ezposition of a Memeluke Work on Archery (ca. A.D. 1368)*. London: The Holland Press.
- Loades, M. (2016). *The Composite Bow*. Oxford: Osprey Publishing.
- Lombard, M. (2011). Quartz-tipped Arrows Older Than 60 ka: Further Use-trace Evidence From Sibudu,. *Journal of Archaeological Science* , 1918-1930.
- Lombard, M. (2020). The Tip Cross-Sectional Areas of Poisoned Bone Arrowheads From Southern Africa. *Journal of Archaeological Science: Reports* , 1-9.
- Lombard, M., & Phillipson, L. (2010). Indications of Bow And Stone-Tipped Arrow Use 64 000 Years Ago İn Kwazulu-Natal, South Africa. *Antiquity* , 635–648.
- Matrakçı Nasuh. (2019). *Tuhfetü'l-Guzat*. (Ü. Karadeniz, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Matyus, B., Savton, A., & Cevdet, M. (1928). *Spor Ruhü*. İstanbul: Selamet Matbaası.

- Medvedev, A. F. (1966). *Ручное метательное оружие : лук и стрелы, самострел, VIII-XIV вв. / Ruchnoe metatel'noe oruzhie : luk i strely, samostrel, VIII-XIV vv.* Moskova: Изд-во "Наука" / Izd-vo "Nauka".
- Mehmed Neşri. (2013). *Cihannüma*. (N. Öztürk, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mehmet Atıf Efendi. (2016). *Hatıra-i Atıf*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar.
- Mehmet Neşri. (2014). *Kitab-ı Cihan-Nüma - I*. (F. R. Unat, & M. Köymen, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Metin, T. (2014). Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış. *Tarih Okulu Dergisi* (17), 131-153.
- Morse, E. S. (1885). Ancient and Modern Methods of Arrow Release. *Bulletin of the Essex Institute* (XVII), 3-56.
- Muhammed bin Yunus ed-Dervazi. (2020). *Kavsnâme: Dervazi'nin Okçuluk Kitabı*. (E. Azbay, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Musahipzade Celal. (1946). *Eski İstanbul Yaşayışı*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Mustafa b. İbrahim. (2015). *Fenn-i Humbara ve Sanâyi'-i Âteş-bâzî*. (S. Aydüz , & Ş. Çan, Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Mustafa Kâni Bey. (1263). *Telhîs-i Risaliat-ı Rumat*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mustafa Kâni Bey. (2010). *Telhîs-i Resâilât-ı Rumat*. (K. Yavuz, İ. Canatar, & A. Yüksel, Çev.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Fethizade Seyyid Mustafa. (2022). *Okçuluk Risâlesi*. (H. Şahintürk, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı.
- Naima Mustafa Efendi. (2014). *Tarih-i Naima* (Cilt 4). (M. İpşirli, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Neşri. (2008). *Cihannüma [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. (N. Öztürk, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür sanat Yayınları.

- Neşri. (2014). *Kitab-ı Cihan-Nüma* (Cilt 1). (F. R. Unat, & M. A. Köymen, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nicolle, D. (1986a). *Saladin and the Saracens*. London: Osprey Publishing.
- Nicolle, D. (1986b). *Rome's Enemies (3): Parthians & Sassanid Persians*. London: Osprey Publishing.
- Nicolle, D. (1994). *Saracen Faris AD 1050–1250: Weapons, Armour, Tactics*. London: Osprey Publishing.
- Nicolle, D. (1995). *Attila and the Nomad Hordes*. London: Osprey Publishing.
- Nishimura, D. (1988). Crosbrows, Arrow-Guides and the Solenarion. *Byzantion* , LVIII (2), 422-435.
- Ocak, A. Y. (1996). “Fütüvvet” Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 13, 259-161.
- Ocak, A. Y. (1996). “Fütüvvetnâme” Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 13, 264-265.
- O'Driscoll, C. A., & Thompson, J. C. (2018). The Origins and Early Elaborating of Projectile Technology. *Evolutionary Antropology* (27), 30-45.
- Okçuluk Sicil Defteri*. (2016). (İ. Bakırcan, Çev.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Oman, C. W. (2013). *Ok, Balta Ve Mancınık Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oruç Beğ. (2014). *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*. (N. Öztürk, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Yayın.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu*. (2019). (H. Şahintürk, Y. Karaca, A. Özkılınç, E. Kırca, M. S. Temel, & K. Gurulkan, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Ostrowski, D. (2010). The Replacement of the Composite Reflex Bow by Firearms in the Muscovite Cavalry. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* , 11 (3), 513-534.

- Overtoom, N. L. (2020). *Reign of Arrows: The Rise of the Parthian Empire in the Hellenistic Middle East*. New York: Oxford University Press.
- Ögel, B. (2003). *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölçülü, H. Ç. (2014). *Tuhfetü'l-Hasib (İnceleme-Metin-Dizin)*. İstanbul: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özcan, A., Uğur, Y., Çakır, B., & İzgöer, A. Z. (2013). *Tarih-i Raşid ve Zeyli* (Cilt 2). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Özdemir, F. (2017). *1027 H. / 1617-1618 ve 1035 H. / 1625-1626 Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Osmanlı Saray Sanatkarları*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özkaya, A. (2019). Kültür Tasnifi ve Türk Askerî Kültürüne Giriş. A. Özkaya (Dü.) içinde, *Hunlardan Günümüze Türk Askerî Kültürü* (s. 25). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Özkaya, Y. (2008). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*. İstanbul: Yapıkredi Kültür Yayınları.
- Özkılınç, A., Coşkun, A., Karazeybek, M., Sivridağ, A., & Yüzbaşıoğlu, M. (Dü.). (1995). *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları.
- Öztopçu, K. (1989). *Sources of Oriental Languages and Literatures 13 / Munyatu'l Ghuzat : A 14th Century Mamluk - Kipchak Military Treatise*. Harvard University, Office of the University Publisher.
- Öztopçu, K. (2002). *Kitab fi İlmi an-nuşşab. Memluk Kıpçakçasıyla 14. yy'da Yazılmış Bir Okçuluk Kitabı*. İstanbul: Şafak Ofset.

- Öztürk, G. (2016). *Kavisnâme-i Menzilat 51b-101b Varak (Hacı Hasan B. Hacı Bahtiyar'ın Eseri) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özveri, M. (2011, 10 13). *Başparmak Çekişi*. 12 2022, 12 tarihinde Tirendaz: http://www.tirendaz.com/tr/?page_id=1278 adresinden alındı
- Özveri, M. (2013). Osmanlı Kompozit Yayının Savaş Alanlarındaki Avantaj ve Zaafları. K. Şakul içinde, *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneyisel Çalışmalar* (s. 20-41). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1972). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2016). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parker, G. (2018). *Askerî Devrim: Batının Yükselişinde Askerî Yenilikler*. (T. Zorlu, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Parlak, S. (2020). Türk Yaylarında Kullanılan Ağaç Türleri ve Özellikleri. *Ağaç ve Orman*, 1 (2), 25-34.
- Paterson, W. F. (1966). The Archers of Islam. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1/2 (9), 69-87.
- Quattrocchi, U. (2012). *CRC World Dictionary of Plant Names and the CRC World Dictionary of the Grasses*. CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Randall IV, K. C. (2016). *Origins and Comparative Performance of the Composite Bow*. University of South Africa, Literature and Philosophy Doctoral Thesis.
- Rasonyı, L. (1996). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Rausing, G. (1998). *Bow, The: Some Notes on Its Origin and Development*. Simon Archery Foundation.

- Razavi. (2014). *Fütüvvetnâme-i Kebir*. (H. Y. Sadullah Gülten, Çev.) İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Refik, A. (1931). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000 - 1100)*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Refik, A. (1988). *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100 - 1200)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Reisinger, M. R. (2010). New Evidence About Composite Bow and Their Arrows in Inner Asia. *The Silk Road* (8), 42-62.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi - 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Salihlioğlu, H. (1964). XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Raici. *Belgeler* , 1 (2), 227-233.
- Seetzen, U. J. (2017). *İstanbul Günlükleri 12 Aralık 1802 - 22 Haziran 1803*. (S. T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sevim, A., & Merçil, E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi - Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Seyyid Lokman. (XVI. Yüzyıl). *Hünernâme*. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine 1523.
- Shislina, N. I. (1997). The Bow and Arrow of the Eurasian Steppe Bronze Age Nomads. *Journal of the European Archaeology* , 2 (5), 53-66.
- Solak, M. (2021). XV. Yüzyıla Ait Bir Okçuluk Risâlesinin Tarihsel Değeri: Umdetü'l. N. Tüzün içinde, *13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Tarih Araştırmaları* (s. 27-72). İstanbul: İKSAD Yayınevi.
- Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez Koleksiyonu Yazmalar Index Kataloğu*. (1991). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) - Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Süreyya, M. (1995). *Sicil-i Osmani (Cilt 2)*. (A. Aktan, A. Yuvalı, & K. Mustafa, Çev.) İstanbul: Sebil Yayınları.

- Süreyya, M. (1996). *Sicil-i Osmani* (Cilt 3). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şahintürk, H. (2019). Osmanlı Devri Okmeydanları ve İstanbul Okçular Tekkesi. A. Uçar (Dü.) içinde, *Nişangah-ı İstanbul* (s. 24-88). İstanbul: Gürsoy Grup Kültür Yayınları.
- Şahintürk, H. (2022). *Okçuluk Risâlesi*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Şahintürk, H., & Anık, Ş. S. (2021). *Turkish Archery in Ottoman Documents*. (Ö. Can, Çev.) İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Şahintürk, H., Karaca, Y., Özkılınç, A., Kırca, E., Temel, M. S., & Gurulkan, K. (2019). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Şeker, M. (2017). *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnâmelerin Yeri*. Ankara : Ötüken Yayıncılık.
- Şemseddin Sami. (1317). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- Şenarslan, N. F. (2012). *Risâle-i Kavsiyye Der Beyan-ı Zümre-i Tir-Endazan: İnceleme-Metin-Dizin*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şenarslan, N. F. (2016). Osmanlı Sahasında Tercüme Edilmiş İşl Okçuluk Risâlesi: Umdetü'l-Mütenazilin. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (56), 1077-1104.
- Şenarslan, N. F. (2018). Mahmud bin Muhammed bin el-Hasan el-Ezherî es-Serâyî ed-Derbendî'nin Bugyetü'l-Meram Gayetü'l-Garam Şerhi: Kavsnâme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (64), 412-426.
- Şentürk, A. A. (2015). Okçuluk Tarihine Yeni Bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri. H. Aynur, H. Koncu, & F. Şen içinde, *M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler* (s. 71-142). İstanbul: Ülke Armağan Yayınları.
- Şirin, R. (1989). *Kitab fi Riyazati'l-Hayl - Kitab fi İlmi'n-Nüşşab*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Tabakoğlu, A. (1985). XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* , 41 (1-4), 389-414.
- Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı Mali Tarihi*. İstanbul : Dergah Yayınları.
- Tahirü'l-Mevlevi. (1329, Teşrinievvel 24). İ'dad-ı Kuvvet. *Sebilü'r-Reşad* , 11 (269), s. 135-139.
- Tahirü'l-Mevlevi. (1341). Davud Paşa Kışlası Önünde Ok Atışı. *Mahfil* (27), 64-68.
- Tahirü'l-Mevlevi. (1341). Davud Paşa Kışlası Önünde Ok Atışı. *Mahfil* (28), 91-92.
- Tahirü'l-Mevlevi. (2020). *Tahirül-Mevlevi: Bahar Kadar Taze Hayat Kadar Nazik - İstanbul Yazıları 1910-1951*. (M. Kirenci, Dü.) İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Tak, E. (2019). *XVI-XVII. Yüzyıl Üsküdar Şer'iyye Sicilleri Diplomatik Bilimi Bakımından Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tarcan, S. S. (1330). *Spor*. İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası.
- Tarcan, S. S. (1926). *Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi*. İstanbul : Milli Matbaa.
- Tarcan, S. S. (1928). *Terbiye-i Bedeniye Tarihi*. İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Tarcan, S. S. (1940, Ağustos 25). Son Okçu Salih Efendi. *Ulus Gazetesi* , s. s.
- Taşağıl, A. (2012). *Göktürkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tayboga el- Eşrefi el- Yunânî. *Bugyetü'l- Merâm Gayetü'l-Garâm*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü nr. 1932.
- Tekçe, M. S. (2011, 10 12). *Şem Endam*. 03 3, 2022 tarihinde Tirendaz: http://www.tirendaz.com/tr/?page_id=1227 adresinden alındı
- Tetik, F. (2018). *Sultanın Silahları: II. Abdulhamid Dönemi Savunma Sanayi ve Silah Teknolojisi (1876-1908)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tez, Z. (2016). *Meslekler Tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lıgatı*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

- Tiryaki, Y. (2006). "Namazgah-Mimari" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32, 359-360.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, Z. V. (2019). *Umumi Türk Tarihine Giriş, En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar* (Cilt 1). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tuğluk, İ. H., & Ciğa, Ö. (2021). *Tezkîre-i Rumât: Okçular Kitabı*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Tuna, I. (2019). 1950-1960 Yılları Arasında İstanbul'da Kentleşme ve İmar Faaliyetlerine Genel Bakış. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (20), 393-409.
- Tuna, O. N. (1972). Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler. *Türkiyat Mecmuası*, 17, 209-250.
- Turan, A. N. (1999). Bir Biyografi İnşa Denemesi: Kızlar Ağası Yusuf Ağa -Kara Yüzlü Kanlı Arap mı? Aya-yı Sade-dil mi?-. *İslâmiyat*, 2 (3), 145-162.
- Turan, A. N. (1999). Mahremiyetin Muhafızları Darüssade Ağaları. *Osmanlı Araştırmaları* (XIX), 123-148.
- Turan, O. (1945). Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması. *Belleten*, 9 (35), 305-318.
- Turan, O. (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2011). *Türk Cihan Hakimiyeti Mehkuresi*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Turgut, A. (1988). "Abdullah Eyyubi" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 102-103.
- Tursun Bey. (1977). *Tarih-i Ebu'l-Feth*. (M. Tulum, Çev.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Tuzcuoğulları, Ö. T. (2020). Işık Çalan Oklar ve İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 7 (61), 3117-3122.

- Uçar, A. (Dü.). (2019). *Nişangah-ı İstanbul*. İstanbul: Gürsoy Gurup Kültür Yayınları.
- Uçar, İ. (2015). Divânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Okçuluk Terimleri ve "Vük - Yüç" Sözcüklerinin Kullanımı Üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies* (38), 85-90.
- Uğurlu, İ. (2022). Süheyl Ünver'in Gaznevî Mahmûd ve Mecnûası Hakkındaki Notları. *Zemin* (3), 276-290.
- Uğurlu, M. (1984). *Munyetü'l-Guzat: Metin-İndeks*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uluçam, M. (1990). *Süleyman b. Ahmed et-Taberânî ve Fadlu'r-remy ve ta'lîmih Adlı Cüz'ü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uludağ, S. (1996). Fütüvvet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (13), 259-261.
- Ureche, P. (2015). Soma Tactical Elements For Archers in Roman Army. *Journal of Ancient History and Archeology*, 2 (4), 10-17.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı Tarihi - XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar* (Cilt 3-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defterleri. *Belgeler*, XI (15), 23-76.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ünsal, C., Osmanoğlu, S., Bilgü, H., Taşdemir, A., & Kandemir, P. (2021). *Türk Askerî Tarihi Bibliyografyası*. İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.

- Ünver, S. (1927). Okmeydanı Park Olmaz Mı? *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası* , III (34), 595-597.
- Vehbi. (2008). *Surnâme*. (M. Tulum, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Vural, H. (2020). Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yer Alan Okçuluk Terimleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* (Sonbahar Özel Sayısı 1), 115-123.
- Vural, H., & Aksoy, Y. (2021). *Kavsnâme: Kemankeş Mustafa Efendi'nin Okçuluk Kitabı*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Waele, A. D. (2005). Composite Bows at ed-Dur (Umm al-Qaiwain, U.A.E.). *Journal of Arabian Archaeology and Epigraphy* (16), 154-160.
- Walsh, R. (2021). *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u*. (Z. Rona, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Westermeyer, P. W. (1996). *The Development and Decline of Romano-Byzantine Archery From the Fourth to the Eleventh Centuries*. Ohio : Presented in Partial Fulfillment of the Requirements For The Degree Master of Arts in the Graduate School of The Ohio State University.
- White, C. (1845). *Three Years in Constantinople: Or, Domestic Manners of the Turks in 1844*. London.
- Yardımcı, M. E. (2006). *15. ve 16. yüzyıllarda bir Osmanlı Livası: Bosna*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yastı, M. (2016). *Okçuluğun İlkeleri: Umdetü'l-Mütenazilin*. Konya: Palet Yayınları.
- Yavaş, A. (2020). *Ortaçağ Temrenleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Yı, E. (2018). *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldırım, İ. (2018). *Fındıklılı İsmet Efendi'nin Tekmiletü's-Şakâ'ik Fî Hakkı Ehli'l-Hakâ'ik'ı*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Yılmaz, S. (2020). *Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Okçuluk ve Atıcılık Mecmuası (Hüsrev Paşa 816) Metin ve Gramer İncelemesi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yücel, Ü. (1999). *Türk Okçuluğu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yücel, Y. (1992). *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurluk Tarihine Dair Bir Kaynak: 1640 Tarihli Es'Ar Defteri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yüksel, İ. A., & Betin, A. T. (2019). *Tezkîre-i Rumât*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yüksel, K. E. (1944). Türk Spor Tarihi Materyalleri: Tezkîre-i Rumât (Atıcılar Tezkeresi). *Tarih Vesikaları Dergisi*, III (13), 16-25.
- Yüksel, K. E. (1944). Türk Spor Tarihi Materyalleri: Tezkîre-i Rumât (Atıcılar Tezkeresi). *Tarih Vesikaları Dergisi*, III (14), 90-101.
- Yüksel, K. E. (1949). Türk Spor Tarihi Materyalleri: Tezkîre-i Rumât (Atıcılar Tezkeresi). *Tarih Vesikaları Dergisi*, III (15), 171-182.
- Zal, Ü. (2007). Türk Kültüründe“Ok”ların Taşıdığı Anlamlar ve “Okumak” Fiilinin Ortaya Çıkışı Üzerine. *Türk Dünyası Araştırmalar* (167), 69-82.
- Zutterman, C. (2003). The Bow in the Ancient Near East, a Re-Evaluation of Archery From the Late 2nd Millennium to the End of the Achaemenid Empire. *Iranica Antiqua* (XXXVIII), 119-165.

EKLER

Ek 1: Endam Türleri

Şem Endam

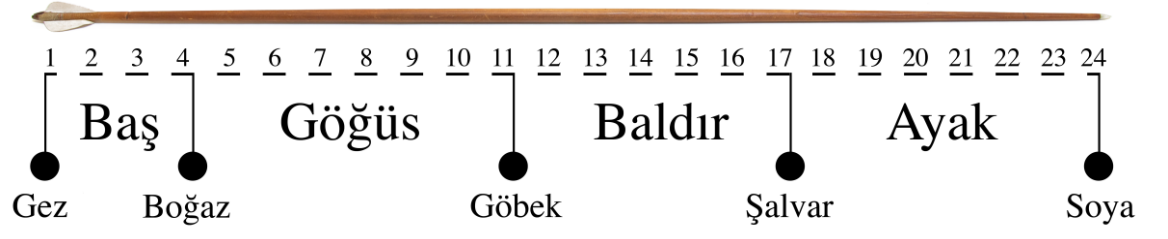

Tarz-1 Has

Kiriş Endam

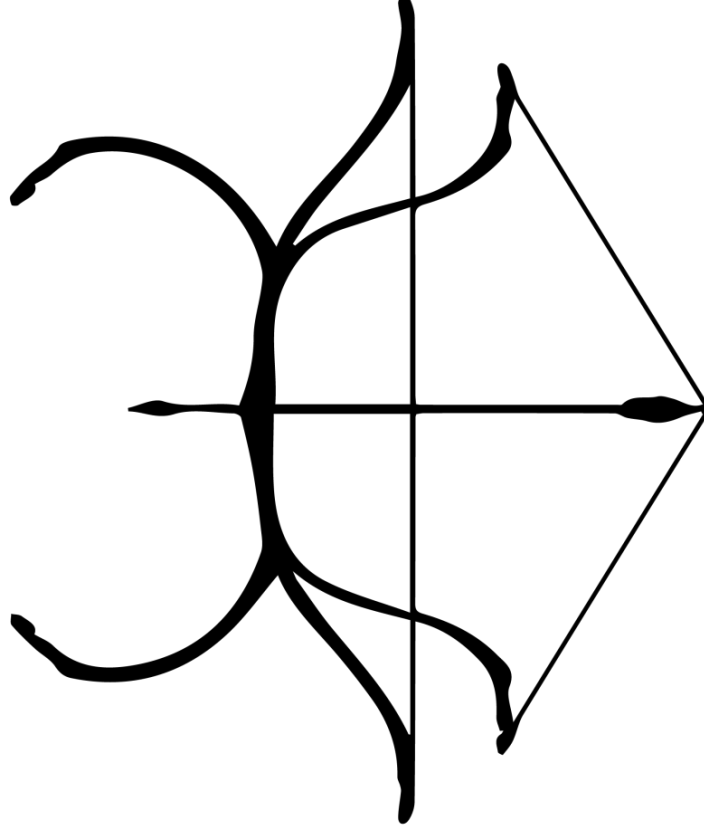
Ek 2: Ok Bölümleri

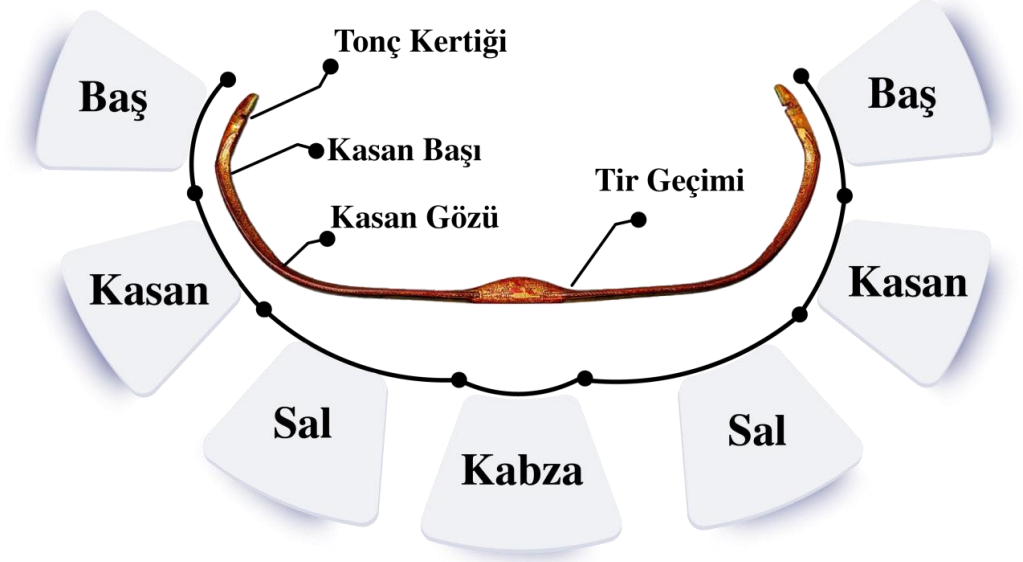
Ek 3: Halkaya Alınmış Yay Örneği (OTM, Env No: 12753)

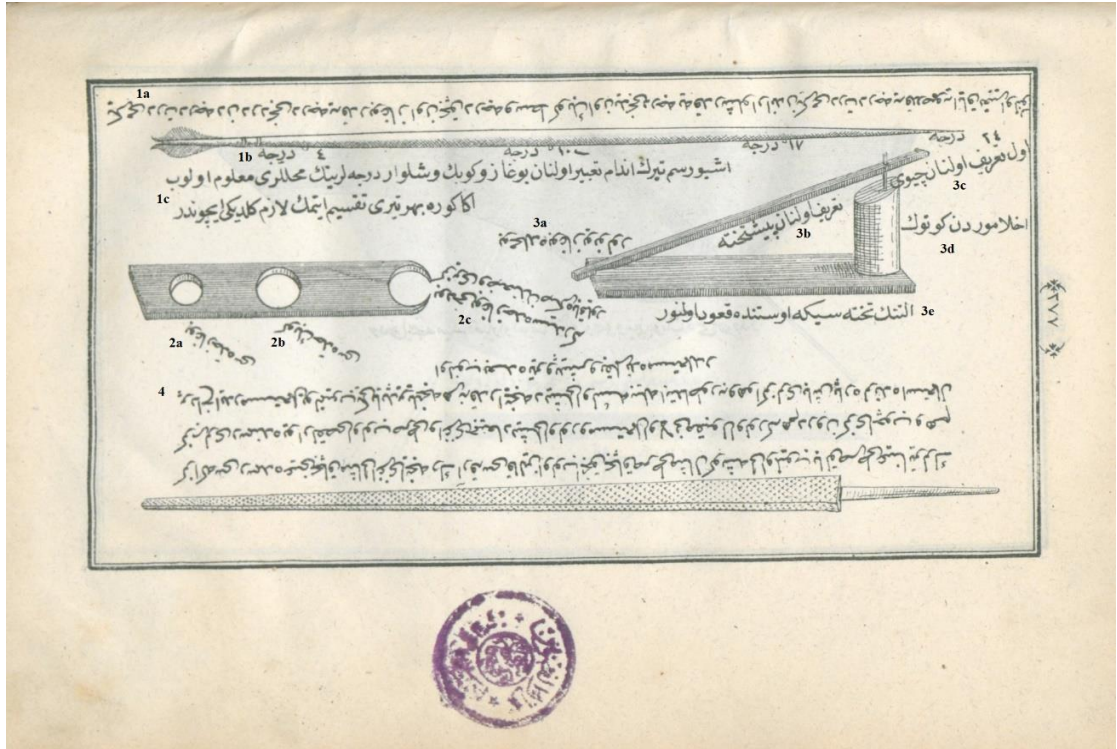
Ek 4: Yasıl, Kurulu ve Çekili Vaziyetteki Osmanlı Mürekkep Yayı

Ek 5: Mürekkep Yayın Bölümleri

Ek 6: Mustafa Kâni Bey, Telhîs-i Resâilât-ı Rumat, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 922

1a. Yigirmi dört dereceden dördüncü dereceye kadar boğaz, on buçuk derece vasat-ı göbek, on yedinci dereceye kadar şalvar andan yigirmi dört dereceye kadar soya ayak ta'bir olunur.

1b. 24 derece

17 derece

10,5 derece

4 derece

1c. İş bu resim, tirin endam ta'bir olunan boğaz ve göbek ve şalvar derecelerinin mahalleri ma'lum olub ana göre beher tiri taksim itmek lazım geldiği içündür.

2a. Boğaz haddesi

2b. Göbek haddesi

2c. Bu dahi boğaz haddesidir ki gez yiri vaz'ından sonra bakılır.

3a. Bu mahalde boğaz yünülür.

3b. Ta'rif olunan piştahta

3c. Ol ta'rif olunan çivi

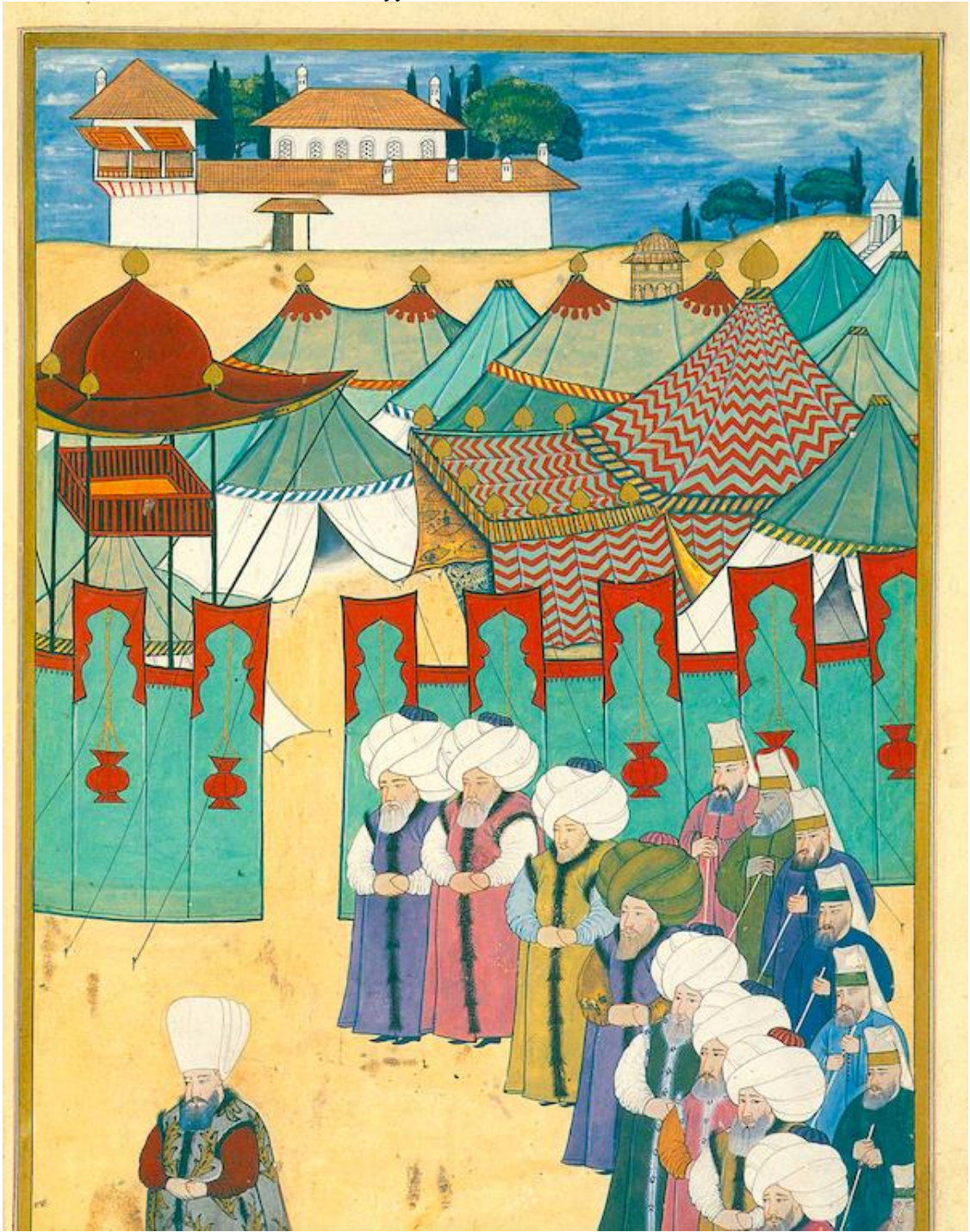
3d. İhlamurdan kütük

4. Gez eğesi resimde 'aynı bıçak misali ağzı incerek arkası kalın olub ancak bıçak sırtı misal köşeli olmayub balık sırtı 'aynen tirlerin gez yirleri resimde yuvarlaksı olub sırtı ve ağzı cem'an dişli olur ve müsta'mel olanı makbul olur ki hem derun gezi açub ve hem perdah ider müsta'mel bulunmayub yeni yapıdırılınca her ne kadar ince dişli olsa bile ibtida torba ve hava gezleri baş parelerinde isti'mal olunub ba'de tir ve pişrev bakkamında müsta'meldir.

Ek 7: Atıcılar Tekkesi ve Minber, Seyyid Vehbî, *Surnâme*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 10^b

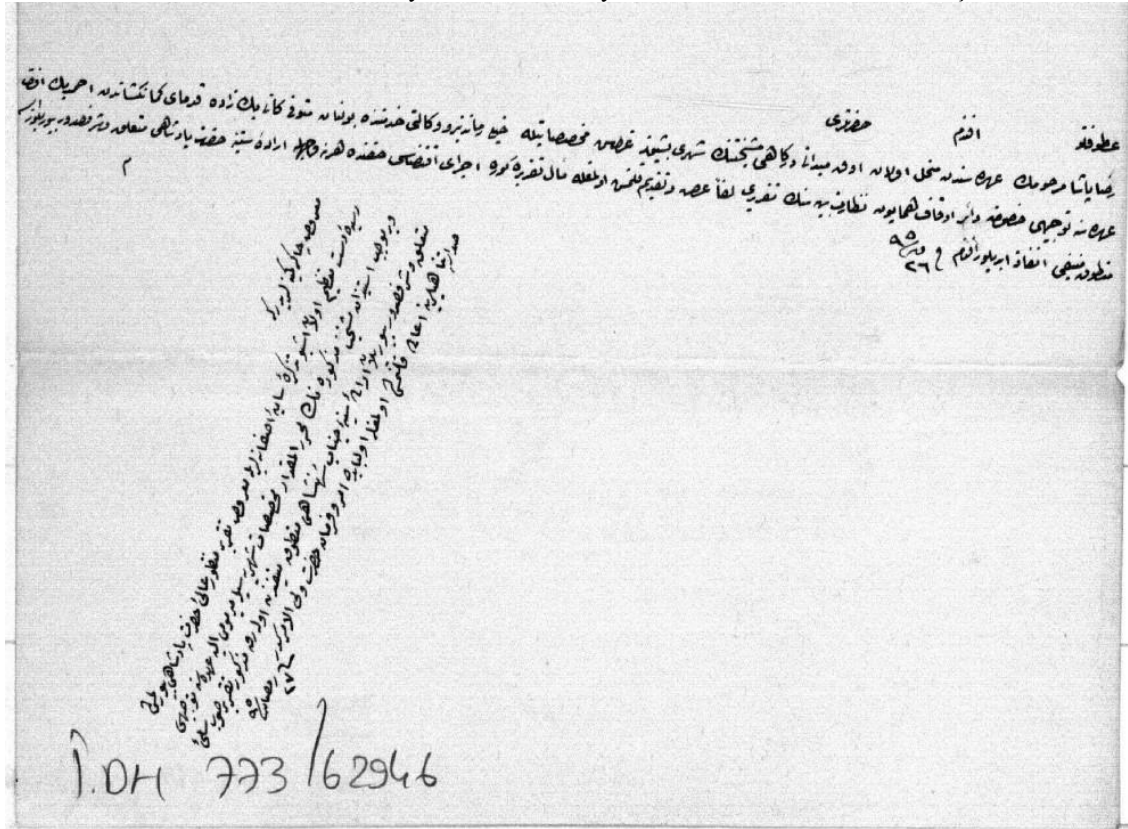
Ek 8: Atıcılar Tekkesi ve Minber, Seyyid Vehbî, *Surnâme*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 12^b

Ek 9: Atıcılar Tekkesi ve Minber, Gazneli Mahmud Albümü, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 5461, vr. 25^b

Ek 10: Müteveffa Kânî Bey-zâde Ahmed Bey Efendi'nin Atıcılar Tekkesi Meşihati

İ.DH.00773

‘Atufetlü Efendim Hazretleri

Rıza Paşa merhumun uhdesinden muhal olan Okmeydanı Dergâhı Meşihati'nin şehri beş yüz kuruş mahsusatla hayli zamandan berü vekâleti hizmetinde bulunan müteveffî Kani Bey-zâde kudemây-ı kemankeşandan Ahmed Bey Efendiuhdesine tevcihi hususunu Daire-i Evkâf-ı Humâyun Nezâreti'nin takrirî leffen 'arz ve takdim kılınmış olmakla mal-ı takrire göre icray-ı iktizası hususunda her ne vechle irade-i hazret-i padişahi müte'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı münifi infâz idilür efendim. Fi 26 N Sene 95

Ek 11: Zilhicce 1262 / Kasım 1862 Yılı Muhasebe Tutanağı

Mahrûse-i Galata'ya muzâfe Kasaba-i Kasımpaşa'ya tâbi' Ok Meydanı Hangâhının bi'l-cümle vâridât-ı mubayyene ve mas'arifâtının muhâsbesi kasaba-i mezbûre mahakemesinde nâibu's-şer'i's-şerîf bulunan efendiler tarafından mine'l-kadîm ru'yet olunagelmekle ol vecihle hangah-ı mezkûrun zikr-i âtî vâridât ve hâsılât-ı mu'ayyene ve vukû' bulan masârifât-ı lâzîmeleri muhasebelerinin ru'yetiçün bu def'a kibel-i şer'-i enverden bi'l-iltimâs me'zûnen irsâl olunan kâtib es-Seyyid Mehmed Arif Efendi hangâh-ı mezkûrda bâ hatt-ı hümaûn-ı hazret-i mülûkâne şeyh ve mütevellî olan sa'âdetlû İbrahim Efendi'nin

odasına varub hangâh-ı mezkûrun vekil-i harcı Süleyman Efendi ile kemankeşândan Hasan Bey ve el-Hac İzzet Efendi ve Behçet Efendi ve sâir mazbûtu'l-esâmi kimesneler hâzır oldukları halde akd-ı meclis-i şer'-i âli itdikde şeyh ve mütevellî-i mûmâileyh İbrahim Efendi meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda eylediği takrirî vecihle bin iki yüz altmış iki senesi duhul eden rûz-ı hızır ibtidâsından sene-i merkûme kasımına değin altı ay müddetle hangah-ı mezkûrun vâridât ve hâsılât-ı muayyenesinden bi'l-cümle makbûzât ile müddet-i mezkûrede hangah-ı mezbûrda meydan tabîr olunur haftada iki gün küşâd olunarak bu vecihle de? İki günde vukû' bulan masârîfâtın muhâsebe defteridir ki ber vech-i âtî zikr olunur.

Tahrîren fi'lyevmi't-tâsi' aşer min zilhicceti's-şerîfe li-sene isneyn ve sittine ve mieteyn ve elf.

Hüdâvendigâr-ı sâbık müstağrik-i bihâr-ı rahmet-i hak ve ilâ kesîri'l-mehâmid hazret-i hilâfet-penâhi mazhar-ı gufrân-ı ilâhi Sultan Mahmud Han-ı Gâzî aleyhi eltâgu Rabbihi's-samedânî hazretlerinin âsâr-ı celîle-i Hayriyelerinden olmak üzere hangâh-ı mezkûre ber minvâl-ı muharrer küşâd olan eyyâmda âmed u şod iden kemankeşân ve sâir zevât ve kesânın isticlâb-ı da'avât-ı bî-ğâyât-ı Hayriyeleri zımnında hangah-ı mezkûrda tabh ve sarf olunmak üzere ber vech-i bâlâ müddet-i mezkûrede matbah-ı âmire ve mahall-ı sâirede aynen ihsân buyrulan erzâk-ı mütenevvi'adır ki ber vech-i âtî beyân olunur.

100 Keyl	400 Aded	240 Kıyye	750 Kıyye
Pirinç	Nân-ı Azîz	Revgan-i sâde	Lahm-ı ganem

HÂSILÂT-I HÂNGÂH-I MEZKÛR DER MÜDDET-İ MERKEUME

Haremeyni's-şerîfeyn hazinesinden itâ buyrulan:	İstanbul Emtia ve Duhân-ı Gümrüklerinden vazifesi:	Cennetmekân merkum Sultan Mustafa Han ve merhume Atik ve Cedîd Valide Sultan Hazretleri Vakıflarından vezâif:	Hâsılât-ı mer'iyye:
2000 Kuruş	182 Kuruş	155 Kuruş	550 Kuruş
Merhûm Hüseyin Paşa Vakfından vazife:	Müteveffâ Muhzır el-Hac Ebubekir Ağa Vakfından vazife:	İcâre-i Hisse-i Dükkan-ı Kahve:	İcâre-i Mağaza-i? Yahudiyân der hudûd-ı Ok Meydanı:
900 Kuruş	600 Kuruş	750 Kuruş	20 kuruş
			150 Kuruş
[...] Vakfından Hinta baha:	Fazladan âhere bey' olunan ruğen-i sâde [...]:		
60 Kuruş		1090 Kuruş	

CEM'AN YEKÛN HÂSILÂT-I MERKÛME: 6457 Kuruş

Bahâ-i Hatab:	Bahâ-i ruğen-i zeyt:	Bahâ-i Şeker:	Bâhâ-i Leben:	Bahâ-i Lahm-ı Kuzu:	Bahâ-i zaferan:	Hangâh-ı mezkûr küşâdında itâ-i avâid-i koşu-yı tabla:
625 Kuruş	376 Kuruş	1250 Kuruş	519 Kuruş	230 Kuruş	220 Kuruş	105 Kuruş
Bahâ-i	Bahâ-i	Bahâ-i	Bahâ-i nohud:	Bahâ-i	Bahâ-i	Bahâ-i

hoşablık üzüm: 160 Kuruş	Kuru Fasülye: 360 Kuruş	tuz: 61 Kuruş	120 Kuruş	Sabun: 18 Kuruş	Soğan: 91 Kuruş	Beyâz ve siyâh kaşık: 25 Kuruş
Bahâ-i Kalay: 121 Kuruş	Bahâ-i Kaba Hasır: 90 Kuruş	Masârif-ı Nakliye-i Ta'yînât ve ücret-i kayık: 105 Kuruş	Aşçılara alınan gömlek ve peştemâl ve astâr: 47 Kuruş	Bahâ-i Sünger: 10 Kuruş	Bahâ-i Tabla-i Taam: 40 Kuruş	
Bahâ-i Zenbil: 8 Kuruş	Bahâ-i Bıçak: 20 Kuruş	Bahâ-i Teneke Koğa: 30 Kuruş	Bahâ-i Câm: 50 Kuruş	Bahâ-i Süpürge: 27 Kuruş	Bahâ-i Masârif-ı tulumba ve halat: 85 Kuruş	Cami-i şerifin kiremid aktarma yevmiyeleri: 48 Kuruş
Müceddeden tulumbaya alınan ağaç: 205 Kuruş	Eşya nakliyesi: 150 Kuruş	Nan-ı azîz nakliyesi: 25 kuruş	Bahâ-i Kahve: 120 Kuruş	Bahâ-i Gül suyu ve kimyon ve sâire baharat: 66 Kuruş	Bahâ-i irmik: 225 Kuruş	
Bahâ-i Hinta: 172,5 Kuruş	Bahâ-i sebzevât-ı mütenevvia: 750 Kuruş	Muhâsebe günü olan masârif: 25 Kuruş	Ber mu'tâd-ı kadîm harç-ı muhâsebe ve kaydiye: 50 Kuruş			

Cem'an Yekûn Masârif-ı Merkûme: 6299,5 Kuruş

MÎZÂN

Bervech-i bâlâ ez gayr-ı ta'yînât müddet-i mezkûrede vâridât ve hâsılât-ı merkûme: 6457

Ber vech-i muharrer ... mezkûre furûnihâde: 6299,5 Kuruş

Ber vech-i meşrûh hâsılât-ı merkûmeden sahha'l-bâkî yüz elli yedi buçuk kuruş şeyh ve mütevellî-i mûmâileyh zimmetinde zuhur eylediği işbu mahalle şerh verildi. 157,5 Kuruş

Hüsibe hasbe'l-âde

Mehmed Sadık el-Müvellâ hilâefe bi-Mahkeme-i Kasımpaşa nemakahu'l-fakîru ileyhi azze şanuhu.

Mühür: Abduhu Mehmed Sadık

Keyfiyet ve iktizâsı Haremeyn Defterlerinden

Berâ-yı (...) Tekye-i Ok Meydanı an mülhakât-ı vakf-ı celîl-i cennetmekân Sultan Mahmud Han-ı Sâni vâcib an ibtidâ-yı rûz-ı hıdır sene 1259 ilâ gâye-i rûz-ı kasım sene 1261 in kadar meblağ an cânib-i İbrahim Efendi şeyh-i tekye-i mezbûr tahsil ve be hazine-i evkâf-ı hümâyûn teslim şode fermûde.

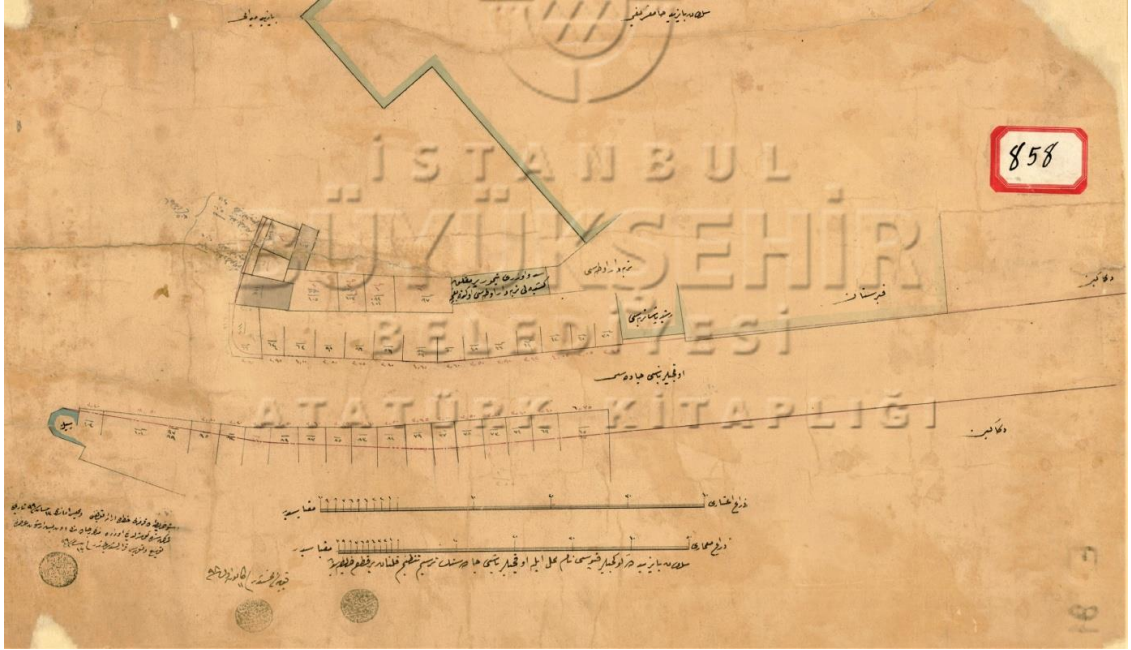
Fazla	Yıl
155 Kuruş	1259
77,5 Kuruş	1260
54,5 Kuruş	1261
283 Kuruş	Toplam

Sâbıkı keyfiyeti vech-i meşrûh üzere mukayyed olub ikiyüz altmış iki senesi fazla hasılatı olan ber müceb-i defter-i mumzi yüz elli yedi buçuk kuruşun sâbıkları misillu evkâf-ı hümâyûn hazinesine teslim

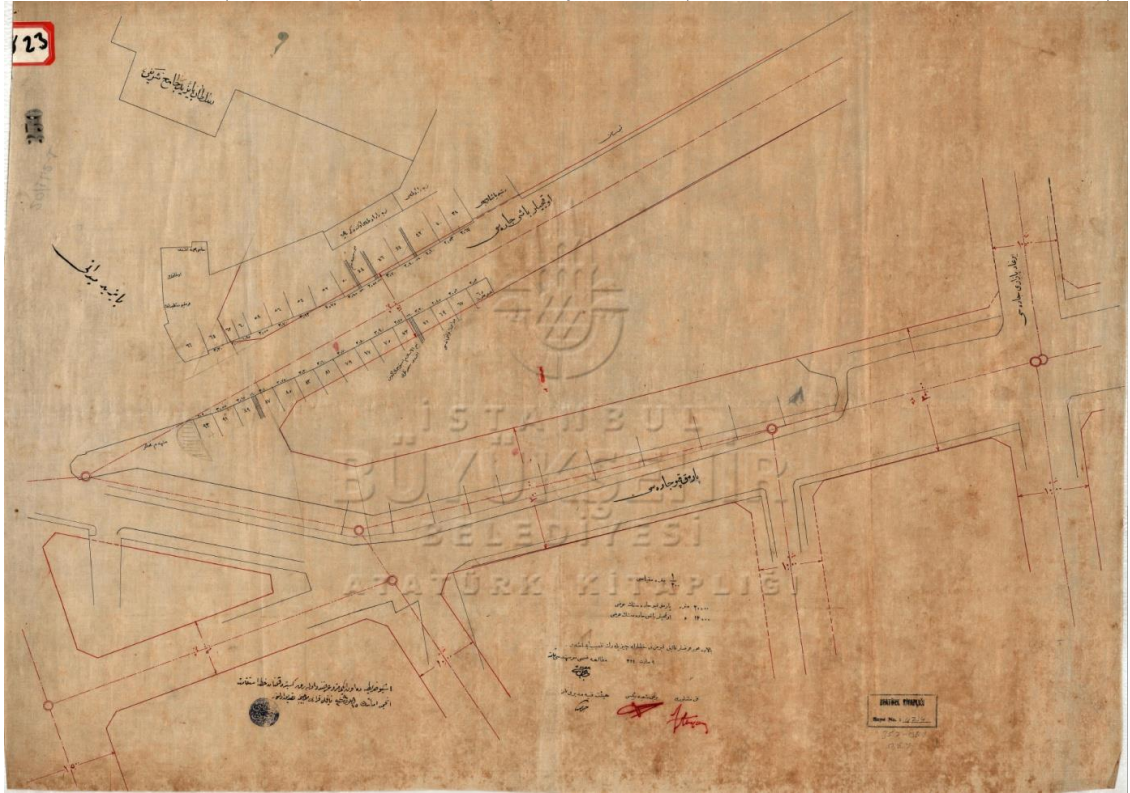
olunmak üzere zimmet pusulası tahrîr olunmak babında emr u fermân devletlû sultânım hazretlerindir.
Fî 25 Rebiulevvel sene 1263.

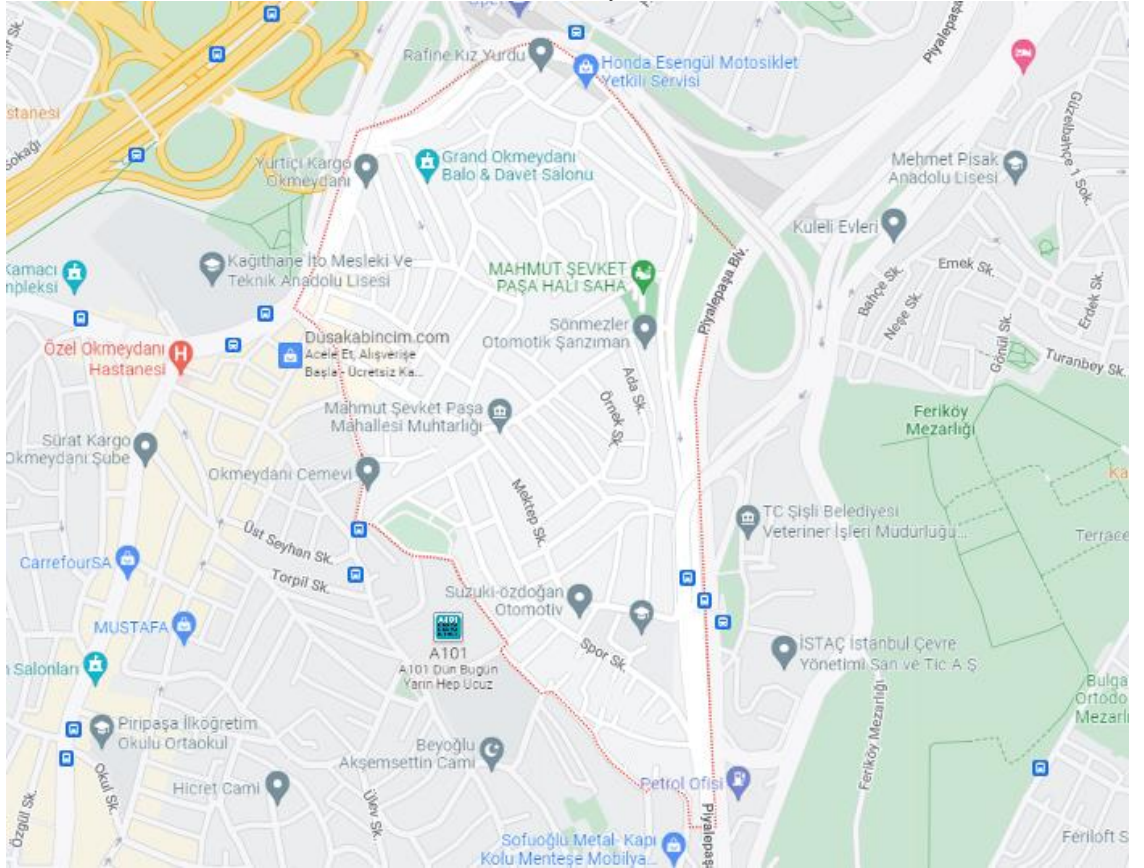
Zimmeti tarhrîr ola

Ek 12: Hicri 1298 (m. 1881-82) Tarihli Okçularbaşı Haritası (İBB. Atatürk, 352.961 EMİ 1298 k.1-1)

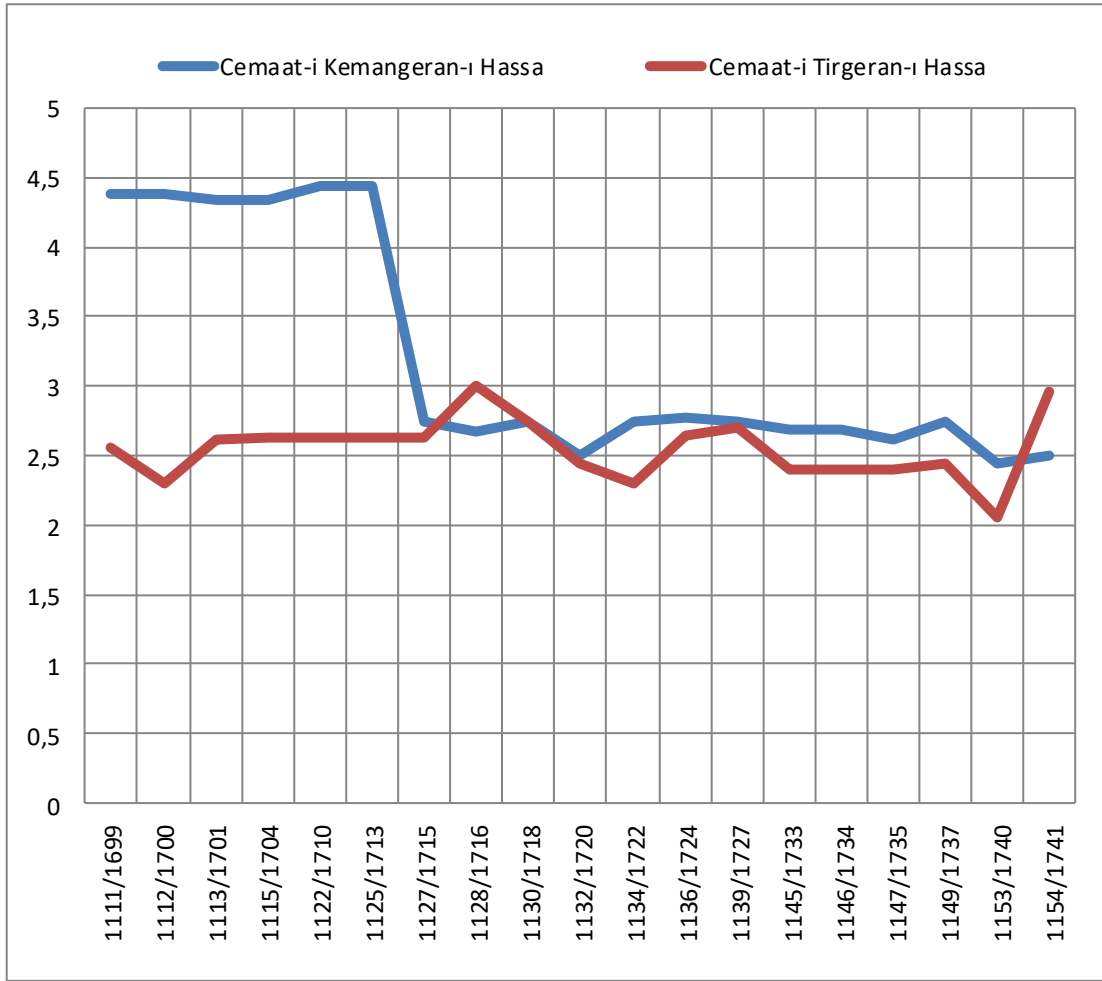

Ek 13: Hicri 1329 (Miladi 1911) Tarihli Okçularbaşı Haritası (İBB. Atatürk, 352.961 EMİ 1329 k.1-1)

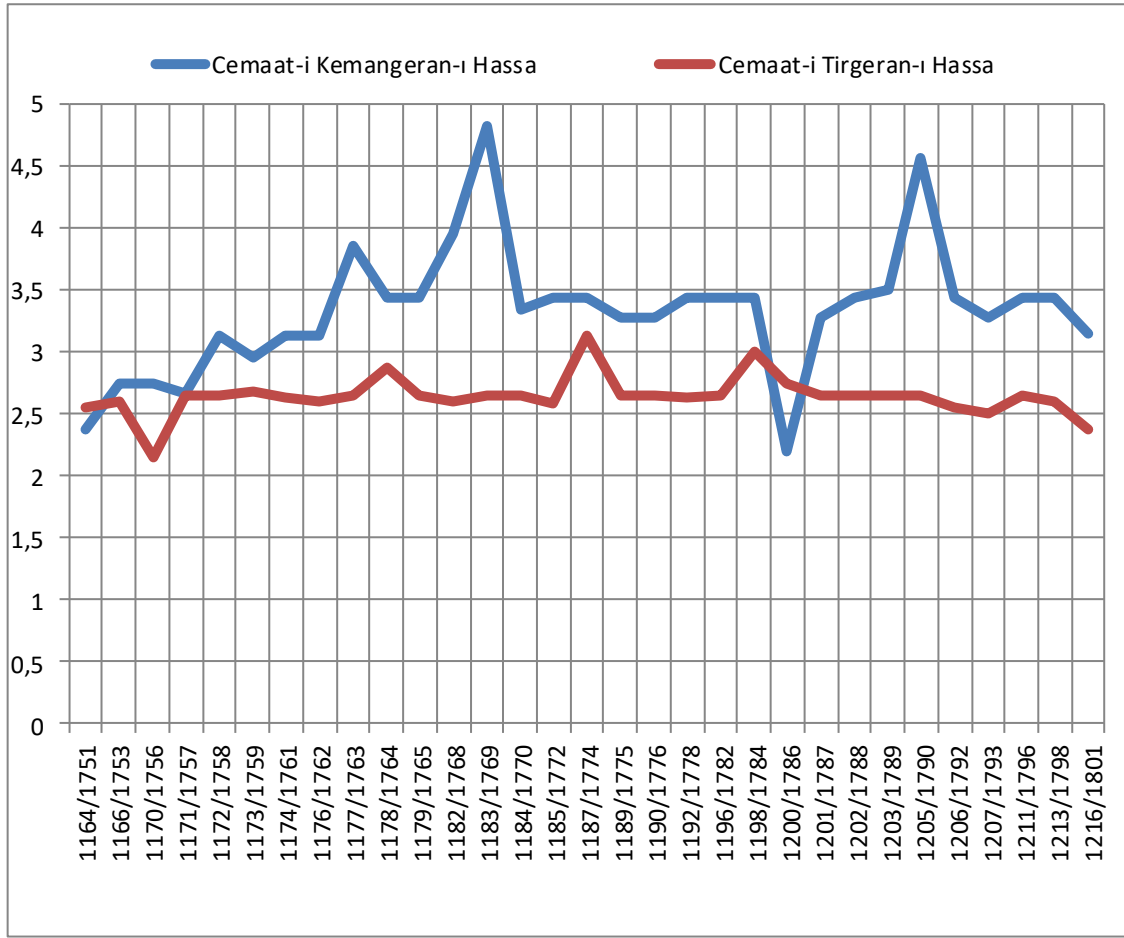

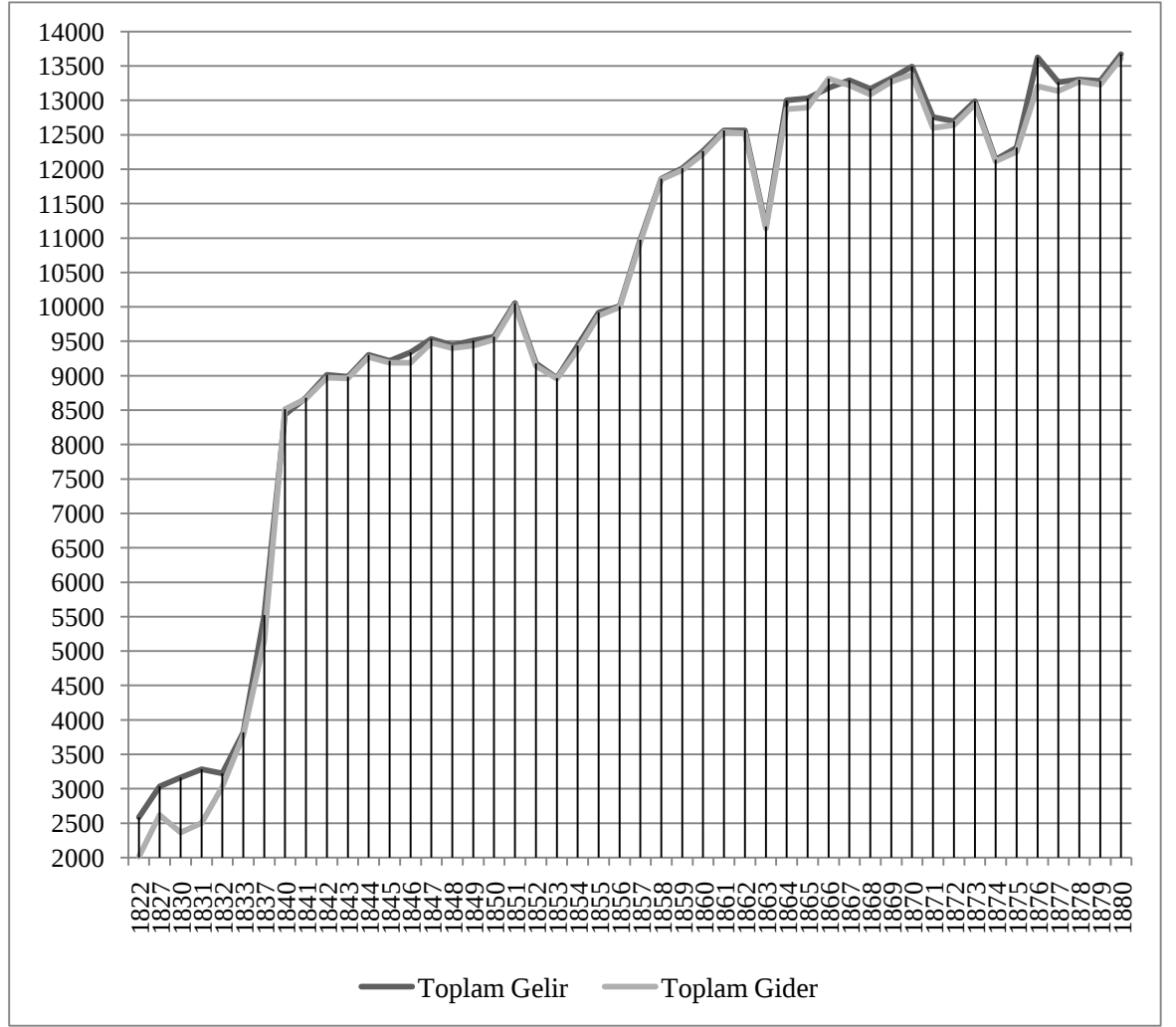
Ek 14: Tarihi Okmeydanı Sınırları**Ek 15: Günümüzdeki Okmeydanı Semti Sınırları**

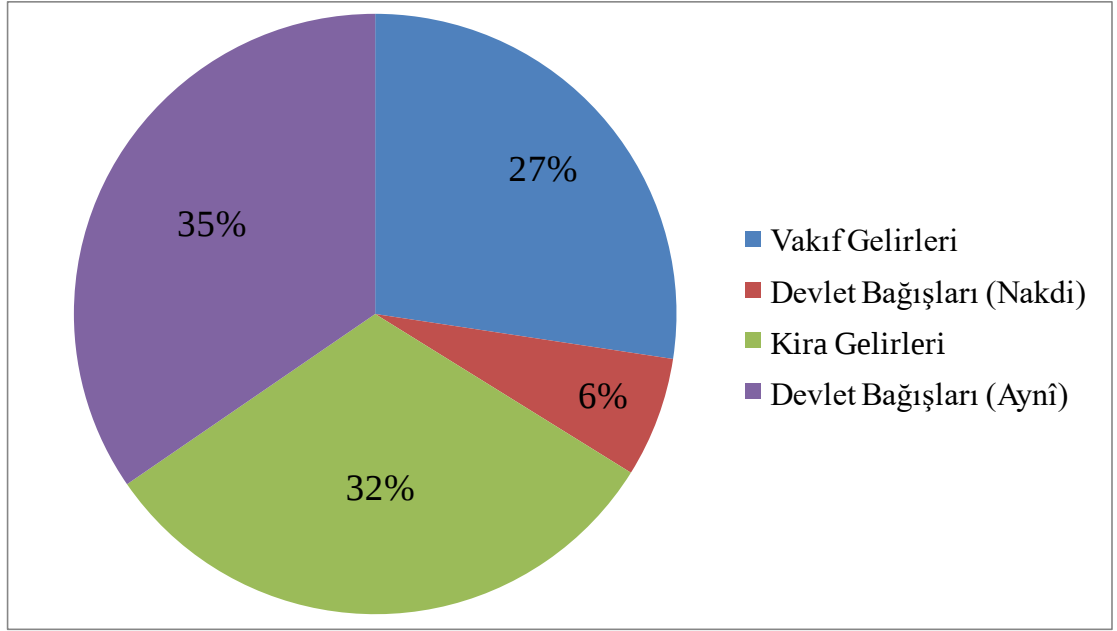
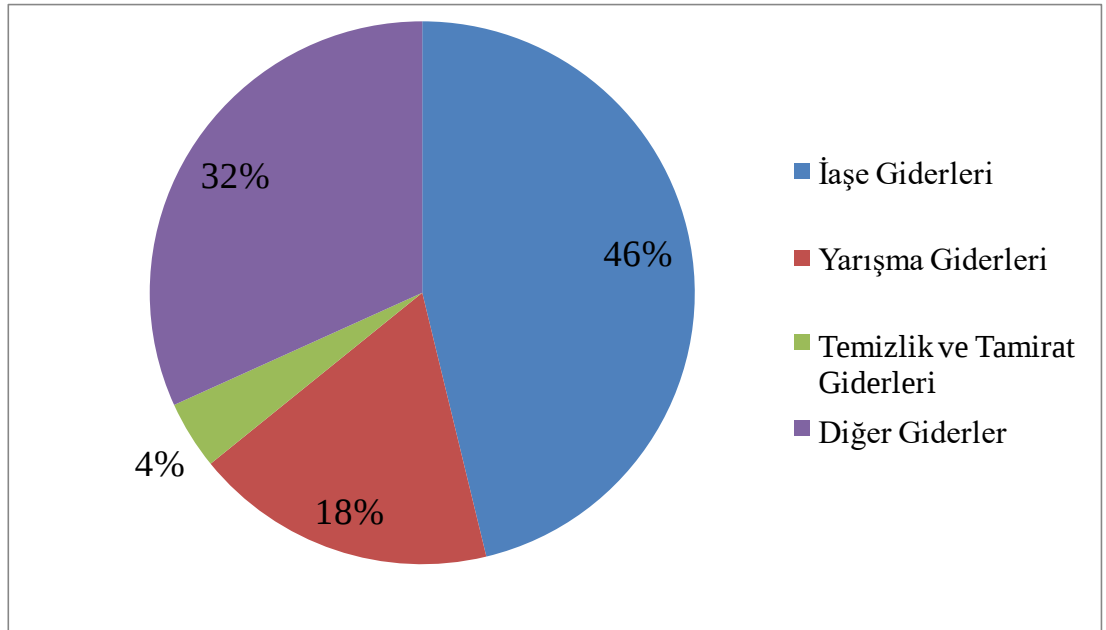
Ek 16: XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ehl-i Hiref Cemaatinde Çalışan Üreticilerin Maaş Ortalaması Grafiği

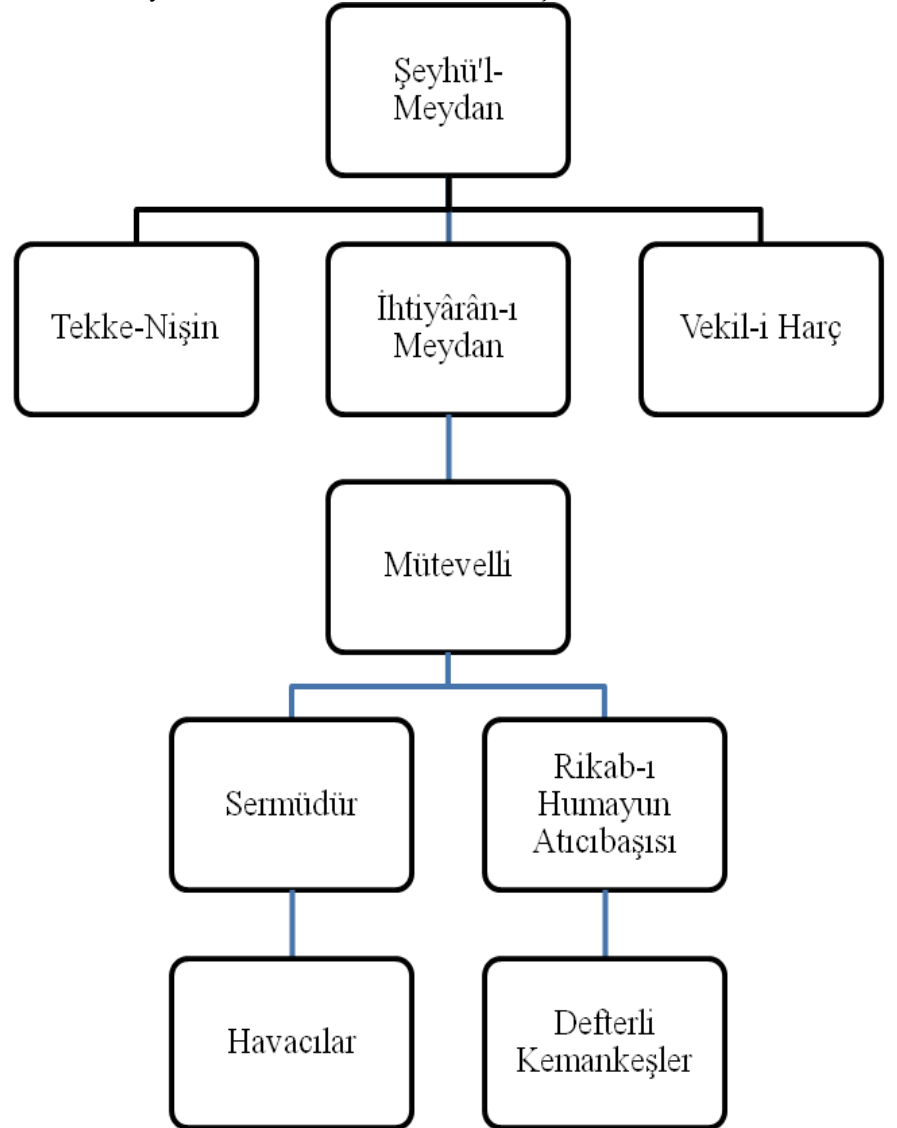
Ek 17: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ehl-i Hiref Cemaatinde Çalışan Üreticilerin Maaş Ortalaması Grafiği

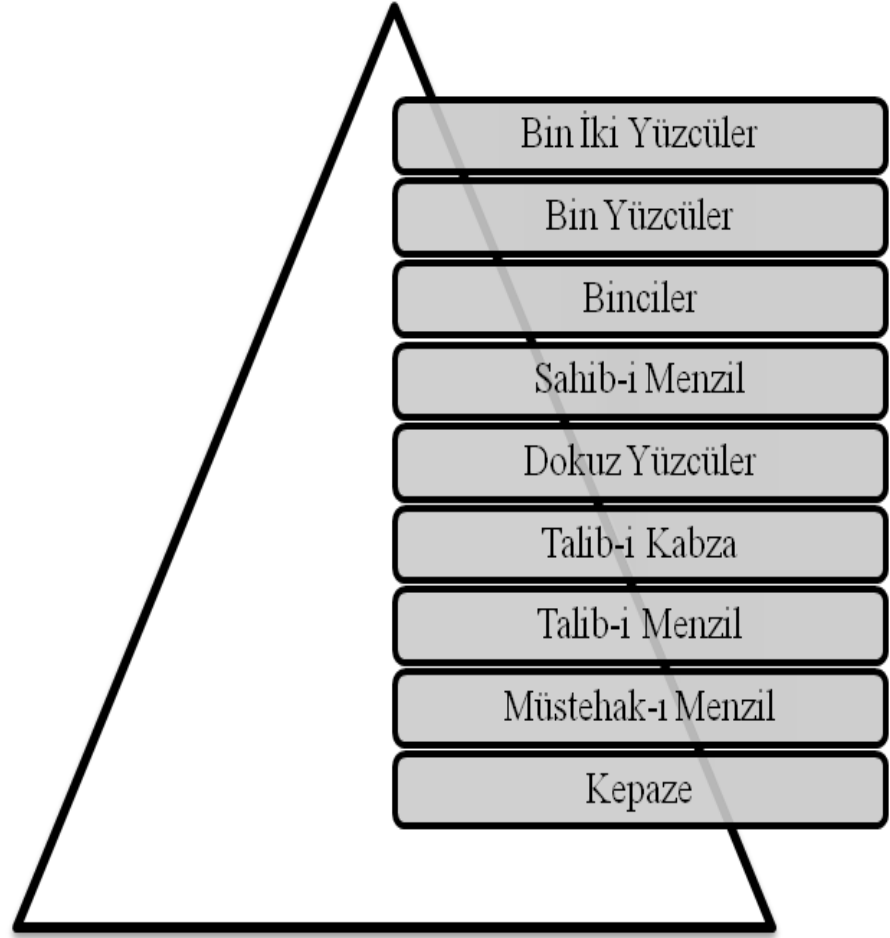

Ek 18: Atıcılar Tekkesi'nin 1238 – 1296 (m. 1822 – 1880) Arası Muhasebe Kayıtları

Ek 19: Atıcılar Tekkesi'nin Yüzdelik Gelir Dağılımı**Ek 20:** Atıcılar Tekkesi'nin Yüzdelik Gider Dağılımı

Ek 21: Okmeydanı Atıcılar Tekkesi'nin Yönetim Şeması

Ek 22: Atıcılar Tekkesi'nin Sporcu Hiyerarşisi

Tablo 35: Atıcılar Tekkesi'nin 1238-1253/1822-1837 Yılları Arası Gelir Kalemleri

Tarih - Hicri	Evkaf-ı Hümayun Hazinesinden Alınan						Maliye ve Hazine-i Hassâdan Alınan			Varidat-ı Hudud-ı Meydan								Maliye ve Hazine-i Hassâdan 'Ayniyen Alınan			
	Merhum Sultan Selim Han Vakfı Tamiye Bedeli	III. Mustafa Vakfından Hınta Bedeli	Valide-i Atik Vakfından Tamiye Bedeli	Valide-i Cedid Vakfından Tamiye Bedeli	El-Hac Beşir Ağa Vakfından Tamiye Bedeli	El-Hac Muhzır Bekir Ağa Vakfından Tamiye Bedeli	Darphane-i Amire	Vazife-i Gümrük-i Kebir	Vazife-i Gümrük-i Duhan	Yahudi Kabristanı İcar-ı Senevisi	Dışarı Satılan	Bir Önceki Yılın Faizi	Menazil İcar-ı Senevisi 27 Bab	Kar Kuyuları İcar-ı Senevisi	İcaarat-ı Saka Gediği	İcarat-ı mera	İcarat-ı kahve	Hazine-i Hassâdan Erz	Hazine-i Hassâdan Revgan-ı Sade	Maliye Hazinesinden Lağm-ı Ganem	Tersane-i 'Amire Furunundan Nan-ı 'Aziz
1238	1000	60	60	60	60	200	6000	143	78	0	144	900	74	21	25	0	0	1000	240	600	3200
1243	1000	60	60	60	60	240	6000	143	78	0	332	900	74	21	25	0	0	1000	240	600	3200
1246	1000	60	60	60	60	330	6000	143	78	0	380	900	74	21	25	0	0	1000	240	600	3200
1247	1000	60	60	60	60	440	6000	143	78	0	0	900	74	21	25	0	0	1000	240	600	3200
1248	1000	60	60	60	60	400	6000	143	78	0	364	900	54	21	25	0	0	1000	240	600	3200
1250	1000	60	60	60	60	550	6000	143	78	0	465,5	900	0	21	25	201,5	204	1000	240	600	3200
1253	1000	60	190			550	6000	230		150	745	900	0	21	25	234,5	435	1000	240	600	3200

Tablo 36: Atıcılar Tekkesi'nin 1238-1253/1822-1837 Yılları Arası Gider Kalemleri

Tarih - Hicri	Hinta ve Erzak Bahası	Soğan	Süd Bahası	Hatab ve Kömür Bahası	Zağferan Bahası	Lahm-ı Ganem ve Kuzu Bahası	Kalaycı Bahası	Nan-ı aziz	Sebze	Nakliye İcratı	Asel	Nohud Bahası	Tuz	Baharat	Şeker	Sabun Bahası	Kasr-ı Hümayuna Alınan Alet ve Edevat	Tabla Koşusu Odül Bahası	Kahve Bahası	Revgan-ı Zeyt Bahası	Kuru ve Yaş Üzüm Bahası	Masarif-i Mütferrika, Hüddam ve Kayıt	Demir Alet ve Edevat	Ta'mirat Masrafı
1238	44	35	246	65	40	51	45	0	350	100	240	20	14	15	0	3,5	2	80	104	28,5	76,5	33	58,5	75
1243	90	47,5	285	486,5	49	187	68,5	0	272	30	402	32		10	0	17,5		42	62,5	58,5	93,5	77	0	296
1246	163		122	561,5	0	58	156	0	375	30	306,5	65	0	0	0	0	37,5	42	0	80	40,5	56	0	155,5
1247	203		87	524	67	243	102	0	321	15	162	0	0	0	179	0	132	40	64	57	96	91	0	68
1248	132	47	115	673	110	260	110	80	421,5	10	405	38	16	32	0	0	0	45	52,5	80	84	212	0	103
1250	259	80	184	636	153	177,5	48	15	347	189,5	794	44	16,5	23,5	0	0	63	45	93	250	267,5	87	0	40
1253	296	43,5	169	707,5	200	177	12	27	139	20	939	51	35,5	20	0	392	600		84	281	250	80	0	30

Tablo 37: Atıcılar Tekkesi'nin 1256-1296/1840-1880 Yılları Arası Gelir Kalemleri

Tarih - Hicri	Evkaf-ı Hümayun Hazinesinden Alınan							Maliye ve Hazine-i Hassâdan Alınan	Varidat-ı Hudud-ı Meydan							Maliye ve Hazine-i Hassâdan 'Ayniyen Alınan				
	II. Mahmud Vakfından Koşu Bedeli	III. Ahmed Vakfından Tamiye Bedeli	III. Mustafa Vakfından Hımta Bedeli	Valide-i Atık Vakfından Tamiye Bedeli	Valide-i Cedid Vakfından Tamiye Bedeli	El-Hac Beşir Ağa Vakfından Tamiye Bedeli	El-Hac Muhzır Bekir Ağa Vakfından Tamiye Bedeli	Küçük Hüseyin Paşa Vakfından Mevlüd-i Şerif Bedeli	Maliye Hazinesinden Sadeyâğ Bedeli	Yahudi Kabristanı İcar-ı Senevisi	Havuz Başı Kahvesi İcar-ı Senevisi	Ayazma Kahvesi İcar-ı Senevisi	Solak Çeşmesi Kahvesi İcar-ı Senevisi	Kapular İcar-ı Senevisi	Kar Kuyuları İcar-ı Senevisi	Mera ve Minber Haslatı	Hazine-i Hassâdan Erz Vakıyye: 1000	Hazine-i Hassâdan Revgan-ı Sade Vakıyye: 240	Maliye Hazinesinden Lağm-ı Ganem Vakıyye: 750	Tersane-i 'Amire Furunundan Nan-ı 'Aziz Aded: 4000
1256	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1500	650	50	15	20	190	1000	240	750	4000
1257	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1750	650	80	0	20	170	1000	240	750	4000
1258	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1900	850	70	0	0	180	1000	240	750	4000
1259	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1900	750	90	25	0	210	1000	240	750	4000
1260	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	2150	850	90	0	0	200	1000	240	750	4000
1261	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1950	950	100	35	0	150	1000	240	750	4000
1262	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1850	1150	100	25	20	185	1000	240	750	4000
1263	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1750	1350	150	0	20	250	1000	240	750	4000
1264	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1980	1150	0	0	0	300	1000	240	750	4000
1265	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	2180	950	0	0	20	350	1000	240	750	4000
1266	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1950	1100	80	25	20	380	1000	240	750	4000
1267	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	2250	1350	0	0	20	425	1000	240	750	4000
1268	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1750	850	100	25	20	420	1000	240	750	4000
1269	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1500	950	0	25	20	460	1000	240	750	4000
1270	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1800	1150	150	0	0	325	1000	240	750	4000
1271	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1750	1550	250	35	20	300	1000	240	750	4000
1272	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	150	1750	2000	0	0	0	250	1000	240	750	4000
1273	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2000	2000	0	0	0	862	1000	240	750	4000
1274	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2250	2100	500	0	0	900	1000	240	750	4000
1275	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2250	2250	500	0	0	900	1000	240	750	4000

1276	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2200	2250	750	0	0	900	1000	240	750	4000
1277	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2200	2250	750	0	0	1000	1000	240	750	4000
1278	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2000	2700	750	0	0	1000	1000	240	750	4000
1279	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	1950	1350	600	150	20	985	1000	240	750	4000
1280	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2000	3000	600	289	0	1000	1000	240	750	4000
1281	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2000	3000	600	318	0	1000	1000	240	750	4000
1282	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2000	3000	600	318	300	850	1000	240	750	4000
1283	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2000	3000	600	318	300	900	1000	240	750	4000
1284	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2000	2800	550	296	500	950	1000	240	750	4000
1285	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2150	2750	580	286	500	980	1000	240	750	4000
1286	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2300	2900	520	300	400	1000	1000	240	750	4000
1287	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2100	2500	600	300	400	785	1000	240	750	4000
1288	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	1900	2600	600	285	350	890	1000	240	750	4000
1289	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2050	2700	575	310	350	930	1000	240	750	4000
1290	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2050	2000	0	296	600	1120	1000	240	750	4000
1291	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	1900	2000	400	360	600	1020	1000	240	750	4000
1292	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2150	2500	480	385	700	975	1000	240	750	4000
1293	1900	2000	60	60	60	60	600	900	222	250	2150	2500	520	321	700	1000	1000	240	750	4000
1294	1900	2000	60	60	60	60	600	900	182	250	2200	2700	600	358	500	870	1000	240	750	4000
1295	1900	2000	60	60	60	60	600	900	182	250	2000	2800	600	430	600	780	1000	240	750	4000
1296	1900	2000	60	60	60	60	600	900	126	250	2150	3000	650	380	600	870	4000	750	192	800

Tablo 38: Atıcılar Tekkesi'nin 1256-1296/1840-1880 Yılları Arası Gider Kalemleri

Tarih - Hicri	Mevlûd-i Şerif Masrafı	Hinta ve Erzak Bahası	Nohud Bahası	Süt Bahası	Şeker Bahası	Odun ve Kömür Bahası	Safran Bahası	Kuzu Eti Bahası	Kalay Bahası	Sebze ve Soğan ve Tuz Bahası	Nakliye İcratı	Hoşablık Üzüm ve Baharat	Sabun Bahası	Tabla Koşusu Bahası	Kahve Bahası	Zeytin Yağı Bahası	Kaşık ve Süpürge ve Zenbil ve Saire Bahası	Taze Üzüm Bahası	Rızk-ı Sancıcı ve Masarifi-i Mütferrika	İşçilere Astarlık Dügme Gómlek Bahası	Ber-Mutad Üzere Aşçılara Verilen Evani	Duacı ve Aşır-Hânlara	Ta'mirat Masrafı	Koşulara Verilen
1256	0	425	65	205	1175	780	195	220	100	1261	156	70	25	90	95	215	75	75	163	75	1000	50	191	1900
1257	0	445	65	230	1201	810	210	250	110	1250	161	80	30	100	95	261	105	90	159	75	1000	50	0	1900
1258	0	465	75	250	1271	875	251	240	120	1248	182	91	35	100	98	276	109	95	175	65	1000	50	0	1900
1259	0	465	70	260	1268	869	249	245	120	1231	181	88	35	100	95	269	100	100	195	73	1000	50	0	1900
1260	0	465	80	260	1189	910	260	245	120	1251	182	92	30	110	99	281	107	100	190	75	1000	60	267	1900
1261	0	435	75	255	1284	905	255	250	120	1261	165	82	35	110	100	290	94	100	190	85	1000	60	139	1900
1262	0	471	90	290	1290	915	260	245	120	1271	170	85	40	120	110	280	85	100	200	85	1000	60	0	1900
1263	900	435	75	250	1212	910	254	250	90	1132	151	71	30	100	88	251	75	80	120	55	1000	50	0	1900
1264	900	425	70	240	1190	908	241	240	90	1113	143	71	25	100	87	245	80	80	135	60	1000	60	0	1900
1265	0	465	105	380	1350	875	350	250	120	1267	125	45	17	110	150	350	43	175	215	56	1000	50	0	1900
1266	0	460	105	350	1350	875	350	250	120	1267	125	45	17	110	150	350	43	185	218	65	1000	50	98	1900
1267	0	380	75	350	1250	770	250	250	170	1482	125	65	20	120	150	360	60	100	221	65	1000	60	826	1900
1268	0	0	60	420	1250	780	300	300	180	1172	250	85	30	120	120	480	45	85	245	43	1000	50	225	1900
1269	0	530	70	210	1202	850	210	250	120	1320	180	75	25	110	100	220	105	110	200	89	1000	80	0	1900
1270	0	600	80	290	1280	901	290	305	110	1310	180	85	35	110	105	220	95	110	265	40	1000	80	0	1900
1271	0	630	95	310	1290	1050	305	315	120	1330	210	85	45	120	110	295	113	110	295	61	1000	80	0	1900
1272	0	352	80	0	1201	960	259	250	250	1520	120	80	30	120	120	555	87	204	459	79	1000	80	289	1900
1273	0	490	80	325	1600	1220	350	340	250	1175	135	125	50	140	130	300	125	105	365	80	1000	80	578	1900
1274	0	490	100	300	1550	1250	400	450	350	1850	160	190	80	145	150	350	170	150	265	100	1000	80	371	1900
1275	900	550	75	300	1555	1250	420	400	250	1625	140	190	80	120	150	375	100	90	215	80	1000	80	141	1900
1276	0	835	180	325	1315	1325	455	510	290	1755	270	190	75	120	150	355	155	120	270	85	1000	120	521	1900
1277	900	743	175	250	1608	1320	320	510	140	1243	180	130	90	120	180	380	150	120	****	****	1000	80	***	1900

1278	900	685	180	321	1450	1320	320	560	170	1360	240	172	80	130	180	312	190	4	360	60	1000	60	432	1900
1279	900	485	150	311	1350	1150	310	420	100	1270	185	175	70	120	170	320	195	190	170	80	1000	80	0	1900
1280	900	695	185	331	1430	1240	315	545	200	1370	480	180	80	125	180	350	195	150	205	110	1000	80	562	1900
1281	900	665	185	310	1430	1340	310	530	190	1480	420	170	75	125	185	368	160	165	352	100	1000	100	436	1900
1282	900	156	201	305	1390	1401	285	510	190	1455	410	190	89	130	175	349	177	171	321	105	1000	110	896	1900
1283	900	710	210	320	1405	1390	305	525	204	1396	486	201	95	125	180	350	175	161	309	100	1000	80	691	1900
1284	900	716	198	351	1378	1356	325	587	193	1442	501	208	105	140	195	365	165	181	427	89	1000	90	271	1900
1285	900	741	220	371	1411	1452	315	580	215	1426	499	210	120	150	200	390	193	190	481	110	1000	75	171	1900
1286	900	750	230	385	1591	1389	328	610	201	1501	510	205	118	145	210	401	195	191	416	98	1000	100	0	1900
1287	900	665	200	325	1380	1330	310	545	195	1391	480	190	95	125	185	380	155	150	397	105	1000	90	206	1900
1288	900	655	195	330	1410	1390	297	550	200	1481	450	186	98	135	200	379	174	167	345	100	1000	100	0	1900
1289	900	681	210	350	1310	1380	300	510	210	1416	470	185	90	120	190	390	174	170	489	80	1000	100	315	1900
1290	900	606	190	298	1380	1281	290	485	180	1457	435	170	87	115	178	340	155	150	333	95	1000	90	0	1900
1291	900	630	180	302	1410	1202	280	490	170	1321	410	160	90	120	180	300	75	145	712	106	1000	80	491	1900
1292	900	696	215	341	1451	1412	316	540	220	1546	482	190	98	130	190	332	180	185	436	89	1000	100	257	1900
1293	900	687	225	351	1520	1482	305	560	195	1562	390	185	89	140	201	346	151	190	450	96	1000	110	0	1900
1294	900	690	215	362	1510	1342	310	610	200	1678	440	169	100	130	196	361	203	200	545	87	1000	120	0	1900
1295	900	830	230	390	1512	1485	358	605	190	1411	410	170	80	130	185	326	139	180	520	100	1000	80	102	1900
1296	900	597	170	258	1268	1289	210	450	180	1012	408	140	71	130	160	261	130	130	426	90	1000	100	2329	1900

Tablo 39: Ağalar Menzili'nin Tuhfetü'l-Hasib ve Minhacür'r-Rumat adlı Kavsnâmelerdeki Sırlaması

Tuhfetü'l-Hasib				Minhacü'r-Rumat			
	Kemankes	Mesafe (Gez)	Mesafe (Metre)		Kemankes	Mesafe (Gez)	Mesafe (Metre)
1	Reyhan Ağa	827,5	504,775	1	Reyhan Ağa	872,5	532,225
2	Şehriyar Ali Ağa	854,5	521,245	2	Tekrar Reyhan Ağa	896,5	546,865
3	Müsaib Şehriyari Bilal Ağa	896	546,56	3	Hazinedar Ali Ağa	923,5	563,335
4	Evliya	901,5	549,915	4	Musaib Bilal Ağa	965	588,65
5	Derviş Çelebi	903,5	551,135	5	Evliya Çelebi	970,5	592,005
6	Teberdar Abdülbaki	913	556,93	6	Derviş Çelebi	972,5	593,225
7	Batman Hacı Mustafa	930,5	567,605	7	Abdülbaki Çelebi	982	599,02
8	Feridunzade Mustafa Çelebi	958,5	584,685	8	Batman ElHacc Mustafa	999,5	609,695
9	Arnavud Hüseyin	969	591,09	9	Feridunzade Mustafa Ağa	1027,5	626,775
10	Ahmet Ağa	976	595,36	10	Arnavud Hüseyin Bey	1038	633,18
11	Çerkes Mehmet Paşa	1016	619,76	11	Teberdar Ahmed Bey	1045	637,45
12	Râhikî Ali Ağa	1032	629,52	12	Çerkes Mehmed Paşa	1085	661,85
13	Küçük Hacı Muhammed	1069	652,09	13	Râhikî Ali Ağa	1101	671,61
14	Pehlivan Ali Ağa	1114	679,54	14	Küçük Mehmed	1138,5	694,485
				15	Pehlivan Ali Ağa	1184	722,24

Tablo 40: Okmeydanı'ndaki Menziller

	Menzil Adı		Kemankeş	Mesafe (Gez)	Mesafe (Metre)
1	Bahtiyar Menzili	1	Arap	1024	624,64
		2	Şirmerd	1033,5	630,435
		3	Benli Karagöz	1154,5	704,245
		4	Deve Kemal	1205	735,05
		5	Bursalı Şüca	1243,5	758,535
		6	Miralem Ahmet Ağa	1271,2	775,432
2	Arkur / Gündoğusu Menzili	1	Gazzaz Ahmed	1037	632,57
		2	Okçu Sinan	1109	676,49
		3	Benli Karagöz	1161	708,21
		4	Seyis Mahmud	1201	732,61
		5	Sinan Subaşı	1232	751,52
		6	Hevandelen Solak Bali	1239	755,79
		7	Bursalı Şüca	1271,5	775,615
		8	Tozkoparan Cihan	1281,5	781,715
3	Yıldız / Deliklikaya Menzili	1	Şirmerd	1070	652,7
		2	Meşhur Hamdullah	1105,5	674,355
		3	Gürz Sinan	1119,5	682,895
		4	Benli Karagöz	1177	717,97
		5	Sinan Subaşı	1210,5	738,405
		6	Deve Kemal	1228	749,08
		7	Hevandelen Solak Bali	1239,5	756,095
		8	Birusevi Şüca	1251,5	763,415
		9	Tozkoparan	1279,5	780,495
4	Çizmeci/Çullu Menzili	1	Ana Taşı	1155	704,55
		2	Yaycı Davud	1162,5	709,125
		3	Arabzade Yaycı İbrahim	1174	716,14
		4	Karga Mustafa	1187	724,07
		5	Börekci Mehmed	1189,5	725,595
		6	Boz Doğancı Mustafa	1198	730,78
		7	Lenduha Cafer	1201	732,61
		8	Çullu Ferruf	1223,5	746,335
5	Ahi/Parpul Menzili	1	Ahi		0
		2	Top İskender	986,5	601,765
		3	Avcı Başı Kara Mustafa	1097,5	669,475
		4	Bali bin Şirmerd	1143,5	697,535
		5	Karga Mustafa	1157	705,77
		6	Sinoplu Mustafa	1161	708,21
		7	Silahdar İhhak Bey	1182	721,02
		8	Yaycı Arapzade	1191	726,51
		9	Parpol Hüseyin Efendi	1207,5	736,575

6	Ayrancı / Ali Bali Kapudan / Arabacı / Nakkaş Menzili	1	Arabacılar Bölükbaşı		0
		2	Zagarcı Kasım	972,5	593,225
		3	Kosta Hüseyin	1041	635,01
		4	Kuburcu Hüsrev		0
		5	Nakkaş Muhammed Çelebi	1077,5	657,275
		6	Vardıyanbaşoğlu Ali Bali Kapudan	1131	689,91
7	Tekye Menzili	1	Yaycı Ahmed	1009	615,49
		2	İshak Bey	1049	639,89
		3	Yaycı Arabzade	1069	652,09
		4	Yaycı Kosta Hüseyin	1084	661,24
		5	Divane Kasım	1060,5	646,905
		6	Haydar Bey	1078	657,58
		7	Hüsrev Bey	1108	675,88
		8	Lenduha Cafer	1164	710,04
8	Haydar / Çullu / Memi Çelebi Yeri Menzili	1	Hasan Çelebi Bahtiyarzade	956	583,16
		2	Musalli Çelebi Defterzade	988	602,68
		3	Memi Çelebi Defterzade, Musalli Çelebi'nin biraderi	1064,5	649,345
		4	Divane Kasım	1111,5	678,015
		5	Haydar Bey	1116,5	681,065
		6	Ali Bali	1141	696,01
		7	Çullu Ferruh	1150,5	701,805
9	Zihgirci Piri Menzili	1	zihgirci Kasım	980	597,8
		2	Hasan Çelebi Bahtiyarzade	993,5	606,035
		3	Okçu Hüseyin	1043,5	636,535
		4	Zagarcı Kasım	1274	777,14
		5	Lokumcu Ali Bey	1093	666,73
		6	Uncu Mustafa	1112	678,32
		7	Hacı Süleyman	1121,5	684,115
10	Tab Yerleri / Hasan Menzili	1	Hasan Çelebi Bahriyarzade	1004	612,44
		2	Rum Yusuf	1087	663,07
		3	Kuburcu Hüsrev	1167	711,87
		4	Lenduha Cafer	1195,5	729,255
		5	Ali Ağa	1213,5	740,235
		6	Şevketli Kerametli Efendimiz	1221	744,81
		7	Şevketli Kerametli Efendimiz	1228	749,08
11	Uncu Şüca Menzili	1	Uncu Şüca	983,5	599,935
		2	Cerrahzade	1008	614,88
		3	Uncu Mustafa	1083	660,63
		4	Kara Hasan	1086	662,46
12	Cerrah Yeri Menzili	1	Solak Mehmed Bey		0
		2	Kepençi Reis Ferhad Paşa	943	575,23
		3	Solak Hamza	1016	619,76

		4	Solak Mehmed Bey	1034,5	631,045
		5	Ali Bey Defterdarzade	1046	638,06
		6	Solak İsa	1073	654,53
		7	Mehmed Bey Defterdarzade	1076	656,36
		8	Solak Kara Muhsin	1119	682,59
		9	Cerrah Ali Bey	1125,5	686,555
		10	Biga Beyi Osman	1128,5	688,385
		11	Berberzade Küçük Berbad Mehmed	1143	697,23
		12	Hasan Ağa Sertahterevani	1146	699,06
		13	II. Mahmud	1184,5	722,545
13	Nakkaş Menzili	1	Demirci Kulu Cafer	896	546,56
		2	Sebkan Kulu Ali Bey	980,5	598,105
		3	Nakkaş Mehmed Çelebi	991	604,51
		4	Namalum	1019	621,59
		5	Hacı Süleyman	1075,5	656,055
		6	Tacirzade Emin Ağa	1095	667,95
		7	II. Mahmud	1102,5	672,525
14	Hacı Süleyman Menzili	1	Berber Murad Ağa	1030	628,3
		2	Feridun Reis	1033	630,13
		3	Çavuşzade Mehmed Çelebi	1063	648,43
		4	Cebeci Deli Hasan	1074	655,14
		5	Yahya Ağa	1095	667,95
		6	Küçük Ali Ağa	1146	699,06
		7	Hacı Süleyman	1153	703,33
		8	Pehlivan Ali Ağa	1188	724,68
15	III. Selim Menzili	1	III. Selim	1012	617,32
16	Hünkâr Ayağı Yeri	1	IV. Murad	1070,5	653,005
17	Lenduha Menzili	1	Namalum	1016	619,76
		2	Namalum	1061	647,21
		3	Namalum	1071	653,31
		4	Namalum	1080,5	659,105
		5	Divane Kasım	1142,5	696,925
		6	Lenduha Cafer	1209,5	737,795
18	Sekban Kulu Menzili	1	Sekbankulu	884	539,24
		2	Namalum	952	580,72
		3	Namalum	1020	622,2
		4	Namalum	1052	641,72
		5	Namalum	1125	686,25
19	Ekşi / Erkekli Dişili Menzili	1	Namalum	884	539,24
		2	Namalum	903,5	551,135
		3	Namalum	1060	646,6
		4	Namalum	1102,5	672,525
		5	Pişgir Ağası Süleyman Ağa	1111,5	678,015

		6	Küçük Hasan Ağa	1121,5	684,115
		7	Cebahaneci Seyyid Osman	1127,5	687,775
		8	Hadice Sultan Oğlu Said Bey	1155	704,55
		9	Sertahterevan Hasan Ağa	1177	717,97
		10	Tacirzade Emin Ağa	1190,5	726,205
		11	II. Mahmud	1196,5	729,865
		12	II. Mahmud	1219,5	743,895
20	Divitçi Menzili	1	Namalum	938	572,18
		2	Namalum	966,5	589,565
		3	Namalum	976,5	595,665
		4	Namalum	1005,5	613,355
		5	Namalum	1085,5	662,155
		6	Seyyid Halil Hasib Efendi	1091	665,51
		7	Bezirganzade Seyyid Mustafa	1097	669,17
		8	Ayşe Sultanın Baş Ağası Beşir Ağa	1106	674,66
21	Cafer/Hacı İsmail Menzili	1	Namalum	948,5	578,585
		2	Namalum	949,5	579,195
		3	Namalum	1006	613,66
		4	Namalum	1031	628,91
		5	Namalum	1039	633,79
		6	Namalum	1064	649,04
		7	Namalum	1092,5	666,425
		8	Küçük Mehmed	1095	667,95
22	Uşşaki/Hacı İsmail Menzili	1	Hamza Çelebi	917	559,37
		2	Okçu Selaniki	936	570,96
		3	Hamami Ahmed Ağa	937,5	571,875
		4	Eski Saray İmamı Mehmed Efendi	971	592,31
		5	Eski Saray Kapıcısı İdris Bey	1005	613,05
		6	Ahmed Paşa Mektupçusu Lalizade	1032,5	629,825
		7	Mevkufatçı Mehmed Efendi	1034,5	631,045
		8	Kayyumzade Ahmed Efendi	1077	656,97
		9	Sultan Bayezik Katibi Ahmed Efendi	1124	685,64
		10	Bey MuStafisi	1129	688,69
		11	Hacı İsmail	1131	689,91
		12	Tomar Ahmed	1133	691,13
		13	Berbad EMir Mustafa	1176,5	717,665
		14	Pehlivan Ali Bey	1177,5	718,275
23	Bostancı Menzili	1	BalkHane Katibi Cin Hüseyin Efendi	861,5	525,515
		2	Kılıççı Yusuf	908,5	554,185
		3	Kandilci Ustayı Piyale	943	575,23
		4	İbrahim Ağa	964	588,04
		5	Namalum	975	594,75
		6	Ferhad	1009	615,49

24	Ağalar Menzili	7	Tekyenişin Hüseyin	1038	633,18
		8	Bostancı Mustafa Bey	1036	631,96
		9	Vecahetlü Ahmed Ağa	1053,5	642,635
		1	Reyhan Ağa	827	504,47
		2	Reyhan Ağa	851	519,11
		3	Hazinedar Şchriyari Reyhan Ağa	878,5	535,885
		4	Musahib bilal Ağa	920	561,2
		5	Evliya Çelebi	925,5	564,555
		6	Derviş Çelebi	927	565,47
		7	Teberdar Abdülbaki Çelebi	937	571,57
		8	Batman Hacı Mustafa	954	581,94
		9	Feridunzade Mustafa Ağa		0
		10	Arnavud Hüseyin Bey	993	605,73
		11	Teberdar Ahmed Ağa	1000	610
		12	Çerkes Mehmed Paşa	1040	634,4
25	Poyraz Menzili	13	Râhikî Ali Ağa	1056	644,16
		14	Küçük Hacı Mehmed	1093,5	667,035
		15	Pehlivan Ali Bey	1139	694,79
		1	Sarayı Atik İmamı Mehmed Efendi	743	453,23
		2	Yeniçeri Abdülbaki	853	520,33
		3	Mir-i Derya Hasan Bey	863,5	526,735
		4	Yeniçeri Yusuf	908	553,88
		5	Berber Kadri Bey	920	561,2
		6	Hasko	923,5	563,335
		7	Tersane Katibi Ahmed Efendi	940	573,4
		8	İbrahim Hanzade Ali Bey	979,5	597,495
		9	Yusuf Paşa	1024,5	624,945
		10	Kuğu Mustafa	1077	656,97
		11	Abaza Osman Ağa	1094	667,34
26	Haki Yeri Menzili	12	Teberdar Pehlivan Ahmed	1096	668,56
		13	Tomar Ahmed	1149	700,89
		14	Berber Seyyid Mustafa Çelebi	1162,5	709,125
		1	Mehmed Bey Nakkaşzade	841,5	513,315
		2	Receb Usta	852,5	520,025
		3	Musahib Bilal Ağa	867,5	529,175
		4	Teberdar Hacı Abdülbaki	868,5	529,785
		5	Hamamizade Mehmed Ağa	893	544,73
		6	Yeniçeri Şahin Odabaşı	898	547,78
		7	İbrahim Ağa	902,5	550,525
		8	Şair Gınayi Çelebi	918,5	560,285
		9	Teberdar Pehlivan Ahmed	961,5	586,515
		10	Meydan Şeyhi Râhikî Ali Ağa	984,5	600,545
		11	Meydan Şeyhi Ahmed Efendi	1031,5	629,215

27	Abdullah EfendiDirhem Menzili	1	Kâtip Abdullah Efendi	903	550,83
		2	Müşahib Mehmed Ağa	911	555,71
		3	Kâtip Abdullah Efendi	915,5	558,455
		4	Balcı Hacı Mustafa	927,5	565,775
		5	Yaycı Hüseyin ağa	972,5	593,225
		6	Havacı Ali Dede	980	597,8
		7	Eyyübzade Mehmed Efendi	1023,5	624,335
		8	Şatır Hacı Mustafa	1030,5	628,605
		9	Gülleci Ömer Bey	1043,5	636,535
		10	Pehlivan Ali Ağa	1066	650,26
		11	Tacirzade Emin Ağa	1093	666,73
		12	II. Mahmud	1111	677,71
28	Emin Menzili	1	Solaklar Emîni Ali Ağa	913	556,93
		2	İbrahim Bey	958,5	584,685
		3	Attarzade Mustafa Ağa	965,5	588,955
		4	Kayseriyyeli Küçük Tacir Seyyid Ahmed Ağa	974,5	594,445
		5	Bağdad Ağasızade Mehmed Ağa	982	599,02
		6	Büyük Tacir Seyyid İbrahim	998	608,78
		7	Masraf Mutasarrıfı Mustafa	1028	627,08
		8	Çerkes Mehmed Paşa	1044	636,84
		9	Mısırlı Mehmed Efendi	1073	654,53
		10	Abaza Osman Ağa	1079,5	658,495
		11	Tacirzade Emin Ağa	1160	707,6
		12	II. Mahmud	1199	731,39
		13	II. Mahmud	1201	732,61
29	Yeksuvarı Kebir Menzili	1	Esirci Ali Beşe	863,5	526,735
		2	Müezzîn Ahmed Ağa	911,5	556,015
		3	Darphane Katibi Gürcü Ömer Efendi	986	601,46
		4	Sadrî Esbak Teberdar Mehmed Paşa	993	605,73
		5	Hacibzade Mehmed Ağa	1012	617,32
		6	Abaza Mustafası	1043	636,23
		7	Kırkçeşmeli Okçu Mustafa	1066	650,26
		8	Erzurumlu Mustafa Ağa	1078,5	657,885
		9	Ahmed Efendi	1093	666,73
30	Yusuf Ağa Menzili	10	Darüssaade Ağası Yusuf Ağa	840	512,4
		11	Darüssaade Ağası Beşir Ağayı	928	566,08
31	Râhikî Ali Ağa Menzili Azmayış Menzili	12	Râhikî Ali Ağa	1030	628,3
32	Hacı Mustafa Yeksuvarı Sagır Menzili (Telhîs-i Resâilât-ı Rumat'da Sala	1	Müderisinden ElHacc Seyyid Mustafa Efendi	961	586,21
		2	Cizye Kisedarı Fehmi Mehmed	1000	610
		3	Başçokadar Uzun Mehmed	1007	614,27
		4	Veznedar Çırağı Mehmed Çokadar	1041,5	635,315

	Menzili olarak geçmektedir)	5	Yaycı Süleymanzade İsmail	1053	642,33
		6	İbrahim Bey	1067	650,87
		7	Şişebaz İsmail Çavuş	1069	652,09
		8	Nazîfi Mustafa Ağa	1072	653,92
33	Selim Ağa Menzili	9	Selim Ağa Silahşöri Hassâ	1012	617,32
		10	Halil Efendi Katibi Divan	1027	626,47
		11	Feyzullah Bey Gül Ahmed Paşazade	1080	658,8
		12	Abdulkadir Ağa	1105	674,05
34	Silahdar Paşa Menzili	1	Silahdar Mehmed Paşa	1087,5	663,375
		2	Müşahib-i Padişahi Mehmed Ali Bey	1092,5	666,425
35	Memiş Efendi Menzili	1	Memiş Efendi	913	556,93
		2	Ayşe Sultan Başağası Beşir Ağa	971	592,31
		3	Halil Ağa	985,5	601,155
		4	Bizeban Ali Ağa	988,5	602,985
		5	Muhzır Hacı Bekir	1011	616,71
36	Kiler Kethüdası Menzili	1	Ahmed Bey	923	563,03
		2	Kara Hasan Ağa	959	584,99
37	Şişman Menzili	1	Şişman Paşa Mustafa Efendi	907	553,27
		2	Namık İbrahim Ağa	933	569,13
		3	Mabeyni Hümayun Yazıcısı Numan Beyzade Vassaf Efendi	965	588,65
38	Beşir Ağa Menzili / Beş direk Menzili	1	Hacı Beşir Ağa	945,5	576,755
		2	İzzet Bey	955	582,55
		3	İzzet Bey	970,5	592,005
39	Hacı Beşir/Topçu Başı ayağı	1	Hacı Beşir Ağa	909,5	554,795
		2	Boşnak Ahmed Ağa	916,5	559,065
		3	Hafid Monla Efendi	951,5	580,415
		4	Kapudan Hüseyin Paşa	1016	619,76
		5	Mehmed Ali Bey	1030	628,3
		6	Mehmed Ali Bey	1054	642,94
40	Cafer Bey Menzili	1	Cafer Sadık Bey	925	564,25
		2	Seyyid Ali Efendi	928,5	566,385
		3	Hacı Mehmed Emin Ağa	941	574,01
		4	Musahib Şakir Ağa	975	594,75
41	Abdülbaki Ağa Menzili	1	Abdülbaki Ağa (Tuhfe)	892,5	544,425
42	Şerbetçizade Menzili	1	Şerbetçizade Damadı Seyyid Emin Efendi	938	572,18
		2	Müftizade İbrahim Selim Monla Efendi	951	580,11
		3	Kahveci Başı Şehriyari Hüsameddin Ağa	991	604,51
		4	Rıza Bey	1032	629,52
		5	Rıza Bey	1066	650,26
		6	Rıza Bey	1072	653,92

43	Memiş Efendi Menzili	1	Süvari Kesedarı Memiş Efendi	857,5	523,075
44	Muhzır el Hac Bekir Ağa Menzili	2	Muhzır Hacı Bekir Ağa	700	427
		3			0
45	Darüssade Ağası Menzili	1	Darüssade Ağası Bilal Ağa	954	581,94
46	Muhzır Baş Abdî Ağa Menzili	1	Abdi Baba	960	585,6
		2	Valide Sultan Lâlası Mercan Ağa	966	589,26
47	Mercan Ağa Menzili	1	Mercan Ağa	987,5	602,375
48	Hasıllı Mehmed Ağa Menzili	1	Hasıllı Mehmed Ağa	901	549,61
49	Halil Ağa Menzili	1	Bin Yüzcü Halil	1160	707,6
50	II. Mahmud Gündoğusu Menzili	1	II. Mahmud	1215,5	741,455
		2	II. Mahmud	1225,5	747,555
51	Silahdarzade Tevfik Bey Menzili	1	Silahdarzade Tevfik Bey	960	585,6
52	Halil Paşazade Arif Bey Menzili	1	Halilpaşazade Muhammed Arif	400	244

Ek 23: Kabza Alma Töreni Sırasında Kemankeşe Verilen Öğütler

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

بسم الله وعلى بركة رسول الله بوقبضة جبرائيل عليه السلام حتى سجدت وتعالى حضر تدريك
 امر شريفه عليه خبدهن چقداروب استدار وجه تبرک پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم
 حضر تدریه کتوردی بعد سلطان انبیا علیه ازکی اتقیا اقدرا اذن شریفه
 سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه حضر تدری پیر مراد لوب بوقبضة شریفی اصحاب کزین
 رضوان الله تعالی علیهم اجمعین حضر تدریه تسلیم ایدوب امانت بر بردن کله رک
 استادم بکا ویردی بن دخی امانتی سکا تسلیم ایدم فی سبیل الله نیت ایدوب
 اوقات غزایله وطلب اولان قبضه عاشقنه دخی بومنوال وزره خیره عایله
 تسلیم اید

E

Q2

4630

TSMA-E 698/53

TSMA.E.0698

Bismillâh ve alâ bereketi Resûlillâh. Bu kabzayı Cebrâîl aleyhi's-selâm Hakk sübhânehu ve te'âlâ hazretlerinin emr-i şerifleriyle cennetten çıkarup ibtidâ ber-vech-i teberrük peygamberimiz sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerine getürdi. Ba'dehû sultân-ı enbiyâ aleyhi ezkâ't-tehâyâ efendimiz izn-i şerîfleriyle Sa'd bin Ebi Vakkas radiyallahu anh hazretleri pîrimiz olup bu kabza-yı şerîfi ashâb-ı güzîn rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în hazretlerine teslim edüp emânet birbirinden gelerek üstadım bana virdi ben dahi emâneti sana teslim eyledim, fî sebilillâh niyet idüp ok at, gazâ eyle ve tâlib olan kabza âşıkına ve dahi bu minvâl üzere hayır-du'â ile teslim eyle.

Bismillahirrahmanirrahim

Cibril aleyhisselam hak celle ve ala emriyle hazreti Adem aleyhisselama getürdigi tîr ü kemânı teslim ve talim idüb ilm-i remiyde üstadları olub ba'de zaman-ı hazret-i İbrahim aleyhisselam ce'm-i kavs keman yapub remiye ra'bet buyurub hakkında evvel min amil-'ül kaysi İbrahim aleyhissalavatü vesselam hadisi İbn Abbas radiyallahu anhumadan rivayet olunmuştur ba'dehü zaman-ı sahib-i risâlet-penah hazretlerinin ashab-ı kiramlarından aşere-i mübeşşereden Sa'd bin Ebi Vakkas radiyallahu anh hazretleri ilm-i remiyde cümleden mahir olub eimme-i rumatın reisi ve üstadı olub el-âlli inde rumat pir-i sanat olmuştur lakin bu vakitte üç pir anulub zümre-i melaikedeki Cibril aleyhisselam olur peygamberan-ı zîşanda hazret-i adem aleyhisselam olur ashab-ı resülullah sallallahu aleyhi vesellem de Sa'd hazretlerine gazalarda tîr ü keman isti'mal itmege emr idüb “*ya Sa'd urime fidake ebi ve ümmi*” diyü söylediler hadis-i şerif-i Aliyyü'l-mürtaza keremallahu vechehu rivayet buyurur terğib için bir şakirde üstadı talim ba'dehü kabza virdiğinde sağ elini sağ eline alub sağ kulağına hafiyeten teslim-i kabza ve nasihat olmak veçhiyle dir ki Cibril hazreti Adem'e cennetten getirüb virdiği kavs-i arabii ve talim-i remiy idüb üstadı olub anlar da Habil ve Kabil'e talim ba'dehu yeden be-yed hazreti Sa'd bin Ebi Vakkas bin mürre, anlarda Ebu Haşim el maverdi Hazretlerine anlardan üstادلara, üstaddan üstadım fülana gelüb anlar da bu kabza[yı] bana virüb ben de sana teslim edüb virdim deyübte ba'de'l-kabul kendüye bu nasihatleri ide abdestsiz yapışmaya ve bilataharet bulunsa gusül etmeden yapışmaya kıymet bilmez na-ehle talim itmeye müşrikine ve cinganeye talim olunmya eti yenmez kuşa ve sair hayvana bila cevs atmaya gözü görmediği mahalle atmaya zira kazası çokdur. Faraza bir yerde ok atılsaki ardı görünmez ola yahud gece hata vaki olur. Besmeleyle salat ve selam ile ... bir mahallde mübaşeret oldukda gerek nişana gerek müsabakaya benim saadetlü mekremetlü oğlum ahmed beg efendi vakt-i şerifiniz Said ve ömrünüz mezid olub hıfz hüda da olasız âmin bi hürmeti seyyidü'l-mürselin inşallahu teala ala meratible kâm-yâb olub âlâ oklar atmak müyesser ider mevla-yı müteal âmin ya muin ya bâki selamet yâr.

Derkenar: faraza bir yerde ok atılsaki ardı görünmez ola yahud gece hata vaki olur.

Be muhibb'ü-l ulum şeyhi tir-endezan

Hala

Tablo 41: XVIII. Yüzyılda Ehl-i Hiref Üyesi Üreticilerin Maaş Çizelgesi

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04. d. 89 s. 37	1113 Masar 1701	İbrahim Murtaza İstanbul Ser-Kemanger	18	Ali Abdullah Ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-oda	2	Mehmed Ramazan Kethüda	3
		Hasan Hüseyin	2	Mehmed İbrahim Ser-Bölük	3
		Mustafa Ahmed	4,5	Abdullah Ahmed	2
		Mehmed Osman	4,5	Ali Mehmed	2,5
		Dilaver Abdullah	2	Mustafa Ahmed	2
		Hüseyin Nam	2	Halil Abdullah	2
		Ali Mustafa	2	Mustafa Abdullah	2
		Mehmed Ahmed	2	Süleyman Mehmed	2
		Toplam	39	Toplam	23,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04.d. 91 s. 34	1115 Reşen 1704	İbrahim Murtaza İstanbul Ser-bölük	18	Ali Abdullah Ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-oda	2	Mehmed Ramazan Kethüda	3
		Hasan Hüseyin	2	Abdullah Ahmed	2
		Mustafa Ahmed	4,5	Ali Mehmed	3
		Mehmed Osman	4,5	Mustafa Ahmed	2
		Dilaver Abdullah	2	Halil Abdullah	2
		Hüseyin Nam	2	Mustafa Abdullah	2
		Ali Mustafa	2	Süleyman Mehmed	2
		Mehmed Ahmed	2		
		Toplam	39	Toplam	21
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04.d. 94 v. 38	1122 Reşen 1710	İbrahim Murtaza Ser-Kemanger	18	Ali Abdullah Ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-Oda	2	Abdullah Ahmed	2,5
		Hasan Hüseyin	2	Ali Mehmed	3,5
		Mustafa Ahmed	5,5	Mustafa Ahmed	2
		Mehmed Osman	4,5	Halil Abdullah	2
		Dilaver Abdullah	2	Mustafa Abdullah	2

		Hüseyin Nam	2	İsmail Mehmed	2
		Ali Mustafa	2	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Mehmed Ahmed	2		
		Toplam	40	Toplam	21
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d. 2114 s. 86	1125 Masar 1713	İbrahim Murtaza Ser-Kemanger	18	Ali Abdullah Ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-Oda	2	Abdullah Ahmed	2,5
		Hasan Hüseyin	2	Ali Mehmed	3,5
		Mustafa Ahmed	5,5	Mustafa Ahmed	2
		Mehmed Osman	4,5	Halil Abdullah	2
		Dilaver Abdullah	2	Mustafa Abdullah	2
		Hüseyin Şam Fevt 1126	2	İsmail Mehmed	2
		Ali Mustafa	2	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Ahmed Mustafa	2		
		Toplam	40	Toplam	21
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04.d. 96v. 34	1127 Reşen 1715	Hasan Hüseyin Ser-Kemanger	2	Ali Abdullah Ser-Tirger	5
		Hasan Abdullah Ser-Oda	2	Abdullah Ahmed	2,5
		Mustafa Ahmed	5,5	Ali Mehmed	3,5
		Mehmed Osman	4,5	Mustafa Ahmed	2
		Dilaver Abdullah	2	Halil Abdullah (Fevt)	2
		Ali Mustafa	2	Mustafa Abdullah	2
		Ahmed Mustafa	2	İsmail Mehmed	2
		Ali Mehmed	2	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Toplam	22	Toplam	21
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d. 2330 s. 90	1128 Reşen 1716	Hasan Hüseyin Ser-Kemanger	2	Ali Abdullah (Fevt 1129)	5
		Hasan Abdullah Ser-oda	2	Abdullah Ahmed	3,5
		Mustafa Ahmed	5,5	Ali Mehmed	4
		Mehmed Osman	4,5	Mustafa Ahmed	3,5
		Dilaver Abdullah	2	Mustafa Abdullah	2

		Ali Mustafa	2	İsmail Mehmed	2
		Ahmed Mustafa	2	Mehmed veled-i Mehmed	2
		Ali Mehmed	2	Mehmed Süleyman	2
		Hüseyin Abdullah	2		
		Toplam	24	Toplam	24
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d 3728	1139 Reşen 1727	Süleyman Şam Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed Ser-Tirger	5
		Mehmed Osman	4,5	Mustafa Abdullah	2,5
		Ali Mustafa	3	Ahmed Mehmed	2,5
		Ahmed Mustafa	2,5	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Ali Mehmed	2	Mehmed Süleyman	2
		İbrahim Veled-i Ömer	2	Mustafa Hüsam	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2,5	Hasan Abdullah	2
		Mehmed Hasan	2	Hasan Abdullah	5
				Mehmed Diger	2
				Emrullah Mehmed	2
		Toplam	22	Toplam	27
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d 204 s. 46	1145 Reşen 1733	Süleyman Şam Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed ser-Tirger	7
		Mehmed Osman	4	Mustafa Abdullah	2,5
		Ali Mustafa	3	İsmail Mehmed	2
		Ahmed Mustafa	2,5	Mehmed Veled-i Ahmed	2
		Ali Mehmed	2	Mehmed Süleyman	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2,5	Mustafa Hüsam	2
		Mehmed Hüseyin	2	Hasan Abdullah	2
		XXX veled-i Ali	2	Hasan Abdullah	0,5
				Mehmed veled-i Ömer	2
				Emrullah Mehmed	2
		Toplam	21,5	Toplam	24
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d 19635 s. 6	1146 Reşen 1734	Süleyman Şam Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed ser-Tirger	7
		Mehmed Osman	4	Mustafa Abdullah	2,5
		Ali Mustafa	3	İsmail Mehmed	2
		Ahmed Mustafa	2,5	Mehmed Veled-i Ahmed	2

		Ali Mehmed	2	Mehmed Süleyman	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2,5	Mustafa veled-i Halim	2
		Mehmed Hüseyin	2	Hasan Abdullah	2
		Ali	2	Hasan Abdullah	0,5
				Mehmed veled-i Ömer	2
				Emrullah Mehmed	2
		Toplam	21,5	Toplam	24
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
MAD.d. 3735 s. 96	1147 Reşen 1735	Süleyman Şam Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed ser-Tirger	7
		Mehmed Osman Fevt	4	Mustafa Abdullah	2,5
		Ali Mustafa	3	İsmail Mehmed	2
		Ahmed Mustafa	2,5	Mehmed Veled-i Ahmed	2
		Ali Mehmed	2	Mehmed Süleyman	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2,5	Mustafa veled-i Halim	2
		Mehmed Hüseyin	2	Hasan Abdullah	2
		Ali	2	Hasan Abdullah	0,5
		Mustafa Mehmed	2	Mehmed veled-i Ömer	2
				Emrullah Mehmed	2
		Toplam	23,5	Toplam	24
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. TT.d. 919 s. 92	1149 Reşen 1737	Süleyman Şam Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed Ser-Tirger	7
		Ali Mustafa	5,5	Mustafa Abdullah	2,5
		Ahmed Mustafa	2,5	İsmail Mehmed	2,5
		Ali Mehmed	2	Mehmed Süleyman	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2,5	Mustafa Halim	2
		Mehmed Hasan	2	Hasan Abdullah	2
		Ali	2	Hasan Abdullah	0,5
		İbrahim Mehmed	2	Mehmed veled-i Ömer	2
				Mehmed	2
				Emrullah Mehmed	2
		Toplam	22	Toplam	24,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. YB.04.d. 106	1153 Reşen 1740	Süleyman Şam Ser-Kemanger	3,5	Ali Mehmed ser-Tirger	3

s. 40		Ali Mustafa	2,5	İsmail Mehmed	3
		Ahmed Mustafa	3	Mehmed Süleyman	2
		Ali Mehmed	2	Mustafa Halim	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2,5	Hasan Abdullah	2
		Mehmed Hasan	2	Hasan Abdullah	0,5
		Ali	2	Mehmed	2
		İbrahim Mehmed	2	Ömer Mehmed	2
				Mehmed İsmail İstanbul	2
				Mehmed Veled-i Mehmed	2
		Toplam	19,5	Toplam	20,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. MAD.d. 688	1154 Reşen 1741	Süleyman Şam Ser-Kemanger (Fevt)	3,5	Ali Mehmed Ser-Tirger	7
		Ali Mustafa	5,5	İsmail Mehmed	3
		Ahmed Mustafa	2,5	Mehmed Süleyman	2
		Ali Mehmed	2	Mustafa Halim	2
		Osman Veled-i Hüseyin	2,5	Hasan Ali (Fevt)	2,5
		Mehmed Hasan	2	Hasan Abdullah	6
		Ali	2	Lütfullah Mehmed	2
		İbrahim Mehmed	2	Ömer Mehmed	2
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Mehmed İsmail	2
				Mehmed veled-i Mehmed	2
				Abdürrahim Ahmed	2
		Toplam	25,5	Toplam	32,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7224	1166 Masar 1753	Ahmed Mustafa Ser- Kemanger	5	İsmail Mehmed Ser-Tirger	7
		Ali Mehmed	2,5	Mehmed Süleyman	3,5
		Ali Veled-i Hüseyin	2,5	Mustafa Hüsam	2
		İbrahim Mehmed	2,5	Lütfullah Mehmed Fevt	2
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Mehmed İsmail	2
		Ahmed Mehmed	2	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		İbrahim Osman	2	Abdürrahim Ahmed	2
		Hüseyin İbrahim	2	İsmail Hasan	2
				İbrahim Hasan	2
				Osman Veled-i Ömer	2

				Mustafa Veled-i İbrahim	2
		Toplam	22	Toplam	28,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK.d 7224	1170 Masar 1756	Ahmed Mustafa Ser-Kemanger	5	Mehmed Süleyman Ser-Tirger	3,5
		Ali Mehmed	2,5	Mustafa Hüsam	2
		Ali Veled-i Hüseyin	2,5	Mehmed İsmail İstanbul	2
		İbrahim Mehmed	2,5	Mehmed Veled-i Mehmed	2
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Abdürrahim Ahmed	2
		Ahmed Mehmed	2	İsmail Hasan	2
		İbrahim Osman	2	İbrahim Hasan	2
		Hasan İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2
				Mustafa Veled-i İbrahim	2
				Ali Veled-i Süleyman	2
		Toplam	22	Toplam	21,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KKd. 7225	1171 Masar 1757	Ahmed Mustafa Ser-Kemanger	5	Mehmed İsmail İstanbul Ser-Tirger	4
		Ali Mehmed	2,5	Mustafa Hüsam	2,5
		Ali Veled-i Hüseyin	2,5	Mehmed veled-i Mehmed	2,5
		İbrahim Mehmed fevt	2	Abdürrahim Ahmed	2,5
		İbrahim veled-i Süleyman	3,5	İsmail Hasan	3
		Ahmed Mehmed	2	İbrahim Hasan	2,5
		İbrahim Osman	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Hasan İbrahim	2	Mustafa veled-i İbrahim	2,5
		Mehmed İbrahim	2,5	Ali Veled-i Süleyman	2,5
				Mehmed veled-i İsmail	2
		Toplam	24	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7225 s. 155	1172 Masar 1758	Ahmed Mustafa Ser-Kemanger	5	Mehmed İsmail İstanbul Ser-Kemanger	4
		Ali Mehmed	2,5	Mustafa Hüsam	2,5
		Ali Veled-i Hüseyin	2,5	Mehmed Veled-i Mehmed	2,5
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Abdürrahim Ahmed	2,5
		Ahmed Mehmed	5	İsmail Hasan	3

		İbrahim Osman	2	İbrahim Hasan	2,5
		Hasan İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Mehmed İbrahim	2,5	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
				Ali Veled-i Süleyman	2,5
				Mehmed veled-i İsmail	2
		Toplam	25	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7225 s. 295	1173 Reşen 1759	Ahmed Mustafa Ser-Kemanger	5	Mehmed İsmail İstanbul Ser-Tirger	4
		Ali Mehmed	2,5	Mustafa Hüsam Fetv 1174	2,5
		Ali Veled-i Hüseyin Fetv 1174	2,5	Mehmed veled-i Mehmed	2,5
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Abdürrahim Ahmed	2,5
		Ahmed Mehmed	5,5	İsmail Hasan	3
		İbrahim Osman Fetv 1175	2	İbrahim Hasan	2,5
		Hasan İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Mehmed İbrahim	2,5	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		İsmail Mehmed	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mehmed veled-i İsmail	2,5
				Mehmed İsmail İstanbul	2,5
		Toplam	29,5	Toplam	29,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7226 s. 33	1174 Lezez 1761	Ahmed Mustafa Ser-Kemanger	5	Mehmed İsmail İstanbul Ser-Tirger	5
		Ali Mehmed	2,5	Mehmed Veled-i Mehmed	2,5
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Abdürrahim Ahmed	2,5
		Ahmed Mehmed	5,5	İsmail Hasan Fetv 1176	3
		Hasan İbrahim	2	İbrahim Hasan	2,5
		Mehmed İbrahim	2,5	Osman Veled-i Ömer	2,5
		İsmail Mehmed	2	Mustafa Veled-i İbrahim	2
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
				Mehmed veled-i İsmail	2
				Mehmed İsmail	2,5

				İstanbul	
				İbrahim Şam	2
		Toplam	25	Toplam	29
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7226 s. 173	1176 Masar 1762	Ahmed Mustafa Ser-Kemanger	5	Mehmed İsmail İstanbul Ser-Tirger	5
		Ali Mehmed	2,5	Mehmed Veled-i Mehmed	2,5
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Abdürrahim Ahmed	2,5
		Ahmed Mehmed	5,5	İbrahim Hasan	2,5
		Hasan İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Mehmed İbrahim	2,5	Mustafa veled-i İbrahim	2,5
		İsmail Mehmed	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mehmed veled-i İsmail Fevt	2
				Mehmed İsmail İstanbul	2,5
				İbrahim Şam	2
				İshak veled-i Mehmed Velediş	2
		Toplam	25	Toplam	28,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK.d 7227 s. 33	1178 Masar 1764	Ahmed Mehmed Ser-Kemanger	8	Mehmed İsmail İstanbul Ser-Tirger	5
		Ali Mehmed	2,5	Mehmed veled-i Mehmed	3,5
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	Abdürrahim Ahmed	4,5
		Hasan İbrahim	2	İbrahim Hasan	2,5
		Mehmed İbrahim Velediş	5,5	Osman Veled-i Ömer	2,5
		İsmail Mehmed	2	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		Salih Şam	2	Mehmed İsmail İstanbul	2,5
				İbrahim Şam	2
				İshak Veled-i Mehmed Velediş	2
				Ali veled-i Mustafa	2
		Toplam	27,5	Toplam	31,5

Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK.d 7227 s. 173	1179 Masar 1765	Ahmed Mehmed Ser-Kemanger	8	Mehmed veled-i Mehmed	3,5
		Ali Mehmed	2,5	Abdürrahim Ahmed	4,5
		İbrahim Veled-i Süleyman	3,5	İbrahim Hasan	2,5
		Hasan İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Mehmed İbrahim Veled-eş	5,5	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		İsmail Mehmed	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mehmed İsmail İstanbul	2,5
		Salih Şam	2	İbrahim Şam	2
				İshak Veled-i Mehmed Veled-eş	2
				Ali veled-i Mustafa	2
		Toplam	27,5	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7228 s. 306	1184 Reşen 1770	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed	6
		İsmail Mehmed	2	İbrahim Hasan	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Salih Şam	4	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		Mustafa Veled-i Mehmed	2	Ali Veled-i Süleyman	2,5
		Ali Mustafa Fevt	2,5	Mehmed İbrahim İstanbul	2,5
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	İbrahim Şam	2
		Süleyman Veled-i Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veled-eş	2
		Abdullah Mehmed	2	Ali veled-i Mustafa	2
				Mustafa Mehmed	2
		Toplam	30	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7229 s. 407	1185 Lezez 1772	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed	7
		İsmail Mehmed	2	İbrahim Hasan	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Salih Şam	4	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		Mustafa Veled-i Mehmed	2	Ali Veled-i Süleyman Fevt	2,5

		İbrahim Veled-i Mehmed	2	Mehmed İbrahim İstanbul Fevt	2,5
		Süleyman Veled-i Mehmed	2	İbrahim Şam	2
		Abdullah Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	2
				Ali veled-i Mustafa	2
				Mustafa Mehmed	2
				İbrahim Osman Fevt	2
				Salih XXX XXX	2
				İbrahim İsmail	2
		Toplam	27,5	Toplam	33,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7229 s. 251	1187 Lezez 1774	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed	7,5
		İsmail Mehmed	2	İbrahim Hasan	8
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Salih Şam	4	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		Mustafa veled-i Mehmed	2	İbrahim Şam	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	2
		Süleyman Veled-i Mehmed	2	Ali veled-i Mustafa	2
		Abdullah Mehmed	2	Mustafa Mehmed	2
				Salih bin Mustafa	2
				İbrahim İsmail	2
				Mehmed Hüseyin Emin	2
		Toplam	27,5	Toplam	34,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7229 s. 107	1189 Masar 1775	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed	7,5
		İsmail Mehmed	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		Salih Şam	4	İbrahim Şam	2
		Mustafa veled-i Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	Ali veled-i Mustafa	2
		Süleyman Veled-i Mehmed	2	Mustafa Mehmed	2
		Abdullah Mehmed	2	Salih bin Mustafa	2
		Mehmed Arif	2	İbrahim İsmail	2

		Veled-i Mustafa			
				Mehmed Hüseyin Emin	2
		Toplam	29,5	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7230 s. 135	1190 Masar 1776	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed	7,5
		İsmail Mehmed	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		Salih Şam	4	İbrahim Şam	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	2
		Süleyman Veled-i Mehmed	2	Ali veled-i Mustafa	2
		Abdullah Mehmed	2	Mustafa Mehmed	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Salih bin Mustafa	2
		Veli bin Hasan	2	İbrahim İsmail	2
				Mehmed Hüseyin Emin	2
		Toplam	29,5	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7231 s. 35	1192 Masar 1778	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed	7,5
		İsmail Mehmed	2	Osman Veled-i Ömer	2,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mustafa Veled-i İbrahim	2,5
		Salih Şam	4	İbrahim Şam	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	2
		Abdullah Mehmed	2	Ali veled-i Mustafa	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mustafa Mehmed	2
		Veli bin Hasan	2	Salih bin Mustafa	2
				İbrahim İsmail	2
				Mehmed Hüseyin Emin	2
				Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Toplam	27,5	Toplam	29
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7232 s. 35	1196 Masar 1782	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed	7,5
		İsmail Mehmed	2	İbrahim Şam	2

		Mehmed Sadık İbrahim	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	2
		Salih Şam	4	Ali veled-i Mustafa	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	Mustafa Mehmed	2
		Abdullah Mehmed	2	Salih bin Mustafa	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	İbrahim İsmail	2
		Veli bin Hasan	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
				Mehmed Veled-i Resul	2,5
				Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		Toplam	27,5	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7232 s. 243	1198 Masar 1784	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	Abdürrahim Ahmed Fevt	7
		İsmail Mehmed	2	İbrahim Şam	6,5
		Mehmed Sadık İbrahim	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	2,5
		Salih Şam	4	Mustafa Mehmed	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	Salih bin Mustafa	2
		Abdullah Mehmed	2	İbrahim İsmail	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Veli bin Hasan	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
				Salih Veled-i Hüseyin	2,5
				İbrahim bin İsmail	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
		Toplam	27,5	Toplam	33
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân-ı Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7233 s. 35	1200 Masar 1786	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	İbrahim Şam	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	4
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mustafa Mehmed	2
		Salih Şam	4	Salih bin Mustafa	2
		İbrahim Veled-i Mehmed	2	İbrahim İsmail	2
		Abdullah Mehmed	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Veli bin Hasan	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5

				İbrahim bin İsmail	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
		Toplam	27,5	Toplam	27,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7234 s. 33	1202 Masar 1788	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	11,5	İbrahim Şam	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledeş	3
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mustafa Mehmed	2
		Salih Şam	4	Salih bin Mustafa	2
		Abdullah Mehmed	2	İbrahim İsmail	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Veli bin Hasan	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Abdullah bin İbrahim	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
				İbrahim bin İsmail	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
		Toplam	27,5	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK. d. 7234 s. 235	1203 Reşen 1789	Hasan İbrahim Ser-Kemanger	13,5	İbrahim Şam	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledeş	3
		Mehmed Sadık İbrahim	2	Mustafa Mehmed	2
		Salih Şam Fevt	4	Salih bin Mustafa	2
		Abdullah Mehmed	2	İbrahim İsmail	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Veli bin Hasan	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Abdullah bin İbrahim	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		Osman Mehmed	2	İbrahim bin İsmail	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
		Toplam	31,5	Toplam	26,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. TS.MA. d. 1406 s. 4	1206 Recec 1792	Mehmed Sadık İbrahim Ser-Kemanger	13,5	İbrahim Şam	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i	3

				Mehmed Veled-eş	
		Abdullah Mehmed	2	Mustafa Mehmed	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Salih bin Mustafa Fevt	2
		Veli bin Hasan	2	İbrahim İsmail	2
		Abdullah bin İbrahim	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Osman Mehmed	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		İbrahim Mustafa	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
				İbrahim bin İsmail Fevt	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
				Osman Veled-i Ahmed	2
				Musa bin İbrahim	2
		Toplam	27,5	Toplam	30,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. KK.d 7235 s. 243	1207 Recec 1793	Mehmed Sadık İbrahim Ser-Kemanger	13,5	İbrahim Şam	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veled-eş	3
		Abdullah Mehmed	2	Mustafa Mehmed	2
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Salih bin Mustafa	2
		Veli bin Hasan	2	İbrahim İsmail	2
		Abdullah bin İbrahim	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Osman Mehmed	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		İbrahim Mustafa	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		İdris Veled-i Seyyid Mehmed	2	İbrahim bin İsmail	2
				Mustafa Veled-i Mustafa	2
				Osman Veled-i Ahmed	2
				Musa bin İbrahim	2
				Mustafa bin İbrahim	2
		Toplam	29,5	Toplam	32,5
Defter	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. TS.MA.d 9613/13 s. 4	1211 Recec 1796	Mehmed Sadık İbrahim Ser-Kemanger	13,5	İbrahim Şam	6,5
		İsmail Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veled-eş	3
		Abdullah Mehmed	2	İbrahim İsmail	2

		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Veli bin Hasan	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Abdullah bin İbrahim	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		İbrahim Mustafa	2	Mustafa Veled Mustafa	2
		İdris Veled-i Seyyid Mehmed	2	Osman Veled-i Ahmed	2
				Mustafa bin İbrahim	2
				Abdurrahman bin İbrahim	2
		Toplam	27,5	Toplam	26,5
DeFTER	Tarih	Cemaat-i Kemangerân-ı Hassâ		Cemaat-i Tirgerân Hassâ	
		Adı	Maaş (Yevmî)	Adı	Maaş (Yevmî)
BOA. D.KRZ.d. 33457 s. 7	1213 Recec 1798	Mehmed Sadık İbrahim Ser-Kemanger	13,5	İbrahim Şam Fevt	6,5
		İsmail Mehmed	2	İbrahim veled-i İsmail Ser-Tirger	2
		Abdullah Mehmed	2	İshak Veled-i Mehmed Veledes	3
		Mehmed Arif Veled-i Mustafa	2	Mehmed Hüseyin Emin	2
		Veli bin Hasan	2	Mehmed Veled-i Resul	2,5
		Abdullah bin İbrahim	2	Salih Veled-i Hüseyin	2,5
		İbrahim Mustafa	2	Mustafa Veled-i Mustafa	2
		İdris Veled-i Seyyid Mustafa	2	Osman Veled-i Ahmed	2
				Mustafa bin İbrahim	2
				Abdurrahman bin İbrahim	2
				Ömer bin İbrahim	2
		Toplam	27,5	Toplam	28,5

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18/04/2023

Tez Başlığı / Konusu: Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Örneğinde Sosyo-Kültürel Yönleriyle Osmanlı Okçuluğu: XVIII. ve XIX. Yüzyıllar

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Şükrü Seçkin ANIK
Öğrenci No: N18143089
Anabilim Dalı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Programı: DOKTORA
Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Telefon: 0-312-2976771

Faks: 0-3122977171

E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18/14/2023

Tez Başlığı / Konusu: Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Örneğinde Sosyo-Kültürel Yönleriyle Osmanlı Okçuluğu: XVIII. ve XIX. Yüzyıllar

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 300 sayfalık kısmına ilişkin, 11/05/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Şükrü Seçkin ANIK
Öğrenci No: N18143089
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları
Programı: Doktora
Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Okmeydanı Atıcılar Tekkesi Örneğinde Sosyo-Kültürel Yönleriyle Osmanlı Okçuluğu: XVIII. ve XIX. Yüzyıllar

ORJİNALLİK RAPORU

% 1	% 1	% 0	% 0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Hacettepe University Öğrenci Ödevi	<% 1
2	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
3	archive.org İnternet Kaynağı	<% 1
4	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
5	abis-files.marmara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	mamluk.uchicago.edu İnternet Kaynağı	<% 1
7	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<% 1
8	openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
9	islamansiklopedisi.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1

